

The Project Gutenberg eBook of Muoto- ja muistikuvia II, by Eliel Aspelin-Haapkylä

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Muoto- ja muistikuvia II

Author: Eliel Aspelin-Haapkylä

Release date: November 30, 2015 [EBook #50579]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MUOTO- JA MUISTIKUVIA II ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

MUOTO- JA MUISTIKUVIA II

Kirj.

Eliel Aspelin-Haapkylä

Otava, Helsinki, 1912.

SISÄLLYS:

Alkulause.

Aleksis Kivi.

Aleksis Kivi.

Yhdeksän Aleksis Kiven kirjettä eräälle ystävälle.

Aleksis Kiven viimeisestä ajasta ja kuolemasta.

Liite edelliseen kirjoitukseen.

Aleksis Kiven "Seitsemän Veljestä" I. II.

Antti Jalava.

Antti Jalava.

Antti Jalava puhujana.

Albert Edelfelt.

Albert Edelfeltin kirjeitä parisilaisille ystävilleen.

Edelfelt-muistelmia I-V.

August Hagman.

Syntyperä ja kouluaika.

Ylioppilasvuodet.

Viipurissa Ilmarisen toimittajana.

Pietarissa.

Helsingissä Morgonbladetin toimittajana.

Kööpenhaminassa; kotia kuolemaan.

Alkulause.

Tämän toisen Muoto- ja Muistikuvasarjan ensi ryhmään olen myöskin, sisällystä muuttamatta, ottanut 40 vuotta sitte laatimani esitelmän Aleksis Kivestä, vaikka itse myöhemmin olen laajentanut alkupuolen siitä johdannoksi runoilijan valittuihin teoksiin. Ymmärrettävästi se on monessa kohden heikko ja puutteellinen, mutta vasta-alkajan erikoistuotteenakin se on ensimmäinen koe luoda kokonaiskuva kirjailijasta, jonka hahmo silmissämme on vuosikymmen vuosikymmeneltä yhä kirkkaammaksi ja mahtavammaksi kasvanut, niinkuin vuoren rajapiirteet selvenevät samassa määrässä kuin me siitä tasangolle etenemme. Toiset kirjoitukset Kivestä pitänevät tässä paikkansa sentähden, että nekin sisältävät alkuperäisiä tietoja hänestä ja että tutkijalle on mukavaa tavata kaikki yhdessä. Sitä vastoin en ole kokoelmaan ottanut mainittua johdantoa enkä siihen liitettyä runoilijan kuoleman ja hautajaisten kuvausta, syystä että ne kolme kertaa painettuina valittujen teosten kanssa ovat laajalle levinneet.

Kirjoitukseni Antti Jalavasta ja Albert Edelfeltistä esiintyvät samoin kuin edelliset ilman mainittavia muutoksia.

Viimeinen, laajin kuvaus, jossa pyydän uudistaa August Hagmanin muistoa, on aivan uusi, tänä vuonna syntynyt. Rauhalahdella elokuulla 1912.

Eliei Aspelin-Haapkylä.

ALEKSIS KIVI

Aleksis Kivi.[1]

Esitelmäni esineenä on *runoilija Aleksis Kivi*.

Tätä esitelmää kirjoittaessani ei minua ole elähyttänyt ainoastaan toivo joissakin määrin ansaita kunniaa vuorostani astua esitelmöitsijän paikalle pohjalaisten vuosijuhlissa; monta vertaa enemmän on minua innostuttanut tieto ja tunto siitä velasta, jossa me, hänen aikalaisensa, olemme tälle runoilijalle.

Miksi on Kiven elämä niin kurja ollut? Onko hän itse ihan yksinensä syypää siihen sielunsa toivottomuuteen, joka nyt on yöksi synkistynyt? Miksi ovat hänen teoksensa niin vähän tunnetut?

Eivätkö ne lähempää tuttavuutta ansaitse?

Jos esitelmäni antaa jotenkin tyydyttävän vastauksen viimeiseen kysymykseen, niin on tarkoitukseni saavutettu. Mitä toisiin kysymyksiin tulee, tavattaneen kentiesi joku viittaus vastaukseen esitelmässäni; mutta parhaimmat viittaukset saanee jokainen, joka tahtoo, omasta sydämestänsä.

Runoilijan nykyinen sielun ja ruumiin tila on kaikille tunnettu. Aineellisesti emme enää voi hänelle kunnioitusta ja kiitosta osottaa; mutta henkinenkin velka on maksettava; jopa olemme siihen katsoen onnellisemmat kuin saattaisi olla. Kiven aikalaiset voivat, näetten, vielä lieventää jälkimaailman tuomiota sillä, että he rientävät ottamaan huolelliseen hoitoon sen perinnön, jonka runoilija on kansallensa jättänyt. — —

Minä katson suureksi onneksi saada Kivestä puhua juuri läsnäolevalle seuralle. Meidän piiriimme kuuluvat jo ennestään useimmat kovaonnisen runoilijan ystävistä ja kunnioittajista. Hyvällä luottamuksella pyydän siis hetkeksi teidän huomiotanne.

Aleksis Stenvall syntyi Palojoen kylässä, Nurmijärven pitäjässä, 10 p. lokakuuta 1834. Vanhemmat olivat räätäli *Eerikki Juhana Stenvall* ja hänen vaimonsa *Anna Stiina Ramberg*, sepäntytär Nahkilan kylästä, Tuusulan pitäjästä. Räätäli Stenvall oli syntynyt Helsingissä, josta hän isänsä, vanhan merimiehen, kanssa 1811 oli muuttanut Nurmijärvelle. Kaupungissa kun oli kasvanut ja kouluakin käynyt, oli Stenvall Nurmijärvelle tullessaan kieleltään ruotsalaistunut; mutta suomalaista alkuperää oli suku kuitenkin (luultavasti juuri samasta pitäjästäkin), ja nouseva perhe kasvoi taasen niin peräti suomalaiseksi, että Aleksin täytyi käydä ruotsinoppia, ennenkuin pääsi kouluun. Räätäli Stenvallilla oli neljä poikaa ja yksi tytär; nuorin sisaruksista ja kaikkien lempilapsi oli Aleksis. Sisar, Agnes, kuoli nuorena, 14-vuotiaana; kaikki veljekset ovat elossa.

Kuulemani kertomukset ja muistot Aleksin lapsuudesta ja nuoruudesta ovat mitä viehättävimpiä; ne ovat (kentiesi sallinette minun niin sanoa) niin säännöllisesti omituisia kuin ikinä jonkun nousevan neron.

Jos joku teistä matkustaa maantietä Palojoen kylän kautta ja näkee (Helsingistä tullen) oikealla puolen tietä taitekattoisen, kaksikerroksisen tuparakennuksen, niin ottakoon vaivaksensa käydä Aleksin Kiven lapsuuden kodissa. Seinässä uunin kohdalla näette Aleksin ensimmäisen nerontuotteen. Pienenä poikana hän siihen kuvasi — taivaan ja helvetin! Värien vaihtelu tosin ei ole mainittava, sillä hän maalasi tervalla. Mutta oivallisesti on hän hyväksensä käyttänyt tätä vaillinaisuuttakin; pirujen tulihangot, joiden kuvaamiseen värivarat paraiten riittivät, on esitelty pelottavalla todenmukaisuudella. Sittemmin ostettiin nuorelle taideniekalle maalilaatikko, ja nyt hän muutaman kopeikan hinnasta tyydytti koko kylän nuorison "iloiset tarpeet" maalaustaitteeseen nähden. — Kaksi kertaa sanotaan isän käskeneen poikaa pöydälle neulomaan. Aleksis naurahti vain: ei hänestä ollut isän ammattiin! Hän sieppasi sen sijaan pyssyn seinältä ja lähti metsästäämään. Kas, mitä tapahtui — ei aikaakaan ennenkuin Aleksis astui hohtavin poskin tupaan, tuliluikku kädessä ja aika teerirötkäle selässä. Silloin hän oli kahdentoista vuoden vanha. — Kylän poikien leikeissä oli Aleksis aina päämiehenä. Mäelle tuvan takana hän rakennutti kirkkkoa. Aleksis oli arkkitehti ja johtaja, ja kaikki palkattomat, vapaaehtoiset työmiehet tottelivat mielellään hänen käskyjensä. Hän oli oikeutta harrastava, toisia älykkäämpi ja silloin vielä iloinen, kuten leikkien kuninkaan ainakin tulee olla.

Eräs Aleksin parhaimpia lapsuuden ystäviä lausui päätteeksi, näistä suruttomista päivistä kerrottuansa: "kaikista hänen toimistaan ja käytöksistään näkyi, että hänestä piti herra tuleman".

Räätälin vaimon sanotaan olleen jumalaapelkääväinen ja "viisas" ihminen, jolla oli paljon tietoja raamatusta ja maailmankin asioista. Hänen kertomuksiansa Aleksis hartaasti kuunteli. Hellyydellä hän äitiänsä jäljestäpäinkin muisteli ja suloisesti hän joskus kuvaili niitä hartaushetkiä, joita äidin toimesta pidettiin sunnuntaisin iltapäivillä. Isästänsä Aleksis ei koskaan puhunut. Isä rakasti samoin kuin äitikin hellästi nuorimpaa poikaansa, erittäin hänen hyvän päänsä vuoksi; mutta räätäli oli viinaan menevä ja, luultavasti kyllä, se seikka kiinnitti hänen kuvaansa surullisia muistoja, joita Aleksis ei miellynyt uudistaa. Räätäli Stenvall oli muuten kynämies ja kyläläisten turva ja apu, kun kirjoitustaitoa kysyttiin velkakirjantekoon, naimaluvanpiirtämiseen taikka muuhun. Isältä sai siis Aleksis tämänkaltaisia tietoja. Paitsi opetusta kotona harjotti poika jonkun aikaa lukemista pitäjän kiertokoulun opettajan, tunnetun Malakias Costianderin luona, joka asui lähellä kirkkoa.

Juhannuspäivänä 1851 astui Aleksis ensi kerran Herran pyhälle ehtoolliselle, jonka hetken hän myöhemmin kuvasi kauniissa runoelmassaan "Rippilapset". Samaan aikaan hänet laskettiin kouluun "kaupunkiin" (s.o. Helsinkiin). Hänen isänsä oli niin varakas, että aluksi voi poikaansa tälle retkelle varustaa; mutta tuskin olisi siitä sen enempiä tullut; ellei vanhin veli Juhani, jolla silloin oli hyvänlainen kauppapalvelijan virka kaupungissa, olisi voinut Aleksia autella. Vanhemmat olivat yksimieliset siinä asiassa, että Aleksis oli koulutettava, vaikka äidillä ja isällä oli erilaiset toiveet pojastansa. Äiti toivoi näkevänsä rakkaimman, nuorimman poikansa pöntössä paukuttelevan; isästä taasen tiedetään, ettei

hän papeista paljon huolintu, vaikkei siltä olekaan tietoa miksi "herraksi" hän Aleksia aikoi.

Kuinka varhain Aleksis alkoi runoilijalahjojansa näyttää, en tiedä. Hänen nuoruutensa ajoilta kotona ei siitä mitään mainita. Mutta kun tiedämme hänen jo ennenkuin hän pääsi ylioppilaaksi tuoneen Fredr. Cygnaeukselle erään ranskalaisaiheisen draamallisen kappaleen, niin voimme päättää hänen jo aikaisin runoilijakynään tarttuneen, sillä tuskin hän olisi uskaltanut ensimmäistä kokoelmaansa tarjota maamme ankarimmalle esteetikolle. Kuinka rohkea tämä askel olikin, niin toteutui nytkin sananlasku "rohkea rokan syöpi". Nuori runoilija sai mainion taiteensuosijan ystäväkseen ja samalla tarpeellisen turvan, kun hän viimein uskalsi ryhtyä tuohon hengenvaaralliseen yritykseen, jota sanotaan ylioppilastutkinnoksi.

Ensimmäisinä ylioppilasvuosinaan oleskeli Aleksis Stenvall vielä paljon kotonaan. Hänen sanotaan siihen aikaan yhä enemmän rakastaneen yksinäisyyttä. Metsissä hän mielellään käyskeli Tapion viljaa tavoittelemassa, milloin tuliluikulla, milloin pauloilla ja satimilla. Lähellä kotikylää on Vantaankoski. Sen partaalle hän teki lehtimajan, jossa istui mietiskellen ja kirjoitellen. Oli hän kernas kalan ja kravun pyyntiinkin ja koskessa hän usein väenteli kivilohkareita, rakastaen veden salamielistä kohinaa. Kotona kun oli, hän muittenkin suomalaisten ylioppilasten tavalla asui pienessä vinttikamarissa, jonka akkunasta nähdään laeva näköala kylän peltojen ja niittyjen ylitse aina noille ylängöille saakka, jotka kuusien ja lehtipuiden valloittamina ympäröivät lakean kotilaakson. Tässä kamarissa hän ehtoopäivillä kirjoitteli, aina tavantakaa tehden kävelyn ulkona syvissä ajatuksissa. Erittäin halukas hän oli kuulemaan kaikenmoisia tarinoita, ja hänen omaisensa toimittivat usein erään vanhan ukon, joka oli mainio satujen tietäjä, vinttikamariin Aleksin huviksi. Suuria seuroja hän kartti. Ainoastaan harvoin hän kävi toisten kanssa häissä taikka maahanpaniaisissa.

Erittäin kauniin muiston näkyy runoilija jättäneen kotiseurakuntaansa. Joka mökissä hänestä ystävällisesti jutellaan, ja sääli hänen kurjasta kohtalostansa on teeskentelemätön. Hänen sanotaan esim. olleen niin anteliaan, että hän saattoi takin päältänsä taikka ainoan ruflan taskustansa kerjäläiselle antaa. Hän ei mielinnyt kuulla kulkupuheita muista ihmisistä; "on synti", hän sanoi, "toisista ihmisistä joutavia jaaritella". Hänen hellätunteisuutensa omaisiansa kohtaan havaitaan siitä, ettei hän silloin, eikä nytkään mielipuolena, suvaitse itseänsä nimitettävän "Kiveksi"; Stenvall oli hänen isänsä nimi, siis hänenkin — "Kivi" ainoastaan hänen kirjailijanimensä.

Äiti kuoli 1863, isä 1866.

Äidin hellin toivo ei täyttynyt. Useamman "ihanan" saarnan kuuluu Aleksis kirjoittaneen, mutta ei hän koskaan tullut menneeksi pastorilta saarnalupaa pyytämään.

Nuo ajat kotona olivat runoilijan onnellisimmat. Noita päiviä, vinttikamariansa, lehtimajaansa Vantaan kosken partaalla, metsänkäyntiänsä ja kalastamistansa hän nytkin aina muistelee, sydäntä vihlovalla äänellä lausuen: "silloin olin minä onnen poika, nyt olen minä surun poika!"

Aleksis Stenvallin elämäkerta tarjoaa aivan surullisiakin kohtia. Ne synkät pimennot, jotka vihdoin runoilijamme ruumiin ja sielun valloittivat, alkoivat jo varhain häntä piirittää. Tunnustan sentään, etten ole kylläksi tutkinut Stenvallin elämää viimeisellä kymmenluvulla, uskaltaakseni ryhtyä laajempaan esitykseen. Jätän siis kertomatta sen surkuteltavan sieluntauodin kehkeämisen ja mahdolliset syyt, jonka uhrina hän nyt omistaa jokaisen suomalaisen hartaimman säälän. Tässä seuraa ainoastaan muutamia huomautuksia hänen elämästään ja mielenlaadustaan.

Ylioppilastutkinto, jonka hän suoritti syksyllä 1857, oli hänen ensimmäinen ja viimeinen oppinäytöksensä. Järjestykselliseen lukemiseen Stenvallin levoton runoilijaluonne ei kyennyt. Ihan lukematta hän ei kuitenkaan ollut. Ruotsalaisina käänöksinä hän oli lukenut Homeroksen, Tykydideen ja muita kreikkalaisia kirjailijoita, Ossianin ja Tasson; mutta hänen mielikirjansa olivat sentään Kalevala, Shakespeare ja Cervantes. Shakespearen näytelmiä hän taisi osaksi ulkoa, niin esim. Cordelian osan Kuningas Learista. Jos joku muukin miellyttävä Kirja sattui hänen käteensä, tutki hän sen perinjuurin kannesta kanteen. Tällä keinoin hän kokoili monenlaisia tietoja, joita hän mietiskeli ja hyväksensä käytti. Niin muodosteli hän itselleen oman omituisen kauneusopin, jota hän syystäkin neron oikeudella parhaimpana piti.

Kovin kurja oli useimmiten hänen toimeentulonsa. Teoksistaan hän tosin sai palkintoja, ja monet hänen ystävänsä, joiden nimille runoilijan elämäkerrassa kerran on sija annettava, todistivat ystävyystensä tuontuostakin ei ainoastaan sanoissa, vaan teoissakin; mutta kaikki tämä ei kuitenkaan voinut hänen tilaansa paljon parantaa. Hän oli kylläksi runoilija, ettei hänessä itsessä nimeksikään ollut tarpeellista mielenvakavuutta aineellisen toimeentulon rakentamiseen. Surkea on kertoa, mutta totta on, että Kiveltä joskus puuttui välttämättömimmätkin tarpeet. Hänen täytyi kärsiä nälkää, kun hänellä ei ollut leivänpalaa, ei ropoa millä olisi ruokaa ostanut!

Yleisissä ylioppilasseuroissa Stenvall ei menestynyt. Hänellä oli ylioppilaskunnan etevimpiä

ystävinänsä, mutta samalla hän seurusteli keuhkojenkin kanssa. Aivan lukuisat eivät hänen ystävänsä kuitenkaan olleet, eikä hän ollut juuri kerkeä ystävyuteen. Luonteeltaan hän näet oli hyvin epäluuloinen. Seurassa hän oli enimmäkseen synkkämielinen. Koomillisia kohtia havaitsemaan hänellä oli erinomaisen tarkka silmä, ja ainoastaan joku lystillinen kertomus tai tekemänsä havainto voi saada hänet nauramaan. Hänen hiljainen käytöksensä saattoi jolloinkulloin, kun joku loukkasi hänen tunteitansa, ja erittäin kun hän oli Bakkos-jumalata liiallisesti palvellut, muuttua hurjaksi ja vallattomaksi.

Toiveissaan hän oli vaatimaton. Tulevaisuudestaan ja tarkoituksistaan hän harvoin puhui. Mutta lausuihan hän kuitenkin jolloinkulloin hiljaisella, syvämielisellä tavallaan toivovansa jotakin hyvää, hänkin puolestaan, kansallensa tuottaa, todenmukaisesti kuvailemalla sen luonteita ja ominaisuuksia.

V:sta 1865 Stenvall oleskeli Siuntion pitäjässä erään vanhan rouvasihmisen luona, joka kunnioitti hänen runoilijalahjojansa ja mieli hänen kivistä polkuansa tasoittaa. Täällä runoilija päivänlaskunsa lähetessä kirjoitteli yhä edelleen, kunnes yö hänet saavutti.

Kun vertailee Aleksis Stenvallin teoksia hänen elämäänsä, näyttää siltä, kuin hän olisi niihin pannut mitä edellisinä aikoina oli kokoillut, uutta lisää saamatta. "Onnen poikana" kotona, lapsuuden ystäväin seurassa hän oli varustanut polttoainetta neronsa tulelle. Kun sitten ajat muuttuivat ja hän tuli toisiin, eduttomampiin oloihin, loimusi tuli kirkkaalla liekillä, kunnes varustetut aineet olivat kulutetut — vaan ei kauemmin.

Koska runoilijan elämä ja olot eivät enää voi mitään ilahduttavaa tarjota, niin astukaamme nyt niille ilon ja kauneuden lähteille, jotka hän Jumalan antamalla sauvallaan on meille herättänyt, jollei juuri kallioon, niin kuitenkin ahoon, jota kuivuutensa vuoksi on pidetty ihannekukkia kasvamattomana.

Eräs nimittämätön oli 1858 lähettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle 100 ruplaa ja seuraavana vuonna vielä lisäksi 50 ruplaa annettavaksi palkinnoksi parhaimmasta suomalaisesta näytelmästä. Tätä palkintoa varten sai Seura vastaanottaa kolme näytelmää, joista yksi oli Kullervo, alkuperäinen 5-näytöksinen murhenäytelmä. Lausunnossaan tästä näytelmästä tutkijakunta moitti tapausten hajanaisuutta (1:ssä näytöksessä kuvailtiin Kullervon lapsuutta 20 vuotta ennen pääjuonen alkua), aineen draamallista pukua, etteivät näet ajatukset, puheet ja teot olleet kuvatuksen mukaisia, kieltä, joka oli muka jokapäiväistä ja alhaista, mutta myönsi kuitenkin teoksen erinomaiseksi sattumaksi Suomen kielen ja kirjallisuuden alalla, kiitti tekijän rohkeutta tarttua niin ankaraan aineeseen ja päätti siitä taitavuudesta, jolla näytelmä yleensä oli tehty, "että tekijällä on toivollinen tulevaisuus Suomen kirjallisuudessa". Tämän nojassa määrättiin 16 p. maaliskuuta 1860 palkinto Kullervon tekijälle, joka kun nimilippu avattiin nähtiin olevan ylioppilas Aleksis Stenvall. Tämä ensimmäinen Kullervo-näytelmä oli kirjoitettu runomuotoon. Tutkijakunta sanoi säikeitä keuhkoiksi ja lausui suovansa "tekijän olevan erillään värsyjen tuottamisesta siksi, että näyttää paremmin harjaantuneensa kielen käyttämiseen runollisessa puheessa".

Alussa vuotta 1864 Kullervo tarjottiin ihan uudestaan ja suorasanaisesti kirjoitettuna Seuralle painettavaksi. Tämä uudistus, joka otettiin Näytelmistön 3:nteen osaan, on vapaa useimmista yllämainituista moitteiden syistä ja ansaitsee senvuoksi samat ja korkeammatkin kiitoslauseet kuin edellinen. Kivi on Kalevalan Kullervonjutusta tehnyt näytelmän, joka tosin osottaa hänen suuria lahjojaan, mutta samalla todistaa aineen epädraamallisuutta. Aine on näet niin Kalevalan epilliseen kertomatapaan juurtunut, että jos joku mieli sitä väkivaltaisesti mukailta draaman korkeimman lain mukaan (sen nimittäin, joka vaatii toiminnan jyrkkää yhteyttä), niin on samassa "Kullervo Kalervon poika" kadonnut. Tämän Kivi on käsittänyt. Oikein astuu Kullervo siis näytelmässä eteemme täysi-ikäisenä miehenä, eikä kätkeydy taikka vielä varhemmin, niinkuin Kalevalassa; mutta oikein on sekin, että nuo surulliset osat Kullervon elämästä, kohtaukset Ilmarin emännän ja onnetoman Ainikki sisaren kanssa, on säilytetty, vaikka ne, koska nimittäin Kullervon kosto on pääaiheena, juuri tuota mainittua draaman lakia loukkaavat. Syy on siis suureksi osaksi aineessa, ettei lukija tunne draamallista jännitystä, vaan seuraa kovaonnisen Kullervon elämänjuoksua samalla tyvenellä innolla ja säälimyksellä kuin Kalevalassakin.

Ensimmäinen näytös expositiivinen ja viides ovat kokonaisuudessaan katsottuna ei ainoastaan toisia onnistuneemmat, vaan todella onnistuneet. Ensimmäisessä elävästi kuvataan sitä polttavaa katkeruutta, joka kaivaa jalohenkisen Kullervon sydäntä, kun hänen täytyy, kantaen irvistelevää orjanmerkkiä otsassaan, palvella perheensä surmaajata. Ettei Kullervo vihassaan riehuen meitä pelottaisi, antaa runoilija hänen taasen heltyneenä ihanasti kuvailla, kuinka kaikki olisi voinut olla toisin. Todellisesti runolliset ovat Kullervon lauseet, jotka alkavat: "Voimallinen aika, lievitä sun kankaastas se verinen kude, joka kahdesta veljestä siihen revittiin!"... Kuka voi tästälähin säälimättä seurata Kalervon poikaa hänen kolkolla tiellään. — Mestarin kädellä on koko näytelmän meno ja loppu osotettu seuraavien lausein:

Kullervo ... mutta mille tuntuu murhamiehenä olla?

Kimmo. Kullervo! kuumasti sydän povessa tytkyy; muisto riutuu ja elon kirkas päivä ehtooksi käynyt on.

Kullervo. Jotain tämänkaltaista siinä tilassa kuvaillut olen ja *arvellut mitä tekisin.*

Kullervon kostonhimo viittaa tässä näytöksessä ankarasti eteenpäin. Seuraavat näytökset eivät ole vaille erittäin runollisia ja draamallisiakin kohtia, mutta lukija tuntee itsensä ikäänkuin eksyneeksi aina siihen saakka, kun pääaihe kolmannen näytöksen lopulla jälleen pääsee valtaan.

Viides näytös kuvailee Kullervon takaisintuloa kotiin ja kuolemaa. Kolkko on Kullervon käynti autiossa kodissaan. (Huomatkaa tässä kuinka runoilija Shakespearen tapaan käyttää Kimmoa ja tekee hänet mielipuoleksi, ainoastaan enentääkseen mielialan kolkkoutta.) Sydäntäliikuttava on hellän äidin haamun sääli ja rukoukset armottoman poikansa edestä, sovitusta saattava Kalevan sankarien esiintyminen. "Hymyen nousee aurinkoinen ja hongat kankahalla punertavat; kaikki hengittävi rauhaa", kun kovaonninen mies on kiusatun henkensä ruumiillisista siteistä päästänyt. — Tässä loppunäytöksessä vallitseva mieliala ja sen vähitellen tapahtuva muuttuminen synkästä ja toivottomasta levottomuudesta sovinnolliseksi rauhaksi on kaunis todistus Kiven tavattomasta runoilijakyvystä.

Meidän on muistaminen, että Kalevala on runoilijalle valmiina tarjonnut ikirunollisen päähenkilön ja ihanan, "madonnan tapaisen" äidin. Niihin katsoen tulee meidän runoilijaa kiittää, että hän ei ole heitä (ainakaan sanottavasti) heikontanut — parantaa ei näitä suomalaisen hengen jaloimpia ja ylevimpiä tuotteita kukaan konsanaan voi. Erinäistä luomisvoimaansa on Kivi täten voinut osottaa ainoastaan sivuhenkilöissä, draamallisessa puvussa ja kielessä. Sivuhenkilöt yleensä eivät ole niinkään onnistuneet. Mutta jokapäiväinen ja jumalaistarullinen maailma, se tausta, josta toimivat henkilöt astuvat esiin, on minusta suurella ihanteellisuudella kuvattu. Paimenet, metsästäjät, tuo kaikkialla läsnä oleva norjajalkainen linnustaja Nyyrikki kuuluvat tähän. Yksinkertainen kansa kuvataan tykkäänään paimenen huokauksella: "Tässä maailmassa tapahtuu niin paljon asioja!" Nyyrikki on koomillisessa suhteessa runoilijan parhaimpia, varsin sattuva vastakohta traagilliseen Kullervoon, ja ainoa jonka hän on luonut idealiselta kannalta. Nummisuutarit heimolaisinensa ovat kotonurkista kotoisin, joka ei kuitenkaan vähääkään heidän arvoansa halvenna.

Kieli on tässä näytelmässä jaloa, mahtavaa ja kuten vertauksetkin ajan- ja luonnonmukaista.

Minä olen verrattain laveasti puhunut tästä näytelmästä sen vuoksi, että se oli Kiven ensimmäinen teos ja suomalaisen runottaren *toinen* askel draamallisella alalla — "Silmänkääntäjä" oli ensimmäinen!

Nyt seuraisi ajan mukaan Nummisuutarit, mutta runolaadun tähden huomattaamme ensin näytelmä *Karkurit*.

Kalevalasta runoilija oli saanut Kullervo-näytelmänsä aiheen; Karkureita varten, joka näytelmä ilmestyi kolme vuotta myöhemmin, hänellä ei näy muuta lähdettä olleen kuin voimakas, runollinen mielikuvituksensa. Kivi on kuitenkin, kuten vastedes saamme nähdä, etupäässä realistinen kuvaaja ja sen vuoksi tuntuu hän meille tässä hiukan vieraalta ja me kaipaamme ajan määräystä ja pohjaa, jolla toiminta liikkuu. Itse pääjuonessa ei ole mitään omituisuutta, eivätkä sivuseikatkaan (esim. Tykon ja Paulin arvaamaton ilmestyminen kaukamatkoiltaan, valepukujen hankkiminen, naimakirja, myrkkynuoma) ole uusia taikka onnistuneita. Mutta runoilija on kuitenkin vanhat juonet tuoreilla väreillä kaunistanut ja omituisella tavalla niitä käyttänyt. Hän on saanut aikaan oivallisen näytelmän, joka melkoisesti laventaa ja vakauttaa hänen runoilijaneroansa traagilliseen suuntaan.

Paronit Markus ja Mauno ovat valtiollisista syistä toistakymmentä vuotta eläneet ilmivihassa keskenään. Heidän lapsensa, Tyko ja Elma, jotka rakastavat toisiansa, ovat näytelmän päähenkilöt, joiden päälle rangaistus isien synnistä lankeaa. Ettei perikato saavuttaisi Elmaa ja Tykoa aivan syyttöminä, runoilija taitavasti tekee heidät velkapäiksi siten, että molemmat rikkovat toisiansa kohtaan. Elma suostuu pelastaakseen isäänsä Niilon naimisehdotukseen, vaikka hän pyhällä valalla oli Tykolle lupautunut; Tyko taas vähäpätöisistä syistä päästää sydämeensä epäilyksen lemmittyänsä kohtaan. Toiminnan kehitys on henkilöiden luonteista johtuva ja rientää harvalla poikkeuksella (noita-akan ennustus ja Paulin ja Hannan rakkaus) yhtenäisenä ja sidottuna edelleen, herättäen lukijassa todellista draamallista jännitystä.

Elma on henkilöistä merkillisin.

Kivi on harvoin naishenkilöltä luonut; paitsi Elmaa ovat ainoastaan Lea ja Margareta erittäin mainittavat. Kaikki kolme ovat hyvinkin samanluonteisia, ja kumma kyllä ovat kaikki enemmän etelämaisia kuin suomalaisia taikka pohjoismaisia. Elma, josta tässä on puhe, on hehkuva, innokas nainen. Hänen rakkautensa on tulinen, eikä hän, sitä pelastaakseen vaaran hetkenä, kuolemata kammaa, vaan etsii. Hänen puheensa on aina sangen ylevätä. Innostuneet ja suloiset haaveksimiset ovat sentään Elman pohjoismainen perintö. Tyko, Elman lemmitty, on jalo, ritarillinen nuorukainen ja

onnellisesti luotu vastine hänelle. Vakavin piirtein ovat Markus ja Maunokin kuvatut, edellinen kova ja jäykkä: hänen vihansa on armoton; Mauno taas on itsestään sovinnollinen, avosydäminen ja heikko: hän vihaa täytymyksestä. Maunun luonne astuu parhaiten esiin toisessa näytöksessä. Siinä on muun muassa aatelismiehen muistoperäinen rehellisyys hyvin kuvattu, kun näet Mauno on kyllä joutuisa myömään tyttärensä onnen ilkeälle Niilolle, mutta inholla kuuntelee uskollisen pehtorin yksinkertaista pelastusneuvoa, nimeksi lahjoittaa omaisuus hänelle, siksi kuin myrsky on ohitse mennyt. Pehtori Martti on sukua Ravenswoodin Kalebin ja monen muun uskollisuudessaan koomillisen, vanhan palvelijan kanssa, ja hänen kuvansa jää elävänä muistoon. Niilon, näytelmän konnan, kuvaaminen on runoilijalta huonosti onnistunut, koska hän ei herätä muuta tunnetta kuin inhoa.

Tämä on ainoa Kiven painetuista näytelmistä, jossa hän on käyttänyt runomitallista lausetapaa, kuitenkin suorasanaisella vaihetellen. Pahasti kyllä, vaihtelu on kokonaan satunnainen. Jambit soivat niin somasti, että lukija valittaa, ettei runoilija ole useammin sitä runomuotoa käyttänyt. Otan näytteeksi muutaman säkeen ilman erityistä valitsemista. Kun Tyko ja Pauli, palattuaan retkiltänsä, etäältä näkevät kotokartanot, lausuu Tyko:

"Ei, Tornivuorella me seisomme
Ja tuossa toivon omi valtakunta.
Käy, tuuli vapaa synnyinlaaksoista,
Käy, riehu, iloistasi hurjapäänä
Ja siipes ihanasti jähdyttäköön
Tät' otsan ihanata poltto!
Käy, tuuli, lempeästi liehutellen
Lumiliinaa hartioilla kauniin immen,
Mi kenties käyskelee nyt kankahalla
Tuoll' kultaisella hämärässä illan!
Käy, myrsky; tämä myrsky autuus on!"

Kullervo ja Karkurit eivät kuitenkaan ole runoilijamme etevimmät näytelmät; hänen pääteoksensa ovat päin vastoin koomillista laatua. Käykäämme nyt niitä katselemaan. — Nummisuutarit, 5-näytöksinen komedia, ja romaani Seitsemän Veljestä ovat tällä alalla mainioimmat ja kaiketi Kiven nerollisimmat ja omituisimmat teokset.

Huomattavaa on, että molempien perusjuoni on hyvin kauan runoilijan mielessä elänyt, ja että hän ne useammat kerrat on uudestaan kirjoittanut. Ensimmäinen muodostus Nummisuutareista oli ruotsiksi kirjoitettu, nimeltä "Bröllopsfärden", ja ensimmäinen laitos seitsemän veljeksien historiasta oli ainoastaan lyhyt tarina, johon kansan kertomukset eräästä rosvojoukosta, joka noin 50 vuotta takaperin oli Nurmijärven metsissä mekastellut, olivat olleet alkujuurena.

Nykyisessä muodossaan ilmestyi *Nummisuutarit*, paras komedia, joka Suomessa on tehty, 1864 ja voitti heti ansaitun huomion.

Itse näytelmän perustus on erittäin onnistunut. Häätarjan tarkoituksella on se tärkeys ja ylevyys, jota tarvitaan oivallisen koomillisen liikunnan aikaansaamista varten. Matkakertomus luonnistuu yleensä paremmin eepilliseen esitystapaan, eikä toiminta olekaan, kylläksi draamallisesti sidottua näyttämön vaatimuksiin katsoen; mutta kokonaisuudessaan on komedia kuitenkin taiteellisesti muodostettu. Ekspositio ilmituo päähenkilön luonteen, ja toiminta alkaa siten, että Esko lähtee Mikon kanssa naimisretkelle. Samassa ilmoitetaan Iivarin lähtevän kaupunkiin häätarpeita tuomaan, ja sopivasti osotetaan, kuinka retket ovat päätyvät. Tämän mukaan toiminta jakaantuu siten, että toisessa näytöksessä kuvaillaan Eskon vastoinkäymiset, kolmannessa Iivarin kaupunkimatkan surkeus. Niko, Jaanan isä, ilmestyy, josta voimme aavistaa, kuka korpraalin viisisataa riksiä lopulta perii, ja saammepa vielä samassa tietää, kuinka toivoton se saalis itsessään on, jolla Iivari varmaan luulee voivansa äitinsä lepyttää; neljännessä näytöksessä kertomuksen haarat taasen yhtyvät; Eskon kurjuuden korkeimmilleen noustua sattuvat näet veljekset yhteen, ja tarttuupa nyt Eskokin hätääntyneen epätoivolla Iivarin lepytyskeinoon; viidennen näytöksen alkaessa on häöpöytä Eskolle ja hänen vaimollensa katettu, Topias, Martta ja Sepeteus odottavat, suurella hälinällä varrottu joukko tulee, veljesten viimeiset ylpeät toiveet raukeavat, mutta nyt kääntää onnellisten, Jaanan, Kriston ja Nikon, hyvyys nummisuutariparkoja kohtaan kaikki jälleen ihanaksi sovinnolliseksi rauhaksi.

Toinen näytös on etevintä mitä Kiven kynästä on lähtenyt ja tuottaisi kunniaa kelle draamankirjoittajalle tahansa. Eskon saapuminen haarapussi olalla Karrin taloon, juuri kun siellä paraikaa hänen toivotun morsiamensa häitä vietetään, on niin draamallinen situatio, kuin nero koskaan on keksinyt; samaten ovat häät ja Eskon ja Teemun riita erittäin taitavasti kuvatut. Toiminta edistyy nopeasti, ja vuoropuhelu on lyhyttä, sattuvaa ja sydäntä ilmituovaa.

Henkilöiden luku on sangen runsas, ja miltei kaikki jäävät elävinä lukijan muistoon. Ne ovat näet kaikki omituisessa todenperäisyydessänsä voimakkaalla kädellä temmatut meidän talonpoikaisen

kansan riveistä. Kirjanoppinut, vakava Sepeteus, joka vertaa akkavaltaa nummisuutarien töllissä Rooman vallan viimeisiin aikoihin, jolloin "portot, narssut ja naasikat vallitsit", ja uhkaa nummivaltaa samalla häviöllä, Topias, rehellisten nummisuutarien alku ja juuri, ankara, toimelias Martta, jonka pamppu ei koskaan toisen lasta koske, arkatunteinen viulunsoittaja Teemu, avulias, hyväsydäminen klaneetinpuhaltaja Antres, kunnioitettava talon isäntä Karri y.m. ovat kaikki tuota laatua todellisia kunnan ihmisiä, joihin ilolla tutustuu.

Merkkillisin on kuitenkin päähenkilö Esko, joka varmaan on runoilijamme mainioin ja omituisin tuote. Sven Dufva ja Esko ovat veljeksiä, joista edellinen korpraaliltaan on oppinut yhdessä rivissä toisten kanssa ryntäämään vihollista vastaan, vaan ei peräytymään, jälkimäistä taasen, jonka korpraalina Martan pamppu on ollut, voidaan tosin pahaan viekoitella, mutta ei ansaittua rangaistusta pakenemaan. Esko on typerä ja yksinkertainen, mutta hänen oikeudentuntonsa on tarkka. Hän on itsepäinen, vallaton ja hurja, kun häntä ärsytetään, mutta kerkeä sovintoon. Hän on hidas ja kankea luonnoltaan, mutta kuitenkin herkkätunteinen ja arka hyvästä maineestaan. Ihmeellistä millä mielihyvällä me seuraamme Eskoa hänen onnettomalla hääretkellänsä! Jos joku todistus luonteen inhimillisyydestä ja — suomalaisuudesta on paikkansa pitävä, niin on se kai juuri tuo mielihyvä.

Kun minä mietiskelen Eskon luonnetta, muistuu Kullervo mieleeni, kuinka ääretön matka onkin heidän välillänsä. En uskalla päättää, onko se yhtäläisyys, jonka luulen havaitsevani heissä, tuo todellisten koomillisten ja traagillisten henkilöiden yleinen sukulaisuus, vai, kuten minusta varmemmalta näyttää, syvempikö, perustuen siihen, että molemmat ovat *saman kansan hengen tuottamia*. Ajatelkaamme viattoman Eskon maistaneen hyvän ja pahan tiedon puusta ja siten alusta alkain saaneen traagillisen kasvatuksen, niin hän kyllä olisi kyennyt traagillista kohtaloa kantamaan ja hänen luonteensa olisi muodostunut erinomaisen Kullervon-kaltaiseksi. Onneksensa kasvoi Esko nahkasuutariksi Topiaksen töllissä kumisevalla nummella; ja minä kiitän hänen puolestansa Luojaa, ettei hänen elämänsä merkillisin yritys tuottanut traagillisempaa seurausta kuin tämä järkähtämätöin päätös: "Minä neuloskelen täällä isäni kanssa, enkä nai koskaan, en koskaan. Mitä vaimosta? Minä tunnen sen suvun. Petturia ovat he."

Nummisuutarien komediaa on kaksi mainittavaa kunnianosotusta kohdannut. Ensiksi on Cygnaeus siitä kirjoittanut arvostelun, joka on hänen parhaimpiaan, ja toiseksi määrättiin Kivelle samasta teoksesta 1865 suuri valtion antama kilpapakinto, 2500 markkaa.

Nummisuutareista olisi vielä paljon sanottavaa, mutta aika käskee rientämään eteenpäin.

Rehelligiset suutarit ovat saaneet osakseen ansaitun huomion; mutta ansaitsevatpa räätiltkin sijan näyttämöllä, "joka on maailma". Yksinäyöksisessä ilveilyssä Kihlaus on räätilien, Apelin ja Eenokin, vuoro astua esiin sillä erinomaisella oman arvon tunnolla, jonka tämä virka harjoittajillensa antaa. Paha kyllä ovat he joutuneet erään pahasisuisen Eevan kynsiin, joka ei ensinkään käsitä eikä kunnioita heidän ylevyyttänsä. Kuvaaminen on tässä pienessä teoksessa rivakkaampi kuin Nummisuutareissa. Kihlaus muistuttaa jotakuta luonnosta, johon taideniekka muutamalla harvalla rohkealla piirteellä on kiinnittänyt jonkun äkkinäisen, nerokkaan aatteen, jättäen sen heti paikalla siksensä.

Kiven vähimmin tunnettu ja senvuoksi erilaisimmin arvosteltu teos on romaani *Seitsemän Veljestä*. Runoilija itse piti tätä laajaa teosta muita etevämpänä. Me muutamme lauseen siten, että sanomme Nummisuutarit ja Seitsemän Veljestä etevimmiksi, määräämättä heidän keskinäistä arvoansa.

Seitsemän Veljestä on painettu Novellikirjastoon 1870. Koska romaani ei ole kirjakaupassa saatavana ja senvuoksi useimmat eivät ole sitä lukeneet, pyydän saada lyhyesti kertoa sen sisällön, joten pääajatuskin parhaiten tulee näkyviin.

"Kasvatti emo kanoja."... Jukolan talossa on seitsemän poikaa, joista vanhin on 25, nuorin tuskin 18 vuotta. Isä on innokas metsämies, viidenkymmenen karhun tappaja, äiti suora ja karkealuontoinen, mutta kuitenkin hellä lapsilleen. Pojat ovat saaneet lapsuudestaan metsissä mekastella, nuorempana metsoille ansoja virittäen, vanhempana otsojen kimpussa; sokea eno heille ehtoisin on kertoellut matkoistansa ja raamatusta — siinä heidän ainoa kasvatuksensa. Vanhempien kuollessa on Jukolan talo häviöllä, ja veljesten on nyt sen hoitamiseen ryhtyminen. Rovasti heitä samaan aikaan ankarasti vaatii lukkarille lukemaan, sillä ei kellään veljeksistä ole tätä tarpeellista taitoa. Ostetaan siis 7 punakantista aapista ja päätetään mennä lukkarille. Tämä retki on onneton. Ensimmäisessä miehissä kositaan Männistön muorin Venlaa, johon kaikki ovat rakastuneet; Venla antaa rukkaset. Tiellä tulee Toukolan pojat vastaan, laulaen pistävää pilkkalaulua veljeksistä. Toukolaiset saavat aika lailla selkäänsä, mutta lukkari räökkää kovapäisiä poikia, niin että he viimein karkaavat akkunasta ulos. Toukolan pojat ovat väijyksissä ja lyövät ja repivät veljekset vähiin henkiin. Yöllä palaa sauna, joten koto jää "ilman köyhän ainoata kestiä, ilman kiukaan kohisevaa löylyä". Vihdoin tulee vielä lautamies Mäkelä rovastin lähettiläänä ja uhkaa veljeksiä jalkapuulla, jossa kovan sallimuksen juonesta on niin monta läpeä kuin tähteä Otavassa ja Jukolassa poikaa. Näin monen vastoinkäymisen jälkeen ei juuri kummastuta, että Juhani kysyy: "Eikö ole miehellä valta elää rauhassa tahtonsa mukaan omalla kannallansa, koska ei hän

seiso kenenkään tiellä, ei loukkaa kenenkään oikeutta?" Rauhalliset metsät, Impivaaran suojat heitä houkuttelevat, ja he päättävät: "Sinne siirrymme ja rakennamme uuden maailman!" Nahkapeitturi saa talon kymmeneksi vuodeksi arennille, ja nyt alkaa vapaa elämä humisevien metsien kohdussa. Tämä elämä ei sentään olekaan niin ihanaa ja ilman vastuksia kuin he ensin kuvittelivat. Ahne tuli polttaa jouluyönä veljesten pirtin tuhaksi. Miltei alastomina he hirveällä vauhdilla pelastaakseen henkensä kiitävät, nälkäisten susien ajamina, korven kautta Jukolaan. Mutta keväällä rakennetaan uusi, uhkeampi pirtti, ja hauska metsäelämä alkaa uudestaan. Onni vaan ei kestä. Äkisti nostaa ankara kohtalo miehet kamalalle Hiidenkivelle, hirmuiseen koettelemukseen. Siinä veljekset, 33:n härän piirittämänä, nälässä ja surkeassa tuskassa viettävät neljä armotonta päivää, kunnes viimein pelastuvat siten, että ampuvat härät kuoliaaksi. Lepyttääksensä Viertolan herraa härkien häviöstä tekevät veljekset huikean kaskan. Mutta saatuansa jyviä miehet ryhtyvät viinanpolttoon. Viina saattaa heidät kadotuksen partaalle. Simeonin kummallinen hengennäkö ja Laurin uni hämmästyttävät veljeksiä. Päätetään kääntyä synnin tieltä ja lähdetään kirkkoon. Mutta pahaksi onneksi on päivä, jota he pyhänä pitävät, maanantai. Toukolaiset pilkkaavat heitä, ja Tammiston pihalla syntyy hirveä tappelu. Tästä arvelevat miehet tuhon armotta tulevan, sillä komsarjus itse oli nähnyt koko kahakan. Päinvastoin on nyt onnen päivä koittava. Nimismies kieltäytyy vetämästä asiaa käräjille. Rovastiltakin kuuluu hyvää; hän näet ei enää huoli pakottaa heitä lukemaan, vaan sanoo iloitsevansa, jos veljekset joskus omasta päätöksestään hänen luoksensa tulevat. Ansaitsematon hyvyys murtaa uppiniskaisten mielen. Eero oppii ensin jahtivoudin luona lukemaan ja rupeaa toisten opettajaksi. Monen itkun ja tuskan perästä saavat kaikki aapiset päähänsä ja käydään nyt rovastinkin luona lukemassa. Ahkerasti tehdään samaan aikaan maallistakin työtä: pulska Impivaaran talo nousee "iloiselle päivänkaltevalle aholle". Hallavuosia ja nälkää kärsitään, mutta tuleva aika on veljeksillä aina "Hyvän onnen niemi", eikä heidän toiveensa pety. Kun kymmenen vuotta on kulunut, on veljesten arvo ja kunnia mainio koko pitäjässä. Ihana on veljesten matka takaisin Jukolaan. Heidän vanhat vihollisensa, lukkari, Rajamäen rykmentti, Männistön muori ja Venla, tulevat tiellä vastaan. Sovinto tehdään kaikkien, jopa Toukolaistenkin kanssa; kaikki käsketään Jukolaan, jossa iloiset tuliaispidot vietetään.

Kunnioitettuina miehinä veljekset yhä pysyvät, vaurastuvat ja naivat, ja heidän elämänsä päivä kulkee rauhaisesti puolipäivän korkeudelle ylös ja kallistuu rauhaisesti alas illan lepoon monen tuhannen auringon kiertäessä.

Jo tästä selostuksesta selvinnee, että romaanin pääjuoni on merkillinen ja suurenmoinen. Kuten Don Quijote ja kaikki todelliset romaanisankarit lähtevät nämä seitsemän veljestäkin harhaluuloisina kokemusmatkallensa elämän kautta. Metsissä kun ovat vallattomina kasvaneet, luulevat he, niin pian kuin heidän huoletonta vapauttansa häiritään, koko maailman yhtyneen heitä yksin mielin kiusaamaan — luulevat aapiset, komsarjukset, lukkarit ja rovastit, s.o. koko yhteiskunnan, keksityksi "kristittyjen" vaivaksi ja tuskaksi. Kokemukset erämaissa ja varsinkin ihmisten hyvyys heidät kääntää tunnustamaan aapisten, kaiken opin ja järjestyksen tarpeellisuuden. Sivistys ja inhimillisyys harvoin käyvät moista riemukulkua, kuin on seitsemän veljeksien vaellus takaisin Jukolaan heidän rakentaessaan sovintoa ja rauhaa jokaisen vastaantulevan vihollisen kanssa.

Varmaan todistaa runoilija itsensä suomalaiseksi ja kansan keskuudesta lähteneeksi, kun hän tekee ihmisten *hyvyyden* veljesten kääntymisen pääaiheeksi. Jos jollakin saa itsepintaisen, karkean suomalaisen luonteen murtumaan, niin on se todellisesti juuri hyvällä eikä pahalla.

Koko kirjan "sens-moral" on lautamies Mäkelän lause: "Mutta aapiskirjasta täytyy teidän alkaa päästäksenne kristillisen seurakunnan oikeiksi jäseniksi", vaikka ei siinä merkityksessä, että runoilija olisi jotakin "opettavaista" tendenssiromaania tarkottanut. — Samoin kuin Don Quijote oli viimeinen vaeltava ritari, on näiden seitsemän veljeksien metsäelämä viimeinen yritys meidän kansassamme, saada viettää rehellistä, vapaata elämää järjestetyn yhteiskunnan ulkopuolella.

Samaa runollista rohkeutta kuin itse aatteen keksiminen todistaa toiminnan asettaminen oloihin ja luontoon, jotka ovat kaikin puolin alkuperäiset ja raittiit. Runoilija on täten saanut aikaan oivallisen kansankertomarunoelman meidänkin aikakautena, jolta tavallisesti sanotaan puuttuvan tarpeeksi alkuperäisyyttä kertomarunoelman luomiseen. Taiteellinen muodostus ei yleensä ole aivan yhtä kiitettävästi toimitettu; mutta sivuseikat tarjoavat paljon erittäin huomattavia ja onnistuneita kohtia.

Veljesten erinkaltaiset, mutta yleensä yksinkertaiset, suorat, alkuperäiset luonteet on runoilija vakavalla, voimakkaalla kädellä kuvannut. Elävinä ja koristelemattomina toimivat ja keskustelevat veljekset lukijan nähden ja kuullen. Hurja Juhani, kovapäinen ja karkeatukkainen vanhin veli, harteva, hiljainen Tuomas, viisas, papiksi syntynyt toisten aaroni Aapo, jumalinen fariseus Simeoni, Timo, vakava ja tyyni kuin talven suoja, harvasanainen mielteliäs Lauri, sekä nuorin veli Eero, teräväpäinen, irvihammas, pitkä kanto kaskessa, ovat tarkasti luonteensa mukaiset joka tilassa.

Noiden luonteiden suomalainen omituisuus on niin mahtava, että tuskin muu kuin suomalainen lukija voi niitä käsittää.

Kohtausten keksimisessä, joissa veljesten erinkaltaiset luonteet ilmestyvät, on runoilija antanut rikkaan mielikuvituksensa ihan vapaasti menetellä. Seuratakseen veljeksiä heidän oloissaan ja vehkeissään on lukijan tosin kauas heittäminen hentomielinen "etiketti" ja sievätapaisuus; mutta se, joka sen tekee, saa nähdä, ettei runoilijallamme ole ainoastaan tuota todella merkillistä, vaikka kuitenkin tavallisempaa vis comica'a, joka ilmestyy hänen komedioissaan, vaan lisäksi kykyä ja rohkeutta keksimään, perin burleskia kohtauksia jommoisista eivät nykyajan "fiinit" kynäniekat yritäkään.

Veljesten sivistyksellinen maltti on niin vallan mitätön, että se harvoin voi heidän himojansa ja päähänpistojansa hillitä. Se olisi siis runoilijan tehtävä; mutta hän ei siihen rupea. Hän antaa veljesten puhua ja menetellä heidän mielensä mukaan; sillä juuri semmoisina on hän oppinut heidät tuntemaan ja heitä — rakastamaan. Kaikessa sivistymättömyydessään ovat veljekset todellisia ihmisiä; heidän sielunsa omistavat inhimillisiä tunteita ja tarjoavat hedelmällistä maata kylväjälle. Kauhistukoon lukija, kun veljekset hurjapäisinä käyvät hirveään tappeluun, milloin keskenänsä, milloin yhteisiä vihollisia vastaan, mutta antakoon hän myöskin arvoa sille ahkeruudelle, jolla he tutkivat maailmallisia ja taivaallisia kysymyksiä, sille taipuvaisuudelle, jolla he järjellisiä neuvoja vaarinottavat. Juhani nostaa vihan vimmassa halon veljeänsä kohtaan, mutta sama mies voi yletä sille itsetiedon kannalle, jolla hän innostuneena lausuu: "Ken taitaa viskellä verkkoja aatoksen teille!"

Sama omituinen alkuperäisyys ilmestyy luonnon kuvaamisessa. Ensi kerran peräti suomalainen runoilija kuvaa Suomen luontoa, sen iloista ihanuutta ja synkkää jylhyttä. Kun esim. lukee Teerimäen näköalasta, Sompiosuosta, Impivaaran humisevista metsistä, niin sykkivin sydämin kävelemme Hämeen kankaita, kapeita suoportaita tai salaluonteisia metsiä. Varsin onnistuneella tavalla runoilija kuvailee laveita näköaloja. Hänen maisemakuvillaan on taiteellinen perspektiivi, jonka tapaista minä puolestani en muista kenelläkään runoilijalla tavanneeni. Monta esimerkkiä tapaa, ei ainoastaan tässä romaanissa, vaan muuallakin (Lean kertomuksessa rukoilevasta vapahtajasta y.m.).

Mutta oikeastaan lienee väärin erikseen puhua ihmisluonteiden ja luonnon kuvauksesta. Ne kuuluvat yhteen. Nämä seitsemän veljestä ovat siinä määrässä sen luonnon lapsia, jossa elävät ja oleskelevat, että eroittaminen olisi kuolettavainen. Tämä seikka on luettava romaanin suurimmaksi ansioksi.

Kertomustapa on yleensä tyynesti eepillinen, vaikka se usein vaihtelee pitkien draamallisten keskustelujen kanssa. Keskustelut ovat välistä pitkäpiimäisiä ja ikäviä. Itse eepillinen kertomus taasen on niin omituisen raitista ja selvää, että sen venyminen harvoin ikävältä tuntuu, jollei sitä voikaan taiteen kannalta puolustaa. Muutamin kohdin on kertomus erityisen pontevaa ja voimakasta, niin esim. kertomus veljesten paosta sydäntalven yöllä korvesta ja susien suusta Jukolaan, härkien verisaunasta Hiidenkivellä ukkosen ajaessa (tämä kohta sopisi Amerikan aarniometsiin) y.m. Taula-Matin, ensimmäisen suomalaisen kertovan metsämiehen, jutteluissa Pohjanmaalta on luonnon mukainen, erittäin omituinen mieliala. Viehättäviä episodeja muodostavat Aapon runolliset tarinat. Esimerkiksi minkaltaisia lempeän runollisiakin kohtia kirjassa on tavattavana, pyydän saada näytteeksi lukea seuraavan lyhykäisen otteen:

"Oli Kesäkuussa kirkas ja lämmin sunnuntaipäivä; Impivaaran avatusta ovesta virtasi sisään auringon heleä paiste, kuvaten kultaisen kaavan tuvan lehvitetylle laattialle. Pöydän ääressä istuivat äänettöminä Tuomas ja Simeoni, lukien kukin uutta testamenttiansa; Juhani, Timo ja Eero käyskelivät ulkona viljamailla ja katselivat ihastellen tämän herttaisen kesän kukoistavaa kauneutta; vaiti vaelteli metsässä Lauri, mutta Aapo oli käynyt tervehtimään Tammiston Kyöstiä. Sinisenä kaarteli taivas, ilmassa liehtoi hiljainen länsituuli, uudessa lehtivaipassansa väikkyi mäellä koivu, ja valkeavaahtoinen pihlaja levitti tuoksua ympärillensä kauas. Impivaaran pellolla laine lainetta liepeästi ajeli ja vilja välkähteli paisteessa tulisen auringon, joka jo kiirehti ylös puolipäivän korkeuteen. — Mutta palasivatpa veljekset kotiansa: tulivat käyskelijät pelloilta, tuli Aapo Tammistosta ja astui Lauri nummen helmasta ulos. Salaisesti myhäillen he lähenivät jaloa huonettansa, joka taasen rauhaisesti hymyten katsoi heitä vastaan, ja sen poutaisella katolla hyppeli päivän hopeankimmeltävä lämmin. Tyytyväisillä sydämillä, kirkailla kasvoilla he astuivat lehditettyyn väljään tupaan."

Suloista "rauhaa taivaassa ja maassa" ovat Runeberg ja Stenbäck voineet kuvata niinkuin Aleksis Kivi tässä, vaan eipä moni muu.

Entäs romaanin moitteenalaiset kohdat, kysynee joku kuulijoistani, eikö niitä olekaan? — Kirjassa on todella kohtia, jotka lukijaa loukkaavat; mutta ne ovat vähäpätöiset ansioiden suhteen. Ne pistävät jokaisen silmään ja ovat jo saaneet tilastollisen tutkijansa; suokaa minulle onni olla ensimmäinen, joka edes ylimalkaisesti saa huomauttaa joistakuista kirjan ansioista.

Kiven teoksista ovat vielä mainitsematta yksinäytöksiset näytelmät Lea, Yö ja Päivä ja Margareta, sekä hänen lyyrilliset runoelmansa.

Niinkuin näimme tuosta vastaluetusta otteesta Seitsemän Veljeksien romaanista, koittaa työmiehelle

viikon kuluttua sunnuntaipäivä, joka tuottaa suloisen rauhan hänen mieleensä ja nostaa hänen ajatuksensa ihaniin korkeuksiin. Semmoinen sunnuntaipäivä koitti Aleksis Kivelle, kun hänen innostuneen sielunsa silmät ensi kerran näkivät Lean kuvan.

Ylen ihana on tämä itämainen idylli, jonka runoilija on meille Lea-näytelmässään tuottanut. Pyhällä hetkellä salli korkea runotar hänen kanteleensa suloisimpien sävelten yhtyä sointuun, jolle ihanuutensa vuoksi suotiin silmin, korvin käsitettävä, ikuinen muoto. Tämä tuote tuntuisi meille aivan oudolta, elleimme Kiven edellisissä teoksissa olisi havainneet hänen puhdasta rakkauttaan kuvailunsa esineihin ja rikasta mielikuvitustaan ja elleimme tietäisi hänen hurskaan äitinsä suusta saaneen pyhiä opetuksia, joita ei elämän myrskyt voineet hänen sielustansa iäksi hävittää. — Mutta etupäässä on runoilija Lean tuottanut oman kansansa poikana. Ihana todistus on tämä runoelma meidän kansamme syvästä uskonnollisuudesta. Vai onko tähän aikaan kenenkään muun kansan keskuudesta runoilija lähtenyt, joka olisi laatinut runoelman, jossa uskonnon ihmistä pyhittävä voima tunnustettaisiin niin välittömästi ja ihanasti kuin Leassa?

Näytelmä on Kiven tunnetuin, eivätkä arvostelut siitä suuresti eria. Yhteisesti kiitetään näytelmän draamallisuutta (kiitos olkoon Charlotta Raan, se seikka on todistettukin) kiitetään sitä erinäistä ansiota, että eri henkilöt, yksilöisyyttänsä kadottamatta, edustavat niitä jokaisen tuntemia lahkokuntia, joihin juutalaiset vapahtajan aikana jakaantuivat, ja vihdoin draaman tavattoman onnistunutta, ajanmukaista itämaista pukua. Itse päähenkilöstä on joskus sanottu, että hänen muuttumaton, innostunut mielentilansa ja sen mukainen alati korkealentoinen, innostunut puhetapansa himmentää hänen luonteensa kuvaa; mutta jos muistamme hänet ihmeellisen aikakautensa lapseksi, niin tuskin voimme epäillä hänen kaikenpuolista todellisuuttansa.

Muistutukset, joita olisi tehtävä esim. ihmetyön epäiltävästä kelvollisuudesta draamalliseksi pääaiheeksi, ovat juuri tämän näytelmän suhteen vähäarvoiset ja mitättömät.

Lea on Kiven viimeinen oma itsenäinen tuote, ja se sopiikin onnettoman runoilijan joutsenlauluksi.

Yö ja Päivä on vähäpätöinen runoelma, paremmin sanottava draamalliseksi kohtaukseksi kuin näytelmäksi. Se painettiin 1867 ja on sopivan tilan puutteesta tähän asti jäänyt mainitsematta. — Vanha viha kahden perheen kesken on (samoin kuin Kullervossa ja Karkureissa — siis ei uutta) näytelmän pohjana. Poika ja sokea tyttö, näistä kummastakin perheestä, rakastavat toisiansa. Sovinto syntyy ihmetyön kautta, kun noita-akka parantaa tytön silmät. Lyyrillinen innostus, jolla tytön ensimmäinen silmäys maailman ihanuuteen on kuvattu, on näytelmän mainittava ansio.

Viimeiset jäljet runoilijan käsialasta näemme *Margareta-näytelmässä*. Itse perusjuoni on Emlekylin keksimä. Henkilöistäkin on ainakin sokea Kaarina kokonansa luettava saman toisen miehen ansioksi. Päähenkilön luonteeseen on Kiven runotar eniten vaikuttanut. Margaretassa hän ei kuitenkaan ole peräti uutta tuottanut. Elmaa ja Leaa on runoilija, ehkä tietämättään, jäljitellyt; eroitus vaan siinä, että isänmaanrakkaus on Margaretan palava intohimo. Moni ihana kohta näytelmässä todistaa kuitenkin runoilijan innostuksella vielä olleen alkuperäistä voimaa. Ja ne lauseet, joihin isänmaanrakkaus tässä puukeutuu, ovat pidettävät runoilijan viimeisenä kalliina perintönä ja runollisena todistuksena seikasta, jonka toki muutoinkin tiedämme, että näet isänmaanrakkaus oli mahtavimpia tunteita surkuteltavan runoilijamme sydämessä.

Pari sanaa vielä Kiven lyyrillisistä runoelmista, jotka hän on painattanut Kuukauslehteen ja runoelmavihkoon *Kanerval*a. Yleisö ei ole ollenkaan hyväksynyt näitä runoelmia, eikä ole syytä sitä kummeksia, sillä runoilija ei ole niissä voinut antaa aatteillaan läheskään tyydyttävää muotoa. Kuitenkaan eivät nekään ole aivan vähäarvoisia ilmeitä hänen voimakkaasta omituisesta runoilijalahjastaan. Heti pistää silmiin, että runoelmien aiheet ovat suurenmoisemmat ja raittiimmat kuin meikäläisten tavallisten runonsepittäjien. Esimerkiksi mainittakoon runoelmat: Kanervakankaalla, Karhunpyynti, Helavalkea, Mies, Eksynyt impi, Ruususolmu ja Lintukoto. Näistä voi todella käyttää erään tarkastajan vertausta: ne ovat kultarakeita, jotka eivät ole rahoiksi myntätyt. Erittäin kauniita ja sulotunteisia ovat kolme viimeainittua, joista Lintukoto on varsin kiitettävä rikkaan, ihanan mielikuvituksen vuoksi; se on varmaan Kiven merkillisin lyyrillinen runoelma. Ihan yksinäinen laatu on runoelma Ikävyys. Runoilija suo siinä kauhistuttavan silmäyksen sielunsa tilaan:

Turha vaiva täällä,
Turha onpi taistelo
Ja kaikkisuus mailman turha.

En taivasta
Mä tahdo, en yötä Gehennan,
Enp' enään neitosta syliini suo,
Osani vaan olkoon:
Tietämisen tuskast pois,

Kaikk' äänetön tyhjyys olkoon.

Runoelma on painettu 1866; Lea kolme vuotta myöhemmin!

Nyt kun olemme lyhykäisesti tarkastaneet Aleksis Kiven teokset, on minun yrittäminen yhdistämällä hajanaiset piirteet muovaella hänen runoilijakuvansa ja samalla täyttää vajavaisuudet eri teosten tarkastuksessa.

Runoilija Aleksis Kivi on meidän realistisen, joskin samalla välillisesti aatteellisen aikakautemme lapsi. Tarkasti hän vaarinottaa todellisuuden pienimmätkin piirteet, siinä lujassa uskossa, että niissäkin henki ja aatteellisuus ilmenee. Tämä usko herättää rakkautta kaikkeen olevaisuuteen ja saattaa sovinnollisen, aatteellisen mielialan hengähtämään semmoistenkin olojen kuvauksista, joissa aineellisuus näyttää aatteen kokonansa tukehduuttaneen. Kun tämä katsantotapa on todella luontoperäinen, eikä miettimisen kautta saatu, soveltuu sen kanssa hyvin yhteen usko korkeimman henkisen, s.o. Jumalan voiman ilmestymiseen ihmetöissä (Lea, Yö ja Päivä). Runoilija, joka suosii tämänkaltaista, niin sanoakseni, reaalista aatteellisuutta, voi hyvän uskonsa turvassa joskus käydä jollekin suunnalle liian kauas, mutta ei milloinkaan vaipua siveettömyyteen.

Näillä sanoilla luulisin lyhyesti julkilausuneeni, millä silmillä, teoksistansa päättäen, Kivi yleisesti katseli maailmaa, ja samalla hänen tuotteensa huomattavimman ominaisuuden.

Aleksis Kivellä oli runsaat ja laajat runoilijalahjat. Koomillisesta kyvystään hän on meille mainioimmat todistukset antanut, mutta ei suinkaan paljoa halvemmaksi ole arvosteltava hänen traagillista kykyänsä ja kykyänsä kuvata yksinkertaisen ihania elämänilmiöitä. Siis on suureksi osaksi hänen taiteellisen kasvatuksensa puutteellisuutta syytettävä siitä, mitä moitteenaista hänen teoksissansa tavattaneen.

Merkillisin on runoilijamme kuvatessaan talonpoikaista kansaamme, luontoa ynnä niitä oloja ja luonteita, joiden keskellä hän oli kasvanut ja jotka hän tunsikin oman itsensä. Hänen ei tarvitse niitä todellisesti käsittääksensä muuttaa katsantotapaansa niiden kannalle, sillä hän on alkuansa ja elää vieläkin henkisesti yhteydessä niiden kanssa. Tämä seikka sekä aivan tavaton objektiivisen kuvaamisen voima tekevät hänen luomansa luonteet sekä hänen luonnonkuvauksensa niin erinomaisen selviksi ja peräti suomalaisiksi. Hänen realistinen esitystapansa on syynä siihen, että kaikissa ja erittäinkin hänen koomillisissa teoksissansa, niin usein tavataan pitkävetisiä venytettyjä kohtia ja sivuseikkoja; mutta vaikka ne ovat taiteellisuutta loukkaavia ja tarpeettomia, eivät ne kuitenkaan luonteiden selvyyttä himmennä. Syy siihen on tuo mainittu runoilijan henkinen yhteys kuvaamiensa esineitten kanssa. Joka luonteenpiirteellä on todellinen, runoilijan käsittämä pohja; eikä hän siis menettele monen muun realistisen taiteilijan tavalla, joka kokoaa tuhansia vähäpätöisiä ilmeitä luullen siten voivansa korvata puuttuvaista käsitystä esineiden sisällisestä hengestä.

Kivi ei koskaan kuvaa pilkallisesti. Nummisuutareissa vallitsee yleensä yksinkertainen koomillisuus. Henkilöt puhuvat ja menettelevät naurettavasti ihan itseksensä itse siitä tietämättä. Seitsemän veljeksien romaanissa ovat sankarit usein burleskisen huumorin esineinä. Muistutan tuosta kuuman ja pakkasen kohtalosta jouluyönä, aiotusta sorsanpyynnistä Kourusuolla, onnettomasta kirkkomatkasta; useimmissa tappeluksissa sitävastoin ei synny koomillista liikuntaa.

Jo mainittu puuttuvaisuus runoilijan kasvatuksessa on toiseksi supistanut hänen aiheittensa piiriä. Paitsi talonpoikaiselämää oli kolme lähettä häntä lähellä: Kalevala, Raamattu ja hänen oma mielikuvituksensa.

Näistä kaikista on hän runoutta ammentanut. Ensimmäisen ja runsaimman lähteen tuotteista, Kiven koomillisista teoksista, olen jo puhunut; mitä toisiin tulee, ilmenee niissä useimmiten erinomainen mielen suloisuus, samalla kuin niissä yleensä ilmaantuu samanlaatuiset edut ja moitteen syyt kuin edellisissä. Mainiolla mielikuvituksen voimalla on hän runollisen todenmukaisesti kuvannut kaukaisia aikoja ja vierastakin luontoa, niinkuin Kullervossa ja Ideassa näkee. Näissäkin havaitaan sama nerollinen keksintökyky kuin hänen koomillisissa teoksissaan. Pelkän runollisen mielikuvituksen tuotteissa (Karkurit, Yö ja Päivä) on sekä keksintä heikompi, että ajat ja olot (Karkurit) puuttuvaisella todellisuudella kuvatut. Tämä soveltuu juuri hänen realistiseen katsanto- ja kuvaustapaansa. Mitä lähempänä aihe on hänen omaa kokemustansa, sitä edullisempi se on hänen runoudellensa.

Lean, kirjallisuutemme itämaisen helmen tuottamisessa näyttävät Kiven taiteelliset pääominaisuudet parhaiten yhtyneen.

Aleksis Kiven henkilöt ovat reheviä, voimakkaita luonteita. Mieshenkilöitä hän kernaimmin on luonut ja niitä onkin aika galleria Eskosta ja Tykosta alkaen aina Nyyrikkiin ja pikku Eeroon saakka. Etevimmat naisehenkilöt, Lea, Elma ja Margareta, ovat, kuten jo olemme nähneet, oikeastaan samaa luonnetta, ainoastaan eri intohimojen täyttämiä.

Runoilijan kieli on useinkin kieliopin kannalta virheellistä. Sitä ei käy kieltäminen, vaikka hän itse oli

vakuutettu käyttämänsä kielen kaikenpuolisesta kelvollisuudesta. Kuitenkin hän on oivallisesti edistänyt kieleemme käytäntöä korkeammassa runollisissa tehtävissä. Ja varma on, ettei kukaan suomalainen mies ole jalon kieleemme varoja niin nerokkaasti suorasanaisesti kerronnassa käyttänyt kuin Kivi suuressa romaanissaan. Sillä on oleva vastaisille suomalaisille kertojille sama merkitys kuin Oksasen runoelmilla nuorille laulurunoilijoillemme.

Suurenmoisella tavalla on Aleksis Kivi meidän draamallista kirjallisuuttamme edistänyt. Hänen maineensa on Suomessa pysyvä, niin kauan kuin runoutta meidän saloilla ja tasangoilla rakastetaan.

Kiittämätön ja kurja on kovaonnisen runoilijamme elämä ollut; mutta hän on kuitenkin korvan kuulematta rohjennut korottaa äänensä lauluun omalla omituisella tavallaan. Se olkoon hänen ikuinen kunniansa!

Hän on rohjennut koristelematta kuvata kansaansa, kertoa sen hyviä ja pahoja puolia. Ja Jumalan kiitos! katsoja ja kuulija on lausuva: vahva kerros kansaani on vielä raakaa ja sivistymätöntä, mutta tämä kansa on rakastettavaa ja ansaitsee, että sille uhraamme elämämme ja henkemme, sillä se on kansa, joka voi runsaasti kaiken sivistyksen siemeniä kasvattaa. Sivistymättömässäkään tilassa omistaa se ihanuutta, samoin kuin vaeltaja synkeimmässä erämaassamme kohtaa näköaloja, joiden kauneutta viljelys ei voisi parantaa. Se olkoon Aleksis Kiven ikuinen kunnia!

Yhdeksän A. Kiven kirjettä eräälle ystävälle.[2]

Syksyllä 1873 sain haltuuni metsänhoitaja August Robert Svanströmiltä ne hänelle osotetut Aleksis Kiven kirjeet, jotka tässä ensi kerran julkaistaan. Minä keräilin silloin aineksia sitä runoilijan elämäkertaa varten, joka myöhemmin painettiin johdantona Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta (ensi kerran 1877) ilmestyneeseen kokoelmaan A. Kiven valittuja teoksia, ja siinä on useita otteita näistä kirjeistä. Vaikka siis kirjeet eivät ole kokonaan tuntemattomia, katson niiden kuitenkin ansaitsevan tulla täydellisinä julkisuuteen. Ovathan tietomme runoilijan persoonallisista olosuhteista siksi vaillinaisia, että vähätkin lisät ovat arvossa pidettävät.

Svanström oli syntynyt Helsingin pitäjässä 1 p. huhtikuuta 1838 ja kävi teknillisen reaalikoulun läpi, josta hänet laskettiin 1854. Sen jälkeen hän useita vuosia palveli konttoristina yksityisten liikemiesten luona. Se uusi paikka, jonka johdosta Kivi ensimmäisessä kirjeessä onnittelee häntä, oli Osberg ja Baden konttorissa, ja sinne lähinnä seuraavat kirjeet olivat osotetut. Myöhemmin Svanström kääntyi aivan toiselle uralle: hän rupesi näet maanmittariksi ja kävi sitte Tukholman kunink. metsänhoito-opiston, jonka jälkeen hän 1861 otettiin metsäkonduktööriksi Suomen metsävirvakuntaan. Toimitettuaan alimetsänhoitajan virkaa silloisessa maanmittauksen ja metsänhoidon ylläpitäyksessä v:teen 1864 saakka, hänet nimitettiin Hyrynsalmen piirin metsänhoitajaksi, mistä hän 1873 muutti samanlaiseen virkaan Kuohatin piiriin, Kuopion läänissä. V. 1885 Svanström nimitettiin metsänhoitajaksi metsähallitukseen ja tuli takaisin Helsinkiin. Täällä hän sitten eli ja toimi siksi kuin hän pitkänlaisen kivulloisuuden perästä kuoli 19 p. maaliskuuta 1901.

Svanströmin sanotaan olleen tunnollisen virkatoimissaan sekä olennoiltaan hiljaisen ja ystävällisen, mutta Kiven arvostelun mukaan oli hänellä "luonnossaan jotakin tavallista enemmänkin". Hänen kuolemansa jälkeen kerrottiin sanomissa, että hän erittäin oli harrastanut soitantoa. Luonto oli varustanut hänet kauniilla lauluäänellä, ja hän oli aikoinaan arvossa pidetyn käsityöläis-laulukunnan innokkaimpia jäseniä. Sitä paitsi kuuluu hän olleen harras jäsen yhdistyksissä "Arbetets Vänner" ja "Helsingfors yrkes- och industriidkareförbund", osottaen silläkin haluansa vapaaseen toimintaan virkatehtävien ulkopuolella. Mitä tulee kirjallisiin taipumuksiin, joista Kivi puhuu yhdessä kirjeessä, ei Svanström näy niitä kehittäneen huomattavammalle asteelle. Kumminkin hänellä oli tapa lähettää kirjoituksia milloin mistäkin aineesta sanomalehtiin, — niin Gabriel Laguksen toimittamaan Östra Finlandiin ja samoin Helsingfors Dagbladiin. Hänen runoilunsa sitä vastoin rajoittui tilapäisepitelmiin perheen ja ystäväpiirin merkkpäivinä.

Kiven ja Svanströmin ystävyys juontui kouluajoilta saakka. Ensimmäisestä kirjeestä päättäen oli se jo 1857 vanhaa alkuperää. Sanoohan Kivi neljä vuotta nuorempaa Svanströmiä paraaksi ystäväkseen tunnustaen olevansa suuressa kiitollisuudenvelassa hänelle. Ja että ystävyys oli tosisydämellistä laatuaan, näkyy sen kestävydestä. Viimeinen kirje on tosin v:lta 1868, jonka jälkeen runoilija vielä eli neljä vuotta, mutta muistettava on että hänen terveytensä näinä viimeisinä vuosina oli niin huono, että kirjeenvaihdon ylläpitäminen arvatenkin kävi hänelle rasittavaksi, lopulta mahdottomaksi. Tultuaan ylioppilaaksi oli Kivi saanut paljon uusia ystäviä, mutta niiden tähden hän ei unohtanut Svanströmiä eikä hän näy heille kirjoittaneen noin vain sydämen kyllyydestä ilman erityistä "asiaa".

Silmällä pitäen muutamia kirjeissä mainituita henkilöitä tahdon edelliseen lisätä joitakuita tietoja.

Svanström ja Kivi olivat molemmat hyvin tuttuja varakkaan räätäli mestari Albin Palmqvistin sivistyneessä perheessä. Palmqvist, jonka mukaan vieläkin on tapa nimittää suurta kivitaloa Fabianin ja Pohj. Esplanaadin katujen kulmassa, oli itse Oulun tienoilta (isä, talonpoikainen mies, oli nimeltä Palokangas, äiti Stjerncreutz), mutta hänen vaimonsa Anna Nilssen oli Kööpenhaminasta kotoisin ja tanskalainen synnyltään, joskin oikeastaan hollantilaista sukuperää. Lapsia oli perheessä kolme tytärtä, joista tässä mainittakoon kaksi nuorempaa, Albina ja Hilma, sekä kaksi poikaa, joista toisen, Edmundin, nimi tavataan kirjeissä. Edmund Palmqvist oli kouluajoilta ystävyysuhteissa Svanströmin ja Kiven kanssa, ja arvattavasti nämät hänen kauttaan tulivat perheen tuttavuuteen, missä Kiveä kohdeltiin suurella myötätuntoisuudella. "Rouva P.", jonka taholta runoilija sanoo kokeneensa ainoastaan anteliaisuutta ja hyväntahtoisuutta, ei näet ole kukaan muu kuin Anna Palmqvist. Perheen tyttäristä kuuluu Albina, jolle Kivi kerran lähettää "kunnioittavan tervehdyksen", erityisesti vaikuttaneen häneen. Tämä Kiveä viisi vuotta vanhempi neiti oli oleskellessaan sukulaistensa luona Kööpenhaminassa muun muassa oppinut vieraita kieliä ja kotonaankin hän — jolle kivulloisuuden takia seuraelämä oli vähemmän otollinen — hartaasti lueskeli saksalaista, englantilaista ja muuta kirjallisuutta. Häneltä Kivi sai lainaksi suurten runoilijain teoksia, ja yhdessä ollen oli heillä tapana keskustella siitä, mitä olivat lukeneet. Vähemmän tuttu oli Kivi Hilma Palmqvistin kanssa, sillä tämä neiti oli häntä paljon nuorempi, kävi sitä paitsi koulua Kööpenhaminassa ja oli sieltä palatessaan jo kihloissa. Hän menikin 1868 naimisiin pastori Brauneiserin kanssa Flensburgista, joka kumminkin kuoli seuraavana vuonna; palattuansa leskenä Suomeen meni hän 1874 uusiin naimisiin metsänhoitaja Svanströmin kanssa. Edmund Palmqvist, jonka Kivi kertoo 1865 naiseen neiti Dorthe Rylingin, oli tilanomistaja ensin Lohjalla (Koskis) ja sitten Rantasalmella (Lammasmäki); mutta kuoli Luostan kurituslaitoksen johtajana 1870. V. 1863 kirjoittaa Kivi vanhemmilleen, että Palmqvist oli kutsunut hänet luokseen Lohjalle viettämään siellä kesää, vaikka hän silloinkin mieluummin asettui Siuntioon. — Näistä tiedoista käy selväksi, että Kivellä Palmqvistin perheessä oli hyvä seurustelu- ja turvapaikka, joka hänenlaiselle kodittomalle nuorelle miehelle oli sangen kallisarvoinen. — Toinen paikka, jossa hän arvattavasti myöskin oli tavannut ystävällistä kohtelua, oli peruukintekijä August Weckströmin perhe. Rouva Weckström oli tunnettu herttaiseksi ja hyväntahtoiseksi. Kivi lähettääkin molemmille sydämellisen tervehdyksensä. — Kolmesta kirjeissä mainitusta ystävästä, Lindforsista, Lindbladista ja Holmstenista, ei ole varmoja tietoja.

Ensimmäinen kirje, joka on kirjoitettu erittäin tuskallisessa mielentilassa, sisältää ainoan rakkautta ilmaisevan tunnustuksen näissä kirjeissä. Kivi ei mainitse nimeltä sitä "enkelinsuloista" olentoa, jota hän toivottomasti rakastaa ja josta hän öisin näkee unta. Se olikin tarpeetonta, sillä Svanström tiesi kyllä ystävänsä salaisuuden. Tuo neitonen, "lumivalkea silkkihuivi päässä", oli helsinkiläisten silloinen suosikki, tanssijatar Alina Frasa. Tämä neiti, joka 1850-luvun lopulla oli hempeimmillään, oli talvella 1847—48 ensi kerran tullut Helsinkiin Frasan lapsitanssijajoukon mukana. Hän oli silloin noin 8-9 vuoden vanha ja esiintyi tanssien joko yksin taikka pojan kanssa, jota sanottiin hänen veljekseen. Aug. Schamanin muistelmien mukaan oli hän mainittuna vuonna jo 14-vuotias ja tanssi näytösten välillä A. Köhlerin saksalaisen teatterijoukon näytännöissä. Miten lieneekään sen asian laita, käyvät kertomukset yhteen siinä, että Alina herätti suurta mieltymystä ja myötätuntoisuutta yleisössä. Hänestä juteltiin, että hän oli Baierista kotoisin, pienenä varastettu vanhempiansa luota ja oikealta nimeltään Helena Anderlé. Kuinka asiat selvitettiin hänen "isänsä" kanssa, on tuntematonta, mutta varmaa on, että Alina jäi kuin jäikin Suomeen: eräs neiti Tammelin otti hänet kasvatikseen ja oli hänen holhoojansa, kunnes hän meni naimisiin kauppias J. R. Ahreniuksen kanssa.[3] Tämä uusi Mignon ei ollut loistavan kaunis enemmän kuin Goethenkään, mutta hän tanssi erinomaisesti ja oli sulavaliikkeinen ja viehättävän kiehtova olennoitaan. Oliko kumma, että Kivi, joka ennen oli nähnyt vain Hämeen jänteriä tyttöjä, mutta jonka sisässä piili luontainen kauneuden kaiho, tuossa romanttisessa, yksinäisyydessään säälittävässä neitosessa oli näkevinään ihanteensa? — Myöhemmin Alina Frasa rouva Ahreniuksena tuli tuttavallisiin väleihin Palmqvistinkin perheen kanssa, mutta silloin oli runoilijan päivä jo alkanut pimentyä.

Lopuksi on sanottava, että kaikki nämä kirjeet alkuaan ovat ruotsiksi kirjoitetut, syystä että Svanström ei osannut suomea. Käännös on tietysti mahdollisuuden mukaan sanasta sanaan toimitettu.

1.

Ingvallsby[4] 25 p. heinäkuuta 1857.

Paras ystäväni ja veljeni!

Häveten alotan tämän kirjeen. Mutta sinun ei pidä liian tylysti arvostella minun laiminlyömistäni kirjoittaa sinulle. Ei se ole johtunut unohtuksesta taikka välinpitämättömyydestä, ei suinkaan — kuinka se olisi mahdollista? Syy on aivan yksinkertaisesti, etten ole tullut kirjoittaneeksi, vaikka alituisesti olen nuhdellut itseäni siitä.

Ota nyt kumminkin vastaan nämä harvat, kiireessä, mutta aina kiitollisen ja veljellisen käden kirjoittamat rivit.

Ensiksi kiitän sinua tervetulleesta kirjeestäsi; minun kiitollisuuteni sinua kohtaan kaikesta muusta ei mahdu tähän kirjeeseen. — Sitten onnittelen sinua uuden paikkasi johdosta. Oletan että viihdyt hyvin. Sinulle on siis vihdoin valjennut. Mutta minä, mitä minä sanonkaan! Sama levottomuus, herkeämättä samat sisälliset myrskyt, samat, niin, kenties vielä vaikeammat ulkonaiset olosuhteet. Oi, ei mitään virvoitusta, ei mitään rauhaa! Suuri Jumala, ole armollinen! — Usein olen toivonut että elämäni jo laskisi ehtooksi ja että saisin paneutua levolle, sillä minä väsyn. Täällä olen seisonut koko kesän kokonaan turvatonna. Ei kopeikkaakaan ole käteeni tullut. Isäntäni karhuua minua ja vaatteeni kuluvat hajalle. — Heikkohermoisuuteni on enentynyt, kylmä hiki valuu jäsenistäni, kun minun pitää lukea ja seurata luonnottoman pitkiä läksyjä. — Ja kaiken tämän ohessa loistaa hän toivottomassa rakkauskuvituksessani "niin ihanana ja enkelin-suloisena". — Kolme kertaa olen nähnyt unta hänestä. Kerran oli minusta kuin olisimme yhdessä olleet uudessa rakennuksessa, joka oli hyvin sekava ja ahdas ja meitä vainottiin kovasti; mutta pian katosi rakennus, ja me istuimme pitkällä penkillä eräällä aholla kotiseudullani. Kevätaamu oli kylmä, maa ja metsät olivat huurteen peittämät. Hänellä oli jälleen päässään lumivalkea silkkihuivi, hän tarjosi minulle kahvia ja painautui rintaani vastaan, sillä hänen oli vilu. Hän oli hyvin kalpea, hän katsoi minuun surumielisillä, kyynelaisilla, mutta levollisilla silmillä ja puhui elämän suruista ja tulevista päivistä. Oi, että tuska voi kuvautua niin taivaallisen ihanaksi! Hänen kasvonsa olivat surevan enkelin.[5]

2.

Siuntiossa[6] 2 helmikuulla 1858.

Ystäväni ja veljeni!

Olisin aikaa sitten kirjoittanut sinulle, mutta ylellinen hermojen heikkous, joka saa minut värisemään kun kirjoitan, on estänyt minua. Tämä näyttäneekin sinusta mahdottomalta, mutta niin on kumminkin laita. Minä oleskelen nyt veljeni luona Siuntion pitäjässä ja olen huvitellut itseäni ketunpyynnillä, vaikei sakseni vielä ole saanut ainoatakaan hengiltä, mutta tämä kuu on yleensä sopimaton siihen; vasta tammikuulla (sic!) toivon parempaa onnea. Mielelläni lukisin myös romaaneja, mutta se on kerrassaan mahdotonta, niin heikko minä olen. Kumminkin toivon, että lähestyvä suloinen kevät on virkistävä elinvoimani; pääasia on että saan olla levossa ja hiljaisessa rauhassa. — Ainoastaan 2 1/2 sivua "Maisteri Virokannusta" on nähnyt päivän valon. — Jos tapaavat Lindforsin, niin sano paljo terveisiä minulta, niin myös Lindbladille.

Minun täytyy nyt lopettaa tämä hätäinen kirje, kumminkin pyydän että kirjoitat minulle niin pian kuin voit, äläkä huoli tehdä "kunniaa kunniaa vastaan", vaan kirjoita vähän laajemmin, jos sinulla on aikaa, sillä hyvin hauskaa olisi kuulla yhtä ja toista sinulta. Voi hyvin, voi hyvin! sitä toivottaa ikuisesti uskollinen ja kiitollinen veljesi

Alexis Stenvall.

P.S. Siuntion pitäjä ja Purnuksen talo on asuntoni. — Vie kirjeeni kauppias Nyströmin myymälään sataman lähellä, sieltä se kyllä tulee tänne.

3.

Nurmijärvellä kesäkuulla 1858.

Hyvä veli!

Olen jälleen jättänyt Siuntion ja oleskelen kesän ihanimman ajan kotipitäjässäni.

Hauskan kirjeesi olen saanut, mutta yksi seikka harmittaa minua, nimittäin se, että veljeni sattumalta sai tietää minulle uskomasi salaisuuden sinun ja Lindforsin kirjoituksesta Helsingfors Tidningar'issa. Mutta ole vakuutettu siitä, että se oli ensimmäinen ja viimeinen kerta kun salaisuutesi tulee ilmi minun kauttani. Hauskaa olisi minun kuitenkin saada lukea mainittu kirjoitus nota bene, jos se on julaistu. Nyt on minulla myöskin tilaisuus sanoa sinulle pari sanaa, jotka ovat olleet sydämelläni: jatka aate-esittelyjäsi (idéfixioner), sillä siitä vähästä mitä olen saanut tietoa taipumuksistasi olen todella ollut huomaavinani luonnossasi jotakin tavallista enemmän. Mutta älä kuitenkaan ole vielä varsin myöntäväinen näyttämään tuotteitasi usealle ja ennen kaikkea älä pidä kiirettä niiden esittämisellä yleisön silmien eteen. Minä tarkoitan nimittäin runollisia tuotteitasi. Totta kyllä et sinä ole turhamielinen, mutta en kuitenkaan voi olla varoittamatta. Vaikken minä vielä ole kirjailija, olen vähän viisastunut vahingosta, kun nimittäin olen usealle esitellyt ensimmäiset aatteeni. Se ilmaisee enemmän itsesakkautta kuin halua tulla kritiseeratuksi. Mutta palatkaamme ensin sanottuun.

Tutki paraimpia kirjailijoita laajentaaksesi siten mielikuvituksesi piiriä.

Voi hyvin ja kirjoita niin pian kuin ennätät ystävällesi

Alexis Stenvall.

P.S. Kylä, jossa asun, on nimeltä Palojoki. Jätä kirjeesi Nyströmin myymälään.

4.

Siuntiossa[7] (kesällä 1862?)

Veli!

Kirjeesi sain 31 p. tammikuuta. Minä luin sen ilolla, eikä kumma, kun me melkein vuoden olemme olleet erillään ollenkaan kirjoittamatta toisillemme. Mutta enhän minä olekaan tiennyt missä sinä olet ollut, ja hauskaa on oleva kuulla matkakertomuksesi; minulla ei ole mitään kerrottavana kokonaisesta vuodesta elämäni.

Niinkuin sinulle on ilmoitettu, asun minä todella Siuntiossa eikä sen pitäisi olla tuntematonta tuttavilleni kaupungissa; sillä joka kerta kun veljeni on käynyt siellä, on hän myöskin tavannut Holmstenin. — Osan kesää oleskelin saaristossa ja voin hyvin. Muutoin olen terve ja reipas ja asun nyt paikassa, jonka nimi on Qvarnby ja jonka omistaa tilanhaltija Wiens. Neljästä ruplasta kuukaudessa on minulla kaikki tarpeeni. Selvää on siis, että minä — koska toimeentulo täällä on niin halpaa ja koska minä täällä voin toimittaa mitä olisi tekeminen kaupungissakin, nimittäin uudistaa (upparbeta) Kullervoa — mieluummin oleskelen vielä jonkun ajan maalla.

Olen vähän miettinyt mimmoinen nyt mahtaa olla asemasi valtiossa.

Kirjoitat kesällä oleskelleesi Orivedellä, mutta nyt olet

Skatalla.[8] Luultavasti on kuitenkin kaikki hyvin, tulee ainakin hyväksi.

Sinä kirjoitat kirjeessäsi: "Jos jollakin tavoin olen loukannut sinua, niin kaiketi annat sen anteeksi"; semmoisista lauseista, sanotut enemmän pilalla kuin todella, luonnollisesti emme välitä; sillä me olemme ystäviä, eikä mikään valta voi katkaista niitä siteitä, jotka yhdistävät meitä. — Mutta sinä sanot myös, että rouva P. ajattelee samoin suhteestani häneen. Olisiko hän loukannut minua anteliaisuudellaan ja hyväntahtoisuudellaan? Muuta en ole saanut kokea häneltä. Kumminkaan en usko hänen todella niin ajattelevan; ja esitä sinä hänelle sydämelliset terveiseni. On oleva hauska hetki syksyllä, kun minä jälleen saan nähdä hänen avonaiset, iloiset ja raittiit kasvonsa. —

Sano terveisiä kaikille ystävillemi kaupungissa, varsinkin niille, joista puhut kirjeessäsi.

En tiedä mitä enempää kirjoittaisin sinulle, vaan päätän toivossa että tapaamme toisemme syksyllä Helsingissä, ja jonakin iltahetkenä totilasini ääressä vaihdamme ajatuksia ja aatteita; mutta sitä ennen on meidän kuitenkin silloin tällöin annettava tietoja toisillemme. — Vastaa tähän kirjeeseeni niin pian kuin aika myöntää, enkä minä puolestani myöskään unohda tehdä samoin, kun vuoroni taas tulee. Jos tahdot että kirje tulee nopeasti perille, niin jätä se postikonttoriin kirjoituksella: seuraa sessionaatti J. Stenvallin [Wiensin?] sanomia. — Voi hyvin!

Alexis Kivi.

5.

Siuntiossa u p. heinäkuuta 1863.

Veli!

Kiitos kirjeestäsi ja vaivastasi rahakirjeen kanssa, jonka olen saanut.

Paikka missä asun on nimeltä Fanjunkars; mutta sitä ei tarvita päällekirjoituksessa, vaan on semmoinen osoite kuin viime kirjeessäsi riittävä. — Kotikyläni nimi on Palojoki, ja on se ensimmäinen kylä, joka tiellä Porvoosta Turkuun kohtaa sinua sitten kun olet tullut Nurmijärven alueelle. Veljeni omistaman paikan nimi taas on Myllymaa ja on se kaksi (venäjän) virstaa kirkolta. Käy ensin hänen luonaan sekä sitte hänen seurassaan vanhempieni kodissa.

Muutoin tahdon, edeltäpäin sanoa sinulle, ettei Nurmijärvellä ole mitään taiteen eikä luonnon puolesta, joka voisi sinua erityisesti miellyttää: ei näköaloja eikä ylänköjä ja laaksoja romanttisissa ryhmityksissä; ja kuitenkin ovat nämät seudut minulle ihanimmat maan päällä; semmoinen taikavoima on lapsuuden muistoilla. Paljaita ahoja olet sä näkevä, ykstoikkoisia metsiä ja metsien keskellä jonkun tiheästi rakennetun kylän.

Kirkko on sinusta oleva hyvin vähäpätöinen: mutta huomaa kuitenkin tornin tasaiset suhteet, kellojen syvämielinen sointu, saarnastuolin, mutta varsinkin alttarin symmetria ja yksinkertainen sulous, mystillinen majesteettisuus Kristuksen kuvassa, kun hän väikkyi pilvissä taivaaseen astuessaan. Huomaa myöskin neitsyt Maaria, lapsi sylissä: hänen kasvonsa ovat minusta aina olleet naiskauneuden ihanteena, varsinkin kun katselee etäältä. Minun mielestäni neitseellisyys ja äidillisyyys niissä yhtyvät mestarillisella tavalla. — Jos haluaa ruveta hieman haaveksimaan ja lapsettelemaan, niin voisi itseksensä huudahtaa: millä suloisuudella nukahtaisi tuolla rinnalla! Mutta arvostele itse kaiken tämän nähtyäsi; minä olen kenties liian puolueellinen ja puolueellisiahan enimmiten ollaan asioissa, jotka koskevat kotiseutua ja lapsuutta.

Minun pistää vihaksi, etten voi viettää tätä kesää sinun kanssasi. Olisi omituisen suloista niin suuressa arvossa pidetyn ystäväni keralla, pyssy olkapäällä, vaeltaa kotimetsissä, esimerkiksi lempiseudussani Kanaanissa, jossa lapsena olen paimentanut isäni lehmiä, virittänyt satimia ja pauloja sekä vanhempana aina syksyllä metsästännyt. Siellä istuisimme jonkun korkean männyn juurelle, sytyttäisimme piippumme, sepustelisimme runoja ja filosofeeraisimme. Se olisi hauskaa. Minä puolestani olen lujasti päättänyt, että me kerran, ennenkuin nuoruudenpäivämme ovat menneet, nautimme tätä huvia. — Ilmoita minulle kuitenkin, mihin aikaan tulet oleskelemaan Nurmijärvellä; sillä me voisimme mahdollisesti tavata toisemme siellä.

Eräässä kirjeessäsi minulle näytit sinä toivovan, että asuisimme yhdessä Helsingissä; se olisi minunkin hartain toivomukseni. Voisimme syksyllä ruveta asuintovereiksi, jollei sinun olosuhteesi jo ole muuttuneet niin, että se on mahdotonta. Kaikesta tästä voit minulle kirjoittaa. Jatkakaamme kirjeenvaihtoa sittenkin kun olet asettunut maalle. Lähetä kirje vain Appelrotille; kyllä se sieltä saapuu tänne.

Voitko lainata minulle muutamia vihkoja Shakespearea (ei kuitenkaan 4:ttä vihkoa eikä sitä, joka sisältää Timon Ateenalaisen, ne on minulla itsellä, toiset on lainassa Nurmijärvellä ja Helsingissä) ja jättää ne, hyvässä kääreessä, Weckströmille. Varsinkin toivoisin saada ne, jotka sisältävät Hamletin, Kaksi nuorta herraa Veronasta sekä Henrik 4:n. Minä lukisin niitä ääneen muutamille naisille täällä, vaikka tietysti täytyy jättää pois paljon. Se olisi luullakseni hyvin terveellistä minulle. Siis: jos voit toimittaa mitä pyydän, niin tee se.

Kiitos Suomen lipusta: minä pidän siitä paljon ja pitäisin enemmänkin, jos se olisi yksinkertaisempi ja jos sillä olisi perinnäinen merkitys oletellun sijasta. Sen pitäisi olla symboli jostakin omituisesta suomalaisesta kansakunnassa taikka Suomen luonnossa. Mikä kansa ei ole vuodattanut verta ja mikä kansa ei olisi valmis puolustamaan isänmaatansa? — Muutoin voisivat minusta punaiset tilkut kulmissa olla poissa, niin olisi lipun miellyttäväisyys puhtaampi ja yksinkertaisempi. Mutta olkoon tämän laita kuinka tahansa. Pääasia on että saamme oman lipun.[9]

Voi hyvin ja kirjoita pian minulle.

A. Kivi.

P.S. Sydämellinen tervehdys herra Weckströmille ja hänen rouvalleen. Minä uskallan myöskin lähettää kunnioittavan tervehdyksen Albina Palmqvistille.

6.

Helsingissä 16 p. kesäkuuta 1864.

Veli!

Kiitos kirjeestä, johon vihdoinkin ryhdyn vastaamaan, minkä, paha kyllä, olen liian kauan laiminlyönyt.

Minua ilahduttaa suuresti, että elämä pohjoisessa on sinusta enemmän miellyttävä kuin päinvastoin. Toivon että nyt rauhassa voit työskennellä tulevaisuutesi ja onnesi eteen, joka tähän saakka ei vielä ole suonut kummallekaan meistä hymyileviä katseitaan. Minä onnittelelen sinua myöskin yhä lähempään ja lähempään tuttavuuteen jonkun seudun

"musikaalisen tyttären" kanssa!

Minun tulostani teidän seuduillenne en vielä voi sanoa mitään, mutta että minä kerran tulen käymään Hyrynsalmella sekä myöskin saamaan tuntea tuulahduksen Lapin taikailmasta, sen olen varmasti päättänyt.

Muutoin kirjoitan minä vielä novelliani, jonka minä — niinkuin sinä muistaakseni jo tiedät — aion myydä följetongiksi suomalaiseen lehteen Maiden ja Merien takaa. Kullervoa painetaan paraikaa, ja kesäkuun lopulla taikka heinäkuun alulla on kirja ilmestyvä.

Vasta nyt ovat valtiopäivät kokonaan lopussa; ja hauska oli aika, jolloin ne oli olemassa. Enimmin ylentävää ja ihanaa niihin nähden oli säätyjen kaunis yksimielisyys. Talonpoikaissäätö lienee kuitenkin ollut se sääty, joka enimmin veti yleisön huomiota puoleensa. Minäkin pidin enimmin siitä säädystä. Se herätti toivorikkaita ajatuksia Suomesta ja sen tulevaisuudesta; kumminkin on muistaminen että siinä oli valittuja yksilöitä. — Mutta olkoon miten tahansa; varmaa on kuitenkin, että valtiopäivät jättivät miellyttäviä muistoja.

Minä matkustan pian Siuntioon, kesä-olopaikkaani. Kun taas olet hyvä ja kirjoitat minulle, niin lähetä kirje mainittuun pitäjään. Ja kirjoita niin pian kuin voit; minä lupaan vastedes tavallista nopeammin vastata kirjeisiisi. Ole varma siitä. Kirjoita vähän tarkemmin olosuhteista pohjoisissa metsissä: esim. mitä lajia riistaa siellä eniten tavataan, oletko nähnyt karhuja taikka peuroja, mitä lintuja siellä useimmin näkee, onko jäniksiä runsaasti j.n.e. Jos haluat, niin kuvaa minulle joku seutu siellä, semmoinen, joka sinusta on enimmin pohjoinen ja jyhlä. Suuresti minua huvittaisi, jos sinä myöskin antaisit muutamia piirteitä kansan tavoista ja luonteesta.

Mutta nyt täytyy minun päättää ja toivottaa sinulle onnea ja menestystä.

Varmuuden vuoksi ilmoitan tulevan osoitteeni: Helsinki, Siuntio, jätetään Bollstadin kestikievariin.

Ystäväsi
Alexis.

7.

Helsingissä 3 p. maaliskuuta 1865.

Veli!

Kiitos kirjeestäsi. Se saapui käteeni vasta viimeisenä päivänä helmikuuta tänä vuonna, vaikka se oli päivätty 12 p. joulukuuta 1864.

Onnittelen sinua varsinaiseksi forstmestariksi! sillä olen nähnyt että olet siksi ehdotettu.

Kirjeessäsi kuvaat Pohjan luontoa hyvin viehättäväksi; jotenkin siihen tapaan olen minäkin kuvitellut ylhäistä Pohjaa. Kuvauksesi kiihoitti halua käydä luonasi Hyrynsalmella; kumminkaan ei tänä vuonna vielä tule mitään matkasta, mutta kenties ensi vuonna. — Olen mielissäni että jo vähän olet perehtynyt suomenkieleen, ja minä toivon, että me pian voimme kirjoittaa toisillemme äidinkielellämme. — Palmqvist on naimisissa erään mamsellin kanssa Ruotsista nimeltä Ryling; kuitenkin on hänen kansallisuutensa vaivoin määrättävissä, sillä hänen isänsä kuuluu olevan tanskalainen ja äiti saksalainen. Muutoin sanotaan Edmundin katseiden loistavan autuudesta. Vahinko vain, ettei muut voi olla yhtä onnellisia.

Minä kirjoittelen viisinäytöksistä näytelmää, jonka toivon saavani valmiiksi ensi jouluksi. — Ahlqvist on julmasti haukkunut Kullervoa kriittisissä kirjoituksissaan Suomettaressa. Mutta hyvä on, että täällä yleiseen nauretaan koko arvostelulle. Vielä on hänellä Nummisuutarit jälellä, ja olen kuullut hänen aikovan vielä pahemmin pidellä sitä kappaletta.

Minä lähden nyt Siuntioon, mutta tulen toukokuulla takaisin pian jälleen palatakseni samaan paikkaan. — Voi hyvin! sitä toivoo veljesi

A. Kivi.

8.

Helsingissä 5 p. tammikuuta 1868.

Veli!

Ensiksi toivotan sinulle hyvää uutta vuotta sekä terveyttä että iloa! ja käyn sitten kohta varsinaiseen kirjeeni aiheeseen. Jos voit, niin auta minua kovasta pulasta ja lainaa minulle 60 markkaa. Minun on maksettava korkoja; mutta jollen voi, niin täytyy takausmiesteni maksaa, ja sitä en mitenkään tahtoisi. Täällä on hirveän vaikea saada rahoja enkä tiedä mistä nyt saisin kysymyksessä olevan summan, ennenkuin taas saan vähäsen töistäni. Vaikea on kai rahapula sielläkin, mutta sinä olet kumminkin yksi niitä onnellisia tänä aikana, sinä olet virkamies; ja tiedän, ettet sinä kieltäydy antamasta minulle mitä minä sinulta pyydän. Helmikuun alussa menen postiin ja kysyn — vakuutettua kirjettä minulle. Osoitteeni on: Kirjailija A. Stenvall, Helsinki. Jos saan rahat, niin lähetän kohta velkasitoumuksen niistä, takaus alla.

Kuinka pitkä aika onkaan kulunut siitä kun me viimein kirjoitimme toisillemme! Minä olisin ehkä vieläkin jonkun ajan ollut kirjoittamatta, jollei tämä taloudellinen aihe kirjeeseen olisi ilmaantunut. Kumminkin olen aina ollut aikeessa jälleen alkaa kirjeenvaihtomme, jopa entistä vilkkaamman. Pian me myöskin voimme kirjoittaa toisillemme äidinkielellämme!

Olen usein haaveksinut matkaani Hyrynsalmeen, joka tapahtuisi meritse Tornioon, mutta rahanpuute on aina pakottanut lykkäämään sen tuonnemmaksi. Mutta kerran on matka tapahtuva. Et voi uskoa kuinka minä ikävöin nähdä vilahduksen Lapin luontoa sekä hengittää tuulahduksen sen taikailmaa. Monta kerjäävää vaeltajaa Kajaanin seuduilta olen tavannut, ja ne ovat viehättäneet minua suuresti, muiden muassa eräs Paavo Karjalainen ja Eljas Sigfrinpoika Pesonen, jotka eivät kuitenkaan olleet kerjäläisiä, vaan hakivat työtä. Heidän kotonsa oli vain pari peninkulmaa Hyrynsalmesta, mutta eivät he tunteneet sinua mieskohtaisesti, vaikka olivat kuulleet puhuttavan sinusta. Näitä muuttolintuja kohtaan olen aina ollut hyvin kyseliäs sekä koettanut kestitä niitä niin hyvin kuin olen voinut. Saatan sanoa menneellä vuodella Siuntiossa, missä olen oleskellut, nähneeni edustajia kaikista Suomen seurakunnista käyvän paraadissa ohitseni.

Muutoin olen täysin terve ja reipas, vaikka "olen raivonnutkin". Mutta viime aikoina olen taas viettänyt melkein spartalaista elämää ja niin tulen jatkamaan Tuonelan portille saakka; sillä monenlaisissa oloissa voi olla onnellinen ja iloinen, mutta onnellisin kieltäytyksessä ja kohtuullisuudessa. Vaikeinta on ollut luopua tupakanpolttamisesta, joka jo oli 18-vuotinen intohimo; mutta nyt en enää kaipaakaan sitä.

Minulla on nyt valmiina suurin teos, jonka tähän saakka olen kirjoittanut, nimittäin Seitsemän veljestä, lähes 600 sivua pitkä, mutta se ilmestyy vasta ensi jouluksi. Mutta sitäpaitsi saan pian valmiiksi 5-näytöksisen murhenäytelmän, joka tapahtuu Italiassa Arnon rannalla. Se tulee ehkä pian painetuksi. Jos niin tapahtuu, niin on minulla halu postissa lähettää sinulle yksi kappale.

Muuten ei minulla ole mitään tärkeää kerrottavana. Yleisesti mieltäkiinnittävän olet nähnyt sanomissa.

Ystäväsi
A. Kivi.

9.

Siuntiossa 12 p. kesäkuuta 1868.

Veli!

Kiitos rahoistasi, jotka lähetit minulle, ja anna anteeksi, että olen niin kauan laiminlyönyt toimittaa sinulle velkakirjan, joka nyt vihdoin seuraa tämän muassa. Muistan nyt vasta, että päivä oikeastaan olisi pitänyt olla 8 helmikuuta. Mutta toivon ettei mitään laillisia toimenpiteitä tässä kohden tule kysymykseen! — Minä oleskelen Siuntiossa, mutta syyskuulla olen Helsingissä, ja luultavasti painetaan silloin "Seitsemän miestä". Se on luultavaa; mutta pimeältä näyttää nykyään kirjailijoille. Se kappale, jonka mainitsin viime kirjeessäni, on riippuva epämääräisestä tulevaisuudesta. — Oli minulle ilahduttavaa kuulla, että sinä pidät suomalaisesta kansasta; ja siis voin toivoa, että sinä pian opit sen kieltä, sekä kirjoittamaan että puhumaan. Muista, että se joka ei ole täysin yhdenvertainen suomalaisten kanssa on aina tunteva heidät enemmän heidän huonolta kuin hyvältä puoleltaan (kommer alltid att känna dem mera till deras nack- än fördel). — Myötäseuraavan velkakirjan tähden täytyy minun nyt lähettää sinulle tämmöinen lappu-kirje. Mutta kenties voin kuitenkin odottaa sinulta vastausta tähän. Mutta liukkaampi olen vastedes oleva. Jos kirjoitat ennen syyskuuta, niin on osoitteeni: Helsinki, Siuntio, Bollstadin kestikievari.

Voi hyvin.

A. Kivi.

Aleksis Kiven viimeisestä ajasta ja kuolemasta.[10]

Vuodenvaihe palauttaa aina mieleen onnettoman runoilijamme muiston, joka vapautui elämän taakasta vuoden viimeisenä päivänä 1872. Siitä on nyt vierinyt 34 vuotta. Tämä luku ei ole niitä tasaisia, jotka tavallisesti antavat aihetta riemujuhliin ja muistelmien esittämiseen, mutta kuitenkin tahdon kertoa muutamia piirteitä Aleksis Kiven viime ajoista. Laatuakaan ne ovat niin vähän riemullisia, että niitä ei kannatakaan säästää riemuhetkeen, vaikka ne kenties eivät sentään ole aivan arvottomia vainajan kokonaiskuvaan nähden.

I.

Kevättalvella 1871 Kivi tuotiin Helsinkiin hoidettavaksi. Ensiksi hän oli uudessa klinikassa ja myöhemmin Lapinlahden hulluinhuoneessa.[11] Edellisestä paikasta hän kirjoitti kaksi ruotsinkielistä kirjettä neiti Charlotte Lönnqvistille Siuntioon, jonka luona hän oli asunut viimeiset 7 vuotta. Lukuisista korjauksista päättäen on jälkimäinen näistä kirjeistä suurella vaivalla kirjoitettu, vaikka itse käsiala ei ole huonoa. Kirjeet, joista edellinen on kokonaan päiväamätön, ovat keväältä 1871.

Hyvä Charlotta!!

Suurimmalla kiireellä Riikan odottaessa. — Älä puhu suurempien suunnitelmien unohtamisesta. — Pian kirjoitan laajemmin, ja olisin sen tehnyt aikoja sitte, jollen olisi ollut niin sairas. Et voi uskoa kuinka olen kärsinyt näinä aikoina. Kaikki toivo on jo ollut raukeamaisillaan. Usein on minusta ollut kuin ei olisi elämässä enää mitään, joka houkuttelisi minua jäämään tänne. Mutta kenties voi vielä käydä paremmin. — Voi hyvin! Pian kirjoitan.

Alexis.

Helsingissä 12 p. toukokuuta; Charlottan päivänä.

Onnittelten!

Hyvä, hyvä Charlotta! On kuin voisin vähän paremmin. Mutta minä hourailen tavasta vähän, hyvin vähän. Olen heikko, heikko! Charlottan ei pidä tulla luokseni, kun Charlotta matkustaa kaupunkiin. Älä tule, älä tule! Sillä vaikutus olisi liian valtava. Älä tule! Mutta tehkäämme niin, että elämme hurskaasti ja tapaamme toisemme paremmassa maassa. Mutta jos minä tulen terveenä ja reippaana syksyllä maalle, olemmehan silloin molemmat paremmassa maassa. Minä olen kovin heikko, kovin. Useimmat yöt unettomat. Älä kirjoita minulle, älä ollenkaan. Ja jos Charlotta sairastuisi ja sattuisi kuolemaan (josta laupias Jumala varjelkoon Charlottaa). Mutta jos niin tapahtuisi, niin kaikki kaupungissa ja maalla salatkoott minulta sen surun. Mutta ajatelkaamme reippaammin ja luottakaamme Jumalaan! Voi hyvin! Terveisiä Amandalle

Teidän Alexilta.

Elä hurskaasti, Charlotta, niin tässä kuin toisessakin, maailmassa! Minä olen uudessa klinikassa. Professori Hjelt ja toinen nuorempi lääkäri —

Tämä kirje, joka päättyy näin keskellä lausetta, näyttää jo ilmaisevan mielenhäiriötä. Luultavasti se onkin viimeinen, minkä Kivi on kirjoittanut. Neiti Lönnqvist, jolta olen saanut nämä kirjeet, ei ainakaan tiennyt muista.

II.

Valittuna esitelmänpitäjäksi Porthaninjuhlaan 1872 olin aineekseni ottanut Aleksis Kiven ja hänen teoksensa. Sentähden kävin samana syksynä ensiksi Nurmijärvellä keräämässä tietoja runoilijan nuoruuden ajoilta ja myöhemmin E. Nervanderin seurassa Tuusulassa "kraatari" Albert Stenvallin luona, jonka hoidossa mielipuoli Aleksis-veli eli.

Aamulla k:lo 1/2 8 me saavuimme mökille järven rannalla ja tapasimme koko perheen, Albertin ja hänen vaimonsa kolmen lapsen kanssa, kotona ja ylhäällä. Pienessä tuvassa, jossa kaikki mainitut

asuivat ja jossa valkea loimusi avonaisessa takassa, ei Aleksia näkynyt. Hänelle oli näet asunnoksi luovutettu pieni kamari tuvan perällä, ja sen ovi oli kiinni, kun me tulimme. Tervehdittyämme ja ilmaistuamme millä asialla olimme, Albert kertoi meille pikku piirteitä veljensä nykyisestä elämästä.

Mielipuolena Aleksis aina muisteli nuoruusaikojaan ja puheli siitä, kuinka hän silloin oli oleskellut lehtimajassa, ja asunut vinttikamarissa. "Silloin olin minä onnen poika", oli hänen tapansa sanoa, "nyt olen surun poika". Monesti hän näytti pitävän nykyistä kamariansakin entisenä vinttikamarinaan syntymäkodissaan. Kälyllä oli suurin valta häneen ja häntä sairas parhaiten totteli. Selityksenä tähän Albert mainitsi, että hänen vaimonsa jo tyttönä ollessaan oli passaellut Aleksia. Usein hän kamaristaan huusi: "Karoliina!", ja kun Karoliina tuli, hän oli rauhallisempi ja teki mitä tämä käski. — Parhaimman mukaan koetettiin häntä hoitaa, mutta vaikeaa se oli varsinkin puhtauden suhteen. Aleksis näet ei kärsinyt vettä. Ainoastaan suurella vaivalla saatiin hänen kasvonsa ja kätensä pestyksi. Eräänä kesäpäivänä veli oli saanut hänet mieluistaan asti järveen, mutta samassa hän kirkkaisija hyppäsi maalle. — Enimmäkseen hän pysyi sisällä, mutta suvella hän joskus käveli metsässä tuvan takana. Kerran hän oli Karoliinan seurassa käynyt vieraissakin lähellä asuvan herrasväen luona ja siellä hetken aikaa istunut. — Veljensä lapsista — joita oli kaksi poikaa ja tyttö — hän piti paljon, ja oli näiden sanominen häntä Aleksiksi eikä sedäksi. Vanhimman pojan nimi oli Ernst Aleksis, ja häntä hän ei sallinut nimitettävän Aleksiksi, vaan antoi hän hänelle nimen Erkki. — Usein hänen sanottiin huutavan ja kirkaisevan. Hän hoki Mattia, Aapoa ja muita nimiä, ja kertoja luuli, että hänen mielensä oli kiintynyt teoksiinsa, silloin kun hän ei puhunut nuoruudestaan.

Sillä aikaa kun veli jutteli meille näitä, oli kamarista tuvan takaa kuulunut huokauksia ja heikonlaisia huutoja, ja yht'äkkiä ovi aukeni ja sairas astui tupaan. Omituinen pelonalainen tunne valtasi minut, kun mielipuoli iski katseensa meihin, vieraisiin. Nervanderin hän kuitenkin heti tunsu, kun tämä ystävällisesti tervehtien meni häntä vastaan. — "Nervander! Nervander!" hän lausui pari kolme kertaa omituisella väreellä, jota en voi sanoin kuvata. Oli kuin ilon säde olisi välähtänyt kalpeilla, surkastuneilla kasvoilla, ja äänessä oli ystävyyttä, ikäänkuin haudasta nousseen hämmästyystä ja samassa jotain nuhtelevaa. Vielä vuosikymmenien, takaa tuo ääni väräjäi korvissani. Nervander sanoi terveisiä Bergbomilta ja Krohnilta. Kivi toisti nimet, ja näytti kuin olisi hän ne tuntenut. Sitten hän laskeutui tuolille istumaan. Hänellä oli ainoastaan paita, alushousut ja sukat yllä, ja seisoessaan hän näytti pitkältä, joskin hartiat olivat vähän kumarassa. Kun minä, joka olin hänelle aivan tuntematon, tervehdin häntä ja hän kuuli nimeni, hän pari kertaa lausui "Aspelin". Näkyi, että hän oli nimen kuullut, mutta hän ei tiennyt oliko ennen tuntenut minua vai eikö.[12] Åströmiä (Emil Elias, nuorta lääkäriä, joka oli hoitanut häntä klinikassa) hän aivan itsestään kysyi. Sen jälkeen hän istui mitään puhumatta, ja hänen synkät silmänsä harhailivat toisesta esineestä toiseen. Minua, outoa herrasmiestä, hän hiukan epäluuloisesti katseli.

Tällä välin Albertin 13—14-vuotias, sievä tyttö oli keittänyt kahvia, ja kun sitä tarjottiin, se nyt, niinkuin usein on laita, kevensi raskasta tunnelmaa. Juotiin siis kahvia, josta Aleksis paljon piti (niin että häntä monesti saatiin pestäkin, kun luvattiin kahvia palkinnoksi). Meidän kyytimiehemme käytti silloin tilaisuutta ottaakseen puheenvuoron ja sanoi Albertille, että hän oli tavannut Juhani Stenvallin kravustamassa. Tämä viimeinen sana herätti Aleksin huomion. "Kravustaa" hän toisteli, ja kun Nervander sen johdosta mainitsi Vantaan kosken ja kysyi lehtimajasta sen partaalla, Aleksis kertoi siellä oleskelleensa. — "Jag var en stor skytt och satte ut (olin suuri pyssymies ja viritin) pauloja och (ja) satimia", hän jatkoi sekoittaen molempia kieliä.[13] Nervanderin kysymykseen, saiko hän riistaa pyydyksillään, Aleksis virkkoi: "Jo, jag var då lycklig!" (sain kyllä, olin silloin onnellinen). Äänessä oli jälleen ilme, joka tiesi, että onnellisuus ei tarkottanut ainoastaan pyydystämistä. — Kun me nousimme lähteäksemme, Aleksis näytti jälleen virkistävän, ja hän mainitsi ystäviä, joille Nervanderin piti viedä terveisiä. "Ja, helsa åt alla!" (niin, vie terveisiä kaikille) sanoi hän viimeksi, osottaen että hän sillä hetkellä oli täydessä tajussaan.

Siihen päättyi käyntimme Aleksis Kiven luona, se oli kestänyt puolitoista tuntia. — Albert kuvasi sen hoidon, joka tuli sairaan osaksi, mahdollisen parhaaksi; mutta toiselta puolen on totuuden mukaan sanottava, että Tuusulassa ei oltu aivan yksimielisiä asiasta. Huhuiltiin näet, että mielipuolta olisi joskus pahoinkin kohdeltu, että tämä oli tavasta ollut suljettu sisään ja kauan huutanut ja parkunut yksinään, jopa olisi ruuankin anto ollut niukanpuolista. En kumminkaan luule, että näille huhuille on kovin suurta arvoa annettava. Että hoito monessa kohden oli puutteellinen, on itsestään ymmärrettävää, semminkin kuin mielisairaahan hoitaminen enimmäkseen usein on ylen vaikeaa. Pääasia on, että nähtävästi ei ole mitään syytä olettaa hyvän tahdon puutetta taikka erityistä huolimattomuutta hoitajissa. Varsinkin Karoliina, jolla tietysti oli päätehtävä, näytti hyvinluontoiselta ihmiseltä. Hänen pienet, harmaat silmänsä ilmaisivat pelkkää hyväntahtoisuutta, käytökseltään hän oli maalaistapaan yksinkertainen ja nöyrä.

Joku aika Nervanderin ja minun käyntimme jälkeen Kiven luona alkoi hänen terveytensä silmännähtävästi huonontua, lääkäriä taikka lääkkeitä ei haettu. Loppuajana vaivasi sairasta kova kuume. Pää oli milloin kuuma, milloin jääkylmä. Kuitenkaan hän ei suuresti valittanut. Tuli sitten joulujuhla, jota hän aina erittäin oli rakastanut. Nytkin, vaikka oli hyvin heikko, hän käski jouluaattona sytyttää pystyvalkean tuvan takkaan. Lattia oli olkien peitossa, valkea loimusi valaisten ja lämmittäen tupaa, ja Aleksis istui tuolilla takan ääressä. Niin vietettiin jouluiltaa. Mutta silloin hän yht'äkkiä valittaen huudahti: "Enkä löydä kotoani! enkä löydä kotoani!" Hän näytti olevan semmoisessa hädässä, että toiset riensivät hänen "avukseen", lohduttamaan häntä sanomalla, että hän oli kotona.[14]

Näinä päivinä sairas alkoi sanoa kuolevansa, ja usein hän oli osottaen kamariansa — "vinnikamariansa" — lausunut: "Tuossa minä kuolen." Ennen hän oli kiroillut eikä ollut tahtonut kuulla kuolemasta puhuttavankaan. Kuoleman hetki tulikin 31 p. jouluk. Läsä oli veli Albert ja tämän vaimo Karoliina. Kuoleva kätteli ensin veljeään, ja painoi sitten Karoliinan kättä rintaansa vastaan lausuen viimeiset sanansa: "Minä elän!" Oli k:lo 4 aamulla.

Vielä samana aamupäivänä Albert Stenvall toi kuolinsanomman Helsinkiin. Minä menin Cygnaeuksen luokse pyytämään, että hän kirjoittaisi Morgonbladetiin muistosanoja runoilijan poismenon johdosta, ja siihen hän kohta suostuikin. Kirjoitus, jonka nimi oli "Hyvästi jättö" (Ett farväl) ja jonka alle on merkitty: "Uuden vuoden yönä 1872—3. Fredr. Cygnaeus", alkoi seuraavin sanoin:

"Onnellisempien suloisin toivo on saada kauan elää maan päällä; onnettomimmat eivät aina edes itsekään muista, että heillä on jälellä se lohdutus että voivat kuolla. Mutta ne, jotka toivovat onnettomille hyvää, pitävät kiinni siitä lohdutuksesta ja tervehtivät ystävän hivuttavan elonkipinän sammumista samoilla tunteilla kuin he katselevat kotiaan uhkaavan tulipalon sammuttamista."

"Semmoisella tunteella kuulin sanoman, että tämän myrskyisen vuoden viimeinen päivä oli myöskin erään hyvin onnettoman miehen myrskyisen elämän viimeinen."

"*Runoilija Aleksis Kivi* on tänä aamuna vapautettu siitä elämän ja kuoleman välitilasta, jossa hän viimeisinä aikoina on oleillut: välitilasta, joka on kamala jokaiselle kuolevalle, mutta toki kamalin yhdelle rikaslahjaisimpia henkiä mitä koskaan on maassamme syntynyt." — —

Lauantaina 4 p. tammik. aamupäivällä tapahtui hautaus Tuusulan kirkkomaalla. Sitä ennen oli Helsingistä saapunut ystäväjoukko, parikymmentä herraa ja naista, vainajan viimeiselle asunnolle. Ennenkuin arkku suljettiin, eräs näitä ystäviä, (sittemmin senaattori) Ernst Albert Forssell, piirusti ainoan alkuperäisen muotokuvan, joka tiettävästi runoilijasta on säilynyt. Paitsi kasvojen piirteitä hän kuvasi mahdollisen tarkasti koko pään muodon, joka sitä varten kohotettiin ylös arkusta. Sentähden tässä muotokuvassa tunnetummekin korkeakaarisen jalon runoilijaotsan, mutta kasvojen alaosassa ja varsinkin suun ympärillä on taudin ja kuoleman kouran jälkiä. Neidit Emilie Bergbom ja Minette Munck (nyk. senaattorin rouva Donner) olivat kumpikin lähettäneet laakeriseppeleen ja niistä pantiin toinen vainajan päähän arkun sisään, jota vastoin toinen kiinnitettiin kukkien ohella arkun kanteen pään kohdalle. Kun virren värssy oli neliäänisesti laulettu (helsingiläisten joukossa oli tarpeeksi laulajia), surusaatto lähti liikkeelle, ja ystävät kantoivat vuorotellen ruumisarkkua kirkolle saakka (noin 3 kilometriä). Siunauksen toimitti pitäjän iäkäs rovasti, C. Aspegren, puheen vainajan muistoksi piti t:ri J. V. Calamnius ja yksinkertainen ylioppilaskvartetti lauloi Paavo Cajanderin tilaisuutta varten sepittämät, nykyäänkin hautalauluna käytetyt säkeet, jotka alkavat: "Vaipuos, vaivu Synnyinmaasi helmaan!"

Hautauspäivän ilma ja koko luonto oli murheellisen toimituksen mukainen. Järvi oli kyllä jäässä, mutta maa oli paljas, taivas pilvessä ja kylmä tuuli sai turkittomat värisemään. Kumminkin Tuusulan pitäjäläiset, joita oli lukuisasti saapuville tullut, pitivät hautajaisia "hyvin juhlallisena käytöksenä", jopa mainitsivat, että niin juhlallista "hautauskommentoa" siellä ei oltu ennen nähty.

IV.

Se mitä nyt on kerrottavana on ainoastaan välillisessä yhteydessä Aleksis Kiven kanssa, mutta kumminkin siksi asiaan kuuluvaa, että se, joka kerran kirjoittaa seikkaperäisen runoilijan elämäkerran, ei voi jättää sitä mainitsematta. Koska sitä paitsi seuraava arvatenkin on aivan uutta nykyiselle polvikunnalle, en epäile jatkua.

Jotenkin samaan aikaan kuin kuolema vapautti Kiven elämän tuskista, tuli hänen nimensä toisestakin syystä mieleen saatetuksi semmoisissa piireissä, joissa se oli ollut sangen vieras, jollei kokonaan tuntematon. Filos. kand. Raphael Hertzberg oli näet ruotsalaista teatteria varten mukailemalla ruotsintanut Kiven draaman Karkurit, ja sen ensi-ilta oli ilmoitettu 13 p:ksi jouluk. Sitä ennen oli Bergbom, joka viimeisinä vuosina oli hoitanut runoilijan kirjallisia asioita, Kiven ja hänen omaistensa puolesta vaatinut teatterilta kohtuullista tekijäpalkkiota draaman näyttelemisestä. Teatterin

toimitusjohtaja oli kuitenkin antanut kieltävän vastauksen, koska muka johtokunta hyväksyessään kappaleen esitettäväksi oli sopinut Hertzbergin kanssa, että tämä suoritaisi välin tekijän taikka hänen edusmiehensä kanssa. Tositeossa Hertzberg ei kuitenkaan ollut hankkinut lupaa käännökseensä, vaan päinvastoin Bergbomille selittänyt, että hän ei ollut velvollinen mitään maksamaan. Asian näin ollen Bergbom mainittuna päivänä julkaisi sanomissa seuraavan "protestin" eli vastalauseen:

"Kaupungin sanomissa ilmoitetaan, että Uudessa Teatterissa tänä iltana aiotaan näytellä Aleksis Kiven Karkurit näyttämöä varten mukailtuna ja käännettynä. Niin paljon kuin minua ilahuttaakin, että nerokkaan draamarunoilijamme teos on saava oikeutetun sijan teatterin ohjelmistossa, en voi olla julkilausumatta syvää hämmästyksiä siitä täydellisestä hienotunteisuuden ja oikeuden vaatimusten laiminlyömisestä, jota teatterin johtokunta tässä asiassa on osottanut.

Teatterin johtokunta ja ruotsalainen mukailija ovat omavaltaisesti, pyytämättä tekijän taikka hänen edusmiehensä lupaa, anastaneet Kiven teoksen näyttämöä varten. Sen lisäksi ovat he, täydellisesti ylenkatsoen kaikkialla muualla lain ja meilläkin tavan tunnustaman säännön, että kirjallinen omaisuus on omaisuutena pidettävä ja sen omaksi ottaminen siis korvattava, kieltäytyneet suorittamasta penniäkään siitä tulosta, joka heillä on oleva Kiven teoksesta. Tämä vastakohtaisuus teatterin johtokunnan rahallisen neuvokkuuden (finansiell förslagenhet) ja runoilijan voimattomuuden välillä on sitä räikeämpi kuin Aleksis Kivi elää mitä surkeimmassa kurjuudessa. Eivätkä teatterin johtokunta ja näyttämöllinen mukailija voi puolustella itseään tietämättömyydellä taikka unohduksella, sillä yksityisesti on heitä muistutettu kaikista näistä seikoista.

Oikeudeton asema, missä tekijä on keinotteluun nähden, on yksi sivistyselämämme pimeitä pilkkuja, mutta erityisesti on se omansa hävettävään, että sivistyslaitos semmoinen kuin teatteri käyttää sitä edukseen. Niinkuin tiedetään, sisälsi painolaki vuodelta 1865 säädöksiä, jotka suojasivat yhteiskunnan lapsipuoltenkin, runoilijan ja taitelijan, omaisuutta; samaa suojaa ovat 1872 vuodenkin säädöt anoneet. Teatterin johtokunta on kuitenkin käyttänyt sitä asianlaitaa, että tämä Suomen kansan toivomus ei vielä ole saanut lain voimaa, laillisuuden varjolla kullataksaan tekoansa. Mutta siinäkin, missä valtion lait eivät mitään määrää, ovat kunnian lait sitovia — näiden valvoja on yleinen mielipide, ja sen edessä allekirjoittanut sekä runoilijan lähimpien valtuuttamana että ystävänä panee vastalauseensa Karkurien esittämistä vastaan teatterissa, se kun loukkaa toisen miehen omistusoikeutta."

Seuraavina päivinä luettiin Morgonbladetissa selvittelyjä, joissa Hertzberg ja Bergbom esittivät mitä heidän välillään oli tapahtunut. Edellinen väitti, että hänen lauseensa, että hän ei ollut velvollinen korvaamaan tekijälle, ei suinkaan ollut tarkottanut sitä, että hän kieltäytyi mitään maksamasta, vaan oli Bergbom sanonut, että hän ei tahtonut keskustella hänen kanssaan; jälkimäinen taas vakuutti, ettei hän lainkaan ollut vetäytynyt puhumasta Hertzbergin kanssa, vaikka hän kyllä oli sitä mieltä, että teatterin johtokuntakin oli velvollinen vastaamaan draaman näyttelemisestä sekä että hän — mikä oli pääasia — oli tullut siihen vakaumukseen, että tekijä olisi jäävä kokonaan osattomaksi. Pari viikkoa tämän jälkeen 29 p. jouluk. julkaisi Helsingfors Dagblad tiedon, että ruotsalaisen teatterin johtokunta — konsuli N. Kiseleff, professori C. G. Estlander ja asessori F. Krogius — olivat haastaneet tohtori Kaarlo Bergbomin raastuvanoikeuteen "protestin" johdosta, jota he pitivät kunniaansa loukkaavana.

Juttu oli ensi kerran esillä raastuvan oikeudessa 21 p. tammik. 1873, ja edusti siinä teatterin johtokuntaa asessori Krogius, jonka syytöskirja jätti oikeuden ratkaistavaksi, eikä Bergbom, joka muka oli toiminut vastoin parempaa tietoansa, olisi tuomittava kunnianloukkauksesta 26 p. marrask. 1866 julaistun asetuksen 6 ja 9 §§:ien mukaan ankarimpaan rangaistukseen (s.o. kuritushuoneeseen!). Sittemmin käsiteltiin asiaa 11 p. helmik., 11 p. maalisk. ja vihdoin 1 p. huhtik., jolloin oikeus julisti päätöksensä tuomiten Bergbomin *herjauksesta* (smädelse) 700 markan sakkoihin.

Tässä ei ole paikka oikeusjutun seikkaperäiseen esittämiseen. Olkoon vain sanottuna, että kysymys oikeuden edessä pääasiassa kohdistui siihen, oliko Bergbomilla ollut aihetta käsitykseensä, että teatteri ei aikonut myöntää korvausta tekijälle, vai oliko hän, niinkuin asessori Krogius väitti, hyvin tietäen asianlaidan olevan toisin kuitenkin julkaissut vastalauseensa. Bergbom, jonka avustajana koko ajan oli lakitieteen kandidaatti Jaakko Forsman, vaati puolestaan Kiseleffiä ja Hertzbergiä todistajiksi, johon oikeus — kantajan vastustuksista huolimatta — suostuikin. Edellinen tunnusti Bergbomin esityksen oikeaksi, mutta Hertzbergin todistus oli ilmeisesti vastakkainen Bergbomin kertomukselle siitä, mitä heidän välillään oli tapahtunut. Tämä todistus vaikutti epäilemättä määrävästi jutun ratkaisuun, vaikka vastaajan puolelta huomautettiin, että Hertzberg ei itsekään pitänyt itseään jäävittömänä sekä että se seikka, että juuri hän (Bergbom) oli vaatinut Hertzbergiä kuulusteltavaksi, selvästi todisti, että hän oli toiminut bona fide. — Kun asia sittemmin valituksen kautta oli tullut Turun hovioikeuden tutkittavaksi, katsoi tämä Bergbomin syyppääksi ainoastaan solvaukseen (förolämpning) ja alensi sakkomäärän 200 markkaan. Teatterin johtokunta puolestaan veti asian vielä korkeimman tuomioistuimen eteen saamatta

muutosta aikaan.

Edellisen yhteydessä on kerrottava, että Hertzberg, "protestin" ilmestymisen jälkeen, todella Bergbomille Kiveä varten suoritti 113 markkaa (s.o. *kaikki*, mitä hän itse oli käännöksestä saanut!). Tämä maksu tapahtui siis vähän ennen runoilijan kuolemaa, ja Bergbom antoi rahat vainajan Albertveljelle hautajaiskustannuksiin. —

Vaikka Albert Stenvallia neuvottiin toimittamaan yksinkertaiset pidot kutsutuille vieraille, tilasi hän Saksan emännältä mitä komeimmat, niin että menoihin tarvittiin lisää 115 mk. Vajaus täytettiin siten, että ystävien kesken kerättiin 5 mk. mieheltä. Ne jotka — olematta itse saapuvilla hautajaispidoissa — täten ottivat osaa Kiven hautauskustannuksiin olivat: A. Almberg, E. Aspelin, J. V. Calamnius, C. W. Churberg, W. K. Cronström, A. Boehm, K. Elmgren. P. E. Ervast, C. W. Forsman, E. A. Forssell, B. F. Godenhjelm, A. Hagman, K. F. Ignatius, A. W. Jahnsson, Y. Koskinen, J. Krohn, V. Löfgren, E. Nervander, F. Perander, Th. Rein, C. G. Svan ja E. E. Åström.

Mitä tulee Karkurien ruotsinnokseen — "Flyktingarna" — annettiin se ruotsalaisella näyttämöllä 13 ja 15 p. jouluk. 1872 saavuttamatta menestystä: "yleisö vastaanotti sen kylmästi, ja myötävaikuttavat taiteilijat näyttelivät saamatta suosionosotusta". Nämä sanat on otettu Bergbomin kirjoittamasta arvostelusta (Mbl. n:o 296), jossa pääsyynä huonoon tulokseen pidetään mukaelman kelvottomuutta. "Henkilöt ovat samat, aiheet samat, mutta silti on toimitelma vähintään kolmas osa alkuteosta lyhempi." Lyhentäminen oli miltei yksinomaisesti suoritettu pyyhkimällä, josta luonnollisesti kehitys ja luonteet olivat suuresti kärsineet. Kaiken päälliseksi mukaili ja oli tehnyt draaman päätöksen "onnelliseksi" — kumminkaan muuttamatta traagilliseen ratkaisuun ajavia aiheita ja luonteita! Arvostelija lausuu lopulta, "että 'Karkurit' ruotsalaisessa asussaan ei anna mitään käsitystä, ei kyseessä olevasta näytelmästä eikä tekijän runoudesta ylipäätään". — Tähän liitämme ainoastaan sen huomautuksen, että Hertzbergin mukaelma tähän saakka (34 vuotta myöhemmin!) lienee *ainoa* yritys tehdä Suomen suurinta suomenkielistä runoilijaneroa tunnetuksi maamme ruotsalaiselle yleisölle.[15] Kaukana täällä eletään toisistaan.

Liite edelliseen kirjoitukseen.

Kerätessäni aineksia esitelmääni Kivestä 1872 kävin myöskin Siuntiossa, missä hän oli niin monta vuotta oleskellut, ja erittäin tapaamassa hänen jalomielistä suosijatansa nti Charlotta Lönnqvistiä. Silloin kuulin kaikenlaista runoilijan olosta siellä, mutta kun minun myöhemmin oli kirjoitettava lyhyt elämäkerta Valittujen teosten alkuun, kaipasin kuitenkin tarkempia tietoja erinäisistä seikoista. Sen johdosta kirjoitin nti Lönnqvistille pyytäen niitä häneltä ja vastaukseksi sain seuraavan kirjeen. Käsialasta päättäen on ruotsiksi laadittu kirje luultavasti jonkun miehisen tuttavän kirjoittama, mutta sisällys on tietenkin neidin sanelema. Koska kirje paitsi runoilijan omia kirjeitä on tietääkseni ainoa asiakirja, joka koskee Kiven oloa Siuntiossa, ansainnee sekin pienenä lisänä runoilijan elämäkertään tulla painetuksi.

Siuntio 27 p. heinäk. 1877.

Korkeasti kunnioitettava Herra Tohtori!

Herra Tohtorin arvoisan kirjeen viime juhannuspäivältä olen kiitollisuudella vastaanottanut ja ryhdyn nyt vastaamaan siinä esittämiinne kysymyksiin, joihin nähden, mikäli kykenen, suurimmalla mielihyvällä tahdon tyydyttää Herra Tohtoria. Mitä Alexius (sic!) Kiveen tulee, kesti hänen olonsa Siuntiossa kaikkiaan 10 vuotta, joista hän ensi aikoina asui osaksi veljensä Juhani Stenvallin luona, jolla silloin täällä oli arennilla maatila nimeltä Purnus, ja osaksi Qvarnby'ssä erään maanviljelijä Wiens'in luona, joiden seurassa hän joskus huvikseen otti osaa johonkin metsästysretkeen, mutta enimmäkseen hän lueskeli (sysselsatte sig med sina studier). Viimeiset 7 vuotta hän asui minun luonani, paitsi parina lukukautena, jolloin hän oli Helsingissä, siksi kuin hän keväällä 1870, silloin sattuneen mielisairautensa tähden, oli pakotettu lähtemään sairaalaan; täällä Fahnjunkars'illa, joka oikeastaan on Sjundbynkartanoon kuuluva torppa, vaikka isäni täällä rakennutti omat rakennukset ja laittoi puutarhaistutuksia, kului hänen aikansa pääasiallisesti kirjailijatoissa; terveytensä tähden hän joka päivä otti kylmiä sisäkylpyjä ja teki kävelyjä mieluummin havumetsässä; syksyisin oli hänellä tapana huvikseen pyytää lintuja ansoilla; suurempia seuroja hän vältti ja ainoastaan silloin tällöin hän kävi jonkun lähemmän tutun ystävänsä luona pitäjällä, mikä luultavasti johtui taloudellisista olosuhteista. Kirkossa hän ei tällä ajalla käynyt, eikä hänellä myöskään täällä ollut tilaisuutta olla häissä taikka maahanpaniaisissa, paitsi eräissä pienemmissä häissä, jotka tapahtuivat minun luonani; myöskin oli hän saapuvilla muutamissa toimeenpanemissani nimipäiväkutsuissa; nälkävuosina, kun kokonaisia perhekuntia kerjäten kuljeskeli edes ja

takaisin, hän mielellään antautui puheisiin varsinkin suomenkielisten kanssa kysellen heidän olojaan sekä eri paikkakuntien tapoja; muuten hän minun mielestäni oli luonteeltaan hyvin luja ja päättäväinen. Herra Tohtori toivoo saada tietää lähimmän täkäläisen järven nimen. Kyllä täällä läheisyydessä, melkein saman matkan päässä, on kaksikin pienempää lampea, toinen Bollstadträsk ja toinen Wiksträsk, vaikkei Alexiuksella minun tietääkseni ollut mitään tekemistä kummankaan kanssa, sitävastoin hän sillä ajalla kuin hän asui mainitun Wiens'in luona parina kesänä oleskeli merenrannikolla kylpemässä ja piti hän silloin asuntoa Svinösaarella. Siuntiossa ei ole Ingvallsbro-nimistä paikkaa, mutta naapuripitäjässä Kirkkonummella on kylä nimeltä Ingvallsby, jossa Alexius oleskeli kesällä 1858 n.s. ylioppilaspakarissa, sieltä arvattavasti on Herra Tohtorin saama hänen tekemänsä kirje. Veljen Juhani Stenvallin pois muuttamisesta Siuntioista minulla ei ole muuta mainittavana kuin että hän täällä arentiajan umpeen kuluttua kunniallisesti luovutti tilan ja lähti kotiseudulleen, Nurmijärvelle, siellä vastaanottaakseen toisen arentipaikan. Mitä minuun ja minun esi-esiini tulee, niin oli isoisäni kersantti Viaporin linnanrykmentissä, mutta oli myöskin ollut mukana Pommerin sodassa ja kuoli täällä v. 1824. Isäni oli syntynyt 2 p. elok. 1782, palveli fanjunkkarina Uusmaan rakuunarykmentissä 1808 vuoden sodassa, mutta oliko hän mukana missään tappelussa sitä en voi sanoa, ja kuoli täällä 12 p. maalisk. 1850. — Minä taasen olen syntynyt 2 p. helmik. 1815 myöskin täällä. Tällä hetkellä en nyt muista mitään muuta, joka voisi Herra Tohtorille valaistukseksi olla, vaan on minulla siis kunnia edelleen olla Herra Tohtorin

nöyrin
palvelija
Charlotta
Lönnqvist.

J. K. Koska huomaan unohtaneeni mainita isoisäni ja isäni nimet, täytyy minun tässä lisätä, että kumpaisenkin nimi oli Jonas Lönnqvist. Juh. Stenvall luovutti arentitilansa 1861. Oikeastaan on sen paikan nimi, jossa asun, kirkonkirjan mukaan Bruses.

Sama.

Aleksis Kiven "Seitsemän Veljestä".[16]

I.

Joulun aikana meillä ollaan tavattoman kirjallisia. Suuret jokapäiväiset lehtemme tarjoskelevat lukijoilleen neljän, viiden viikon kuluessa satoja palstoja arvosteluja, mutta merkillistä on että niissä puhutaan enimmäkseen vain kaunokirjallisista tuotteista. On kuin katsottaisiin jokaisen runokokoelman ja novellipahasen esittelemistä yleisölle aivan välttämättömäksi asiaksi, jota vastoin vakavampi ja eritoten tieteellinen kirjallisuus miltei poikkeuksetta "kunnioittaen sivuutetaan". Jos joku joululahjani ostaja ehkä ajattelee jälkimäistä lajia kirjoja, niin noudattakoon omaa päätään; ainoastaan ne, jotka kysyvät "kevyttä" lukemista, ansaitsevat — niin näyttävät sanomalehtimiehet arvelevan — neuvoa ja johtoa. Kieltämättä on tämä asianlaita yksi todistus lisää henkisen kulttuurimme heikkoudesta, sillä jos osattaisiin panna arvoa vakavammankin kirjallisuuden tunnetuksi tekemiselle laajemmissa piireissä, niin olisi kai mahdollista kiinnittää lehtiin semmoiseenkin tehtävään kykeneviä voimia.

Tieteellisten julkaisujen joukossa ovat n.s. akateemiset väitöskirjat erityisesti halveksittuja. Ne ovat muka pakosta syntyneitä opinnäytteitä, joista ei kannata puhuakaan sen jälkeen kuin ne ovat tulleet virallisesti hyväksytyiksi, ja yleisön ei niistä anneta tietää enempää kuin nimi. Ja kumminkin käsitellään niissä monesti aineita, jotka olisivat omansa herättämään yleisempääkin mielenkiintoa — puhumatta siitä että luulisi kelvollisen tieteellisen tutkimuksen tekijän ainakin yhtä hyvin kuin jonkun "rakkauden uhrien" kuvailijan ansaitsevan tulla yleisölle esitellyksi. — Nämä mietteet heräsivät minussa, kun päätin ottaa kääntääkseni "Ajan" lukijakunnan huomion maisteri *V. Tarkiaisen*, joulun edellä ilmaantuneeseen väitöskirjaan, *Aleksis Kiven "Seitsemän Veljestä"*. Koska erityisestä syystä olen siihen tavallista tarkemmin tutustunut, tulee kirjoitukseni jotenkin seikkaperäiseksi. Kumminkaan ei tarkoitukseni ole vapauttaa kirjallisuutemme ystäviä sitä lukemasta, vaan päinvastoin, huomauttamalla sen ansiopuolista ja ottamalla keskustelun alaiseksi erinäisiä mielenkiintoisia kohtia, herättää heissä halua siihen.

Tämä kirjallinen tutkimus on ensimmäinen laatuansa, jossa suomenkielinen runoilija ja runoteos on otettu tieteellisesti käsiteltäväksi. Yksistään sentähden on se merkille pantava ilmiö, mutta vielä enemmän senvuoksi, että se sisältää paljon uusia tietoja ja ansiokkaasti erittelee ja valaisee erinäisiä puolia Kiven runoudesta. Tutkimus alkaa johdannolla, jossa tekijä pyytää yleispiirtein osottaa runoilijan aseman kirjallisuutemme kehityksessä. Siksi on esitys minusta kuitenkin liian suppea. Ensiksikin olisi

Kiven esiintyessä vallalla oleva kirjallinen suunta, jolle tekijä — silmällä pitäen Runebergiä — antaa mainesanan *klassillinen*, ollut tarkemmin, täsmällisemmin määriteltävä. Eihän edes Runeberg, miten paljon hän olikin vastaanottanut vaikutuksia vanhan ajan runoudesta, ollut ehdottomasti "klassillinen" siinä merkityksessä, jossa tätä sanaa yleisessä kirjallisuushistoriassa käytetään. Mitä taasen hänen aikalaisiinsa Lauri Stenbäckiin, Fredr. Cygnaeuksen ja Z. Topeliukseen tulee, olivat he luonteeltaan pääasiassa romantikoita, ja samoin oli vähemmän mainioitten, nuorempien runoilijain laita. Eiköhän Ahlqvistkin, joka tekijän mielestä edustaa klassillista (oikeammin olisi ollut sanoa doktrinääristä, se on rikkiviisasta ja sovinnasta) estetiikkaa Kiveä vastaan, vahvassa subjektiivisuudessaan ollut paremmin romantikko; varmaankin sitä olivat Wecksell, Julius Krohn, K. E. Eneberg, E. Nervander, A. Törneros, A. Rahkonen, K. J. Gummerus j.n.e. Tästä näkyy kuinka vähän oikeutettu nimitys "klassillinen" on, vaikka toiselta puolen "romanttinenkin" olisi ollut harhaanvievä, jos sitä olisi käytetty samassa merkityksessä kuin (ulkomailla) vuosisadan alussa. — Toiseksi olisi syytä ollut luoda lyhyt katsaus ulkomaiden kirjallisuuteen ja huomauttaa niistä ilmiöistä eri maissa, jotka, niinkuin Flaubert ja Goncourt-veljekset Ranskassa, Hebbel ja Otto Ludwig Saksassa, Björnstjerne Björnson Norjassa, Gogol Venäjällä, osottivat uuden mahtavan, realistisen eli naturalistisen suunnan olevan tulossa. Totta on että Kivi ei tiennyt mitään näistä kirjailijoista, mutta juuri siitä olisi saatu oikea pohja muistutukselle, joka olisi ollut erikoisesti painostettava, että näet runoilijamme ei koskaan kohonnut aikansa kirjallisen sivistyksen tasolle ja että hän sentähden realistisen suunnan tienraivaajana meillä oli naiivi, se on noudatti yksistään luontaista vaistoaan. Ettei hän "halveksinut" taiteellisempaa runoutta, sen näkee siitä että hän, etupäässä Shakespearen vaikutuksen alaisena, Karkureissa, Canziossa y.m. teoksissa pyrki ahtaan, luontaisen piirinsä ulkopuolelle. Näin laajennettuna olisi johdanto rakentanut tutkimukselle taustan, jota vasten nähtynä sen tulokset olisivat esiintyneet selvempinä, ja niin olisi osotettu, mikä asema Kivelle on myönnettävä maailman kirjallisuudessa yleensä, sillä emmehän epäile hänen ansaitsevan tulla siinäkin lukuun otetuksi.

Ensimmäinen luku on sekin vielä johdantoa, sillä sen aineena on Kiven elämä ja tuotanto ennen "Seitsemää Veljestä". Fredr. Cygnaeus on ainoa aikalainen, jonka tekijä mainitsee myötätuntoisesti ja vaikuttavasti ohjanneen runoilijan kehitystä. Hän muka neuvoi Kiveä lukemaan Shakespearea ja Cervantesta, kehotti häntä kirjoittamaan suomenkielellä j.n.e. — En tahdo vähentää Cygnaeuksen ansiota ja merkitystä — olenhan minä niitä harvoja, jotka enää häntä ihaellen muistavat —, mutta kuitenkin en voi olla sanomatta, että mielestäni ollaan taipuvaisia kuvittelemaan hänen ja Kiven suhdetta toisiinsa läheisemmäksi ja vaikuttavammaksi kuin se todellisuudessa on ollut tai on saattanut olla. Miten suuri taiteenystävä olikaan suosiollinen taiteilijan- ja runoilijanalkuja kohtaan, on huomioon otettava, että hän ei koskaan asettunut toverilliselle kannalle heihin nähden. Hänen tapansa oli päinvastoin kohdella nuorempia omituisella, niin sanoakseni, olympolaisella ylemmyydellä ja häntä lähestyttiin niinkuin jotakin majesteettia, jonka puolelta yksistään hymyilevä katse ja ystävällinen sana olivat mieleenpainuvia armosotuksia. (Tämän olen monelta kuullut ja itsekin kokenut, ja ainoastaan silloin kun kävin hänen luonaan ilmottamassa Kiven kuolemasta ja pyytämässä häntä kirjoittamaan Morgonbladetiin muistosanat onnettomasta runoilijasta, hän näytti unohtavan tavallisen grandezzaansa.) Näin ollen Cygnaeus voi, siitä syystä että häntä, kaikessa hänen erikoisuudessaan, todella kunnioitettiin ihanteellisena isänmaanystävänä, vähälläkin paljon vaikuttaa; mutta jos kysytään kenen kanssa Kivi saattoi vapaasti keskustella runoilija-aikeistaan, kenen seurassa hän tapasi kansallista tunnelmaa ja innostusta, niin on itsestään selvää että siihen on vastattava: silloisten nuorten kansallismielisten kanssa ja seurassa. Hänellä oli näet ystäviä näitten joukossa, ja kun ottaa lukuun hänen luonteenlaatunsa — josta alempana enemmän — on helppo ymmärtää, että niin oli laita ainoastaan *heidän* ansiostaan. Vaatimattomana ja ujona Kivi olisi pysynyt heistä loitolla, jolleivät he olisi etsineet hänen tuttavuuttaan sentähden että hän oli suomalainen runoilija. Juuri näiden ystävien (en enää muista kenen) olenkin kuullut kertovan, että Kivi toverien kesken silloin tällöin julkilausui toivomuksen, "että hänkin puolestaan voisi kansalleen tuottaa jotakin arvokasta todellisuuden mukaisesti kuvaamalla sen luonteita ja ominaisuuksia". Ja tietenkin häntä siihen kehoitettiin, samalla kuin muistakin kansallisista tehtävistä keskusteltiin. Semmoisia nuoria, jotka tässä ovat muistossa pidettävät, olivat Julius Krohn, veljekset Theodor ja E. A. Forssell, jonka jälkimäisen kanssa runoilija asuikin yhdessä (noin 1859—60), E. Nervander, Jaakko Forsman, Fritiof Perander, Kaarlo Bergbom, joka v:sta 1864 oli Kiven uskollisin ystävä j.n.e. Paitsi Nervanderia lienee näistä tuttavista nykyään elossa ainoastaan Th. Rein ja Emil Böök.[17]

Sen johdosta mitä tekijä lausuu Kiven eri teoksista mainitsen seuraavaa: Kullervon ensi laitos oli v:lta 1859 (eikä 1860), sillä kilpakirjoituksena se oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle jätettävä ennen uudenvuoden päivää 1860. — Nummisuutareja tarkoittava huomautus, että "talonpoika maailma sinänsä, ilman Runebergin kansallisia ihanteita ja hiottuja taidekeinoja, oli monen mielestä liian raaka ja matala", ei ole aivan tosiasia mukainen, sillä kun "Hirvenhiihtäjät" ilmestyivät 1830-luvulla, Runeberg ei suinkaan pelastunut siitä moitteesta, että hän oli ottanut kuvatakseen "epärunollisia" torppareja ja talonpoikia. — Väite, että Karkureista annettiin "yhtä runsas tunnustus" kuin Nummisuutareista, ei myöskään oikein pidä paikkaansa. Bergbomin arvostelu K. Kuukauslehdessä on kyllä kiittävä, mutta syystä on oletettava, että siihen on vaikuttanut hänen hyvä sydämensä. Ahlqvist oli

niin pahoin pidellyt Kiveä, että Bergbom tahtoi olla mahdollisimman suopea, semminkin kun Karkureilla todella onkin näyttämöllisiä ansioita. Toisellainen oli sentään Bergbomin ihastus Nummisuutareihin — sen huomaa hänen kirjeistään Otto Florellille Pariisiin 1865: "Ainoastaan Stenvallin Nummisuutarit nykyään viehättää minua, ainoastaan ankarin realismi vaikuttaa minuun." — "Mikä realismi! mikä alkuperäinen juoni! Miten syvällisiä yksityiskohtia! Helsingin esteettisille herkkusuille se ei kuitenkaan ole mieleen." — Tekijän arvelu, että "Yö ja Päivä" ja "Leo ja Liina" ovat kirjoitetut vartavasten seuranäytelmiksi, on aivan oikea. Sen todistaa eräs hallussani oleva kirje silloiselta kirjakauppiaalta ja kustantajalta Stolpelta.[18]

Vasta *toisessa luvussa* tekijä ryhtyy varsinaiseen aineeseensa esittäen aluksi, mitä tietoja on olemassa "Seitsemän Veljeksien" synnystä. Romaani ilmestyi painosta 1870, mutta uskottavaa on että se jo 1860:n vaiheilta on ollut runoilijan mielessä, vaikkeivät todistukset ole ehdottomasti luotettavia. Muun muassa maisteri C. G. Svan muistaa E. A. Forssellin siihen aikaan sanoneen, että Kivi mielti suurta romaania. Tahtomatta asettaa tätä muistitietoa epäilyksen alaiseksi mainitsen kuitenkin, että Forssell, kun hän 1872 minulle kertoi Kivestä, ei hiiskunut mitään siitä asiasta. Mitä hän jutteli siltä ajalta, jolloin he asuivat yhdessä, otan tähän sanasta sanaan muistiinpanoistani — vaikei se koskekaan romaanin syntyä, luo se sentään valoa siihen runoilijan elämänjaksoon, jolloin hän luultavasti sitä ensin ajatteli. "Kiven seurustelupiiri oli harvalukuinen eikä hän koskaan ottanut osaa varsinaiseen ylioppilaselämään, niin että hän olisi käynyt kokouksissa, joissa ylioppilaskunnan asioita käsiteltiin. Hän erosi tavallisuudesta, niin että huomio kiintyi häneen. Hänen tietonsa olivat hyvin heikot, eikä hän muutenkaan ollut niin sivistynyt, että hän olisi voinut ylläpitää pitempää keskustelua; mutta kun hän vilkastui, herätti hän huomiota sukkeluutensa ja alkuperäisten havaintojensa kautta. Erittäinkin oli hänellä terävä silmä koomilliseen nähden. Jollekin anekdootille, jollekin koomilliselle sattumukselle tai tapaukselle hän saattoi nauraa sydämestään ja kauan, silloinkin kun toiset eivät nähneet siinä mitään erityisen naurettavaa. Hän oli vaatimaton eikä näyttänyt etsivän ylhäisiä tuttavuuksia taikka sentapaista. Hän seurusteli myöskin usean ei-ylioppilaan kanssa. Moni hänen lähimpiä tuttujaan oli renttu taikka siksi tulemaisillaan, eikä hän kuitenkaan liittynyt keneen tahansa. Hänellä oli näet hyvin voimakas myötä- tai vastatunto eri ihmisiä kohtaan. Hän ei harjottanut mitään opinnoita, vaikka hänkin kai ensiksi oli ajatellut kurseja ja tutkintoja. Hän luki ainoastaan Shakespearea. Siihen aikaan hän ei kirjoittanut varsin paljon, mutta hän istui usein pitkät kuurot sohvallansa mietiskellen ja haaveillen. Hän oli alituisesti rahanpuutteessa. Hän ei silloin mainittavasti juopotellut, ja jos niin tapahtui, oli aiheena se, että toverit tarjosivat hänelle."

Kun tietty on, että Kullervon toinen laitos ja Nummisuutarit valmistuivat 1864 sekä että Kivi 1866 tarjosi romaaninsa tilattavaksi, niin voinee päättää, että edellä mainitut kaksi teosta pääasiassa kiinnittivät hänen mieltään 60-luvun alkuvuosina ja että Seitsemän Veljeksien historian varsinaisen syntyä oli 1865—66, sillä tuskin runoilija olisi uskaltanut luvata sitä tilaajille, jollei se olisi ollut täysin suunniteltuna ja muutenkin hyvällä alulla. — Kysymys, onko Kivi ensiksi aikonut käsitellä aihetta näytelmän muodossa, niinkuin joku on kertonut ja pitkät vuoropuhelut näyttävät todistavan, jäänee iäksi ratkaisematta. Tekijän arvelu, että varsinkin kosimisjuttu alussa viittaa komediaan, ei minusta todista sitä eikä tätä, koska näet itse pääkohtaus (kosinta Venlan tuvassa) ainoastaan kerrotaan. Jos runoilija olisi sen näytelmäkohtauksena kirjoittanut, hän arvattavasti olisi ottanut sen vuoropuhelun muodossa taikka täydellisempänä romaaniinsakin. Semmoisena kuin tämä episodi nyt todellisuudessa esiintyy saattaa sanoa sen sommittelultaan olevan hyvin homerolais-epillisen laadultaan — siinä nimittäin että pitkiä valmistuksia seuraa aivan lyhyesti esitetty pääkohtaus.[19] — Tässä luvussa olisi tekijän pitänyt myöskin toisiinsa verrata romaanin eri painoksia. Itse hän luonnollisesti siteeraa vanhinta painosta, mutta useimmilla muilla on vain joku myöhempi painos käytettävänä. Totta on, että erotus Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisemien painosten välillä, se on tarkemmin sanoen ensimmäisen ja sitä myöhempien, on hyvin vähäinen, mutta koska tietääkseni useilla tahoilla lienee vallalla se luulo, että suuriakin muutoksia on tehty, olisi senkin vuoksi painosten suhde toisiinsa ollut valaistava.

Kolmannessa luvussa tekijä tutkii "Seitsemän Veljeksien" todellisuus pohjaa ja esittää runsaasti uusia tietoja. Jokaiselle Kiven romaanin lukijalle ja hänen elämänvaiheittensa tuntijalle on ollut selvää, että runoteos nojautuu kirjoittajansa nuoruuden kokemuksiin ja muistoihin. Kuinka läheltä — sen hra Tarkiainen meille nyt osottaa. Hän on näet mitä kiitettävimmällä ahkeruudella kerännyt tietoja Nurmijärven mökeistä ja tuvista, kirkon- ja muista arkistoista sekä verrannut kotipitäjän ja naapuripitäjien paikkain nimiä romaanin nimiin ja tullut siihen loppupäätelmään, että kuvausten taustana ovat olot Nurmijärvellä runoilijan nuoruuden aikana (1830- ja 1840-luvuilla), että tapahtumapaikaksi on ajateltava hänen syntymäseutuansa, Palojoen kylää, lähitienoineen, ja että henkilöissäänkin on selviä paikallisia piirteitä, mutta että itse kertomuksen juoni on vapaasti keksitty. Tätä vastaan ei helpostikaan voitane muistutuksia tehdä; mutta toisin on erään johtopäätöksen laita, jonka tekijä julkilausuu kuvattuaan sen tapojen villiytyksen, joka puheena olevana aikana oli Nurmijärvellä valtaan päässyt. Historialliset tosiasiat (jotka tuon villiytyksen todistavat) muka "repivät myös rikki sen kaunistavan verhon, johon senaikuinen estetiikka ja kansantieto tahtoi kietoa

suomalaisen, etenkin juuri hämäläisen luonteen, ihannoidessaan Runebergin ja Topeliuksen suulla vain sen jaloja ja kauniita ominaisuuksia". Tällä hieman epäloogillisella lauseella (eihän jalot ja kauniit ominaisuudet kaivanneet ihannoimista!) tekijä ilmeisesti tarkoittaa, että hämäläiset (ja suomalaiset ylipäätään) tavoiltaan kaikkialla olivat samallaisia kuin Nurmijärvellä, mutta ovat runoilijat ihannoidessaan todellisuutta jättäneet näkymättömiin kaikki varjopuolet. Epäilemättä on tekijä tässä melkoisesti erehtynyt. Mikäli minä tiedän, oli ainoastaan Etelä-Pohjanmaalla samanlaatuinen tapojen turmelus jotenkin yleinen. Todistukseksi viittaa erääseen kirjoitukseen Runebergin toimittamassa Helsingfors Morgonblad'issa 1832 n:o 23. Kirjeessään Grotille Runeberg osottaa hyvin tunteneensa tämän raaistuneenkin kansan, koska hän näet sanoo ennen Saarijärvellä-oloaan luulleensa suomalaisten sisältäpäinkin olevan samallaisia kuin ulkonaisesti heidän kaupunkimatkoillaan, mutta sisämaassa hän oli oppinut toista. Minkälaisen kansan hän siellä tapasi, on hän seikkaperäisesti kuvannut suorasanaisesti kirjoituksessaan Saarijärven luonnosta ja kansasta. Tästä todistuskappaleesta, jonka luotettavuutta ei kukaan voine epäillä, näkee että sikäläinen kansa eli vielä alkuperäisissä oloissa, kaukana siitä tapojen turmeluksesta, joka oli levinnyt rannikkoja lähemmällä asuviin suomalaisiin[20] ja joka luultavasti, niinkuin kokemus todistaa, oli aiheutunut uusien kulttuurivirtausten taistelusta vanhempien, perinnäisten kanssa. Runeberg huomaa saarijärveläisten tavoissa piirteitä, jotka muistuttavat häntä Homeroksen kreikkalaisista, ja juuri tämä sai hänet kansaan ihastumaan. Luultavasti hän Ruovedellä ja Kurussakin kohtasi jotenkin yhtä turmeltumatonta kansaa, ja varmana voimme pitää, että Runebergin runoilijainnostus olisi suuntautunut toisaalle, jos hän sisämaassa olisi tavannut semmoista todellisuutta kuin Kivi on kuvannut. Toinen asia on että nuorempi runoilija on tavoiltaan turmeltuneessakin kansassa huomannut rakastettavia ominaisuuksia. Se oli mahdollista sentähden, että hän niin syvästi tunsi sen luonnonlaadun.

Saman luvun loppupuolella tekijä viittailee erinäisiin kirjallisiin vaikutuksiin, näyttäen kuinka romaanissa on jälkiä uudemmassa ja vanhemmassa kansanrunoudesta, raamatusta y.m. Runebergistä Kivi tekijän mukaan ei ole vaikutuksia saanut, vaan ovat yhtäläisyydet aiheen itsensä tuottamia. Kumminkin on minusta luultavaa, että Kivi ehkä helpommin Runebergin Hirvenhiihtäjien välityksellä on saanut sen vaikutuksen antiikkisesta runoudesta, joka esim. vertauksissa on huomattavana, kuin suorastaan Homeroksesta. Lisänä yhtäläisyyksiin sopii mainita senkin, että veljekset kaksi vuotta peräkkäin näkevät hallan vievän heidän viljansa, ja että he nurkumatta kaivamalla syvempiä oja vihdoin karkottavat hallan.

Neljäs luku käsittelee romaanin rakennetta, luonteita, vuoropuheluita ja luonnonkuvauksia. Tämän luvun alussa on minusta tekijän esitys vähemmän tyydyttävää kuin missään muualla. Se johtuu pääasiassa siitä, että hän on väärin käsittänyt romaanin pääaiheen sanoessaan, että siinä esitetään "päähenkilöiden kehitys raakuudesta sivistykseen, kuvitellusta vapaudesta todelliseen, metsäläisyydestä yhteiskuntaan". Tämä lähtökohta on saanut hänen heikkoutena pitämään, että kertomuksessa ei tule näkyviin "draamallista kehittelyä" eikä "draamallista johdonmukaisuutta". Nämä puutteet olisivat todellisia puutteita ainoastaan jos tarkoitus olisi ollut kuvata mainitunlaista kehitystä ja jos kyseessä olisi ollut draama; mutta näin ei suinkaan ole laita. Kaikkein ikävintä on että "kehitys raakuudesta sivistykseen" j.n.e. laadultaan moraalisenä aiheena on ristiriidassa humoristisen käsittelyn kanssa. Sentähden onkin välttämätöntä etsiä toinen selitys romaanille, ja sen tapaamme Juhani sanoissa: "Eikö ole miehellä valta elää rauhassa ja tahtonsa mukaan omalla kannallansa, koska ei hän seiso kenenkään tiellä, ei loukkaa kenenkään oikeutta? Kuka voi sen kieltää? Mutta sanonpa kerran vielä: papit ja virkamiehet kirjoitensa ja protokollinsa ovat ihmisten häijyt henget" Kun sitten veljekset ovat kuvitelleet Impivaaran metsien rauhaa, Juhani lopullisesti päättää: "Sinne siirrymme ja rakennamme uuden maailman"! Tästä päättäen on romaanin pääaiheena kapinayritys yhteiskuntaa vastaan taikka toisin sanoin yritys vapautua yhteiskunnan siteistä ja järjestyksestä. Ja tämä on todella humoristin keksimä. Samoin kuin Cervantes seisoo Don Quijotea ylempänä, seisoo Kivi elämäkokemuksessa veljeksiä korkeammalla, hän tietää yrityksen turhuuden, mutta niinkuin espanjalainen runoilija antaa vaeltavan ritarinsa kokea lukemattomia seikkailuja ennenkuin hänen silmänsä avautuvat näkemään maailman todellisuutta, niin antaa suomalainenkin runoilija veljesten harhaluulonsa sokaisemina lähteä metsään ja kokea mitä oudoimpia seikkailuja, kunnes he itse huomaavat miten ovat riippuvaisia muista ihmisistä ja kypsyvät kääntymykseen. Alusta ainoastaan runoilija tietää seikkailujen päämäärän, myöhemmin se selviää veljeksillekin, ja Aapo sen julkilausuu erityisessä puheessa. Kääntymys — se on kertomuksen päätapahtuma, "pääakseli" — alkaa siitä hetkestä, kun he sanoissa ja teossa tunnustavat oikeaksi lautamies Mäkelän sanat: "Mutta aapiskirjasta täytyy teidän alkaa päästäksenne kristillisen seurakunnan oikeiksi jäseniksi." Kun pidämme silmällä nämä runoilijan omat viittaukset ja sen ohella muistamme, että odottamattomat, vaihtelevat seikkailut sekä kaikellaiset episodit vanhastaan kuuluvat romaanin luonteeseen, niin huomaamme tekijän käsittävän asian aivan väärin saneessaan, että Kivi "antaa veljesten ajalehtia hetkellisten päähänpistojensa mukaan" ja että hän (ikäänkuin hän pitkäksi aikaa olisi unohtanut pääajatuksensa) vasta myöhemmin on "tuntenut halun tarttua voimakkaammalla otteella juonen lankoihin kiinni". Erotus "Seitsemän Veljeksen" ja Don Quijoten välillä on kyllä äärettömän suuri, mutta oikeastaan se on ajan,

maiden ja kansojen erilaisuudessa, ja sentähden me kumminkin lopulta voimme sanoa, että samoin kuin Don Quijote oli viimeinen vaeltava ritari, oli Seitsemän veljeksien metsäänmuutto viimeinen yritys maassamme asettua elämään yhteiskunnan ulkopuolelle.[21] — Jos kysymme, mistä Kivi on pääajatuksensa saanut, niin voimme yksinkertaisesti vastata: todellisesta elämästä. Onhan sangen tavallista, niin maalla kuin kaupungissa, että koulun tai ensi opetuksen vaatima ja aluksi ikävä työ herättää pojissa samallaisia kysymyksiä kuin Juhanin: eikö voi päästä tästä vaivasta ja elää vapaasti luonnon helmassa? Kivi on hymyillen antanut poikain noudattaa haluansa.

Mitä muuten kertomuksessa esiintyviin vaikuttimiin tulee, on varsin pätevänä pidettävä sitä, joka lähinnä aiheuttaa veljesten kääntymyksen — se on nimismiehen ja rovastin hyvyttä ja suvaitsevaisuutta heitä kohtaan. Mutta tekijä on jättänyt huomauttamatta, että runoilija on unohtanut sanallakaan selittää, mistä syystä nuo mahtajat siten kohtelivat veljeksiä. Se on laiminlyönti Kiven puolelta, joka osottaa, että hän kaiken realisminsa ohella saattoi menetellä romanttisen mielivaltaisesti. — Muita vaikuttimia silmällä pitäen tekijä yleiseen sanoo, että tapahtumat "näennäisen kömpelösti, mutta kuitenkin kieltämättömällä eepillisellä tahdilla liittyvät yhteen" — mikä kuuluu jotenkin ristiriitaiselta. Se mikä on eepillisen tahdikasta ei minusta helpostikaan voi olla edes näennäisen kömpelöä. Minusta Kivi erittäin luontevasti johtaa toisen tapahtuman toisesta. — Samassa yhteydessä huomautetaan erinäisistä tekoivan ominaisuuksista, jotka ylipäätään ovat eepillisen esityksen luonteeseen kuuluvia. En kuitenkaan luule tekijän olevan oikeassa, kun hän niihin myöskin lukee samanlaisten situatsionein, keskusteluaineiden ja näköalain toistamisen esim. tulipalot, tappelu-kohtaukset j.n.e. ja arvelee runoilijan tarkoituksen olevan siten painaa asia mieleen. Toistamiset Homeroksessa ja Kalevalassa ovat näet säe säkeeltä yhdenlaisia, jota vastoin Kiven mainituissa toistamisissa ainoastaan sama aihe toistuu, mutta aina uudessa muodossa. Mainitsema on jäänyt se varsin eepillinen menettelytapa, että vuosien kulku jätetään tarkemmin merkitsemättä: veljekset viipyivät 10 vuotta metsässä, mutta milloin mikin seikkailu tapahtui, jää hämäräksi. Tämä on tahallista runoilijan puolelta niinkuin sekin, että veljekset paluumatkallaan tapaavat entiset vihollisensa, toisen toisensa jälkeen.

Käsitellessään Kiven luonnekuvaustaitoa tutkija tekee runsaasti oikeita, sattuvia huomautuksia ja hyvin hän osottaa veljesten eri luonteet. Kuitenkin on kirjoitusvirheeksi katsottava että veljeksiä mainitaan *panteisteiksi*; he olivat näet "animisteja", se on luonnonihmisiä, jotka sielustuttavat luonnon ilmiöineen. Jo Juhanin luonteesta puhuessaan ja erittäinkin vuoropuhelutapaa eritellessään tekijä siteeraa esimerkkejä siitä, miten usein veljesten lauseissa tapaa omituista liioittelua, ylenpalttisuutta. Epäilemättä oikein hän tässä näkee ilmauksen runoilijan lyyrillisestä perustunnelmasta. "Kirjailijan oma lyyrillinen tuntuma- ja lausumatapa on huomaamatta sekaantunut veljesten repliikkeihin." Tämä on oikein ja sattuvasti sanottu. Sitä vastoin en voi hyväksyä sitä, että hän selitykseksi tuo esiin myöskin "humoristin vapauden", sillä kuuluuhan tyyneys ja mielenmalti, vaikka "ilostelevakin", humoristin luonteeseen. Oikeammin olisi ollut huomauttaa, että mainitunlaatuiset tyyliinmyödyt ilmeisesti johtuvat siitä ja todistavat, että Kivi ei ollut taiteilijaksi kehittynyt. Hänellä ei ollut riittävässä määrässä koulutettua aistia välttääkseen liioittelua, karttaakseen kuvaukselle tarpeettoman raakoja lauseita, pysyäkseen valitsemansa esitystavan eli tyylin rajoissa. Tähän saattaa kyllä sanoa, että me pidämme Kivestä juuri semmoisena kuin hän on, että me ihailimme hänen vaistomaisesti menettelevää neroansa. Aivan oikein, niin me teemme; mutta voimmeko sentähden väittää, ettei hän olisi ollut suurempi ja ihailtavampi, jos hän myöskin olisi ollut valmis taiteilija?

Sattuvia huomautuksia tekijä vihdoinkin esittää Kiven luonnonkuvauksista. Ne ovat todella erittäin havainnollisia (ei "plastillisia", niinkuin yhdessä kohden on väärin kirjoitettu). Hänen maisemansa ovat kerrassaan suomalaisia, metsästäjän silmällä tarkasti nähtyjä. Eikä runoilija ainoastaan ole maisemia näin nähnyt, hän on yhtä tarkka, yhtä havainnollinen kaiken todellisuuden kuvaamisessa. Niin muun muassa veljesten asuntoon, heidän pukuunsa ja töihinsä nähden. Tekijä on puolestaan vain unohtanut erikoisesti viitata siihen, kelvottomiksi hoettujen veljesten ansioon, että he näyttäytyivät täysin perehtyneiksi kaikkiin maalaistöihin.

Luvun lopussa tekijä, mainittuaan Seitsemän Veljeksien runouden olevan "viljelemättömien, riistarikkaiden salojen ja voitollisen uutisasutuksen runoutta", sanoo Kiven runoilleen veljeksiin "romanttisen yksinäisyydenkaipuun". Romaanin runouden määrittely tässä kohden on sangen satuttava, mutta kerrassaan väärin on minusta olettaa veljeksissä ilmestyneen romanttista yksinäisyydenkaipuuta. Kun ollaan seitsemän yhdessä, niin ei olla yksin! Oikeampi olisi ehkä sanoa, että heissä oli voimakas "vapaudenkaipuun", mutta sitäkin oikeampi on minusta käyttää sanaa "eristäytymishalu". Eristäytymishalu on yksi suomalaisen kansanluonteen omituisimpia, syvimpiä ja — vaarallisimpia vaistoja. Se on tänä päivänäkin syynä kansamme hajanaisuuteen. "Erotaan pois!" huudetaan meillä liian helposti, milloin asiat eivät ole mieleemme mukaisia. Jos me tähän tapaan käsitämme Seitsemän Veljeksien historian perusmotiivin, saa Kiven runoteos syvemmän kansallisen merkityksen kuin tähän saakka on aavistettukaan.

Viidennessä luvussa tekijä on ottanut eritelläkseen "Seitsemän Veljeksien" huumoria, ja on se täynnä

itsenäisesti tehtyjä huomautuksia. Epäillä saattaa kuitenkin onko runoilijan huumori suorastaan syntynyt hänen kärsimyksistään — niinkuin tekijä näyttää oletttavan — noista kärsimyksistä, jotka todellisuudessa sekä henkisesti että ruumiillisesti musersivat hänet, vai eikö se oikeammin (niin ainakin minä luulen) ole kehittynyt (E. A. Forssellin ylempänä mainitsemasta) luontaisesta taipumuksesta huomata ja antaa arvoa elämän naurettaville ilmiöille. Tämän taipumuksen ihmeteltävä voima näyttäytyy siinä, etteivät raskaimmatkaan kokemukset voineet sitä tukehduuttaa — niistä se vain syventyi. Toiseksi olisi juuri tässä luvussa ollut oikea paikka selvittää romaanin pääaihe sillä humoristiseen elämäнкäsitykseen soveltuvalla tavalla, jonka ylempänä olen esittänyt. Yksityiskohtaisempien huomautusten joukkoon olisi ollut lisättävä sekin tärkeä piirre, että Kivi ylipäätään aniharvoin antaa ilostelevan mielikuvituksensa kosketella eroottisia seikkoja. Meidän aikana, jolloin sekä mies- että naispuoliset kirjailijat kilpailevat rohkeudessa liikkua juuri sillä alalla, ansaitsee panna merkille Kiven mielikuvituksen puhtaus ja kainous. Epäilemättä johtui tämä kotoa saadusta hienotunteisuudesta, joka voitollisesti kesti sekä hänen oman elämäkokemuksensa että Shakespearen esimerkin vaikutukset.

Kuudes luku on kaikkein ansiokkaimpia, siinä kun ensi kerran verraten seikkaperäisesti tehdään selkoa Kiven suorasanaisesta tyylistä. Pidän sitä erittäin tärkeänä sentähden, että runoilija juuri tyyliensä kautta on vaikuttanut kirjallisuutemme kehitykseen. Tyhjentävä tutkimus tosin ei ole, sillä aine olisi yksistään voinut täyttää useita lukuja, mutta silti se on tyydyttävä sekä perusteellisuuden että näkökohtien täydellisyyden kannalta. Siinä näet on otettu tarkastettavaksi mitä vertauksia, mitä sanoja, alkusointuja y.m. keinoja Kivi on käyttänyt koomillisessa tarkoituksessa, mitä sääntöjä on havaittavissa runoilijan poljennollisessa kielessä, hänen käyttämänsä omituista sanajärjestystä sekä vihdoin hänen sanavarastoansa. Tässä ei voi tulla kysymykseen lähemmin selostaa tätä tutkimuksen osaa eikä myöskään esiintuoda niitä pikku muistutuksia, joita saattaisi olla tehtävänä. Ainoastaan se olkoon sanottuna, että tekijä tuskin on osannut oikeaan arvellessaan, että Kivi käyttäessään laajoja vertauksia koomillisessa tarkoituksessa samalla olisi tahtonut "suorastaan parodierata" sen tapaisia vertauksia Homeroksessa ja hänen jäljitteli joissaan. En luule Kivellä olleen enemmän edellytyksiä kuin haluakaan kirjalliseen ivailuun. Tutkimuksen merkillepantavana lopputuloksena on se, että "yksistään suomalaisen tyylin mestarina on Kiven sija kieleemme suurimpien vakaannuttajien Mikael Agricolan ja Elias Lönnrotin rinnalla. Hänen kauttansa voittaa suomenkieli romaanin ja näytelmän alalla "äänenmurroskautensa".

Siihen hra Tarkkaisen tutkimus oikeastaan päättyy. *Viimeisessä* luvussa hän näet vain kertoo, miten Kiven romaani aikoinaan otettiin vastaan, ja mainitsee lyhyesti, miten sitä on myöhemmin arvosteltu ja kuinka se on kirjallisuuteen vaikuttanut. Koska tässä puhutaan tutkimuksen edellisistä ajoista, olisi minusta oikeinta ollut sovittaa luvun sisällitys kirjan alkuun. Silloin olisivat uudet tiedot ja johtopäätökset selvemmin esiintyneet Kiven-tuntemuksen, ajankin puolesta viimeisinä tuloksina. — Mitä muuten esitykseen tulee on minusta tekijä erehdyttävästi, jopa ilmeisesti väärin kuvannut Kiven aseman 1880-lukua vanhemman polven tietoisuudessa. Hänen mukaansa oli Kivi silloin "pannajulistuksen" alaisena, josta hän pääsi vapaaksi vasta "kun 1880-luvulta lähtien sivistykseen nousee sukupolvi toisensa jälkeen umpisuomalaisista kodeista". Tässä tekijä on luopunut tutkijan tarkkuudesta ja umpimähkään ottanut omakseen nuoremmassa polvissa vähitellen kehittyneen uskonkappaleen, että he ovatkin löytäneet Kiven, ennen ei häntä ymmärretty eikä pidetty arvossa. Tosiasiat kuitenkin todistavat toista. Ahlqvistin hylkäävä arvostelu vaikutti ylipäätään vain Kiveä silloin niinkuin nytkin tuntemattomaan ruotsalaiseen yleisöön, jonka kielellä se ensiksi esiintyi, ja kenties myöskin — niinkuin tekijä nimenomaan sanoo — savokarjalaisiin ylioppilaihin, joiden inspehtori Ahlqvist oli. Varmaa on ettei se suurestikaan vaikuttanut suomenmielisiin yleensä, sillä näiden kesken pidettiin Ahlqvistin säälimättömyyttä Kiveä kohtaan ainakin osaksi ilmauksena siitä kasvavasta katkeruudesta, jolla hän samoihin aikoihin kohteli fennomaanien valtajoukkoa, jonka päämies Yrjö Koskinen oli. Erittäin tiedän Kiven olleen suosittu pohjalaisten kesken, ja niiden piireissä kuultiin anivarhain käytettävän nimiä ja lauseita Kiven teoksista puheen höysteenä, ja tämä selittänee, että juuri pohjalaisessa osakunnassa jo ennen runoilijan kuolemaa pidettiin ensimmäinen esitelmä hänen elämästään ja teoksistaan. Mutta ennen kaikkea on tässä huomioonotettava suomalainen teatteri (jonka tekijä, ihme kyllä, on kokonaan unohtanut), sillä se on enemmän kuin mikään muu herättänyt rakkautta Kiveä kohtaan ja vakaannuttanut hänen mainettaan. Kihlaus liitettiin sen ohjelmistoon jo ensi syksynä 1872 ja Nummisuutarit 1875, ja sitten ne kauan olivat kaikkein suosituimpia kappaleita. Edellinen pikku komedia näyteltiin Bergbomin aikana 102 ja Nummisuutarit 122 kertaa, ja suurin osa näitä näytäntöjä kuuluu teatterin alkuaikoihin. Jokainen silloin mukana ollut muistaa vielä, kuinka ihailtiin Benj. Leinon Eskoa, Vilhon Topiasta ja Aapelia, Kallion Sepeteusta ja Eenokkia, Bruno Böökin Mikko Vilkastusta, rva Aspegrenin Herrojen Eevaa j.n.e. ja kuinka verrattomaksi Kiven huumoria arvosteltiin. Kun edelleen ajattelee, että teatteriseurue silloin kierteli ympäri Suomenniemeä eikä missään unohtanut esittää Kiven huvinäytelmiä, niin tuskin tahdotaan tyhjäksi tehdä väitettäni kansallisen näyttämön ansiosta Kiveen nähden. Jos kuitenkin halutaan huomauttaa, että tämä ei koske "Seitsemää Veljestä", niin vastaan: koskee kyllä. Kun teatteri oli opettanut runoilijaa ihailemaan, niin tahdottiin häntä lukeakin, ja jos kysytään silloisilta kirjastonhoitajilta, niin saadaan kuulla, että monella paikkakunnalla Kiven romaani oli enimmin luettuja

kirjoja, usein aivan hajalle luettu! Tekijän esityksen mukaan Kivi pääsee "pannajulistuksestaan" 1880-luvulla. Hyvä! Kuinka on niin ollen ymmärrettävissä, että hänen mainitsemansa varhaisin esitelmä nuorten puolelta on vasta v:lta 1899 ja seuraavat viimeiseltä vuosikymmeneltä. Totta on, että näissä esiintyy uusi käsitys Kivestä. Hänestä tahdotaan nykyään tehdä kansallisrunoilija, joka on asetettava Runebergin sijalle. Jääköön sikseen kysymys, onko Kivellä ominaisuuksia (lähinnä ajattelun aatteellista kantaa) — nerosta puhumatta —, jotka tekevät hänet sopivaksi siihen asemaan, muistutan vain, että tämä kehitysaste runoilijan arvostelutuksessa on hyvin myöhäinen ja ettei se mitenkään kumoakaan sitä, mitä minä tässä olen koettanut todeksi näyttää — nimittäin, että vanhempi polvi jo 1870-luvulla hyvin laajoissa piireissä on Kiveä kunniaa pitänyt ja ihailut. Ennen, se on 1860-luvulla, hänen varsinaisena tuottamisaikanaan, valitettavasti harvat ymmärsivät hänen merkitystään, mutta sille, joka tutkii tuota alkuaikaa, jolloin suomalaisuuden harrastajat miltei olivat nimeltään lueteltavissa, ei sekään ole kovin ihmeteltävää. Ettei Kiven vaikutus kirjallisuuden kehitykseen ollut kohta huomattavissa, on niinkään luonnollinen asia.

Näin olen läpikäynyt hra Tarkiaisen tutkimuksen. Saattaa ehkä sanoa, että olen enemmän itse puhunut Kivestä ja hänen romaanistaan kuin suonut sanavuoroa tekijälle. Syyn siihen olen jo alussa maininnut. Toivon, että ne, jotka ovat tämän kirjoitukseni lukeneet, hankkivat itselleen tarkastelemani kirjan ja lukevat sen. Muistutuksillani olen tahtonut toiselta puolen herättää heidän uteliaisuuttaan ja mielenkiintoaan, toiselta puolen oikaista, mikä minusta oikaisemista kaipaava, sekä sen ohella tuoda edes vähän lisää runoilijan tuotannon tutkimukseen.

II.

Lisätessäni pari muistutusta V. Tarkiaisen kirjoitukseen tästä aineesta (maaliskuun vihossa) olen jo maininnut itsekin aikovani vielä palata siihen. Tammikuulla julkaisemani kirjoituksen johdosta olen näet saanut useita kirjeitä, joissa kirjoittajat julkilausuvat hyväksymisensä siitä, mitä siinä olin esittänyt, mutta yhdessä sitä paitsi annetaan sangen arvokkaita lisiä erinäisten Kiveä koskevien seikkojen valaisemiseksi. Vaikkei kirje semmoisenaan ole julkisuuteen aiottu, olen varma siitä, että sen tekijä, vanha ystäväni, kanslianeuvos *Oskar Hynninen*, ei pane pahaksi, että minä tässä alempana niin paljon kuin mahdollista käytän hänen omia sanojaan.

Siihen mitä olen lausunut Kiven nuoremista ystäväistä ja suosijoista Hynninen täydestä syystä sanoo: "Olisit niihin voinut lisätä Viktor Lounasmaan. Hän ainakin vuodesta 1866 auttoi Kiveä rahoilla, neuvoilla, lohdutuksilla ja moraalisella kannatuksella. Kevättalvella 1866 tapasin Lounasmaan Kasarminkadulla, jonka varrella hän muistaakseni silloin asui toverimme Balthasarin kanssa. Melkein kyynelissä ja mielentilassa, jossa hän aivan kuin olisi omassa ruumiissaan tuntenut Kiven kärsimyksiä, hän kertoi tämän kurjuudesta. Hän oli tullut Kiven luokse, joka makasi vuoteessaan miltei jääkylmässä huoneessa ja juopottelun jälkeen semmoisessa tilassa, ettei tahtonut päästä jaloilleen. Lounasmaa oli kumminkin saanut hänet ylös pöyhötetyksi, mutta hän vapisi kuin haavan lehti ja kykenemättä pukeutumaan hän pyysi Lounasmaan Jumalan tähden toimittamaan hänelle olutta. Talossa ei ollut puita eikä ruokaa. Lounasmaa hankki ensin olutta ja sitten noita muita tarpeita ja sai hänet taas virkoamaan inhimilliseen tilaan. Lounasmaa puhui hänen nerostaan ja surkutteli että häntä tuskin voisi auttaa, vaikka tuntuvampiakin uhrauksia tekisi, onneton kun oli luonteeltaan niin heikko. Ymmärsin Lounasmaan puheista, vaikka hän ei sitä sanonut, että hän useamminkin oli käynyt Kiven luona ja häntä auttanut — sillä Lounasmaa oli niitä ihmisiä, jonka vasen käsi lähimmäistä auttaessa ei tietänyt, mitä oikea teki! Täydelleen hän tajusi Kiven arvon, ja juuri se teki hänet niin alakuloiseksi. Tapahtuman muistan yhtä tarkkaan kuin tämän päivän. Ainoa, missä voin erehtyä, on vuosiluvussa. Mutta onko niin, se on helposti kontrolloerattava; Lounasmaa kuului historialliskielitieteelliseen osastoon ja asui Balthasarin kanssa, joka kuului fyysimatemaattiseen."

Hynnisen tiedot Lounasmaan suhteesta Kiveen voin todistaa oikeaksi, sillä minullekin Lounasmaa on kertonut samasta käynnistä runoilijaparan luona, vaikken sitä muistanut edellistä kirjoitusta laatiessani. Sen lisäksi on vuosilukukin oikea, sillä yliopiston kirjojen mukaan asuivat G. W. Balthasar ja V. Löfgren lukuvuonna 1865—66 Souranderin talossa Kasarminkadun varrella 36. — Paitsi Lounasmaata tahdon itse puolestani täydentää Kiven ystävien luettelon B. F. Godenhjelmin nimellä. Niinkuin Suomalaisen Teatterin historiassa (I. s. 126) olen kertonut, oli Godenhjelm se, jolle Kivi keväällä 1868 ensiksi lähetti Lean ja pari muuta pientä näytelmäkappaletta pyytäen, että hän korjaisi kieltä näissä teoksissa.[22]

Fredr. Cygnaeuksesta Hynnillä on sama käsitys kuin minulla. "Mitä Cygnaeuksesta sanot, on aivan kuin naulan päähän iskettyä — semmoinen hän oli ja semmoiseksi hän käsitettiin."

Niinkään kirjoittajasta on "säntilleen oikeata", mitä puhun Kiven veljistä. "Jo 1870 kanto Kiven — minun käsitykseni mukaan kelvoton — vanhin veli haavia omaksi hyväkseen veljensä nimessä ja hänen ansioittensa nojalla. Kerjääminen kohdistui ei ainoastaan Kiven suosijoihin, vaan ventovieraisiin. Niinpä hän minuakin, Erkkylässä ollessani, jutkahutti Hyvinkäällä. — Kuvaavana tahdon mainita, että

hän koetti rautateilläkin kulkea jäniksenä! Hän pyysi kapteeni Ugglalta lupaa päästä maksutta Hyvinkäältä Järvenpäähän. Kun Ugglakielsi, hän asettui asemassaan Järvenpään puoliseen päähän, ja junan päästyä niin hyvään vauhtiin, ettei sitä enää pysäytettäisi, hän hyppäsi vaunun sillalle ja teki Uggllalle mitä kohteliaimman reverensin. Näin miehen sitten useamman kerran. Minun käsitykseni on, että nuo 'hellät sukulaiset' Kiven tultua ylioppilaaksi viisi tiesivät ja huolta hänestä pitivät. Sentähden katson häneltä saadut tiedot vähäarvoisiksi. — Joka varmaan Kivestä enemmän tiesi ja häntä tosiaankin rakasti, vaikka ei apuun kyennyt, oli Nurmijärven koulumestari (kiertokoulunopettaja) Malakias Costiander — juoppo hänkin, raukka, ja murhattu rautatien radalla aivan lähellä Järvenpään asemaa, kuten tahdon muistaa 1878 kesällä."

Edelleen Hynninen oikeaksi todistaa mitä kirjoituksessani, F. A. Forssellin mukaan, on mainittu Kiven renttumaisista tuttavista. "Muistan erään aamupäivän", hän esimerkiksi kertoo, "jolloin toverini hovineuvos Carl Ignatiuksen — kuollut Suomen Pankin pääkamreerina — seurassa tulin Magiton konditoriaan (siinä huoneustossa, missä nykyään Pohjoismaiden kotitarpeiden makasiini on, Pohjois-Esplanaadin ja Fabianinkadun kulmassa) suurustelemaan. Siellä oli Kivi kahden rentun kanssa ja jo täydessä tuulessa; nähdessään meidät hän tokasi: 'hvad herrarna se menlösa ut'".

Sen jälkeen kirjoittaja ottaa puheeksi Nurmijärven pitäjän siveelliset olot, joista hänellä on sama käsitys kuin Tarkiaisella, ainoastaan sillä erotuksella, että hän tietää niiden vielä 19:nneen vuosisadan loppupuolellakin olleen huonot. Ja samassa yhteydessä hän koskettelee oloja ja tapoja Savossa, jotka melkoisesti erosivat länsisuomalaisista ja erittäin hämäläisistä. Tämä eroavaisuus selittää ainakin osaksi, miksi Ahlqvist niin ankarasti arvosteli Kiven romaania. Hynninen myöntää siis oikeaksi minun tekemäni huomautuksen, että Tarkiaisen on erehtynyt olettaessaan, että kansanelämä ja -tavat olivat muuallakin maassa samanlaiset kuin Nurmijärvellä. Kuinka erilaiset olot olivat rannemmalla ja sisämaassa on, ohimennen mainiten, julkaisemani kirjoituksen johdosta myöskin nimimerkki O. I. L(ehtonen) Historiallisen aikakauskirjan viimeksi ilmestyneessä vihossa (n:o 2, s. 186) osottanut esittämällä otteita Lönnrotin matkakertomuksista.

Hynnisen kirjeestä otan tähän asiata koskevat pääkohdat. "Nurmijärven pitäjä oli siihen aikaan suoraan sanoen *siivoton* seutu. Rajapitäjässä — Hausjärvellä — nurmijärveläisiä suoraan ylenkatsottiin. Ne olivat, sanottiin, raakoja, juoppoja, tappelijoita ja sukuelämässä riettaita. Sukupuolitauteja sairastavia sanottiin kuormittain kuljetettavan Helsingin klinikkaan. Nurmijärveläisiä ei tahdottu ottaa palvelijoiksi eikä torppareiksi. — — — Hyvinkään aseman läheisyydessä pidettiin Nurmijärven talossa aivan avointa salakrouvia, jossa sekä portot että varkaat majailivat. Semmoista oli elämä Nurmijärvellä vielä 1870-luvun alussa. Nyt se lienee jonkun verran parantunut. Puheissaan nuo eläjät olivat raakoja, vieläpä ruokottomiakin, joskin joukossa oli hieman naivisuuttakin, niinkuin Nummisuutari Topiaksen puheessa."

"Tämä asiointi selittää jonkunverran Ahlqvistin ankaruuden Kiveä kohtaan. Ahlqvist oli savolainen, ja itse ollen samaa heimoa kykenen käsittämään Ahlqvistin kannan. Vakka kotitarpeen poltto minun nuoruuteni aikana kukoisti Savossa, oli elämä yleensä raitista. Ryyppy ja kaksikin otettiin, mutta isäntämiehet olisivat pitäneet äärettömänä häpeänä esiytyä juovuksissa — etenkin julkisissa paikoissa ja toimituksissa. Talonisäntää, joka juopotteli, katsottiin menneeksi mieheksi, eikä sille enää annettu luottoa muutoin kuin kiinnitystä vastaan. Juopuneita isäntiä näin vain pidoissa eikä niissäkään sikahumalassa — käyttäkseni savolaista sanantapaa — vaan noin 'rohkeimmillaan' olevia. Juopottelemisen sopi vain rengeille, irtolaisille ja 'huonoille herroille'. Yleinen keskustelun sävy oli sentähden Savossa jo 1850-luvulla sopivaa, etten sanoisi sivistynyttä. Semmoisia nimityksiä kuin 'klöntti', 'könsikkä' y.m. olisi pidetty kerrassaan sopimattomina yksin kansan kesken, ja herrasväen kuullen semmoisia lausueissa olisi punastuttu korvia myöten. Kirjaan pantaviksi olisi niitä pidetty mahdottomina. On siis etsittyä selitystä, kun tahdotaan Ahlqvistin kannalle löytää selitystä Runebergistä y.m. Kyllä savolainen on luonteensa pohjalta kyynillinen. Tuskin muualla kuultaneekaan niin kyynillisiä kuvannollisia ja vertauksellisia lauseparsia kuin Savossa ja semmoisia ruokottomuuksia kuin savolaisissa rekivirsissä. — — — Mutta semmoista pidetään kaukana yhteisestä keskustelusta. Semmoisia lauseparsia käyttävät ja rekivirsiiä veisaavat vain *rengit* ja muut raakureiksi tunnetut. Osaksi siitä johtuu Ahlqvistin ankaruus. Mutta ken vähänkin lähemmin tunsii häntä, tiesi kuinka jyrkkiä anti- ja sympatiioja hänellä oli ilman asiallista perustusta. Hänessä asui isän (N—min) jyrkkiä ja yrmeä luonto. Miten kohtelikaan ja kirjallisestikin pitelikään hän Sipi Europaeus parkaa![23] Sitä paitsi Kiven kieli ei ollut kirjakieltä, ei Savon eikä Karjalan soinnukasta, korvia hivelevää, alkusoinnullista ja muuten koristettua, kuvarikasta kieltä. Se oli siis pahasta ja ankarasti tuomittava."

"Uudemman herännäisyyden henki oli 1840- ja 1850-luvuilla voimakkaasti virrannut läpi koko Savon väestön ja etenkin Kuopion seudut, kiitos olkoon Paavo Ruotsalaisen ja Julius Immanuel Berghin vaikutuksen. Lapsuuteni sattui siihen aikaan. Vaikka kotini ei suorastaan lukeutunut herännäisiin, olivat naapurimme sitä ankarampia heränneitä. Vanhempani olivat kyllä harrasmielisiä kristityitä, mutta heidät esti ja erotti herännäisten joukosta se huomio, että niiden oppi ja vaatimukset olivat ristiriidassa heidän elämänsä kanssa; he näkivät herännäisyydessä ulkokullaisuutta. Ajan henki siis ei, mitä Jumalan

ja hänen sanansa kunnioittamiseen tulee, tuntenut leikkiä, lukutaitokin tuli niin yleiseksi, että sitä, joka keski-ikäisen polven riveissä ei kyennyt lukemaan Jumalan sanaa, pidettiin puolittain pakanana ja ylenkatsetta ansaitsevana. Sentähden Jukolan veljesten puheet Jumalan pellon jyräämisestä ja salamoista hänen piiskansa iskuina oli savolaisen silmissä ja korvissa kauhistus. Jukolan veljesten laiskankoulun jutut tekivät sentähden Ahlqvistiin inhottavan vaikutuksen. Eikä se suinkaan ollut Ahlqvistin auktoriteetti inspektorina, joka vaikutti savolaisiin. Se oli heille yhteinen ja luonnollinen tunnelma. He eivät kyenneet Kiven realismia ja sen kauneuksia ja huumoria käsittämään — se oli heistä vastenmielistä ja karkeaa. Savolainenkin on tosin synnynäinen humoristi, mutta hänen huumorinsa on sievää muodoltaan ja juureltaan ilkeästi purevaa. — Ei kukaan ole enemmän taipuisa kaikkea pilkkaamaan ja parodieraamaan kuin savolainen. Kyllä siitäkkin, mitä kunnioitettavinta uskonnon alalla on, parodioja on olemassa, esim. 'Isä meidän istu puussa, kujan suussa kuivassa puussa, lampaan kypälä käissä, sian kinttu kainalossa' ja 'Laupias Jumala kuvalla istuu, pitkällä puikolla hapanta pistää' j.n.e. Me nuoret nulikat uskalsimme kyllä keskenämme semmoisia lasketella, mutta olisimmepa niitä edes yrittäneet vakavien isäntien läsnä ollessa, olisimme kyllä tunteneet lämpimää korvien seudussa, vaikkeivät omat isät olisikaan joukossa olleet. Ja kun se kodeissamme olisi tunnetuksi tullut, olisimme saaneet lisää, sillä semmoisista lateluista olisi katsottu kodeillekin häpeää koituvan. Niin! kyllä minun täytyy suoraan tunnustaa, etten minäkään Kiveä enkä hämäläisiä oikein ymmärtänyt, ennenkuin olin 3 vuotta oleskellut Hausjärvellä."

Tämä Hynnisen esitys savolaisten edellytyksistä taikka oikeammin puuttuvista edellytyksistä ymmärtää ja nauttia Kiven runoutta on minusta erittäin mieltäkiinnittävä. Kirjallisesti sivistyneiltä ja eritoten niiltä, jotka julkisesti esiintyvät kirjallisina arvostelijoina, on kieltämättä oikeus vaatia vapaa- ja avaramielistä ymmärtämystä uusia ja outoja ilmiöitä kohtaan. Kumminkin nähdään niidenkin, jopa mitä kehittyneimmissä oloissa — muistutan vain, kuinka vaillinainen ja rajoittunut se ymmärtämys on, jonka esim. Ibsen ja Björnson ovat kohdanneet Ranskassa — olevan riippuvaisia perinnäisistä, tottumukseen perustuvista taikka muuten kunakin aikana voimaan päässeistä näkökohdista. Onko niin ollen ihmeellistä, että meillä, joilla vielä nytkin kirjallinen sivistys on tuskin muuta kuin alulla, semmoiset kirjailijat kuin Kivi ja myöhemmin Minna Canth ensiksi ovat saaneet niin vähän tunnustusta. Kaikesta päättäen täytyy pitää yleisenä — ja luonnollisena — sääntönä, että jokainen uusi kirjallinen suunta, jokainen kirjailija, joka jyrkästi asettuu esiintymisajallaan vallitsevaa taiteellista käsitys- ja esitystapaa sekä tunnelmaa vastaan, ainoastaan kiivaan ja verraten pitkällisen taistelun jälkeen saavuttaa ymmärtämystä ja voittoa. Että pohjalaiset, niinkuin ennen olen huomauttanut, pikemmin ja yleisemmin kuin savolaiset ymmärsivät Kiven merkityksen ja ihailivat häntä, se tuskin johtui siitä että heissä kirjallinen sivistys olisi ollut syvempi tai laajemmalle levinnyt, vaan kaikeikin siitä, että he tavoiltaan, elämäntavomukseltaan, luonteeltaan ja kieleltään olivat runoilijaa ja hänen kuvaamiansa hämäläisiä lähempänä.

Kirjeensä lopulla Hynninen vielä mainitsee hyväksyvänsä erinäisiä muistutuksiani. Niin esim. sen, joka tarkoitti "Seitsemän Veljeksen" humoristista perusajatusta. "Olet ehdottomasti oikeassa. Se on, niinkuin enimmätkin muut Kiven teokset, neron, välittömän tunteen ja synnynäisen syvän huumorin välitöntä purkausta aivan kuin Cervantesin Don Quijote. Loppu molemmissa on hellän myötätuntoisen sydämen yli kokonaisuuden heitetty, sovittava kirkkaan ilta-auringon lasku. Vähän olen minä kaunokirjallisuuteen tutustunut, mutta semmoista kieltä puhuu 'mitt enkla bondförstånd'." — Niinikään hän on samaa mieltä kuin minä Tarkiaisen väitteestä, että 1880-luku oli Kiven ylösousemuksen aika. "Minä sanoisin", Hynninen kirjoittaa, "että se vuosikymmen on hänen taivaaseen astumisensa aika. Sinnehän häntä silloin ruvettiin kohottelemaan Runebergin rinnalle. Kyllähän Kivellä merkityksensä — ja ylen suuri — onkin, mutta ei kaikkien etevien tarvitse Runebergin vertaisia olla. Voi sitä tyytyä vähempäänkin, sillä jo sekin on riittävää saattamaan ihmisen kuolemattomien joukkoon ja seuraan. — Kyllä sitä jo 1860-luvun lopulla ja 1870-luvun alusta alkaen käsitettiin Kiven merkitys ja arvo. Kaikki mitä suomalaista intelligenssiä pääkaupungissa oli — paljonhan sitä ei ollut — Kivelle tunnustuksen antoi, paitsi Ahlqvistia. Kyllä se Ahlqvistissakin oli osaksi vastaansanomisen halua, hän kun piti itseänsä ylimpänä — melkein sanoisin ainoana — auktoriteettina ja vartijana versovan suomalaisen kirjallisuuden uutispelloilla."

"Eivät kaikki savolaisetkaan olleet niin pahkapökölöitä kuin Ahlqvist ja minä. Lankoni Bertel Nohrström — kuollut piirilääkärinä Joensuussa — osasi Nummisuutarit melkein kokonaan ulkoa ja oli kaikkiin Kiven teoksiin ihastunut. Vaimoni, joka silloin oli kodissaan Savonlinnassa, kertoi, että veljekset Bertel ja Arndt aina toivat Kiven teoksia kotiin joululahjaksi ja niitä lukivat ääneen vanhemmilleen ja sisarilleen ja selittelivät vaikeammin tajuttavia kohtia, jotka olivat savolaisille kieleltään outoja." —

Kysymykseen Kiven kunnioittamisesta 1860- ja 1870-luvuilla lisään lopuksi erään tiedon Yrjö Koskisesta. Vastauksessaan minun ensimmäiseen kirjoitukseeni Tarkiainen on C. G. Svanin kirjeen mukaan maininnut, että "Kivi ylipäänsä kokonaan oli 'jungfennomaanien' suojatti", mutta että heidän johtajistaan A. Meurman ei voinut "Seitsemää Veljestä" sulattaa ja ettei Yrjö Koskinenkaan liene ollut

varsin ihastunut siihen. Luultavasti on Svan oikeassa Meurmaniin nähden, sillä osottihan hän myöhemmin Ibsenin ja Minna Canthin teoksista kirjoittaessaan, että hän arvostelijana ennen kaikkea otti huomioon, missä määrin kaunokirjallinen uutuus oli sopusoinnussa tai ristiriidassa hänen hyväksymiensä siveellisten ja uskonnollisten mielipiteitten ja perinnäisen säädyllyisyyden kanssa. Mitä taasen Yrjö Koskiseen tulee, on hän ainakin kerran antanut mitä suurimman tunnustuksen Kiven runoudelle. Se oli näet hän, joka Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehenä vuosikokouksessa 1876 avajaispuheessaan ehdotti runoilijan koottujen teosten julkaisemista. Hän sanoi tehtävää "kansalliseksi velvollisuudeksi", ja muistuttaen että juuri siihen aikaan koottiin varoja Kiven hautapatsasta varten hän lisäsi: "Jaloimpana muistopatsaana ovat kuitenkin tämän nerokkaan runoilijahengen tuotteet, jotka niissä kirjallisuudessa hyvänsä olisivat kalliita kiviä, saati meidän vielä niin köyhässä ja vast'aikuisessa." Syystä saattaa kysyä, olisikohan Yrjö Koskinen käyttänyt tällaisia sanoja Kivestä ja hänen teoksistaan, jollei hän jo aikoja ennen olisi käsittänyt ja tunnustanut runoilijan merkitystä? Varmaankaan ei. Koskinen oli siksi suora ja häikäilemätön mielipiteittensä julkilausuja, että hän ei lainkaan olisi epäillyt tässäkin tilassa esittää niitä, jos hän olisi ollut sitä mieltä, että joku osa Kiven teoksia ei vastannut sitä ehdotonta arvonantoa, jota hänen sanansa tiesivät.

ANTTI JALAVA

Antti Jalava.[24]

s. 18/7 1846 k. 3/7 1909.

Heinäkuun viidentenä, laulun pyhittämänä, kuolemaan uskollisen isänmaanrakkauden juhlapäivänä, luonnon kukoistaessa, lintujen viserrellessä laskettiin Antti Jalavan maalliset jäännökset haudan lepoon. Toimitus puheineen, lauluineen, omaisten hillitty suru ja ystävien kaihomieli, sydämestä puhjenneet jäähyväissanat haudan muuttuessa kukkakummuksi — kaikki sulieheksi, lempeäksi tunnelmaksi; mutta niin että tietoisuus säilyi kuoleman vakavuudesta, sitä kohtaan kun tyynenä astuu vain se, joka niinkuin vainaja on taistellut hyvän taistelun ja kestänyt elämän harhat ja kärsimykset luopumatta ijäisyydentoivostaan.

Mutta elämä käy menoaan hautojen ylitse, ja tässä olisi nyt nuoremmille ja etäämmille ainakin ääripiirtein esiin luotava poismenneen kuva. Koetan sen tehdä, mielellänikin koetan, vaikka tunnustan, että tehtävä on vaikea. Sillä mitä enemmän sitä ajattelen, sitä selvemmäksi minulle käy kuinka paljon Antti Jalava erosi tavallisuudesta. Että niin oli laita, todistaa yksistään hänen elämäntyönsä laatu, sen ihmeellinen monipuolisuus. Onhan työnjaon tarkoituksenmukaisuus ja välttämättömyyskin ihmisellisessä yhteiselämässä tietopuolisesti ja käytännöllisesti niin oikeaksi osotettu, että syystä moititaan niitä, jotka "sekaantuvat kaikkeen", tahtovat olla kaikkialla mukana ja siten hajottavat voimansa. Antaudu yhdelle määrätylle alalle, joka on lahjolesi ja kykyisi mukainen — niin elämänkokenut vanhempi mies neuvoo nuorukaista —, pane kaikki alttiiksi valitsemasi päämäärän saavuttamiseksi, ja työsi on tuottava arvokkaita, pysyviä tuloksia. Ja neuvo on kieltämättä viisas; mutta muistettakoon, ettei ole sääntöä poikkeuksetta. Antti Jalava oli poikkeus säännöstä — hän toimi monella alalla, eikä millään turhaan, tuloksettomasti. Kumminkin on kohta lisättävä, että hänen monipuolinen työnsä epäilemättä tuli niin hedelmälliseksi sentähden, että kaikilla hänen harrastuksillaan oli yksi ainoa perustus, palava isänmaanrakkaus. Siinä oli hänen innostuksensa alku ja loppu, siinä hänen elämänsä paatos, siinä se voimalähde, joka teki että monipuolisuudessa sittenkin oli yhtenäisyyttä ja että, niinkuin sanoin, työ ei tyhjään rauennut.

Oliko Antti Jalava kodistaan, maalaispappilasta, saanut paitsi jo mainittua, sydämen pohjassa säilyttämänsä, ijäisyydentoivoa sekä luonteensa pääpiirteitä, suoruutta, totuudenrakkautta, ihmisystävyyttä ja vaatimattomuutta, myöskin tietoisuuden elämänsä tehtävästä, velvollisuudesta työskennellä kansansa, suomalaisen kansansa hyväksi, sitä en tiedä, mutta varmana saattaa pitää, että se hänelle oikein selveni vasta hänen yliopistoaikanaan. Antti Jalava oli länsisuomalainen, mutta toveriensa A. V. Jahnssonin, Oskar af Heurlinin ja K. F. Wahlströmin kanssa hän tutustui varhain siihen innokkaiden suomenmielisten, J. V. Snellmanin oppilaitten piiriin, joista useimmat olivat pohjalaisia,

mutta joihin länsisuomalaisista oli ennen liittynyt ainakin F. V. Rothsten. Tässä piirissä länsisuomalaisia yleiseen ei pidetty suuressa arvossa, heiltä puuttui — semmoinen oli käsitys — vakaumuksen lujutta, he olivat muka vapaamielisiä ja tasapuolisia ja osasivat tunnustaa niin suomalaisuuden kuin ruotsalaisuuden oikeutusta, mutta kun ratkaisu ei ollut vältettävissä, silloin he aina kallistuivat jälkimäisen puolelle. Jalavaa pidettiin kyllä "pohjalaisen veroisena", mutta usein häntä leikillä härnäiltiin hänen länsisuomalaisuudestaan, ja kun hän palasi kotoa, Maskusta, oli tapana tiedustella uutisia "Turkinmaalta". Ei sillä kuitenkaan pahaa tarkoitettu eikä hän sitä pahaksi pannut, sillä hänestäkin oli Turku suomalaisuuteen nähden Turkinmaa, se on jotain sinnepäin kuin "pimein Afrikka" nykyisen sanontatavan mukaan. Ja hän jäi kun jäikin siihen toveripiiriin, jossa hän pian oli ensimmäisiä miehiä.

Jos Antti Jalava olisi valinnut tiedemiehen uran, niin olisi hänestä arvatenkin tullut suomalaisen kielitieteen tutkija. Siinä aineessa hän näet opintovuosinaan hankki itselleen perusteellisimmat tiedot, joita hän ei ainoastaan pitänyt voimassa, vaan yhä kartutti, niin että häntä aina katsottiin asiantuntijaksi sillä alalla ja semmoisena käytettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa ja muutenkin sekä julkisesti että yksityisesti. Mutta hän ei ollut luotu tiedemiehen yksinäistä kammiota varten; julkisessa ja käytännöllisessä elämässä hänet oli kutsuttu tietojaan ja kykyään käyttämään. Niinollen hän tuli koulunopettajaksi, sanomalehtimieheksi, kirjailijaksi ja suomenkielen kääntäjäksi senaatissa, eikä ole helppo sanoa missä toimessa hän oli parhaimmin paikallaan, sillä niin toisessa kuin toisessakin hän oli itsenäinen, uutta henkeä, uusia muotoja harrastava.

Ja mihin Antti Jalava ryhtyi, siitä hän ei enää luopunut. Että hän pysyi kielenkääntäjävirassaan kuolemaansa saakka, 33 vuotta, ei ole niinkään outoa; mutta oudompaa lienee, että hän oltuaan ainoastaan puolentoista vuotta (1868—69) Uuden Suomettaren päätoimittaja ei koskaan lakannut mitä tehokkaimmalla tavalla avustamasta lehteä, ja että hän kymmenvuotisen (1868—78) varsinaisen koulutoimensa jälkeen viimeiseen asti, jopa enemmän aikaa ilmaiseksi, yliopiston lehtorina antoi opetusta unkarinkielessä.

Unkari! Niin, unkarinkielessä ja kaikessa, joka Unkaria koski, siinä Antti Jalavalla kumminkin oli erikoisala, jolla hänellä ei kilpailijaa ollut. Ennenkuin hän 1875 ensi kerran kävi Unkarissa, oli tieto ja tunto suomalaisten ja magyarein heimolaisuudesta vasta alulla. Kielitieteilijät olivat kyllä todistaneet unkarin ja suomenkielen sukulaisuuden, Budenzin vaikutuksesta oli Budapestin yliopistossa ruvettu harrastamaan suomenkielen oppimista, mutta meillä oltiin vähemmän edistyneitä. Oskar Blomstedt, ensimmäinen unkarinkielen dosentti yliopistossamme, oli nimittäin kuollut (1871), ennenkuin oli ennättänyt mainittavaa aikaansaada. Antti Jalavan ansioksi on luettava, että asiat nyt ovat toisin. Hänen sisältörikas, pirteästi kirjoitettu teoksensa *Unkarin maa ja kansa* (1876), joka likimaille 400:lla sivulla antaa mitä monipuolisimpia tietoja Unkarin entisyydestä ja nykyisyydestä, loi yleisössä perustukset heimolaistunnolle, ja sen jälkeen Antti Jalava on koko ikänsä yhä uusilla kirjoilla ja sanomalehtikirjoituksilla ylläpitänyt ja jatkanut silloin alkamaansa työtä, heimokansojen lähentämistä toisiinsa. Samaa tarkoitusta varten hän, opittuaan täydellisesti heimokansan kielen, yhdessä J. Szinnyein kanssa, kun tämä 1879—80 oleskeli Helsingissä, kirjoitti unkarin kieliopin suomalaisia varten, ja sen avulla hän sitten, niinkuin jo on mainittu, yliopistossa on tätä kieltä opettanut, osaten suurella opettajakyvyllään ja innostuksellaan koota vapaaehtoisia oppilaita ympärilleen.[25]

Mikä se oli, joka sai Antti Jalavan tälle erikoisalalleen, mikä se oli, joka sai hänet uhraamaan niin paljon ulkonaisesti palkatonta työtä tehdäkseen Unkarin ja sen kielen meillä tunnetuksi, se näkyy hänen yllämainitun kirjansa lämpimistä loppusanoista. Otamme niistä seuraavat:

(Viitattuaan Unkarin historiaan hän jatkaa:) "Tämä kaikki todistaa, että unkarilaisissa löytyy henkistä voimaa ja jänteveyttä, kansallista itsetuntoa ja valtiollista kykyä enemmän kuin monessa muussa kansassa. Se todistaa myöskin, että tuo 'turanilainen' kansanheimo, jolta muutamat rikkiviisaat ja ylpeät kirjailijat ovat tahtoneet riistää kaiken kyvyn korkeampaan sivistykseen ja edistykseen, voipi siinä kohdin aivan hyvin vetää vertoja millekään sivistyksen yksinoikeudella muka varustetulle arjalaiselle kansakunnalle hyvänsä."

"Meillä suomalaisilla on sentähden aivan paljon oppimista unkarilaisilta. Me olemme kyllä mekin käyneet kovan onnen koulua ja yltäkyllin saaneet kärsiä vastuksia ja onnettomuuksia, jottemme siis suinkaan ole siinä suhteessa kokemattomia. Mutta meillä voi sentään vieläkin olla paljon opittavaa tuon vaikean taidon suhteen seisoa kukistamatonna kovan onnen päivinä, erittäinkin valtiollisessa katsannossa. Unkarilaisten käytös niinä kahtena vuosikymmenenä, jotka seurasivat vuotta 1848, on meille aina ylevänä esimerkkinä siitä, miten valtiollista oikeuttaan ja vapauttaan on suojeleminen ja niiden edestä taisteleminen, olkoonpa asema kuinka synkkä ja kamala tahansa. Vielä suuremmassa määrässä voimme ottaa unkarilaisia esikuvaksemme tulisen isänmaanrakkauden sekä kansallisen itsetunnon ja sen kaikenpuolisen kehittämisen suhteen. Kuinka kaukana olemme tässä kohden heidän jälessänsä! Heitetty keskele vieraita ja vihollisia sekä heitä kahta vertaa lukuisampia

kansanheimoja ovat unkarilaiset ymmärtäneet ei ainoastaan suojella omaa kansallisuuttaan, vaan vieläpä hankkia sille ylivallankin kaikkien noiden muiden yli. Me sitä vastoin olemme yhä vielä, niinkuin vuosisatoja takaisin, siinä alentavassa tilassa, että annamme pienen, ei seitsemättä osaakaan meistä tekevän muukalaisen kansallisuuden sortaa meitä ja julkisesti polkea pyhimpiä kansallisia oikeuksiamme jalkainsa alle. Häpeän puna nousee tätä ajatellessa jokaisen suomalaisen otsalle, jonka rinnassa edes vähäisen löytää kansallista itsenäisyyden-tuntoa." —

Onko tähän mitään lisättävää, eikö sanat kuvaa kirjoittajaa! [26]

En ole vielä maininnut kaikkia eri aloja, joille Antti Jalavan mielenkiinto ja toiminta ulottui, mutta arvaan että lukija nyt jo kysyy, mistä hän sitte sai aikaa kaikkeen, semminkin kun hän tunnetusti oli erinomaisen tarkka ja täsmällinen töissään ja toimissaan? Siihen on vaikea vastata muuten kuin viittaamalla hänen ihmeelliseen kykyynsä voida vitkastelematta käydä tehtävänsä käsiksi ja samalla aikaa pitää tulella ja takoa monta rautaa. Voin tämän todistaa hänen omilla sanoillaan.

Tultuaan kielenkääntäjäksi senaattiin 1876 hän 20 p. huhtik. alkoi kirjoittaa minulle, joka silloin olin ulkomailla, kirjettä, joka useiden lykkäysten jälkeen valmistui toukokuulla. Kirje oli päivätty "Keis. Suomen senaatissa" ja alkaa näin: "Niinkuin ylläseisovasta näet, olen minäkin jo joutunut niitten lukuun, jotka käyttävät virkatuntejansa yksityisiin toimiin. Minun on määrä joka päivä olla yksi tunti (12 —1) senaatissa, vaikkei minulla siellä ole juuri mitään tekemistä, sillä varsinainen työni on tietysti kotityötä." Sen jälkeen hän selittää, miksi kirjeen laadinta on myöhästynyt ja syyttää työn paljoutta. — "Ajatteleppas, veikkoseni, 1:o translatorin-virkani, joka vie hiiden paljo aikaa, sillä paitsi tavallisia asetuksia ovat vielä keis. ehdotukset tulevia valtiopäiviä varten suomennettavat, 2:o kirjapainon hoito, joka tätä nykyä on ilkeintä ilkeimpää, sillä latojat viftaavat kuin hullut; 3:o tuntia normaalikoulussa, naiskoulussa ja naisakatemiassa; 4:o Meurmanin ranskalaisen sanakirjan manuskriptin läpikäyminen ja korrehtuurin lukeminen; 5:o artikkelien kirjoittaminen Uuteen Suomettaren; 6:o suomalaisessa oopperassa käyminen — ja — ja, mutta pelkään sinun jo kyllästyneen."

Sillä tavoin hän yht'aikaa teki monen miehen työn ja kyhäsi siinä välissä koko (ei posti- vaan kirjoitus-) arkin pituisen kirjeen täynnä vakavaa ja pilaa yleisistä ja yksityisistä oloista ja henkilöistä, lisäten lopuksi: "Mitä itseeni tulee, niin olen minä yhtä hauska ja iloinen poika kuin ennenkin". —

Yllämainittuihin "momentteihin" lisättäköön, että kirjapaino, jota Antti Jalava kauan aikaa hoiti, oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimellä tunnettu. Siinä hän saavutti sen kokemuksen, jonka johdosta hänelle myöhemmin uskottiin senaatin kirjapainon hoito, jota hän piti käsissään kuolemaansa asti. Meurmanin sanakirjan tarkastus viittaa hänen töihinsä ja toimeensa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puolesta ja hyväksi, joista hän ei myöskään luopunut ennen poismenoaan, ja vihdoin suomalaisessa oopperassa käyminen siihen kaikkeen, mitä hän on puuhannut ja vaikuttanut suomalaisen näyttämötaiteen eduksi. Tällä viimeiselläkin alalla oli Antti Jalavan toimi niin kestävä, ettei kukaan Kaarlo ja Emilie Bergbomin rinnalla ja yhdessä heidän kanssaan ole niin kauan ja niin väsymättä harrastanut tätä kulttuuriasiaa maassamme.

Totta tosiaan ei loppua näy, jos olisi kaikki lueteltava missä Antti Jalava oli mukana. Mainitsen toki vielä Kansanvalistusseuran, jonka johtokunnassa hän oli kymmeniä vuosia jäsenenä ja jolle hän on kirjoittanut useita teoksia, varsinkin Unkaria koskevia; mutta jääkööt muut seurat ja yhdistykset sikseen. Sillä saattaahan jo edellisen nojassa päättää, että missä suomalaista kulttuuria ja suomalaisuutta harrastettiin, siinä nähtiin Antti Jalavakin.

Koetan nyt huomioon saattaa erinäisiä Antti Jalavan luonnonlahjoja ja luonteenpiirteitä. — Kuinka hän oli kestävä ja johdonmukainen toiminnassaan, se näkyy jo edellisestä, siinä nimittäin että hän koko elämänsä pysyi uskollisena sille mihin hän kerran oli ryhtynyt. Tämä on sitä merkillisempi, kun hän oli niin virkeä ja nopea kaikessa työssä, kuulisi näet että työnteon helppous olisi houkutellut hänet aina uuteen ja uuteen, mutta hän ei rakastanut semmoista vaihtelua, joka olisi vienyt hänet pois outoon, hänen elämänpaatokselleen vieraaseen. Vaikka hän teki nopeasti työtä, tuli se kuitenkin hyvää, siitä oli takeena terve järki ja sukkela ajatuskyky. Kun hän oli pappissäädyn sihteerinä, kuuluu olleen tavallista, että pöytäkirja oli valmis kun istunto päättyi, niin että tarkistus voitiin kohta paikalla toimittaa. Tämä kyky nopeasti panna ajatuksensa paperille teki hänestä myöskin niin kelpo sanomalehtimiehen. Hän kyllä paljon korjaili kirjoitustansa, sitte kun hän oli sen kirjoittanut kuin tuulessa, mutta niin siitä syntyi sujuvaa, selvää, joka oli ei vain kirjanoppineen vaan kansanmiehenkin luettavaa. Mitä tulee kuuluisiin, Uuden Suomettaren yleisön rakastamiin Helsingin-kirjeisiin, joita hän säännöllisesti sepitti yhden viikossa viidentoista vuoden aikana — kestävyysnäyte, jolla lienee vertansa ainoastaan ranskalaisissa sanomalehtimiehissä — niin olivat ne luullakseni varhemmin pirteämpiä, tyylillisesti etevämpiä kuin myöhemmin. Että kehitys meni tähän suuntaan, riippui kuitenkin vähemmän tekijän käsitystavan muuttumisesta kuin tuosta loppumattomasta virallisesta kääntäjätyöstä, joka pakotti hänet täyttämään satoja arkkeja satojen perästä kuivan kuivalla esityksellä, jota ei mikään kielitaito tai -aisti voinut

viehättäväksi sulattaa. Miten lieneekään, sisältävät "Matinkirjeet" niin paljo suomalaisuuden historiaa, että valikoima niitä kannattaisi tulla kirjanmuodossa julaistuksi. Olkoon että esitys on leikkilistä taikka vakavaa, on Antti Jalavan Helsingin kirjeillä se verraton ansio, että ne ovat asiallisia ja todenperäisiä, ettei niissä ole tahallista vääristelyä taikka parhausta eikä ilkeää ivaa. Kun hän ei voinut olla purkamatta närkästystään vastustajia kohtaan, silloin tuntee sanoista rehellisen suomalaisen, jonka herkkä kansallinen itsetunto oli syvästi loukattu.

Samoin kuin kirjoittajan oli Antti Jalavalla puhujankin lahja. Hän puhui keveästi, sujuvasti, selvästi. Enemmän kuin kirjoittaessa käytti hän puhuessa leikkilisiä, sukkelia käänteitä — sitaatteja Kivistä y.m. hupaisia lausetapoja, mutta pääsävel oli asiallisuuteen nojaava miehekäs tunne. Seuramiehenä Antti Jalavalla oli meillä suorastaan harvinaisia ominaisuuksia. Hänessä ei ollut ollenkaan tuota meissä suomalaisissa niin tavallista kankeutta, jörömyyttä, joka ilmaantuu vaihtelossa ja odotuksessa että meitä ensin puhutellaan. Antti Jalava puhutteli vapaasti, luonnollisesti, iloisesti tuttuja ja vieraita ja sai aina vilkkaan puhelun syntymään, sillä puheliaisuuden ohella hänellä oli toinenkin oikean seurustelun ehto — taito kuunnella muitten puhuvan. Tämänlaisena seuramiehenä ja vielä lisäksi kohteliaana, hienotunteisena, vakavuus ja leikkilisyys vaihdellen huulilla, ystävällisyys silmissä, hän voitti suosiota ja ystävyyttä kaikkialla, niin kotimaassa kuin ulkomailla, niin ylhäisten kuin alhaisten, niin vanhojen kuin nuorten piirissä. Unkarissa esim. hän menestyi mainiosti ylimystenkin seurassa, ollessaan tulkkina talollisäädyssä hän sai monesta kansanmiehestä elinaikaisen ystävän, ylioppilasten ja yleensä nuorten, niin mies- kuin naispuolisten piireissä hän oli aina erittäin suosittu. Ja Antti Jalava oli herttainen, uskollinen ystävä. Sen todistaa muun muassa se ahkeruus, millä hän aina ylläpiti kirjeenvaihtoa useiden ulko- ja kotimaalaisten kanssa. Eivätkä hänen kirjeensä sisältäneet turhaa lavertelua tai tunteenpurkauksia — varsinkin ulkomaalaisille ystävilleen hän niissä antoi asiallisia, valaisevia tietoja meikäläisistä oloista, tietoja, jotka vastaanottajan julkaisemina levisivät laajalle. — Kun on puheena Antti Jalavan seurustelukyky ja -halu, en voi olla erittäin muistuttamatta Suomalaisesta teatterista. Niinkuin tiedetään, oli suurin osa näyttelijöistä kotoisin Helsingin ulkopuolelta ja sitäpaitsi yksinkertaisista, vaatimattomista oloista lähteneitä. Ei ole kumma, että monikin heistä täällä tunsivat itsensä vieraaksi ja yksinäiseksi. Bergbom-sisarukset kehottivat sentähden tuttaviensa lähestymään heitä, puhuttelemaan ja seurustelemaan heidän kanssaan. Ei kukaan tässä kohden tyydyttänyt heidän toivomuksiaan niinkuin Antti Jalava. Hän yksin osasi tulla tutuksi kaikkien kanssa, osottaa kaikille vilpitöntä myötätuntoisuutta, tehdä heille tarvittaessa kaikenlaisia palveluksia, ja jos teatteriväki puolestaan piti hänestä, luottavaisesti kääntyi hänen puoleensa neuvonpyynnöllä, niin se tapahtui siinä tunnossa ettei heillä parempaa ystävää ja suosijaa ollut. Ja se oli totta. Sittenkin kun Antti Jalava oli luopunut lähes 30-vuotisesta jäsenyydestään teatterin johtokunnassa, hänet usein nähtiin teatterissa — tuossa rakkaassa kansallisessa taidelaitoksessa, jonka luomisessa hänkin oli ollut mukana.

Antti Jalavan virkeys ja iloisuus, joka vaikutti elähyttävästi muihinkin, ei kuitenkaan ollut niin tukevasti perustettu koko hänen olentoonsa kuin outo saattoi luulla. Hänen ruumiillinen terveytensä näet ei ollut lujinta laatua. Nuorempana, 1860-luvulla ja 1870-luvun alulla, hänen rintansa huolestutti — pelättiin ettei hän pitkäikäiseksi tulisi. Noudattamalla lääkärin määräämää elantojärjestystä vaara pääasiassa vältettiin; mutta jo toistakymmentä vuotta ennen kuolemaansa hän alkoi varsinkin ajoittain kärsiä yhä enenevästään hengenahdistuksesta. Sen lisäksi saattoi häntä aika ajoin vaivata jostakin ehkä perinnäisestä hermostonheikkoudesta johtuva mielenmasennus, jolloin hän vetäytyi erilleen toisten seurasta. Näin täytyi siis Antti Jalavankin kärsimyksillä maksaa elämänilonsa, joka kuitenkin oli niin viatonta laatua.

Lopuksi asettautuu vastattavaksi kysymys, mikä se oikeastaan oli, joka teki Antti Jalavan siksi tavallisuudesta eroavaksi merkkimieheksi, joka hän todellisuudessa oli ja jona hän muistossakin on elävä? Minusta vastaus ehdottomasti muodostuu tähän suuntaan, miten sanat muuten voivatkin vaihdella: suuret ovat hänen ansionsa suomenkielen ja erittäinkin virallisen kiellemme kehittäjänä, yksinäinen laatuaan "sydämensä neron" työ sytyttää unkarilaisten ja suomalaisten keskinäiset heimolaistunteet, suuriarvoinen hänen sanomalehtimies- ja kirjailijatoimensa; mutta unohtumattomin hän on isänmaanrakkauden innostamana, kansallisen itsetiedon läpituunkemana Suomen kansan miehenä. Semmoisena miehenä, aina valppaana, aina valmiina panemaan voimansa, kykynsä, koko tarmonsä alttiiksi, kun kansallinen sivistys, kun kansallisen elämän edistys oli kyseessä, hänellä tuskin on meillä vertaa ollut. Semmoisena, se on kansalaisena, ja toiseksi myöskin jalona lämminsydämisenä ihmisenä Antti Jalava on aina esikuvaksi kelpaava. Oikein ja kauniisti runoilija huudahti hänen hautansa partaalla:

Niin kaunis elämä! Kun satu saatu ajoilta, mailta, tätä paremmilta, elämä, jonka harvoin nähty laatu loi mieleen lämpöä kuin kesän ilta.

Niin täyteläs, niin altis, tunneherkkä, kaikelle sykkivä, mi hyvää, suurta — —

Olen jo ennen koettanut piirtää Antti Jalavan luonnekuvan, näyttäen miten hänen isänmaanrakkautensa oli palava, miten hän väsymättömällä innolla harrasti suomalaisuutta, miten hän verrattomalla reippaudella oli mukana kaikissa kansallisissa riennoissa ja miten hän iloisuudellaan, suoramielisyydellään ja ystävällisyydellään herätti myötätuntoisuutta missä hän liikkui. Samassa osotin myöskin miten hän oli monipuolisesti kyvykäs: sanomalehtimiehenä, kirjailijana, puhujana. Nyt tahdon erittäin huomioonottaa tämän viimeisen puolen hänen julkisesta esiintymisestään, vaikka luonnollista on, että samalla tulen alinomaa koskettelemaan ja uusilla todisteilla varmentamaan noita toisiakin hänen olentonsa piirteitä. Sillä hän ei ollut kaunopuhuja, joka kehottaisi tarkastajaa pelkkiin tyyllisiin ja esteettisiin tutkimuksiin, vaan oli hänen puheissaan sisällys muotoa mieltäkiinnittävämpi, ja yksistään aiheiden laatu kuvaa miestä.

Jalava puhui niin keveästi ja luontevasti, että kuulijat eivät muuta ajatelleet kuin että kaikki oli hetken tuottamaa. Todellisuudessa hän tavan mukaan kotona valmisti puheensa. Sen todistaa kokoelma puheita, joka on tavattu hänen erinomaisen huolellisesti järjestämiensä jälkeenjääneiden muistiinpanojen, kirjeiden y.m. paperien joukosta. Kokoelma käsittää noin puoli sataa puhetta 45 vuoden ajalta, olematta sentään täydellinen. Käsikirjoituksista puuttuu suuriakin puheita, niinkuin esim. Uudessa Suomettaressa painettu puhe Kansallisteatterin peruskiven laskemisjuhlassa, ja samoin pienempiä, joita hän piti ex tempore. Mutta siitä huolimatta kokoelma on niin runsas, että se tarjoaa meille tilaisuuden luoda katseen Jalavan koko elämän harrastuksiin ja nähdä kuinka hänen lähtökohtansa muuttumattomasti oli rakkaus suomalaiseen kansaan ja isänmaahan.

Vanhimmat neljä puhetta ylioppilasajalta, 1860-luvulta ("Ensimmäinen puhe eläissäni 22/10 1864"), ovat n.s. virallisia puheita Länsisuomalaisen osakunnan vuosijuhlista. Ajatuksen ja muodon puolesta ne eivät ole parempia eikä huonompia kuin semmoiset puheet tavallisesti ovat. Ne todistavat, ettei meillä (niinkuin esim. amerikkalaisissa kouluissa) anneta nuorisolle mitään johtoa puhumistaidossa. Sentähden ylioppilaamme niin harvoin osaavat selvästi, lyhyesti, vaikuttavasti julkilausua sanottavansa. Jalavakin oli autodidakti puhujana, ja vasta aikaa myöten hänen taitonsa tuli huomattavaksi ja huomatuksi. — Ensimmäisissä puheissa ei vielä tavata varsinaista "fennomaniaa", mutta kieli todistaa kuitenkin, että puhuja oli osakunnan suomenmielistä vähemmistöä.

V:sta 1870 alkaen Jalava esiintyy toisessa ympäristössä, hän oli ottanut varman aseman suomalaisuuden esitaistelijain rintamassa ollakseen koko sydämellään osallinen sen voitoissa ja tappioissa. Mainittuna vuonna hän 22/5 pitää nti Otilia Meurmanille puheen, jossa hän kiittää tätä Agaton Meurmanin veljentytärtä siitä että hän, välittämättä epäsuosiosta, jota monella taholla osotettiin kansallista teatteriharrastusta kohtaan, oli suomalaisissa Preciosa-näytännöissä esiintynyt kappaleen päähenkilönä, ja 16/12 hän esittää rva Charlotte Raan maljan kiittäen, että ruotsalainen taiteilijatar samoin oli avullaan edistänyt suomenkielisen näyttämön aikaansaamista maassamme. Edellinen puhe oli ruotsinkielinen — ainoa laatuaan kokoelmassa — luultavasti sentähden että saapuvilla oli nti Meurmanin omaisia, jotka eivät ymmärtäneet suomea. Että Jalava kuitenkin esiintyi puhujana, ei ole kumma, sillä hän oli suuri naiskauneuden ihailija, ja tämä Preciosa oli harvinaisen suloinen sekä lisäksi Turusta kotoisin — länsisuomalainen niinkuin Antti itsekin! Toisesta puheesta mainittakoon, että pääaiheena siinä oli Lea-näytöntö (10/5 1869), joka aina palautettiin muistiin kun rva Raata juhliittiin. Eikä se ollut harvinaista. Milloin vain sattui joku teatterijuhla, silloin muistettiin tätä taiteilijartakin, ja jollei kukaan muu sitä tehnyt, niin teki sen Antti Jalava. — Seuraavana vuonna 7/6 Jalava V. Löfgrenin ja Betty Avellanin häissä esittää morsiusparin maljan, toivottaen heille "sitä hiljaista rauhallisuutta ja tyytyväistä mielialaa, joka seuraa ahkeraa työtä ja rehellistä velvollisuuksien täyttämistä". — Toisenlaisia aiheeltaan on kaksi seuraavaa puhetta, nimittäin 25/5 1872 koululaisille kevätyhdistyksen juhlassa pidetty, jossa Jalava kuvaten Suomen kevään kauneutta panee kuulijainsa sydämelle velvollisuuden täyttää lupaus suosia ja suojella pikkulintusia, jotka laulullaan tuottavat meille iloa, ja toinen, päiväämätön, missä puhuja kertoo virolaisten harrastuksesta perustaa vironkielinen oppikoulu orjuuden lakkauttamisen muistoksi ja kehottaa suomalaisiakin rahankeräyksellä avustamaan yritystä. Vaikka juuri silloin omat kouluolomme kysyivät kansalaisten varoja ja tarmoa, kehotusta noudatettiin ja apua lähetettiin. Toinen asia on että sittemmin venäläinen natsionalismi ja väkivalta teki virolaisten puuhan tyhjäksi: kootut rahat anastettiin ja koulu tehtiin venäläiseksi!

V. 1876 perustettiin Suomalainen klubi, ja kun Jaakko Forsman kieltäytyi rupeamasta sen johtokunnan puheenjohtajaksi, valittiin siksi Antti Jalava, joka klubin "ensimmäisessä yleisessä kokouksessa" 18 p. syysk. piti avajaispuheen. Hän toivoo, että klubi osottautuu syntyneeksi, niinkuin Ilmarinen,

Vaskinen vasara käessä
Pihet pikkuiset piossa,

joilla voidaan paljon aikaansaada, kansalle Sampokin takoa. Klubihuone oli jo ollut kaksi kuukautta

avoinna, mutta siellä ei oltu paljon käyty, vaikka jäsenten luku jo oli 40 paikoilla. Jotta sinne osattaisiin, oli klubisalin pöydälle iltasella asetettu "palava kynttilä, jonka, niinkuin muinen Heron tulisoihutu Seston tornissa, piti valollaan sisään johdattaa ulkona yön pimeydessä kulkevia klubin jäseniä". Puhheen pääsisällys oli kuitenkin valtiollista laatua. Puhuja näet huomautti siitä, kuinka maamme suhde suureen Venäjän valtakuntaan oli arkaluontoinen ja kuinka sentähden ylen tärkeää oli että rajan takana meidän valtiollisia ja kansallisia elojamme, meidän oikeuksiamme ja velvollisuuksiamme, meidän pyrintöjämme ja rientojamme oikein tunnettaisiin. Valitettavasti ei meidän puoleltamme oltu mitään tehty tämän asian hyväksi. Venäläiset sanomalehdet sisälsivät alinomaa väärää tietoa maastamme, ja tietysti niiden yleisö uskoi niitä oikeiksi. Mitä tähdellisintä olisi, että tiedot oikaistaisiin, mutta ei vain omassa lehdissämme, joita venäläiset eivät lue, vaan *Venäjän* lehdissä. Asiasta olisi klubissa keskusteltava ja toimeen ryhdyttävä, ja aika oli puhujasta erittäin sopiva sentähden, että juuri silloin Suomen ensimmäinen teollisuusnäyttely oli kääntänyt venäläisten huomion meihin ja valtiopäivät pian kokoontuivat käsittelemään tärkeää asevelvollisuuskysymystä. — Tuskin olisi voitu painavampaa asiaa ottaa puheeksi, kuin Jalavan tässä mainitsema, mutta lähempiä tehtäviä oli niin paljon, että se jäi sikseen. Ja kuka osasikaan silloin uneksia mitä tulossa oli!

Seuraavat kaksi pientä puhetta palauttavat muistiin Suomalaisen oopperan loistoajat. Arkadian lämpiössä toimeenpannuissa kekkereissä 4/9 1877 Jalava lausuu kiitokset ja jäähyväiset kapteeneille, vapaaherra G. A. Gripenbergille ja A. von Knorringille, sekä kapellimestari A. F. Leanderille, jotka kaikki olivat avustaneet oopperanäyttämöä ja joiden nyt oli kaartinpataljoonan kanssa lähdeävä Turkin sotaan. Hän toivottaa heille kuulien tuimassa vinkunassa samaa intoa ja kestävyyttä kuin suloisten sävelten soidessa Arkadiassa. Puoli vuotta myöhemmin, 11/3 1878, hän samassa paikassa toivotti Ida Basilierin tervetulleeksi vierailemaan oopperassa. Siinä tilaisuudessa oli ennen jäähyväismalja juotu "nuorimmalle laulajattarellemme", Alma Fohströmille, joka oli juuri päättänyt loistavan esiintymisensä, ja hänen sijaansa tuli nyt "ensimmäinen laulajattaremme", hän, jonka avulla ensimmäinen ooppera kansan omalla kielellä oli saatu toimeen ja joka siis täydestä syystä voitiin lukea suomalaisen oopperan perustajiin.

V. 1879 J. Szinnyei ensi kerran oleskeli Suomessa, ja syksyllä, 4/10, Jalava ensi kerran näki hänet vieraana perheessään. Silloin isäntä sydämellisellä puheella lausui hänet tervetulleeksi, hän kun oli tullut tutustumaan kansaamme ja kieleemme, ja toivoi, että hän täällä viihtyisi. "Me emme voi sinua kestittä Tokaijerin hurmaavalla nesteellä, etkä sinä täällä voi kohdata sitä säihkyvää tulta, joka kotimaasi kaunottarien lumoavissa silmissä ja hehkuvilla poskilla palaa. Mutta sen sijaan saatat sinä täällä kaikkialla, mihin tulet, löytää sitä harrasta ystävyyttä, jota veli tuntee veljeänsä kohtaan, sitä sydämelistä rakkautta, joka toisiinsa yhdistää kahden heimolaiskansan jäseniä. Ja mitä kaunottariin tulee, et sinä siinäköhän kohden sentään ole mihinkään noitien maahan joutunut. Sinun ei tarvitse muuta kuin katsella ympärillesi, huomataksesi, että Pohjan naisenkin sinisilmissä saattaa löytyä lempeyttä, suloutta, viehättävyyttä, vaikka tosin toista laatua kuin magyarein tyttöissä; se ei polta, niinkuin heidän, mutta se sen sijaan lämmittää eikä sammu niin äkkiä." — Samassa perheiltamassa isäntä piti toisenkin puhuen, nimittäin nti Kaarola Avellanille, joka oli palannut ulkomaiselta opintomatkalta jatkaakseen työtään Suomalaisessa teatterissa. Tämän puhuen vakavassa osassa hän yhtyy siihen mielipiteeseen, jonka näyttelijätär oli julkilausunut eräässä matkakirjeessään U. S:een, nimittäin että näyttämötaiteemme "meillä niinkuin muualla tulee olla *kansallinen*, s.o. ettei meidän näyttelijämme saa näytellä ruotsalaisen, eikä saksalaisen, eikä ranskalaisen mallin mukaan, vaan suomalaisen." Toisessa, humoristisessa, osassa puhettaan Jalava "teatterin johtokunnan jäsenenä" huomauttaa, kuinka paljon harmia ja vastusta näyttelijättäret tuottavat teatterille menemällä naimisiin. Sen johdosta puhuja hartaasti pyytää nti Avellania olemaan seuraamatta Aura-sisarensa esimerkkiä: "anna ilman armotta rukkasia oikealle ja vasemmalle, kuinka paljon kyyneliä ja huokauksia se matkaansaattaisikaan. Suoraan sanoen, minä olenkin sinun suhteesi jotensakin rauhallinen, sillä tietääkseni et sinä pane liioin suurta arvoa meihin miehiin. Mutta koska rakkaus, niinkuin vakuutetaan, on sokea, ei liene haitaksi järkevimmällekin joskus huutaa: silmät auki!"

Szinnyei jäi sitte koko talveksi Suomeen, eläen veljellisessä seurustelussa suomenmielisten kanssa. Paitsi kieltämme ja kirjallisuuttamme hän oppi tuntemaan ajan kansalliset harrastukset. Näistä oli tällöin oppikoulujen perustaminen ehkä kaikista tärkein, ja Jalava kykeni häntä tutustuttamaan tähän kysymykseen. Sen näkee kahdesta asiata koskevasta puheesta. Kupittaalla, kun 2/9 1879 juhliittiin yksityisen lyseon, ensimmäisen suomalaisen oppikoulun perustamista Turkuun, Jalava esitti eläköönhuudon kuudelle toiselle uudelle koululle, nimittäin Viipurin, Porin, Lappeenrannan lyseoille sekä Oulun, Kuopion ja Mikkelin tyttökouluille. Hän muistuttaa ensin kouluhallituksen joku aika ennen julkilausumasta väitteestä, että "useamman kuin kolmen korkeamman suomenkielisen oppilaitoksen perustaminen maahamme ei sovellu sivistyksen todellisiin etuihin". Väite näytti puhujasta lähteneen yhtäläisestä katsantotavasta, kuin se mainio määräys, jonka kautta kiellettiin muita kirjoja suomenkielellä painattamasta kuin semmoisia, jotka koskivat uskontoa tai maanviljelystä. Kansan vastalause oli pukeutunut mahdollisimman jyrkkään muotoon, kun nyt oli olemassa yksitoista oppilaitosta niiden kolmen julkisen lisäksi, jotka valtio todellakin oli katsanut hyväksi perustaa. Näistä

oli tänä syksynä mainitut seitsemän avattu. "Seitsemän uutta koulua, puolen vuoden kuluessa perustetut, yksityisten kansalaisten lahjoittamilla varoilla, köyhässä Suomenmaassa, taloudellisessa suhteessa kovana aikana — se on todellakin ihmeellinen ilmiö, ilmiö, joka Suomen kansan sivistyshistoriassa aina on pysyvä erinomaisena tapauksena — niinkuin myöskin ne syyt ja olosuhteet, jotka ovat tämän ilmiön aikaansaaneet." — Puhuja ei kuitenkaan tahtonut viipyä katkerissa muistoissa, vaan sen sijaan antaa ilon vallita. "Iloitkaamme ja riemuitkaamme tänä kansallisten pyrintöjemme juhlapäivänä, joka tuleville sukupolville on todistava, että kansallinen itsetunto, isänmaallinen innostus, alttiiksi paneva uhraavaisuus ovat eläyttäneet Suomen miehiä ja naisia aikana, jolloin sitä enemmän kuin koskaan ennen tarvittiin. Toivokaamme, että nämät jalot tunteet, jotka ovat kansallisuutemme eilinehtona, eivät kansassamme koskaan sammu, vaan alituisesti yhä runsaampia hedelmiä kantavat." — — "Niinkuin Otavan seitsemän kirkasta tähteä Pohjolan tummalla taivaalla loistakoot nämät seitsemän opistoa kirkkaasti kansallisen sivistyksemme vielä hämärällä, mutta yhä valkenevalla taivaalla!" Toista kuukautta myöhemmin, 11/10, klubin kokouksessa, jossa Szinnyei, niinkuin Jalavan tervehdyssanoista näkyy, oli ensi kerran saapuvilla, hän puhuu samasta asiasta, mutta koulujen perustamisen synnyttämää iloa häiritsivät uudet huolet: kouluja uhkasi mullistus, niitä kun tahdottiin muuttaa "utiliteetti-prinsiipin" mukaan; toiseksi oli tietoon tullut, että vaikutusvoimaisella taholla koetettiin rakentaa esteitä suomenkielen asettamiselle täysiin oikeuksiinsa, joka neljän vuoden päästä olisi tapahtuva, ja kolmanneksi uudet koulut, sanomalehdet ja teatteri vaativat entistä enemmän kannatusta kansalaisten puolelta. Siinä seikkoja, jotka tekevät ettei lepoa ole ajatteleminenkaan, vaan on aina oltava "valmiit väsymättömään työhön ja melkoiisiin uhrauksiin". Ensimmäinen menestymisen ehto on se että pysytään, yhdessä, kootaan rivit ja toimitaan määrätyn ohjelman mukaan. —

Ensimmäisessä puheessaan Szinnyeille Jalava oli kehottanut häntä katselemaan ympärilleen Suomen neitosten piirissä, ja vieras oli niin kiltisti noudattanut tätä neuvoa, että lähti täältä nuori vaimo seurassaan. Kun nuori pari oli vihitty vanhassa kirkossa, vietettiin häät Arkadian lämpiössä 9/5 1880. Siinä tilaisuudessa Jalava esitti Unkarin maljan, ja koska puhe on lyhyt, mutta täysin miehen hengen mukainen, otan sen tähän näytteeksi täydellisenä:

"Jos kypäriksi Luojan
Ma mailman sanoisin,
On Unkarini kaunis
Sen töyhtö varmaankin!"

"Näin lauloi kerran innoissaan Unkarin suurin runoilija Petöfi. Tämmöinen käsitys omasta maasta, että se on maista kaikista kauniin, kalliin, ei ole ainoastaan Unkarin runoilijalla, se tavataan koko Unkarin kansassa, kaikissa sen jäsenissä, ylhäisistä alhaisimpaan, rikkaimmasta köyhimpään asti. Se tunne, jonka liekki kirkkaimmin, tulisimmin palaa jokaisen unkarilaisen povessa, on isänmaanrakkaus, rakkaus omaan kansallisuuteensa ja omaan kansalliseen kieleen. Se on, tämä isänmaan, tämä kansallisen itsenäisyyden rakkaus kaunein ja viehättävin puoli unkarilaisten kansallisuuteensa, ja se se myöskin on suojellut ja pystyssä pitänyt Unkarin kansaa niissä monissa kovissa myrskyissä, jotka ovat rajunneet heidän ihanan maansa ylitse, se se on, joka on tehnyt, että Unkarin valtio muutaman vuoden kuluttua saattaa viettää tuhatvuotista olemassaolonsa riemujuhlaa. Minä en suinkaan liioittele, jos väitän, että harvassa, kovin harvassa on se kansa, joka tulisessa isänmaanrakkautensa ja kansallisessa itsetunnossa voisi magyareille vertoja vetää. Heidän isänmaanrakkautensa, heidän kansallinen itsetuntonsa ei ilmesty paljaissa sanoissa, kauneissa puheissa, koreissa runoelmissa — vaan se ilmestyy työssä, teoissa, uhrauksissa; kun tarve vaatii, kun vaara uhkaa omaa maata, omaa kansallisuutta, heittää runoilija kanteleensa, kirjailija kynänsä, talonpoika auransa ja kaikki tarttuvat miekkaan, hengellä ja verellä noita kalliista kalliimpia aarteitaan puolustaaksensa, niinkuin tiedämme esim. vuosina 1848—49 tapahtuneen. Minä pyydän, että me tässä tilaisuudessa tyhjennämme sydämellisen maljan tälle jalolle, mainehikkaalle sankarikansalle, rakkaalle heimolaiskansallemme. Eljen a magyar nép, eläköön Unkarin kansa!"

Milloin Jalava piti jonkun puheen lähimmässä toveripiirissä, tapahtui se luonnollisesti ilman valmistusta. Mutta on kumminkin olemassa yksi semmoinen kirjoitettukin. Se on huhtikuun 16 p:ltä 1884, jolloin August Hagmanin ystävät olivat kutsuneet hänet päivällisille lausuakseen hänelle jäähyväiset, kun hän pitemmäksi aikaa lähti ulkomaille. Hagman oli vuosikautia, melkein yksin, erinomaisen tarmokkaasti hoitanut ja ylläpitänyt suomenmielistä ruotsinkielistä lehteä, Morgonbladetia, jonka merkitystä kansallisen asian hyväksi kestetyssä taistelussa tuskin voidaan liian suureksi arvata. Nyt hänen terveytensä oli heikontunut ja voimat väsähdyksissä, ja sydämestään ystävät soivat hänelle sitä levollisempaa elämää, jota hän Suomen pankin edustajana valvoessaan setelinpainattamista Kööpenhaminassa saisi nauttia. Jalavan puhe jakaantuu neljään osaan. Ensiksi hän mainitsee Hagmanin ansiot hänen varsinaisessa toimessaan ja esittää maljan "sanomalehdentoimittajalle", toiseksi hän julkilausuu kaipauksen, jonka Hagman on jättävä

ystäväpiiriin, ja esittää maljan "ystävälle", kolmanneksi hän esittää maljan "pohjalaiselle" ja neljänneksi "vanhalle pojalle", Näissä jälkimäisissä puheenosissa voimme tutustua Jalavan leikilliseen ivaan ja siihen tapaan, millä hän ja hänen pohjalaiset ystävänsä keskenään pilalla pistelivät toisiaan. Näytteeksi otan tähän kolmannen jakson:

"Veli Hagmanissa emme kunnioita ainoastaan etevää sanomalehdentoimittajaa ja hyvää ystävää, vaan vieläpä jotain muutakin, jotain, jos niin saan sanoa, korkeampaa. Hän on myöskin *pohjalainen*. Te kaikki, kunnioitettavat ystävät, tiedätte, mikä ylevä ominaisuus tämä ihmiselle on, sillä olettehan Te miltei kaikki pohjalaisia, joko Pohjanmaalla taikka täällä Helsingissä syntyneitä. 'Mi miehen kunto, mikä uljuus', niinkuin runoilija laulaa, pohjalaisessa! Kuka muu -lainen tahi -läinen meidän maassa saattaa hänelle vertoja vetää? ei savo- eikä lappalainen, ei hämäläinen eikä länsisuomalainen, uusmaalaisesta puhumattakaan. Varmaankin olisi Runeberg antanut Adlereretzin lausua Munterista: 'hän oli pohjalainen', jos ei hän itse olisi ollut pohjalainen ja siis, niinkuin kaikki pohjalaiset, suuressa määrässä nöyrä ja vaatimaton. Minä, jolla ei ole kunnia lukea itseäni tuohon 'suuren sukuhun', tuohon laajahan lajiperähän', ja jonka siis ei myöskään tarvitse antaa vaatimattomuudentunteen hillitä innostustani, minä saatan korkealle liehuttaa 'aatteen lippua' — ei, vaan korkealle julistaa pohjalaisten mainetta ja kunniaa ja suuruutta — tietysti kuitenkin sillä tarpeellisella muistutuksella, että Länsisuomesta se toki on, kuin ensimmäinen valo ja sivistys on Pohjanmaallekin tullut. Hyvät herrat, ihastuksen, ihmettelyn malja *pohjalaiselle Hagmanille!*"

Että Antti Jalavalla jo tähän aikaan oli puhujan maine, nähdään siitä tosiasiasta, että hän 1884 valittiin samana vuonna perustetun puheyhdistyksen esimieheksi. Ensimmäisen ajatuksen perustaa tällöinen yhdistys oli maisteri J. A. Lyly ilmituonut Kotikielen seuran kokouksessa 14/3, ja kohta sen jälkeen tuuma toteutettiin. Vielä samana kevätkautena pidettiin 6 kokousta puhe- ja deklamationsiharjoituksia varten ja seuraavina lukukausina niitä yhä jatkettiin; vuosijuhla vietettiin huhtikuun 1:senä, Suomen mainioimman puhujan, Fredr. Cygnaeuksen, syntymäpäivänä. Ainakin kaksi semmoista juhlaa vietettiin, 1885 ja 1886, ja kummassakin piti Jalava alkajaispuheen. Edellinen sisältää seikkaperäisiä tietoja ensi vuoden vilkkaasta toiminnasta, jälkimäisessä valitetaan, että toisena vuonna jäsenten harrastus on ollut melkoista vähempi. Kun yhdistyksessä oli huomattu retoriikan oppikirjan tarve, pyydettiin professori Fritiof Peranderia semmoista kirjoittamaan. Hän lupasikin käydä työhön käsiksi, mutta odottamaton, äkillinen kuolema esti häntä täyttämästä lupaustaan. Vuosijuhlissa 1886 Jalava myöskin lausui suomennoksen L. Kossuthin tulisesta puheesta kansankokouksessa Szeged'issä 4 p. lokak. 1848, ja sen jälkeen lähetettiin Kossuthille Turiniin unkarinkielinen tervehdyssähkösanoma.

Paitsi puheyhdistyksessä Jalava näinä vuosina esiintyi puhujana Kalevalan 50-vuotisjuhlassa Kaivopuistossa 28/2 1885, jossa hän luotuaan katsauksen kansalliseepoksemme vaikutukseen taiteen alalla erittäin kohdisti huomionsa Robert Kajanuksen silloin uusiin ja juhlassa soitettuihin Kalevalan-aiheisiin sävelteoksiin ja lopetti esittämällä säveltäjän maljan, sekä Arkadia-teatterin näyttämöllä 19/4 1886, lausuen jäähyväissanat teatterista eroavalle vanhalle näyttelijälle Ismael Kalliolle. Jälkimäisessä puheessa Jalava mainittuaan Kallion ansiot näyttelijänä erityisesti kiittää häntä kahdesta ominaisuudesta, jotka olivat vähemmän tunnetut ulkopuolella teatterin likeisimpiä piirejä: hänen rakkaudestaan kieleemme ja hänen säästäväisyydestään. Tästä puheen loppupuolesta otamme seuraavan kohdan, joka näyttää kuinka siihenkin aikaan arvoa pantiin suomenkielen viljelykseen:

— "Minä tarkoitan Kallion innokasta kansallista mielialaa ja hänen vilpitöntä rakkauttaan kansalliskieleemme. Tämä on ilmestynyt muun muassa siinä, että hän aina on lämpimästi harrastanut ja ahkeroinut kielen käyttämistä teatteritoveriensä kesken, ulkopuolella näyttämöäkin. Ja tämä ei ole minkään vähäpätöinen asia, kuin moni ehkä puusta katsoen saattaisi luulla. Jos oman kielen viljeleminen on tärkeä kaikille, jotka kansallisia pyrintöjä ja niitten voitolle pääsemistä harrastavat, niin se on kahta tärkeämpi näyttelijälle, varsinkin jos hän, niinkuin meillä usein on laita ollut, ei ole lapsuudestaan asti siihen täysin perehtynyt. Kaikkialla maailmassa pidetään kansallisteatteria kansallisen kielen ja sen viljelyksen mitä tehokkaimpana edistäjänä. Me tiedämme että esim. théâtre-français'ssa saadaan kuulla parasta, kauniinta franskaa.

Tämä kielellinen tehtävä ei saa olla vieras meidänkään teatterillemme. Meilläkin on jo se aika tullut, jolloin kieleemme puhtaudesta ja kauneudesta voi ja täytyy ruveta entistä enemmän huolta pitämään, suurempia vaatimuksia kuin tähän asti asettamaan. Mutta etupäässä sopii tätä, niinkuin sitä jo on julkisuudessa tehtykin, kansallisteatteriltamme vaatia. Siinä, jos missään, pitää saada kuulla virheetöntä, sujuvaa, kaunista, sanalla sanoen mallikelpoista kieltä. Tämän sekä kansallisessa että taiteellisessa suhteessa perin tärkeän tarkoituserän saavuttamiseksi on muun muassa välttämättömän tarpeellista, että näyttelijät ja näyttelijättäret niin keskenään kuin mahdollisuuden mukaan muittenkin kanssa aina puhuvat sitä kieltä, jolla heidän on näyttelemisen, sillä alituinen harjoitus on tässä, niinkuin

niin monessa muussakin asiassa, paras opetusmestari. Ja tässä suhteessa on, kuten jo sanoin, hra Kallio ollut hyvänä ja kiitettävänä esimerkkinä kumppaneilleen.

Vielä toisessakin suhteessa kunniavieras on jättänyt jälkeensä kauniin esimerkin, jota ei ainoastaan hänen teatteritoverinsa, vaan kaikkien meidän muittenkin ansaitsisi noudattaa. Tunnettu on että meidän köyhissä oloissamme näyttelijäin palkat eivät ole saattaneet olla liioin suuret. Mutta siitäkin pienestä palkasta, mikä Kalliolla on ollut, hän on ymmärtänyt ja voinut säästää niin paljon, että hän säästövaroillaan on voinut ostaa itselleen vähäisen maatilan, jonne hän nyt saattaa asettua huoleton loppu-ikänsä viettämään. Meidän nautinnonhimoisessa aikakaudessamme moinen säästäväisyys on yhtä harvinainen kuin kunnioitusta ja seuraamista ansaitseva ilmiö."

Kaksi lähinnä olevaa puhetta on Jalavan pitänyt suomalaisessa klubissa ollen yhä edelleen sen esimiehenä, edellisen 17/9 1887. Silloin oli saatu huoneisto Kämpin hotellissa, ja puhuja kertoo lyhyesti mitä vaikeuksia klubi oli varsinkin tyydyttävän huoneiston hankkimisessa kokenut olemassolonsa 11 ensimmäisenä vuonna. Sen johdosta on klubielämä ollut lamassa, ja hän kehottaa hartaasti jäseniä käymään klubissa ja arvelee, että melkoinen syy siihen eripuraisuuteen, joka on alkanut suomenmielisten piireissä ilmaantua, on se, että ei ole ollut lähempää seurustelua kansallismielisten välillä. "Nuoremmat eivät ole olleet tilaisuudessa päästä likempään tuttavuuteen vanhempien kanssa ja siten on suuremmissa tai vähemmässä määrässä vieraannuttu toisistaan, väärinkäsityksiä ja epäluuloja on syntynyt molemmiin puolin, ja asiat ovat siten vähitellen joutuneet sille ikävälle kannalle kuin ne ovat." — (Sanat tarkoittavat sitä hajaannusta, joka vei "nuoren puolueen" syntyyn.) Toisessa puheessa, 1/3 1888, Jalava tervehtii niitä eduskunnan jäseniä, jotka olivat klubiin liittyneet, ja huomauttaa miten tärkeää on, että maaseutulaiset ja helsinkiläiset toisiinsa tutustuvat; siitä on niin toisille kuin toisillekin hyötyä.

Puheena olevan vuosikymmenen lopulta mainittakoon vielä puhe kansalaiskokouksessa 8/11 1888, jossa Jalava innokkaasti kehottaa suomalaisen teatterin avustamiseen, ja toinen häissä Ilmajoen papilassa 23/4 1889 — puhe morsiamen vanhemmille, harras Suomen vakavien kotien ylistys.

Seuraavalta vuosikymmeneltä ei ole kokoelmassa muuta kuin kaksi puhetta, toinen teatterin 20- (13/10 1892) ja toinen saman laitoksen 25-vuotisjuhlassa (13/10 1897), molemmat saattaen mieleen rva Raa-Winterhjelman ansiota kansallisen teatterin syntymisestä ja edistymisestä.

Tullaan sitten vuosisadan vaihteeseen ja tukaliin valtiollisiin oloihin. Että sekin aikakausi olisi kuvastuva Antti Jalavan puheissa, on itsestään ymmärrettävää. Se tapahtuu ensi kerran 28/8 1900 pienessä juhlassa Kaivopuiston ravintolassa, johon olivat kutsutut J. Szinnyeji ja hänen rouvansa. Nämä olivat näet oleskelleet Suomessa sukulaisten ja ystävien luona ja olivat nyt lähtemäisillään paluumatkalle Unkariin. Lämminmielisessä puheessaan rakkaille vieraille Jalava kertoo läsnäoleville mitä he kotimaassaan olivat tehneet maamme asian hyväksi, esittäen samalla venäläisen sortopolitiikan aiheuttamia mielialoja meillä. — Vuotta myöhemmin, 17/11 1901, Jalava taas puhuu teatterin puolesta. Hän näet onnittelee Kasimir Leinoa sen menestyksen johdosta, jonka runoilija oli saavuttanut suurella historiallisella draamallaan, "Jaakko Ilkka ja Klaus Fleming". Lähtökohtana on siinä kansallisen ohjelmiston ääretön tärkeys kansallisteatterille. — Kovimmilta sortovuosilta ei ole mitään puhetta säilynyt, mutta alkaessaan ensimmäisen luentonsa suurlakkoviikon jälkeen, 8/11 1905, Jalava puhuttelee kuulijoitaan seuraavaan tapaan:

"Suuria asioita on tapahtunut sen jälkeen kuin viimeksi olimme yhdessä, ja minä onnittelen Teitä että vielä nuorina olette saaneet nähdä uuden valoisan ajan koittavan kansallemme.

Paljon muistuttavat viime viikon tapaukset n.s. Maaliskuun päivistä Unkarissa v. 1848. Unkarikin oli pitkät ajat saanut kärsiä sortoa ja vääryyttä Itävallan puolelta, johon se oli yhdistetty yhteisen hallituksen alaisena. Kun tuli tieto Helmikuun vallankumouksesta Parisissa, herätti se Unkarissa, niinkuin kaikkialla muuallakin, tulista innostusta valtiollisen vapauden hankkimiseen. Silloin koossa olevat säätyvaltiopäivät ja lukuisat kansankokoukset vaativat täysin perustuslaillista hallitusmuotoa, johon kuului vastuunalainen ministeristö, yleisillä vaaleilla valittava kansaneduskunta, kansallinen sotaväki, painovapaus j.n.e. Kun vallankumouksen aallot jo vyöryivät Itävallassakin, synnyttäen Wienissä verisiä melskeitä, ei Itävallan keisarin auttanut muu kun suostua unkarilaisten vaatimuksiin. Näin saivat unkarilaiset rauhallisella vallankumouksella tuota pikaa uudenaikaisen konstitutsionin, ja riemu siitä oli tietysti rajaton koko maassa.

Tätä riemua ei kumminkaan saanut kauan kestää. Valtiollisen vapauden hinta on kallis, se on useimmiten verellä suoritettava, ja sen saivat unkarilaisetkin kokea. Vallankumoukselliset liikkeet kukistettiin sotavoimalla ja vanha virkavaltaisin reaktioni pääsi taas valtaan, tahtoen riistää takaisin mitä hädän hetkenä oli ollut pakotettu antamaan. Unkarilaiset tarttuivat aseisiin vapauttaen sydänverellään puolustamaan, alottaen vapaussotansa 1848—49, jossa

olisivatkin päässeet voitolle, ellei Venäjä olisi tullut Itävallan avuksi. He sortuivat vapaustaisteluunsa ja joutuivat nyt lähes kaksi vuosikymmentä kestävästä julman sorron alaiseksi, jolloin heidän maassaan vallitsi täydellinen sotilas-, poliisi- ja santarmivalta, kunnes he suotuisain ulkomaisten tapausten avulla taas 1867 saavuttivat vapautensa ja itsenäisyytensä.

Suokoon Jumala ettei samantapainen reaktio enää syntyisi Venäjällä, vaan että se valtiollinen vapaus, jonka Venäjän kansa nyt on saavuttanut, jäisi sinne pysyväiseksi, varttuisi ja juurtuisi niin syväälle, ettei mitkään taantumuksen myrskyt sitä enää voi ylös repiä ja hävittää. Silloin on taattu Venäjään yhdistetyn Suomenkin vapaus — ulospäin.

Mitä taas sisälliseen vapauteen ja voimaamme tulee, niin riippuu se siitä, osataanko täällä vihdoinkin tulla yksimieliseksi kansaksi ja kyetäänkö etenkin määrävissä piireissä käsittämään, että maassamme nyt on alkanut *kansanvaltaisuuden aatteen* valloitusretki ja että se, joka ei tahdo tämän aatteen palvelukseen antautua, on kuin onkin sortuva sen voittovaunujen alle. Minä olen vakuutettu siitä, että ainakin Suomen kansallismieliset ylioppilaat käsittävät tämän ja tietävät asettaa työnsä ja toimensa sen mukaan."

Seuraavana vuonna 18/7 Jalava täytti 60 vuotta, ja hän vietti sen merkkipäivän kauniissa Peitsalon huvilassaan Lohjan järven rannalla. Hän oli siis ikämies, eikä hänen heikontunut terveytensä enää luvannut hänelle montakaan työvuotta; mutta siitä huolimatta hänessä nuoruuden ihanteet ja nuoruuden innostus muuttumattomina elivät. Sen näkee eräästä puheesta, jonka hän 15/4 piti suomalaisen sanomalehtimiesliiton kokouksessa ja jossa hän luo katseen menneeseen aikaan.

— "Ensimmäiset 1 1/2 vuotta Uuden Suomettaren olemassaolon ajasta lukuun ottamatta, olen sittemmin kaiken aika kuulunut vain sen avustajain eli käyttäjäkseni veli Pauanteen terminologiaa 'löysäläisten' joukkoon. Tämä löysäläisyys ei kumminkaan ole estänyt minua koko sydämestäni harrastamasta sanomalehtimiestointia ja tätä tointa kunnioittamasta. Suuresti minua sen vuoksi ilahuttaa saada nyt olla mukana Suomalaisen sanomalehtimiesliiton ensimmäisessä vuosikokouksessa, joskin minua surettaa se seikka että olot meillä ovat käyneet sellaisiksi, että tähän liittoomme eivät katso voivansa kuulua kaikkien suomenkielisten lehtien toimittajat ja avustajat.

Siihen aikaan kuin U. S. perustettiin 1869, ja vielä pitkät ajat sen jälkeen ei ollut kansallisessa puolueessa vielä mitään hajaannusta, mitään eripuraisuutta; kaikki vetivät yhtä köyttä, muita vastustajia ei tunnettu kuin ruotsikiihkoisia, ja heitä sekä heidän etevintä silloista äänenkannattajaa Helsingfors Dagbladia vastaan taisteltiin voimalla ja pontevuudella eikä suinkaan iskuja säästetty, jos niitä saatiinkin. Ja taistelua elähytti Snellmanin suuri personallisuus, jonka suuria ajatuksia meillä silloin oli onni kuulla sekä suullisesti että kirjallisesti. Ja näiden ajatusten ydinkohtia oli, sopinee sanoa, se kehotus ruotsikiihkoisille vallanpitäjille, jolla hän lopetti kuuluisan n.s. liberalisen puolueen ohjelman murhaavan kritiikkinsä: 'väistykää pois te, että me pääsemme sijaanne!'

Tuli sitte tuo onneton hajaannuksen aika. Valtiopäivillä se tuli ensi kerran näkyviin — 1885 vuoden valtiopäivillä. Hyvin muistan, kuinka Nya Pressen katsauksessaan näihin valtiopäiviin sanoi: 'Ilahuttavin ilmiö viime valtiopäivillä on kansallisessa puolueessa tapahtunut hajaantuminen.' Ja kun sillä puolella sitä katsottiin valtiopäivien ilahuttavimmaksi ilmiöksi, voi sen meidän kielellä kääntää niin, että se oli valtiopäivien surullisin ilmiö.

Minun ymmärtääkseni se todellakin on onnettomien kohtaus, mikä meille on voinut tapahtua, tuo kansallisen puolueen hajaantuminen, sillä sen kautta tietysti ruotsalainen puolue on saanut uutta tuulta siipiensä alle, jotka jo olivat joutua lerpalleen, ja nuorsuomalaisen liiton kautta se nyt on voinut nostaa päänsä. Mutta ei itku hädästä päästä, sanotaan, ja suomalaisen puolueen tulee, vaikka vähennetyin voimin, reippaasti ja rohkeasti jatkaa taisteluaan, taisteluaan Snellmanin ohjelman hyväksi, kulkiensa niinkuin luutnantti Zidén aina eespäin vaan, kunnes se on perille ajettu. Onneksi onkin puolueen päällehteen saatu uusi, terävä, voimakas kynä, joka J. V. Snellmanin ohjelman esittämisessä, selvittämisessä ja sovittamisessa aikamme oloihin seisoo yli kaiken kiitoksen ja jonka esimerkkiä muitten lehtien sopii ottaa noudattaakseen. Ja se on kylläkin ilahuttava ilmiö näissä muuten monessa kohden niin surullisissa oloissa.

Minä toivon että kaikkien puolueemme lehtien, kunkin kohdaltaan, kaikista niistä vastuksista huolimatta, joita tilausten ja ilmoitusten boikottaamisen y.m. muodossa heidän vastansa asetetaan, onnistuisi yhä eneneväällä innolla ja voimalla ja menestyksellä työskennellä Snellmanin ohjelman toteuttamiseksi, jotta kerrankin tunnussanamme *Suomi suomalaisille* pääsisi voittoon, ja tässä toivossa esitän maljan kaikkien suomenmielisten sanomalehtien toimittajille, niin suurempien kuin pienempien — sillä kaikki ovat he yhtä

tärkeitä palvelijoita 'Herran viinamässä', jos niin saan sanoa — suomalaisen sanomalehtimiesliiton maljan. Eläköön se kauan ja voimistukoon, varttukoon!"

Vielä samana keväänä Jalava piti toisenkin puheen kansallisesta asiastamme. Se on yhtä innostunut, jollei innostuneempi, mutta myöskin laajempi, niin ettemme katso mahdolliseksi sitä kokonaisena tähän ottaa. Se pidettiin Seurahuoneella Snellman-juhlassa 12/5 1906. Tässä puheessa, joka varmaan on mahtavimpia mitä Jalavalta on säilynyt, hän erityisesti kehottaa kansalaisia itsetietoiseen, hartaaseen työhön ja toimeen suomalaisuuden kohottamiseksi niin kodissamme kuin julkisessa elämässä. Nojaten unkarilaisen Tapani Szechenyin maansa naisille lausumiin sanoihin: "Te olette kansallisuutemme suojelusenkelit; ilman Teitä se ei koskaan elvy taikka lakastuu pian, sillä Te punotte kaiken ympärille suloutta ja elämää" — hän mitä innokkaimmin kutsuu Suomen naisia astumaan sen uuden kansallisen herätyksen ja innostuksen etupäähän, joka näytti olevan tulossa, valmistamaan suomenkielelle sille tässä maassa tulevaa isäntäsijaa ja hallitsijavaltaa. —

"Sen jos he tekevät, jos he sillä hartaalla, uskollisella tunteella, sillä hellyydellä ja uhraavaisuudella, joka on heidän luonteelleen ominaista, suosivat ja vaalivat kaikkia suomalaisuuden rientoja, niin että suomalaisuus heille tulee sydämen asiaksi tahi ehkä vielä paremmin 'muodin asiaksi' — sillä tuskinpa lienee mahtavampaa valtiasta kuin muoti — niin, jos he tämän kaiken tekevät, silloin on suomalaisuuden voitto taattu, sillä, kuten sanotaan, mitä naiset tahtovat, sitä Jumala tahtoo.

Älkööt he, älköönkään kukaan meistä suomalaisuuden hyväksi työskennellessämme välittääkään siitä että meitä soimataan liiallisesta kansallisesta innosta ja kiihkosta. Semmoinen soimaus ei tuota kellenkään häpeätä, sen alaisiksi ovat joutuneet monet, joiden nimet aikakirjoissa säilyvät suurella kunnialla. Mutta se olisi meille häpeäksi, suureksi häpeäksi, jos meitä päin vastoin voitaisiin syyttää liiallisesta velttoudesta ja välinpitämättömyydestä kansallisuutemme suojelemisessa ja vahvistamisessa.

Ei, kansallista innostusta meillä tosiaankaan ei vielä ole liiaksi, sitä tarvittaisiin vielä paljoa, paljoa enemmän, ja sen vuoksi minä päättäessäni puheeni en otakaan huutaakseni: *eläköön innostus*, vaan: *syntyköön innostusta* kansallisuutemme kalliiseen asiaan, syntyköön sitä kaikkialla kautta koko avaran Suomenniemen, mutta sellaista, joka ei jää vain heliseviin sanoihin ja koreihin puheihin, vaan joka ilmenee hartaassa, rohkeassa, uhrautuvassa tosityössä suomalaisuuden hyväksi. Sillä ja ainoastaan sillä tavalla luodaan se aika, jota meidän vanhemman sukupolven silmät eivät kai ikinä saa nähdä, mutta jonka kerran tulemisen vahvassa, järkähtämättömässä uskossa me poistumme ikuisen lepoon." —

Keväällä 1904 Jalava oli eronnut Kansallisteatterin johtokunnasta, mutta silti hän pysyi taidelaitoksen lähimmässä ystäväpiirissä. Sentähden ei voi meitä kummastuttaa, että hänen puheittensa joukossa vieläkin on teatteria koskevia. Siten hän johtokunnan toimeenpanemassa illanvietossa 5/5 1906 piti Ida Aalbergille kauniin puheen. Siinä hän ensin muistuttaa, että Kaarlo ja Emilie Bergbom, joita vuotta ennen oli innostuneesti juhlittu, jo olivat ijäksi poistuneet seuraten toisiaan kuolemassa niinkuin elämässäkin; mutta samoin kuin Väinämöinen lähtiessään oli jättänyt kantelon kansalleen, oli Bergbom jättänyt jälkeensä suuren elämäntyönsä, Suomen Kansallisteatterin, kansallensa iki-iloksi. Sitten puhuja kääntyy Ida Aalbergin puoleen tervehtien hänessä kauniinta Bergbomin taidetarhassa kasvanutta kukkaa, kiittäen häntä siitä maaseutumatkasta, jolla hän lukemattomille oli antanut tilaisuutta nähdä ja ihaila todellista, nerokasta taidettaan, ja vihdoin julkilausuen vakaumuksensa, että taiteilijatar alallaan yhä on oleva osallinen suomalaisuuden kohottamistyössä. — Toisenkin kerran Jalava vielä puhui Ida Aalbergille, nimittäin teatterin lämpiössä 21/11 1907, toivottaen hänelle menestystä Unkarinmatkalla, jolla taiteilijatar oli esiintyvä oman näyttelijäjoukon ympäröimänä. —

Viimeinen puhe siinä käsikirjoituskokoelmassa, johon edellinen esitys nojaa, on Seurahuoneella A. Meurmanin hautajaispäivän iltana, 22/1 1909, esiintuotu lausunto keskustellessa siitä, miten ne rahat olivat käytettävät, jotka oli päätetty kerätä muistoseppelten sijasta, joita vainaja ei ollut tahtonut haudalleen. Jalava ehdotti, että ne annettaisiin stipendirahastoksi sanomalehtimiesliitolle; kokous päätti kumminkin, että rahasto oli tuleva Suomalaisen Tiedeakatemian haltuun, mikä ei estäisi, että niistä joku avustus lankeaisi sanomalehtimiestenkin osalle.

Näin olen seurannut Jalavaa puhujana hänen viimeiseen elinvuoteensa asti. Totta sanoen ei puhekokoelma sentään ole lopussa. Sattuu näet joskus sille, jolla on sanottavaa sydämellään, että joku este ilmaantuu ja tukkii häneltä suun, ja niin on käynyt Jalavankin. Kokoelmassa on näet joitakuuta kirjoitettuja puheita, joihin on merkitty: "ei pidetty". Ainoastaan kerran hän on siihen lisännyt syynkin. Aino Achtén häissä 6/5 1901 hän oli aikonut pitää puheen morsiamen äidille, Emmy Achtélle, jonka hän tunsu ja jota hän ihaili Suomalaisen oopperan loistoajoilta saakka, mutta — "E. G. Palmén ehti ennen (!)".

Niin hajanaisia ja katkonaisia kuin tässä kirjoituksessa luettavat otteet Jalavan puheista lienevätkin,

niin toivon kuitenkin, että niistä näkyy minkäläunteinen hänen puhetapansa oli. Hän saattoi paikan ja tilaisuuden mukaan joskus olla hyväntahtoisen ivallinen, mutta enimmäkseen hän edeltäkäsikin valmistetuissa puheissaan esiintyy vakavana, suoramielisenä, lämminsydämisenä. Esitys on ylipäättään korutonta, ja kuvia hän käyttää harvanlaisesti, mutta silloin aina tehoovia. Milloin hänen isänmaallisissa puheissaan kohtaa sitaatteja, ovat ne tavallisesti unkarilaisilta runoilijoilta taikka valtiomiehiltä lainatuita, ja muutenkin kun esitys kohoo erittäin lennokkaaksi, aavistaa siinä vaikutusta hänen ihailemistaan unkarilaisista isänmaanystävistä. Sanoa Jalavaa kaunopuhujaksi varsinaisessa merkityksessä olisi ehkä liioittelua. Hän oli siksi liian suora, hiotumpaa taiteellisuutta vailla; mutta siitä huolimatta hän oli *hyvä puhuja*. Hän oli ajatukseltaan selvä ja loogillinen, hänen esityksensä oli tuntehikas ja kirkas, vakaumuksen kannattama, sanan takana seisojain mies, rehellinen suomalainen, joka työstä oli tullut puhujalavalle ja sieltä jälleen palasi työhön.

ALBERT EDELFFELT

Albert Edelfeltin kirjeitä parisilaisille ystävilleen.[28]

Suomalainen taideyhdistys on ilmottanut aikovansa tänä vuonna [1910] toimeenpanna Edelfeltin teosten näyttely, joka avataan 1 p. huhti- ja suljetaan 1 p. heinäkuuta. Näyttelyä koetetaan saada mahdollisimman täydelliseksi, jotta se tarjoaisi havainnollisen kuvan hänen taiteilijakehityksestään ja siten muodostuisi arvokkaaksi kunnianosotukseksi kaivatulle mestarille, jonka loistokas elämäntyö täyttää yhden Suomen taidehistorian kauniimpia lehtiä. Sanomalehdet ovat jo tietäneet kertoa, että Ranskasta ja Ruotsista on luvattu näyttelyyn lainata tärkeitä pääteoksia, ja voidaan siis odottaa yrityksen onnistuvan niin hyvin kuin jokainen taiteenystävä sydämestään toivoo.

Väärin olisi sanoa, että taideyhdistys on tässä asiassa suurta kiirettä pitänyt. Tänä vuonna kuluu jo viides vuosi umpeen siitä kun Edelfelt iäksi katosi näkyvistämme, ja oudon hiljaista on näinä vuosina ollut hänen hautakumpunsa ympärillä. Tällä huomautuksella en niinkään tarkota hänen taidettaan, josta sentään joskus on julkisuudessa muistutettu, muun muassa silloin kun on kokoelmiimme lunastettu hänen teoksiaan, jotka joko olivat joutumaisillaan ulkomaille taikka jo olivat sinne joutuneet; vaan enemmän hänen persoonallisuuttaan. Saattaa näet kummeksia, ettei taiteilijasta vielä ole yritetty luoda mitään seikkaperäisempää elämänkuvausta.[29] Edelfelt nimittäin ei ollut ainoastaan etevä taiteilija, vaan myöskin harvinaisen mieltäkiinnittävä ihminen. Taiteilijana hän on verraten hyvin tunnettu laajoissakin piireissä, mutta ihmisenä, persoonallisuutena häntä ei mainittavasti tunnuttane ulkopuolella sitä ystävä- ja tuttavapiiriä Helsingissä ja Porvoon tienoilla, missä hänen kotonsa oli, sekä Parisissa, missä hän vietti melkoisen osan elämänsä. Olisi kieltämättä mitä viehättävin ja kiitollisin tehtävä ottaa kuvatakseen merkillinen taiteilija, niin että hän eheänä, kaikin puolin valaistuna hahmona seisoi kulttuurielämämme merkkimiesten rivissä, jossa hänellä on tunnustettu sijansa. Onkohan vieläkin kauan odotettava, ennenkuin joku kykenevä siihen ryhtyy?

Taiteemme kehitykseen katsoen on Edelfeltin merkitys siinä, että hän meillä oli ensimmäinen sen suunnan edustaja, joka Ranskassa tunnetaan naturalismin ja impressionismin, mutta meillä tavallisesti realismin nimellä, ja että hän samanikäisille ja nuoremmille taiteilijanaluille osotti tien Pariisiin. Kumminkaan hän ei ollut syntynyt eikä alkuaan kasvatettu mainittua, ehdotonta luonnontodellisuutta tavoittelevaa taidesuuntaa varten. Sen ympäristön kautta, jossa hän oli kehittynyt, ennenkuin hän ulkomaille lähti, hän oli sekä taidekäsitykseltään että myöskin kansalliselta ja isänmaalliselta hengeltään pääasiassa Runebergin aikakauden lapsi. Jopa olivat hänen nuoruuden vaikutelmansa, joita läheinen "aateyhdeys" äidin kanssa piti heikkenemättömässä voimassa, niin syvät, että ne muun muassa selittävät ensiksikin hänen naturalisminsa eli realisminsa maltillisuuden ja toiseksi sen käänteisen aihevalinnassa, joka hänen taiteessaan tapahtui 1890:n vaiheilla. Ainakin on minulla (jolla oli onni tulla hänen ystäväkseen jo 1871, jolloin hän oli seitsentoistavuotias ja taiteilijaura hänelle vain kangasti hämärässä tulevaisuudessa) se vakaumus, että Edelfelt uudestaan ryhtyessään uskonnollisiin ja varsinkin historiallisiin aiheisiin, se on kun hän esim. maalasi Porilaisten marssin (1892) ja kun hän otti kuvittakseen Snoilskyn Ruotsalaisia kuvauksia sekä Runebergin Kuningas Fjalarin ja Vänerin Stoolin tarinat, ei niinkään noudattanut aikansa taidevirtauksia (mitä niissä siihen viittaavaa nähtäneenkään)

kuin sisällistä vaistoa, joka vei hänet takaisin nuoruuden vaikutelmiin. — Olen viitannut tähän kysymykseen, joka on tärkeimpiä taiteilijan kehityshistoriassa, sentähden että alempana luettavat kirjeet osaksi sitä valaisevat.

Mihin meillä kotimaassa ei näy merkkiäkään, se on ainakin alulle pantu ulkomaalla. Ranskassa on eräs Edelfeltin ystävä, *Henri Amic*, julkaissut kirjan,[30] joka sisältää muistelmia erinäisistä taiteilijoista ja heidän kirjoittamiaan kirjeitä — ja yksi näitä taiteilijoita on Edelfelt. Häneltä on julkaisussa seitsemän, tekijälle ja kahdelle muulle henkilölle osotettua kirjettä. Nämä kirjeet ovat kaikki erittäin mieltäkiinnittäviä, ja olen sentähden suomentanut ne täydellisinä. Toiselta puolen ne luovat kirkasta valoa taiteilijan ja hänen äitinsä keskinäiseen suhteeseen, joka on omansa herättämään sydämellistä kunnioitusta kumpaakin kohtaan, ja toiselta puolen me näemme niistä kuinka läheisiä ystäviä hänellä oli Ranskassa, jota Edelfelt melkein piti toisena isänmaanaan. Viimeisissä kirjeissä kosketellaan meidän valtiollisia oloja, ja niissä on huomattava se jalo piirre, että Edelfelt ei ulkomaalaisille kirjoita sanaakaan tuskallisista puolueriidoistamme. Mikä harvinainen hienotunteisuus siihen aikaan! Muuten kirjeet itse pääasiassa selittävät toinen toistaan, eikä välttämätöntä ole tarkemmin tuntea niitä henkilöitä, joille kirjeet on osotettu. Kirjasta näkee, että Henri Amic, joka nähtävästi on kirjailija, ja Edelfelt tutustuivat toisiinsa 1885. Se tapahtui aivan sattumalta Malmössä, johon molemmat, matkalla Pariisiin, olivat tulleet samassa junassa Tukholmasta. Tuskin he olivat monta sanaa vaihtaneet, ennenkuin huomasivat, että heillä oli yhteisiä ystäviä, ja siinä oli alku ystävyYTEEN heidänkin välillään. Muutoin on itse muistelmista merkittäväntä, mitä Amic kertoo Edelfeltin suhteesta hänen ystävänsä, etevään taiteilijaan Dagnan-Bouveret'hin. Sinä keväänä kun taulu "Jesus ja Mataleena" oli valmistunut, Edelfelt tapasi Dagnanin Cannes-kaupungissa jossa Henri Amic'in silloin oleskeli äitinsä, m:me Borget'n kanssa. Silloin antoi Edelfelt lähettää taulunsa Parisista Cannesiin näyttääkseen sen Dagnanille, ja Amic'in läsnäollessa hän Dagnanin neuvojen mukaan teki siinä muutamia korjauksia, niin hän esim. pitensi Jesuksen valkoisen puvun (mekon) noin 10 senttimetriä. Näkyi selvästi että hänen luottamuksensa ystävänsä arvosteluun oli ehdoton.

Mitä kirjeiden muotoon tulee, Amic huomauttaa Edelfeltin "melkein täydellisestä" ranskankielen taidosta ja hänen esitystapansa "sirosta yksinkertaisuudesta". Tunnettua on että taiteilijamme osasi ranskaa erinomaisen hyvin; kun ranskalainen kirjailija kuitenkin käyttää arvosanaa "*melkein täydellinen*", niin lienee syynä siihen itse ajatustapa, joka tietenkin on suomalainen tai ainakin pohjoismaalainen. Tunteiden ilmaisun suoruudessa ja vilpittömyydessä näet tunnemme oman kansalaisemme, miten hän tavoitteleekin ranskalaisen siroa sanontatapaa.

Kaikki kirjeet, joista ei muuta sanota, ovat osotetut Henri Amic'ille.

Helsingissä 1 p. tammikuuta 1894.

Rakas ystäväni!

Kuukausia sitte herään joka aamu vakaalla aikomuksella kirjoittaa sinulle, mutta tapani mukaan annan ajan juosta sormieni välitse ja panen iltasin maata kiroten saamattomuuttani. Vasta uudenvuodenpäivä on karkottanut velttouteni, ja käytän tätä hetkeä toivottaakseni sinulle kaikkea onnea ja vielä kiittääkseni sinua ystävyystestä, jota lakkaamatta olet minulle osottanut. Tiedämme kaikki että sinä, ystävä Amic, olet ystävistä paras, enkä voi sanoin lausua kuinka viimeinen todistus tästä hienotuntoisesta ja epäitsekkäästä ystävyystestä on minua liikuttanut: tarkotan sitä että kutsuit luoksesi sairaan ystäväni Sparren. Vietettyään pari viikkoa Bouleaux'ssa hän on sinulle ikuisesti kiitollinen; että hän terveeksi tulleena on voinut mennä naimisiin sen viehättävän nuoren neiden kanssa, joka nyt on rva Sparre, se on suureksi osaksi sinun ansiosi.[31]

Koska ikuisuus on siitä kulunut kun sinut näin — seitsemän kuukautta, luullakseni — aion nyt väsyttää sinua kertomalla mitä kaikkea olen tällä ajalla tehnyt.

Kesä oli kovin levoton. Ensiksi oleskelin vaimoni ja poikani kanssa kuukauden Norjan vuoristossa. Tulos oli sangen hyvä vaimooni nähden: hän on alkanut tulla entiselleen, niin että luulen voivani perheineni asettua Pariisiin... Sen jälkeen matkustin Tanskaan maalatakseni muotokuvia eräässä sikäläisessä linnassa. Palattuani Suomeen tapasin äitini vaarallisesti sairaana ja koin monta tuskallista hetkeä ennenkuin hän parani. Kiitän Jumalaa, että hän jälleen on terveenä niinkuin ennen, vaikka taudin uusinta uhkaa meitä kuin mikä Damokleen miekka.

Ryhdyin silloin rohkeasti tuohon äärettömään kankaaseen, viisi metriä korkea ja puolikolmatta leveä, (Jesuksen syntymä,[32] josta olen sinulle puhunut), ja kaikki meni hyvin puolitoista kuukautta, kunnes appeni sairastui, huononi huononemistaan ja kuoli 14 p. joulukuuta. Murheen painamana ja valvomisesta uupuneena vaimoni silloin sairastui influenssaan, ja poikani samoin. Nyt he sentään, Jumalan kiitos, ovat toipumassa! Viime ajat

ovat, niinkuin näet, olleet surullisia ja synkkiä.

Aion ensiksi maalata suuren tauluni valmiiksi; matkustan sitten Tanskaan, jossa yksi muotokuva on viimeisteltävänä, ja jatkan sieltä Parisia kohti, jossa toivon olevani keväällä. Siinä suunnitelmani.

Ei olisi totta, jos sanoisin olleeni kaipaamatta Parisia ja sikäläisiä ystäviäni. Mikä minua lohduttaa, on tieto, etteivät he unohda minua; eivät he ainakaan vielä ole sitä tehneet. Luulen ettei minulla missään ole uskollisempia ystäviä, ja puhe ranskalaisen epäluotettavuudesta on noita perin väärää lauseparsia, joita vain tyhmyrit, kateelliset ja tietämättömät toistavat.

Totta puhuen juuri parisilaisia ystäviäni ja heidän muodostamaansa henkistä piiriä minä kaipaen. Sitä vastoin minä tuskin ajattelenkaan sikäläistä seuraelämää ja bulevardin asfalttia. Ja miksi niin tekisinkään, jos ikävöin Emile Blavet'n tai Armand Silvestre'n proosaa, niin saahan *Figaron* ja *Gil Blas'n* jokaisessa Helsinginkin kahvilassa; ja mitä seuraelämään tulee, en tarvitse muuta kuin avata paronitar Staff'in *Le savoirvivre* saadakseni kohta kylläkseni siitä puolesta Parisin elämää.

Sillä rauhalla, joka vallitsee syrjäisessä maassa, semmoisessa kuin meidän, on myöskin viehätöksensä. Täällä tekee työtä ilman tilaisuutta liiaksi puhua taiteesta, tällä tottuu hyvään järjestykseen, joka pelastaa pienissä rahoissa tuhlaamasta innostuksensa ja luomisvoimansa pääomaa. Ainoastaan hyvin harvoin näen täällä taiteilijoita, mutta kun se tapahtuu, huomaan ilokseni, että minä, vaikka pian täytän neljäkymmentä vuotta, kumminkin olen "nuorta polvea". Olemme tositeossa saaneet syntymään nuoren koulun, aitomodernin, ja pääasiassa hyvän. Kirjailijat, maalaajat, säveltäjät, kaikki viimeistä kuosia, melkein symbolisteja, mutta paremmin norjalaisen kuin Sâr Peladanin koulua. Varsinkin on merkittävä nuori säveltäjä, Jean Sibelius (älä unohda tätä nimeä, se on kerran tuleva kuuluisaksi, ja Parisissa häntä soitetaan kaksikymmentä vuotta hänen kuolemansa jälkeen), joka, minun mielestäni, on erinomainen taiteilija.

Suuri dekoratiivinen tauluni *Jesuksen syntymä* ei voi tulla näytellyksi Parisissa, se on vaadittu asetettavaksi kirkkoon toukokuulla. Salonkiin minulla siis ei ole muuta kuin uusi äitini muotokuva ja yksi lumimaisema (effet de neige) — näet että noudatan neuvojasi —, "jos" huomaan nämä taulut hyväksi, ja "jos" ne saavuttavat varsinkin Dagnanin hyväksymisen.

Kuinka Dagnan voi? Mitä hän tekee? Olen juuri kirjoittanut hänelle, mutta odottaessani [vastausta] olisin hyvin kiitollinen, jos antaisit tietoja hänestä ja kaikista ystävistämme.

Olen lukenut kirjasi George Sandista täällä erään naisen luona. Ilmailematta että tunsin tekijän minä kysyin, mitä hän siitä piti: "Kirja on vakavan, teeskentelemättömän tunteen läpikäynti, hän vastasi; se on niitä harvoja teoksia, joita me pohjoismaalaiset täysin ymmärrämme." Arvaapas, olinko iloinen.

Onko tänä vuonna Bouleaux'ssa vietetty jouluyötä?[33] Surullisina juhlina, joita minä olen elänyt, on ajatukseni usein harhaillut aina vieraanvaraiseen taloon saakka Gouvieux'n lähellä.

Mitä tekee Gunnar Vennerberg?[34] Onko hänen parannuksillaolonsa Uriage'ssa tuottanut hyviä tuloksia?

Vaimoni ja minä lähetämme M:me Borget'lle parhaimmat, vilpittömimmät onnentoivomuksemme uudeksi vuodeksi.

Minä uudistan onnitteluni sinulle, ja pyydän anteeksi, että olen koko ajan puhunut itsestäni. Luja kädenpuristus aina hartaalta

Albert Edelfeltiltäsi.

Seuraava kirje on kirjoitettu nuorelle Jean-Baptiste Pasteurille hänen isänsä, mainion tiedemiehen, kuoleman jälkeen:

Helsingissä 2 p. lokakuuta 1895.

Rakkahin ystäväni.

Kaikki maailman sanat ilmaisivat ainoastaan hyvin vaillinaisesti mitä minä tunsin, kun sanomalehdissämme kohtasin onnettoman sähkösanoman Mr Pasteurin kuolemasta. Tiesin kyllä mitä isänne, jota viisitoista vuotta olen ihailnut, kunnioittanut ja rakastanut, minulle merkitsi, mutta vasta nyt on minulle selvinnyt, mikä sija, mikä ääretön sija hänellä oli sydämässäni, sillä minä itken häntä niinkuin isääni, ja maailma on minusta tyhjä kun hän on

poissa. Hänen minulle alituisesti osottamansa ystävällisyys, jonka arvoinen niin hartaasti olisin tahtonut olla, hänen minulle tuhmaamansa hyvyys, tuo hyvyys, joka monena synkän surun hetkenä on minulle ollut ainoa valonsäde, olisivat riittäneet herättämään minussa ikuisen kiitollisuuden. Mutta sitäkin enemmän olen hänelle velkaa: tämä suuri mies, jonka sydän oli hänen neronsa laatuinen, on minussa elähyttänyt uskoa hyvän lopulliseen voittoon, hän on todistanut, että elämä ansaitsee elämisen vaivan, koska tämän kurjan maan päällä meidän kaltainen mies voi olla niin todellisesti suuri, koska täällä vielä on tavattavissa semmoinen älyllinen ja siveellinen kauneus, joka mitä välittömimmin virtaa Jumalasta.

Tiedän että Ranska ja koko ihmiskunta itkevät hyväntekijäänsä, mutta en voi vielä kiinnittää mieltäni heidän suruunsa: tämän avatun haudan edessä olen liian täynnä omaa ja teidän suruunne. En voi lakata ajattelemasta teitä kaikkia, jotka kannatte hänen nimeään ja joille hän oli kaikki: isä, keskipiste, ylpeys ja hellyyden esine. Miten hän teitä rakastikaan, ja miten te häntä ihailitte! Kunpa olisin Parisissa voidakseni tällä hetkellä seisoa tämän ruumisarkun edessä, jonka kaikista maailman maista tulleet laakerit peittävät, ja sanoakseni sille, joka siinä nukkuu pitkän, kunniakkaan työpäivänsä jälkeen, kuinka harras kiitollisuuteni häntä kohtaan on syvä ja ikuinen, kuinka siunaan hänen muistoaan.

Sanokaa, rakas ystävä, m:me Pasteurille, m:me Jean-Baptistelle, m:me Vallery-Radot'lle, hänen miehelleen ja lapsilleen, että me mitä vilpittömimmin otamme osaa heidän äärettömään suruunsa, ja että me kaikki käsitämme tämän korvaamattoman tappion, niinkuin olisi suru kohdannut omaa perhettämme.

Syleilen teitä sydämellisesti. Teidän aina harras

Albert Edelfelt.

Nyt seuraava kirje on osotettu René Vallery-Radot'lle:

Helsingissä 11 p. syyskuuta 1901.

Rakkahin ystäväni.

Tiedätte Jean-Baptisten kautta ja lähettämästämme ilmotuskirjeestä mikä julma suru on meitä kohdannut. Isku on sitä kauheampi, kun me kuukauden ajan olimme huomanneet äitini terveyden ilmeisesti paranevan. Jopa olivat lääkärit sanoneet, että voisin ajatella lokakuulla matkustaa Ruotsiin (muutaman tärkeän muotokuvan tähden).

Lauantaina 24 p. elokuuta äitini oli ollut erittäin iloinen ja hyvissä voimissa. Hän kertoi minulle paljon kihlajaisistaan, olostaan Marseillessa, toisen keisarikunnan synnystä, isästäni. Hän istui pianon ääreen ja soitti suureksi iloksemme musiikkikappaleita, jotka hän ennen muinoin oli säveltänyt ja jotka me niin hyvin tunsimme. Vaimoni saapui illalla erään ystävättären kanssa, ja me ryhdyimme tavallista suurempiin valmistuspuuhiin viettääksemme äitini syntymäpäivää 25 p. elokuuta. Olin antanut sidottaa kuvittamani *Runebergin Vänrikki Stoolin tarinat*. Olin antanut painattaa kirjan loistopaperille ja illalla sepitin omistuskirjotuksen, "sille, joka oli minua opettanut lukemaan tätä kirjaa sekä rakastamaan isänmaata ja runoutta".

Olimme jo panneet maata, kun sisareni klo yksitoista tuli minulle sanomaan, että äidilläni oli kuume. Molemmat lääkärit, jotka olivat läheisiä naapurejamme, riensivät meille. Mutta he antoivat kovin vähän toivoa. Tauti oli ankara vatsakuume (fièvre gastrique), ja sydän toimi kovin huonosti.

Kertoa teille kuinka hädissämme olimme niinä neljänäkymmenenä tuntina, jotka tauti kesti, onhan se tarpeetonta, vai miten?

Tiedätte mitä äitini on ollut meille kaikille. Olemassaolomme aurinko, keskipiste, epäjumala! Hänen persoonallisuutensa oli erinomaisen voimakas ja mukaansa tempaava, parhaimmat taiteilija-ponnistukseni johtuvat hänestä. Äitini oli kaksikymmentä vuotta minua vanhempi: hän oli luonteeltaan hyvin nuori ja minä olen viisitoista vuotta sisariani vanhempi. Siten hän oli minulle vanhempi sisar yhtä paljon kuin äiti, ja me olemme koko ikäni eläneet läheisessä aateyhteydessä. Ihanteellinen henki, joka täytti hänen olentonsa, luja luottamuksensa Jumalaan ja oikeuden lopulliseen voittoon, hänen iloinen rohkeutensa ja ylevä tapa käsittää taidetta ja elämää, kaikki tuo oli minulle ihan välttämätöntä vastapainoksi sille, mitä minussa itsessäni on epäroivää ja pessimististä. Sisarparkani ovat kuitenkin paljon surkuteltavimmat. Kunpa me, vaimoni ja minä, voisimme sulostaa heidän kauheaa yksinäisyyttään!

Kuinka usein onkaan äitini puhunut teistä kaikista tänä kesänä! Hän luki usein kaunista kirjaa[35] Mr Pasteurista, jonka olette antanut sisarelle, ja hänen katseensa loisti aina kun hän mainitsi tämän suuren nimen.

Selaillaessaan Parisista tuotuja albumejani hän erittäin kiinnitti huomionsa nti Camillen piirustuksiin: "Kas tuossa silmät, jotka ovat mieleni mukaiset", hän virkkoi. Minä luin hänelle kirjeenne jälkikirjoituksen: "Camille pyytää, että lähetätte kirjeenne ilman postimerkkiä: se on hänen tapansa ilmaista vastalauseensa kotkaa vastaan."

"Oi, mikä kelpo nuori tyttö!" äitini lausui nuorekkaan vilkkaasti nousten nojatuolistaan, "sitä minä häneltä odotin".

En voi jatkaa, sillä kaikki nuo muistot liikuttavat minua enemmän kuin voin sanoa. Ilmottakaa minulle vain, oletteko saanut tämän maksamattoman kirjeen, ja minä kirjoitan teille laajemmin.

Kreivi Snoilsky, Ruotsalaisen akatemian jäsen, kirjotti minulle kesäkuulla: "Tunsin jo Mr Vallery-Radot'n oivallisen kirjan. Hän on asetettu vakavien ehdokkaiden luokkaan, joita on sangen vähän".[36]

Näkemiin asti, rakas ystäväni; vaimoni, joka on ollut ihailtava tänä koetuksen aikana, sillä hän on huolimatta suuresta murheestaan hoitanut kaikki käytännölliset asiat, palauttaa itsensä hyvään muistinne ja samoin sisareni. Pyydän että esitätte kaikille omaisillenne vilpittömät ja kunnioittavat tervehdykseni, ja luottakaa suuren ja muuttumattoman kiintymykseni tunteisiin.

Vanha, harras ystäväni
Albert Edelfelt.

Helsingissä 17 p. syyskuuta 1901.

Rakas ystäväni!

En osaa koskaan sanoa mitä kaikkea hyvää kirjeesi on minulle tehnyt. Semmoisina elämänhetkinä on avun tarpeessa ja sentähden sana lausuttuna ystävän sydäimestä vaikuttaa paljon enemmän kuin kaikki maailman filosofiset tutkielmat. Tunnen itseni hirmuisen yksinäiseksi! Tämä voi kuulua oudolta perheenisän suusta, mutta äitini oli minulle isä ja äiti, veli ja sisar. Olen sisariani paljon vanhempi. Isäni kuoli, kun he olivat lapsia. Sitäpaitsi elin lähimmässä aateyhteydessä äitini kanssa, joka oli luonteeltaan niin nuori, niin taiteilija, niin luottava tulevaisuuteen sekä hyvän ja oikeuden lopulliseen voittoon. Häntä kaipaen yhtä paljon Ranskassa kuin täällä, sillä pian kolmenakymmenenä vuotena olemme lakkaamatta kirjeissä vaihtaneet ajatuksiamme. Pitkiä aikoja olemme kirjoittaneet toisillemme joka päivä. Harvoin olen tavannut hänen vertaistaan taiteilijasielua, en koskaan, luullakseni, päivänpaisteisempaa, iloisemmin rohkeata persoonallisuutta. Epäröiminen ja pessimismi luonteeni pohjalla tarvitsivat välttämättömästi sitä nuoruuden lähdeettä, joka hänen sydämensä oli, — tämä sydän, joka ei koskaan vanhentunut!

Suomen onnettomuudet antoivat ensimmäisen iskun äitini terveydelle. Hän joka oli kasvanut maamme kauniina kirjallisena aikakautena, suurimman suomalaisen runoilijan, Runebergin, silmien edessä, hän joka iloiten oli nähnyt miten tätä kaunista rakennusta rakennettiin: vapaata, koulunkäynnystä, taiteellista, ihanteenpalvelukseen antautunutta Suomea, hän kärsi liian julmasti nähdessään, miten riehui taantumus- ja venäläistyttämisen, jonka aivotatarilaisen hävityshengen oikku oli alkuunpannut.

Kunpa voisin tehdä työtä, tehdä työtä unohtaakseni kiehuvan tuskan! Mutta se on hyvin vaikeaa, ja siveltimet putoavat käsistäni.

Olemme paljon ajatelleet Gunnar Vennerberg parkaa. Äitiäni, joka suuresti ihaili hänen isänsä kykyä, koski läheltä tämän sairaus. Skandinaavian sanomalehdet julkaisivat tavantakaa tietoja hänen terveydentilastaan.

Uskotko? äitini oli hyvin, hyvin voimissaan toissa päivänä ennen kuolemaansa, mutta hänen mielensä oli aivan kiintynyt Nordenskjöldin kuolemaan ja Vennerbergin, hänen nuoruutensa mielisäveltäjän, sairauteen. Hän oli erittäin ihastunut musiikkiin, jonka Gunnar Vennerberg oli säveltänyt Davidin 23:tta psalmia varten, ja me olemme kaiverruttaneet muutamia sanoja siitä psalmista hänen ruumisarkkuunsa.

Ystäväsi Baldensperger, joka onnekseni on minunkin ystäviäni, on hyvin herttainen, ja

sanon sen painolla: meistä, vaimostani ja minusta, tuntuu ikävältä, että olemme tavanneet hänet niin surullisissa oloissa ja voineet niin vähän tehdä hänen hyväkseen.

Vaimoni on ollut ihailtava tällä murheellisella ajalla. Hän on niin huolehtinut kaikista käytännöllisistä asioista, että hän nyt väsymyksestä nääntyneenä on vuoteen omana. Sisareni, joita on syytä enemmän surkutella kuin minua — sillä he ovat yksin maailmassa, ovat osottaneet uskaliaisuutta, joka muistuttaa äitiäni. Esitä kunnioittavin ja myötätuntoisin kiitollisuutemme m:me Borget'lle ja tervehdi sydämestä Dagnania ja kaikkia ystäviämme. Kirjoitan jonkun päivän päästä Dagnanille. Puserran lämpimästi käsiäsi ja kiitän sinua yhä uudestaan. Anna tietoja itsestäsi hartaalle ystäväillesi

Albert Edelfeltille.

Firenze, 28 p. huhtikuuta 1903.

Rakkahin ystävä.

Aikoja sitten olen sinulle kirjoittanut Suomesta lausuakseni kuinka vaimoni ja minä otamme osaa suruun, joka on sinua kohdannut, ja kuinka me pidimme hänestä, jonka poismenoa itket. Emme koskaan unohda sitä suoraa ja todellista myötätuntoisuutta, jota m:me Borget on meille osottanut.

Saan vilpittömästi kiittää sinun kauniista kirjastasi *En regardant passer la vie*, jonka me molemmat olemme lukeneet mitä suurimmalla mielenkiinnolla. Usein ovat kyyneleet nousseet silmiini uudestaan eläessäni Bastien-Lepagen aikaa, niin täynnä innostusta ja toivoa.

Sairaina, influenssan vaivaamina, epätoivoisina nykyisen hallitussuunnan tuottamista valtiollisista vainoomisista ja rettelöistä, janoten aurinkoa, taidetta ja rauhaa lähdimme kuusi viikkoa sitten Italian matkalle. Mutta nautinto ei ole täydellinen. Ensiksikin kauhea ilma (Ranskassakin olette sitä kokeneet), toiseksi mitä pahimpia valtiollisia uutisia kotoa.

Tsaari on tosiaan nimittänyt hirmuisen Bobrikoffin Suomen diktaattoriksi. Hän on alkanut diktatuurinsa — joka antaa hänelle oikeuden ilman tutkimusta, ilman tuomiota karkottaa ja lähettää Siperiaan kenen hän tahtoo — ajamalla maanpakoon kymmenen Suomen etevintä miestä, joiden joukossa muutamia lähimpiä ystäviäni. Sisareni, jotka ovat kotona poikani kanssa, kertovat törkeästä raakuudesta, millä santarit tekevät tarkastuksia karkotettujen äitien ja omaisten kodeissa. Etkö tuntenut kreivitär Mannerheimia Parisissa? Häntä, jolla oli niin kaunis ääni, m:me Marchesin oppilasta? No niin! hänen miehensä ja hän itse ovat ensimmäiset karkotuslistalla. Ne jotka aiottiin lähettää Siperiaan ovat onneksi päässeet pakoon; toiset lähtevät ulkomaille, mutta melkein kaikki joutuvat vararikkoon maanpaon kautta.

Tähän aikaan saa tottua kaikkeen, mutta isku on kuitenkin ollut meille kauhea. Vaimoni, joka tahtoi seurata minua Pariisiin, palaa kotiin suoraan Baselin kautta, terveydeltään huonompana ja rasittuneempana kuin lähtiessään.

Minun on maalattava toisinnos Pasteurin muotokuvasta Parisissa. Vihdoin on minulle luvattu, että alkukuva on asetettava Luxembourgiin — myöhäinen oikeus! — Minulle on oleva suuri ilo jälleen nähdä teidät kaikki Parisissa ja muutamia kuukausia tuntea olevani taiteilija ja ajatteleva ihminen!

Suo anteeksi tämä murheellinen kirje! Mutta kun murhe painaa mieltä, silloin puhuu mieluummin ystäville, joissa tietää kohtaavansa ymmärtämystä. Sinä itket äitiäsi, minäkin olen kadottanut omani ja isänmaani. Kaikki on mustaa, mustaa, mustaa ympärilläni. Esitä Dagnanille ja Courtois'lle parhaimmat tervehdykseni.

Puserran kättäsi ja sanon sinulle sydämellisesti: näkemiin asti.

Hartaudessa
Albert Edelfelt.

Grosses Palais. Meiningen. 25 p. lokakuuta 1903.

Rakkahin ystäväni.

Miten oletkaan herttainen, kun kirjoitit minulle! Sain tervetulleen kirjeesi juuri astuessani rautatievaunuun tullakseni tänne. Olenko kertonut, että Meiningenin perintöruhtinatar,

Saksan keisarin sisar, on tahtonut, että maalaisin hänen muotokuvansa. Lenbach on hänet maalannut en tiedä kuinka monasti, — ja nyt asun minä jo neljättä päivää linnassa etsien luontehikkaita asentoja ja miettien miten on suunniteltava tämä muotokuva, jonka tahdon tehdä niinkuin parhaiten osaan; tahdon että sillä on oleva oikein taiteellinen ryhti, sillä sitä ilman ei olisi kannattanut tulla niin kaukaa.

Neljän maanmiehen kera on minulla oleva yksityisnäyttely Berlinissä 15 p:stä marraskuuta 15 p:ään joulukuuta. Käynkö siihen aikaan Parisissa? Sitä en vielä tiedä, sillä Suomessa olen jättänyt kesken useita töitä ollakseni täällä prinsessan määräämänä päivänä, lokakuun 22:ntena.

Sain uutisia Dagnanista Coquelinin kautta, joka esiintyi Helsingissä. Minua haluttaa suuresti käydä Parisissa nähdäkseni teitä kaikkia, sillä, mitä sanottakoon, ei ole taiteilijaelämää muualla kuin Parisissa!

Vaimoni on sairas; jätin hänet Tukholmaan, jossa hän parannuttaa nivelreumatismiansa. Suokoon Jumala, ettei hänen tautinsa olisi niin vaarallinen kuin hän itse luulee.

Ja Suomessa on surkeaa, surkeaa, surkeaa. Mielivalta kaikkialla. Urkkijoilla on riemuaika. Lähes kaikki kunnan miehet ovat maasta karkotetut. Prinsessa, mallini, kysyy minulta usein: "Tietääköhän keisari Nikolai, mitä hän tekee taikka antaa tehdä teillä?" — Täytyy uskoa, että hän ei tiedä, sillä muuten hän ei sallisi niin vihattavaa ja raakaa hallitusta.

Miten tehdä työtä semmoisissa oloissa? Olenkin käyttänyt tilaisuutta vaihtaa ilmaa tulemalla tänne. Olet hyväntahtoisesti osottanut mielenkiintoa maatani ja poikani tulevaisuutta kohtaan. Oli kysymys tehdä hänet Sveitsin tai Ranskan alamaiseksi; mutta ensiksikin nuorukainen ei tahdo kuulla puhuttavankaan kansastaan luopumisesta, ja toiseksi ovat kaikki ne, jotka ovat anoneet oikeutta muuttaa lapsensa toisen maan kansalaisiksi, tulleet pitemmittä mutkitta karkotetuiksi. Toivokaamme että kuusi vuotta tämän jälkeen olot ovat parantuneet, sillä onhan jo menty mahdollisimman kauas taantumushullutuksessa. Täällä, Saksassa, kaikki ihmiset surkuttelevat meitä, mutta ei kukaan voi antaa hyvää neuvoa.

Kumminkin on kerrassaan ilahduttavaa, että kaikesta huolimatta maalaus näyttää meillä edistyvän. Näyttely, jonka juurikaan olemme avanneet Helsingissä, ei ole ollenkaan huono.

Ota Toledo-kynäsi ja kirjoita minulle pari sanaa. Puhu itsestäsi, ystävistä, Parisista, se on oleva hyvä teko.

Minua kohdellaan täällä ihastuttavasti, mutta elämä on järjestetty minuutin mukaan, preussilaiseen tapaan, ja minä kaipaen suuresti sitä rajatonta vapautta, johon puolen vuosisadan aikana olen tottunut.

On jo myöhäistä, panen maata ollakseni raittiilla, hyvällä tuulella ja voidakseni tehdä työtä huomenna. Luota aina vanhaan ja vakavaan ystävytyteeni.

Sinun harras
Albert Edelfeltisi.

Berlin, Hôtel Windsor (Behrenstrasse 65).

8 p. joulukuuta 1903.

Katsoppas, rakas ystäväni, kuinka vääryys vallitsee tässä maailmassa! On jo kuukausi siitä kun kirjoitit minulle herttaisen kirjeen, ja minä, hirveä pahus, en ole vielä vastannut!

Dagnan on hyvissä voimissa, ja hänen *Parnassinsa* tekee hyvän vaikutuksen Sorbonnessa! — se on juuri niinkuin pitää. Ja sinä näytät tekevän työtä kuin hullu, — se on ihailtavaa.

Sinä ihmettelet että vielä olen Berlinissä: samoin teen itsekin. Olen ollut niin tyhmä, että tällä pimeällä vuodenajalla olen alottanut maalata erään nuoren juutalaisneiden, pankkiirin tyttären, muotokuvaa. Olen tahtonut maalata sähkövalolla: tulos on surkea. Olen pakotettu tekemään kaikki uudestaan taikka jättämään kuvan sikseen ja se harmittaa minua hirveästi.

Neljän suomalaisen maalaajan näyttely on ollut sangen onnistunut. Muutamat berliniläiset, "nuorten" puolueen arvostelijat ovat minua kuitenkin kiusanneet. Varsinkin yksi, josta sanotaan että hän edustaa Max Libermannia (joka persoonallisesti on ollut äärettömän rakastettava ja joka tervehtii sinua), väittää etten koskaan ole ollut maalaaja, ettei minulla ole temperamenttia ja että olen vanha maailmanmies, rakastettava ja pintapuolinen. On

surullista kuulla huudettavan koko maailmalle mitä joskus aivan hiljaa on valittanut itselleen, silloin kun kaikki on näyttänyt mustalta. Minulla alkaa täällä tulla hirveän ikävä, kaukana kotoa, hotellissa eläen, kaupungissa, joka lopulta, huolimatta täällä vallitsevasta miehekkäästä tarmosta ja järjestyksestä, on minulle syvästi vastenmielinen. Berliniläiseltä puuttuu kokonaan saksalaisen rakastettavat ominaisuudet hyväluontoisuus (bonhomie) ja romanttisuus. Taiteella täällä ei ole mitään erikoista merkitystä; keisari ratkaisee kaikki taiteelliset kysymykset, muuttaa palkintolautakunnan päätökset, oikaisee rakennussuunnitelmat, piirustaa lisäkuvia Wagnerin muistopatsaaseen; sanalla sanoen hän menettelee niinkuin hän olisi taiteen suurmestari samoin kuin armeijan ylikomentaja.

Olen melko usein käynyt teatterissa. Siinä on suuresti edistytty, kiitos olkoon Meiningenin herttuan harrastuksien ja kiitos Parisin esimerkin. Täällä näytellään kahdessa modernissa teatterissa sangen hyvin Oscar Wilden *Salomea* sekä erästä Sofokleen kappaleen mukailua, *Electraa*. Yhtä sotilaskappaletta *La Diane'a*[37] esitetään niinkään hyvin. Siinä on upseereja, sotilaita, sotaneuvosto y.m. Nämä kohtaukset herättävät täydellisen illusionin, niin yleinen on sotilaallinen kasvatus täällä, niin osaavat näyttelijätkin pukeutua ja esiintyä preussilaisina upseereina.

Vaimoni voi vähän paremmin: minä palaan Suomeen viettääkseni pari kuukautta hänen ja poikani seurassa: toivon voivani tehdä työtä, huolimatta jokapäiväisistä valtiollisista ikävyyksistä. Olen saanut kylläkseni tästä matka- ja laukku-elämästä: tahdon työskennellä omassa atelieerissani.

Teen mitä voin päästäkseni Pariisiin vähän varhemmin tänä vuonna. Parisi! sitä rakastan enemmän joka päivä, eikä se ole sähkövalojen, myymäläin, ravintolain taikka naikkosten tähden, sillä niitä on täälläkin, jopa enemmän kuin Parisissakin — ei! minä kaipaen Parisin verrattoman taiteen ja vapauden henkeä. Täällä ollaan liian kuuliaisina, liian nöyriä.

Näkemiin asti, rakas ystäväni; kirjoita minulle vielä, se tuottaa minulle suurta iloa; olen pakotettu viipymään Berlinissä vielä ainakin kahdeksan päivää tuon ikävän muotokuvan tähden. Ei minulta puutu halua tulla suoraa päätä Pariisiin, oh! ei suinkaan! mutta velvollisuus kutsuu minua. Sano sydämellisiä terveisiä Dagnanille ja kaikille ystäville. Puserran lämpimästi kumpaakin kättäsi.

Vanha ystäväsi
Albert Edelfelt.

Edelfelt-muistelmia.[38]

I.

Albert Edelfeltin kirjeet ranskalaisille ystävilleen, jotka lyhyellä johdannolla varustettuna julkaisin Ajan tammikuun numeroissa, ovat saaneet minun tavallista useammin ajattelemaan taiteilijavainajaa ja samalla herättäneet halun lisätä siihen, mitä hänestä silloin lausuin, muutamia persoonallisia muistelmia. Kun tässä sen ohella mainitsen yhtä ja toista muutakin, teen sen sentähden, että hänestä on niin vähän suomenkieliselle yleisölle kirjoitettu.

Taiteilijan isä, Karl Albert Edelfelt, joka 1866 nimitettiin yliarkkitehdiksi ja seuraavana vuonna ylitirehtööriksi Rakennusylihallitukseen, mutta jo 1869 kuoli 51-vuotiaana, oli synnyltään ruotsalainen, kauppiaan poika Blekingen Karlshamnista. Hän oli kuitenkin jo 10-vuotiaana muuttanut Suomeen, mihin hänet toi hänen enonsa, toistakymmentä vuotta ennen maahamme tullut, Turussa ja Helsingissä merikoulunopettajana toiminut kapteeni Erik Albert Benzeltstjerna. Arkkitehti Edelfelt, jonka kasvatuksen sama eno oli kokonaan kustantanut sitte kun hänen isänsä oli kuollut ja jättänyt lukuisan perheensä verraten vähävaraiseen asemaan, oli tullut ylioppilaaksi Helsingissä 1838 ja ylipäätään ennättänyt meillä täysin kotiutua, kun hän 1852 nai 19-vuotiaan neiden, kauppiaan ja laivanvarustajan tyttären Alexandra Augusta Brandtin Porvoosta. Tuleva taiteilija, Albert Gustaf Aristides, syntyi 21 p. heinäk. 1854, vanhempainsa ensimmäisenä lapsena, Kiialan kartanossa Porvoon pitäjässä, joka oli hänen äitinsä lähimpäin omaisten hallussa ja jossa lähes sata vuotta ennen sotasankari Kaarle Juhana Adlercreutz oli ensi kerran nähnyt päivän valon, mutta vuodesta 1855 hänen oikea kotinsa oli Hämeenlinnassa, niissä isä lääninarkkitehtinä asui kunnes poika oli 12 vuotta vanha ja perhe muutti Helsinkiin. Tämän johdosta on muistissa pidettävä, että Edelfeltin lapsuuden ja poikajän muistoissa porvoolaisiin ja helsinkiläisiin (koulua käydessä saamiinsa) vaikutelmiin sekaantui hämäläisiäkin, sisämaalaisia. Ettei tässä kohden kuitenkaan ole ajattelemisen mitään lähempää tutustumista suomalaisen kansaan ja kieleen, on sitä luonnollisempaa, koska tietenkin yksistään perheen aatelineen

nimi oli avannut sille hämäläisen ylhäisön piirin, jolla yleensä ei liene mitään kansanvaltaisuuden saatikka suomalaisuuden mainetta.

Varhaisimmat, hämävät muistoni Edelfeltistä taikka oikeammin hänen kodistaan ovat välillistä laatua ja liittyvät erääseen koulu- ja ylioppilastoveriini, Erik Albrecht Benzelstjernaan, joka oli kotoisin Uuskaarlepyystä Pohjanmaalta. Sinne oli näet ylempänä mainitun kapteeni Benzelstjernan veli, Johan Benzelstjerna, Ruotsista tullen asettunut apteekkariksi, ja hänen poikanaan Erik Benzelstjerna läheisenä sukulaisena vastaanotettiin mitä ystävällisimmin Edelfeltin kodissa Helsingissä. Mitä kaikkea hän tästä kodista kertoi, on tosin muististani häipynyt, mutta se vaikutelma on minuun jäänyt, että hyvä ystäväni, luonteeltaan ja tavoiltaan herkkätuntoinen ja hienoutta, siroutta rakastava — miltei ainoa senlaatuinen, vanhan aatelissuvun myöhäinen jälkeläinen pohjalaisten toveriini joukossa — oli varsin ihastunut sukulaisiinsa ja että hänellä oli paljon sanottavaa sekä lahjakkaasta pojasta että hänen herttaisesta äidistään. Benzelstjerna oli terveydeltään heikko ja kuolikin pian keuhkotautiin. Kun hivuttava tauti teki hänet vuoteen omaksi, vietiin hänet silloin vastaperustettuun Diakonissalaitokseen Katajanokalle. Tietääkseni hänen sukulaisensa eivät unohtaneet häntä tällä hänen viimeisellä ajallaan. Kuitenkin sairas antoi ei heille vaan minulle, kun viimeisen kerran kävin hänen luonaan, sanan vietäväksi eräälle neidille, jonka kuvan hän säilytti sydämessään armaimpana aarteena, mistä hänen elämästä erotessa oli luopuminen. Minulle oli asia ennestään aivan tuntematon, mutta onhan se vanha kokemus, että kuoleman läheisyys karkottaa sovinnaisuuden ja avaa sydämet! Albert Edelfelt säilytti hyvän muiston hienotunteisesta, varhain poismenneestä sukulaisestaan.

Taiteilijan isästä muistan vain, että ylioppilaitten kesken juteltiin hänen aina olleen frakkipuvussa, kun hän kävi tarkastamassa korjaustöitä kenraalikuvernöörin palatsissa, mihin kreivi Adlerberg oli muuttanut (1866). Meistä se oli hirveän hienoa!

En tiedä nähneeni Albert Edelfeltiä hänen kouluajallaan, mutta todisteeksi siitä mitä toiveita hän jo silloin herätti semmoisessakin henkilössä, joka ensi kerran oli sattunut hänen seuraansa, otan tähän seuraavan kohdan eräästä silloisen maisterin Otto Florellin kirjeestä Kaarlo Bergbomille 16 p:ltä heinäk. 1870:

"Kohta sen jälkeen kun olit matkustanut, lähdimme Nervander, nuori Edelfelt ja minä Hämeenlinnaan. Oltuani siellä illalla ruotsalaisten oopperakonserttinäytännössä (ne tulivat samassa junassa kuin me) ajoimme seuraavana aamuna Hattulan vanhalle kirkolle, jossa vietimme koko päivän. Jollei se nyt ole kuvattu, mitattu ja kerrottu, niin varmaankaan ei siitä sen parempaa tule. Nervanderin päähänpisto pyytää Edelfeltiä tulemaan mukaan oli onnen tuoma, sillä se on nuorukainen, jolla ehdottomasti on tulevaisuus avoinna. Hän kuvasi vanhat herrat ja daamit kirkonkatosta, ja ikuistettuina ne nyt muodostavat hyvän ainesvaraston vertailevaa tutkimusta ja vastedes laadittavaa historiallista kertomusta varten. Olen vakuutettu, että etenkin vaatteusten laskoksissa on mieltäkiinnittävää. Piirustus, värit y.m. on suuressa määrin alkuperäistä ja vaatimatonta. Edelfelt piirustaa kuin mies, ja työ sujuu häneltä niin, että on ilo sitä nähdä. Jos nämä hänen ensimmäiset piirustuksensa voitaisiin liittää [Muinaismuisto-] yhdistyksen ensimmäisiin julkaisuihin, tulisi meidän 17- [pitää olla 16-] vuotiaamme kohta tunnetuksi. Hänellä on vielä vuosi jälellä normaalikoulussa, hän tulee ylioppilaaksi ensi keväänä ja antautuu todennäköisesti maalaustaiteen alalle. Ja kyllä me tarvitsemmekin nuoren henkilömaalaajan ('figurmålare'), sillä Becker oivallisine väreineen on sentään hyvin köyhä, Löfgrenistä vinoine, punaposkisine kanslianeuvoksineen en tahdo enää puhuaakaan.

Että Nervander vanhassa kirkossa oli 'elementissään', ymmärräthän sen. Koko päivän hän oli kuin porsas, ja monesti hymyilevät jumalanäidinkuvat, pyhimykset ja piispat olivat romahtamaisillaan hänen päähänsä, kun vanhat 'herrskaipit' muutettiin ulos kaapeistaan ja sisään.

Aikomuksemme oli jatkaa kaikki yhdessä ensin Vanajan kirkolle ja sitte Sääksmäelle, mutta kun molemmat höyrylaivat olivat rikki ja minä auttamattomasti kammoksen kyytirattaita, palasin perjantaina junassa Helsinkiin (jälleen ruotsalaisten seurassa, joiden tuttavuuteen en kuitenkaan pyrkinyt). Molemmat toiset lähtivät Vanajalle, missä Edelfelt teki muutamia piirustuksia ja Nervander mittauksia, jonka jälkeen Edelfeltkin palasi Helsinkiin ja Nervander matkusti Sääksmäelle."

II

Pieni retki, jonka Nervander Edelfeltin kanssa teki Hattulan ja Vanajan kirkkoille, oli edelläkävijä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen toimeenpanemalle ensimmäiselle taidehistorialliselle tutkimusretkelle kesällä 1871. Ollen samoin kuin Edelfelt retkikunnan jäsen minä silloin opin hänet tuntemaan, ja kahtena kauniina kesäkuukautena, yhdessä työtä tehdessämme, yhdessä nauttiessamme matkan

runsaista ilonaiheista ja yhdessä kärsiessämme sen pienistä vastoinkäymisistä, rakentui keskinäinen ystävällinen suhteemme, jonka vasta kuolema katkaisi. Vaiherikkaasta matkasta olisi paljon sanottavaa senkin kertomuksen lisäksi, jonka E. Nervander 1873 julkaisi nimellä "Sommarresor i Finland", mutta luonnollisesti on esitykseni tässä supistettava nykyisen aineeni mukaan.

Retki tarkoitti Turun seutujen ja Ahvenanmaan vanhojen kirkkojen ja aateliskartanojen tutkimista taidehistorialliselta kannalta, ja retkikunnan eri tahoilta tulevien jäsenten yhtymäpaikaksi oli Paraisten pitäjä määrätty. Yhtyminen tapahtuikin Kuitian venelaiturilla aamulla 26 p. kesäk., jolloin Helsingistä tullut pääjoukko jo oli käynyt Taalintehtaalla sekä Dragsfjärdin, Kemiön ja Sauvon kirkoissa ja pari muualta päin saapunutta (joista minä olin toinen) oli, odottaen toisia, Juhannuksena nauttinut Reuterin perheen rakastettavaa vieraanvaraisuutta Paraisissa. Ensimmäinen tuttavuus retkeilijäin välillä — mikäli se näet ennestään oli tekemättä — tehtiin siis veneessä, jossa kohta lähdimme Karunan kirkolle, vielä samana iltana palataksemme Kuitiaan, missä luutnantti Wolmar af Heurlin oli meille mitä kohteliain isäntä ja missä Fleming-suvun vanha, monikerroksinen linna herätti meissä juhlallisen historiallisen tunnelman.

"Retkikunnassa oli", sanoo Nervander, "seitsemän nuorta miestä, ijältään 17 ja 30 välillä", mutta noudattaen ajan sovinnasta käsitystapaa, jonka mukaan varsinaisesti persoonallinen ei sopinut julkisuuteen, hän jättää heidät nimeltä mainitsematta. Vanhin oli Nervander itse, häntä lähinnä oli arkkitehti V. Vestling (26 v.), sen jälkeen tämän kirjoittaja ja Oskar Lilius (24—23 v.), Jonathan Collander ja Reinhold Fabritius (kumpikin 20 v.), sekä vihdoin Albert Edelfelt nuorin, mutta samoin kuin muut (arkkitehtiä lukuunottamatta) "akateeminen kansalainen". Mitä kunkin tehtävään tulee, oli Nervander johtaja, joka järjesti työn ja teki laajat, tarkat kirjaanpanot kaikesta huomattavasta; minun asiani oli avustaa häntä sekä sitäpaitsi kerätä muistoperäisiä tietoja ja tarinoita; Vestlingin asiana oli tutkia kirkkoja puhtaasti rakennustaiteelliselta puolelta; Lilius, joka oli retkeen liittynyt "vapaaehtoisena", antoi apuansa, missä sitä tarvittiin, mutta erittäin hän helpotti Nervanderin työtä siten, että tämä sai ainoastaan lausua mitä näki ja toinen pikakirjoittajana pani sen paperille; Collanderin erikoisala oli kirkonarkistojen tutkiminen; Fabritius ja Edelfelt piirustivat mitä katsottiin tarpeelliseksi kuvata, sillä valokuvausta ei silloin vielä käytetty. — Niinkuin Jukolan veljesparvessa oli retkikunnassakin erilaisia luonteita. Vaikka ijästä päättäen saattaisi toista luulla, oli Nervander, punainen merimiespaita yllä ja pieni musta hattu päässä, pirteimpiä ja iloisimpia koko seurassa; Vestling, lyhytkasvuinen, hentovartaloinen mies, jonka kiharatukkaa harmaa leveälierinen hattu kätki, oli sitävastoin hiljainen olennoiltaan; samanlaatuinen oli Liliuskin (muistaakseni valkoinen ylioppilaslakki päässä, niinkuin muilla nuoremmilla), vaikka hän suuremmalla osanotolla oli mukana hupaisessa yhteiselämässä; kolmas hiljais-, jopa vakavaluontoinen oli Collander, johon juuri sentähden enemmän kuin muihin leikkipuheita kohdistettiin (varsinkin hän närkästy, jos lausuttiin jotain vähemmän kunnioittavaa hänen ihanteestaan, Kaarle XII:sta); olennoiltaan ja käytökseltään siroimmat olivat solakkavartaloiset Fabritius ja Edelfelt, joka viimeainittu epäilemättä, niinkuin nuorimmalle sopiinkin, oli iloisin ja se, jonka sielunelämä vilkkaimmin ja monipuolisimmin tuli ilmi. (Minkälainen minä itse olin siihen aikaan, on minun mahdoton tarkoin sanoa; — kun eräs vanha mummo Sundin pitäjässä, jota koetin kaikin tavoin kehottaa kertomaan satuja, nimitti minua "pratmakare till profession", ammatti-lavertelijaksi, herätti se suurta iloa tovereissa, mikä todistane, etten oikeastaan sitä ansainnut; mutta en kumminkaan luule vaitiololla tai muutenkaan häirinneeni hyvää seuraa.)

Sanoakseni kohta enemmän Edelfeltistä merkitsen muististani seuraavaa. Vaikka Wrightien sisarenpoikakin, Fabritius, oli hyvä piirustaja, oli Edelfelt kuitenkin häntä paljoa etevämpi, ja siroa oli se työ, joka lähti hänen kädestään. Sentähden jälkimäinen saikin piirustettavakseen mitä kauneinta löydettiin, niinkuin Finnbergin apostolit Kemiössä, muutaman venetsialaisen taulun Karunassa j.n.e. Että hän oli nopea työssään ja ahkera, on tuskin tarpeen sanoa; ahkeria me sitäpaitsi olimme kaikki. Seurusteluun oli silti riittävästi tilaisuutta illoin ja aamuin, ruoka-a koina sekä matkoilla kirkolta kirkolle, jotka usein tapahtuivat soutamalla kaikkien istuessa yhdessä veneessä. Kun ajattelen mitä Edelfeltin puheista huomasin hänen mielessään liikkuvan, niin en epäile sanoa, että se etupäässä oli Runebergin (Vänrikki Stoolin) ja ruotsalaisten historiallisten (varsinkin Kustaa III:n ja Bellmanin ajan) mielikuvien maailma. Sen ohella hän, ikäänsä nähden tavallista kehittyneemmin, kertoi tarinoita Porvoon tienoilta sekä vanhan Turun ajoilta, Porthanista y.m., ja oli näiden jälkimäisten joukossa semmoista, jota hän oli kuullut muutamalta perheen vanhalta palvelijattarelta — siltä samalta, jonka hän usein on maalannut ja joka muun muassa nähdään taideyhdistyksen galleriassa kuvattuna suuri pärekori sylissä. Tämä kaikki käy yhteen sen kanssa, mitä taiteilijan vanhimmat poika- ja nuorukaisijän sommitteluyrityksetkin todistavat, nimittäin että hän silloin ajatteli Runeberg- taikka ruotsalaishistoriallisia aiheita ja että hän jo silloin oli hyvin perehtynyt mainittujen aikojen kulttuurimuotoihin, pukuihin y.m. Mutta rupeaisiko hän taiteilijaksi, siitä hän ei vielä ollut varma. Meistä toisista se tuntui luonnolliselta, mutta yliopistolliset opinnotkin houkuttelivat häntä. Eikä kumma että hän oli epävarma tulevaisuudestaan, olipa hän juuri tullut ylioppilaaksi ja ainoastaan 17-vuotias! Ja semmoisena hän oli rakastettava. Hänen iloisuuteensa yhtyi avonaisuus ja suoruus, hänessä oli jotain päivänpaisteista, kirkkaan kesäpäivän omaista, joka oli voinut kehittyä ainoastaan kaikin

puolin onnellisessa kodissa. Hän oli vuoroin leikkisä sanoin ja piirustimin, vuoroin vakava, vuoroin innostunut, mutta ei sentimentaalinen, hänellä oli tarkka silmä huomaamaan naiivia, naurettavia kohtia monenlaisissa ihmisissä, joita kohtasimme, ja meidän muitten iloksi hän mielellään jäljitteli heidän sanojaan ja lausumistapaa — humoristisesti, ei ivallisesti. Pianolla hän osasi soittaa rämpyttää ainoastaan marsseja ja laulusävelmiä, eikä hän laulajanakaan ollut merkittävä, joskin hän retkikunnan vaatimattomassa "kvartetissa" edusti ensimmäistä bassoa; sitävastoin hän lausui runoelmia ponnekkaasti ja ajatusvärityksellä.

Erityisiä episodeja, joissa Edelfelt olisi huomattavammin esiintynyt, on minulla tuskin kerrottavana. Kumminkin mainitsen piirteitä retkeltämme, jotta huomattaisiin kuinka vaihteleva se oli. Paraisista soudettiin Kaksikerran kirkolle, jossa löysimme Finnbergin mieltäkiinnittävän alttaritaulun, ja vietimme yön kaikki seitsemän yhteisellä, seinästä seinään ulottuvalla olkivuoteella ovettomassa ladossa, ukkosen käydessä. Sieltä lähdettiin Turkuun, josta meidän oli höyrylaivalla matkustettava Ahvenanmaalle. Odottaessamme laivan lähtöä kävimme eräänä kauniina iltapäivänä Ruissalossa. Ensin istuttiin pari tuntia Choraeuksen lähteellä, jonka Edelfelt piirusti muistikirjaani, ja sen jälkeen lähestyimme ravintolaa, jonka yläkerrassa meidän tietämättämme paraikaa oli hra Crichtonin toimeenpanemat pidot venäläisen sotalaivan, "Rurikin", upseereille, joihin myöskin Turun ylhäisöä molempaa sukupuolta oli kutsuttu. Kun kaikessa viattomuudessamme olimme asettuneet pöydän ympärille ravintolan edustalla tilataksemme jotakin virkistävää, meidät huomattiin, ja isäntä itse tuli kutsumaan retkikuntaa pitoihin. Olimme arkipuvussa (joskaan ei punaisissa merimiehenpaidoissa), mutta epäkohteliasta olisi ollut vastata kieltämällä. Ei siis muuta kuin hienoon seuraan, jossa meidät esitettiin läänin kuvernöörille, kreivi Creutzille, sekä muille, ja sitte tanssiin! Alkuun päästyämme tulimme niin uhkarohkeiksi, että "kvartetimmekin" esiintyi, mutta menestys oli niin epäiltävä (ei kuulunut applodeja eikä kehotusta jatkamaan, kun olimme laulaneet: *Sjung om studentens lyckliga dar!*), että itsetuntonne sai syvän haavan, jota jälestäpäin koetimme hoitaa parhaimmalla huumorillamme, mutta joka ei tahtonut parata. Pidoista me muitten vieraitten kanssa lempeänä kesäyönä palasimme kaupunkiin hra Crichtonin laivalla, musiikin soudessa.

Kreivi Berg — höyrylaiva nimittäin — vei meidät 3 p. heinäk. Turusta Degerbyhyn. Lähtö tapahtui k:lo 1/2 3 aamulla ja matkalippumme oikeuttivat oleskelemaan ainoastaan peräkannella. Siinä sitä iloa pidettiin, samalla kuin meistä yksi vuorostaan turhaan koetti nukkua puisella sohvalla. Perille oli toivottu päästävän k:lo 9 aamulla, mutta, sumu venytti matkamme k:lo 10:een illalla! Nukuttuamme Degerbyn majatalossa kuin miehet ainakin, matkustimme seuraavana päivänä vesitse ja maitse Maarianhaminaan. Granbodan kevarin ja Norrgårdin välillä ajoivat talon emäntä, Nervander ja Fabritius yksissä kääseissä — ja olen tämän sentähden kertonut, että Edelfelt on ikuistanut tapahtuman piirustaen kolmiluvun semmoisena kuin se meille, perästä tuleville, näyttäytyi.

Maarianhamina ei meitä suuresti kiinnittänyt, sillä turhaan siellä etsittiin ja kysyttiin kaunista neittoa, jolle olisimme voineet pitää serenaadin, siten korjataksemme musikaalista tappiotamme Turussa. Mutta muutoin Ahvenanmaa meitä kyllä miellytti. Rikas kasvullisuus, hyvin rakennetut talot, jotka ulkoasultaan muistuttavat Pohjanmaan varakkaimpia seutuja, vaihtelevat, joskaan ei erittäin kauniit näköalat, enimmältään yhtämittäisesti herttainen kesäilma — eikö siinäkin olisi ollut kylläksi. Mutta oli muutakin viehätystä. Kirkoissa tapasimme paljon mieltäkiinnittävää, vaikken siihen lähemmin kajoa. Pappiloissa kohtasimme kaikkialla täydellisintä vieraanvaraisuutta, joskin muuten vaihtelevissa muodoissa. Ajan tapoihin kuului, että illoin tarjottiin "totia", johon ei kuitenkaan kukaan meistä ollut erittäin mieltynyt, ja sattui eräässä pappilassa niinkin, että isäntä aamupäivällä otti työhuoneensa kulmakaapista konjakkipullon ja tarjosi meille siitä voimanestettä. Se oli kumminkin poikkeus samoin kuin sekin, että toisessa pappilassa päivällisten jälkeen meille kullekin annettiin virsikirja käteen, jotta yhteisesti veisattaisiin virsi. Silloin oli vapaaherra M. W. af Schulténkin joutunut seuraamme, eikä Edelfeltin terävä silmä ollut merkitsemättä kuinka toinen tai toinen meistä menetteli ja miltä hän näytti seisossaan vakavana pappilan salissa, ottaessaan osaa tähän hurskaaseen, mutta useimmille sangen harvinaiseen toimitukseen. — Edelleen teimme siellä täällä jonkun muistettavan tuttavuuden. Jomalan pappilassa esim., rovasti Roslinin luona, tapasimme nti Irene Åströmin, ensimmäisiä naisia, joille yliopistomme on avannut ovensa, vaikka hänen juuri silloin, aikoessaan keväällä suorittaa ylioppilastutkinnon, vielä oli täytyntä peräytyä, varsin vähäisellä toivolla odottaakseen parempia aikoja. Finströmissä meidät ystävällisesti vastaanotti 79-vuotias, mutta silti vielä hyvin virkeä rovasti, tohtori Knorring, joka muun muassa esitti meille keksimiänsä uusia yksinkertaisia todistuksia Euklideksen väittämiin. Taiteilijoita emme tavanneet kuin yhden, jollen niihin lue tulevaa lääkäriä Schulténia, joka nuorena harjotti maalaustaidetta ja oli Ahvenanmaalle tullut tekemään maisemaharjotelmia. Tarkottamani varsinainen taiteilija oli K. E. Jansson, jonka kohtasimme Köökarissa. Sitä ennen olimme kuitenkin paljon kuulleet hänestä Finströmissä, josta hän oli kotoisin. Muun muassa oli hänen veljensä meitä kyyditsemässä Finströmistä Saltvikiin, ja hän kertoi veljensä saaneen ensimmäisen herätyksen ruveta taiteilijaksi erään tukholmalaisen maalarinkisällin kautta, joka muutaman toverin kanssa oli ollut kutsuttu suorittamaan joitakin korjaustöitä Finströmin kirkossa. Tuolla kisällillä oli ollut joku aavistus korkeammastakin maalaustaiteesta ja oli hänellä tapana illoin kertoa Janssonille Tukholmassa

näkemistään tauluista. Jansson oli silloin alkanut piirustaa omin päin, sillä maalaistöihin hänellä ei koskaan ollut halua. Niinkuin tunnettu on, sai sitte t:ri Knorring kuulla tästä ja nähdä Janssonin piirustuksia. Arvellen pojassa olevan taiteilijalahjoja hän lähetti muutamia niistä Fredr. Cygnaeukselle, joka puolestaan kehotti lähettämään pojan R. W. Ekmanin luokse Turkuun, luvaten toimittaa hänelle taideyhdistykseltä 40 mk. kuukaudessa. Niin Jansson pääsi alkuun. Kun me tapasimme hänet, oli hän noin 25:n vaiheilla ja oli jo maalannut kymmenkunnan vuotta, eikä ollut enään epäilystä hänen kyvystään. Hän oli pitkä ja rotevanlainen kasvultaan, hiljainen olenoltaan, mutta poskilla oli liian hehkuva puna, merkki siitä taudista, joka oli armottomasti katkaiseva hänen uransa.

Olen unohtanut kertoa, että ainoastaan pari päivää oltuamme Ahvenanmaalla tapahtui muutos retkikunnan sisäisessä elämässä. Silloin näet yhtyi siihen ruotsalainen taiteilija ja kirkollisen taiteen tutkija N. M. Mandelgren. Hänen tulonsa herätti meissä kaikissa ajatuksen, että nyt on suloinen vapauden aika ohi. Todellisuudessa asia ei ollut niin vaarallinen. Kun muinaismuistoyhdistys päätti kehottaa Mandelgrenia liittymään retkikuntaan, oli tarkoitus hänestä saada oivallinen johtaja yritykselle. Siksi hän ei kuitenkaan ollut ehdottomasti sopiva. Tähän aikaan noin 58:n vaiheilla oleva herra oli näet alkuaan maalarinkisälli, joka erikoisalallaan oli autodidakti. Ulkomaanmatkoilla sekä jäljentäessään ja tutkiessaan varsinkin kirkkomaalauksia Ruotsissa hän oli kerännyt tietovarastonsa, mutta opettajaksi ja ohjaajaksi tutkimustyössä hän oli verraten vähän otollinen. Liiaksi olisi sanoa, ettei hän ollenkaan ollut meille avuksi ja opiksi, mutta toiselta puolen olisi ollut ilmeinen vahinko, jos olisi noudatettu hänen esimerkkiänsä muinaisia kuvia jäljennettäessä ja piirustettaessa, sillä tottuneena käyttämään "käytännöllisiä menettelytapoja" hän ei läheskään ollut niin tarkka kuin meistä oli oltava. Se mikä meistä oli luonteenomaista vanhoissa keskiaikaisissa kuvissa, hävisi miltei tykkönään hänen käsistään. Vaikka Mandelgren ei siis retkikunnan nuoremmissa jäsenissä herättänyt sitä kunnioitusta, joka hänen osakseen olisi tullut, jos hän tutkijana ja taiteilijana olisi paremmin tyydyttänyt odotuksiamme, oli hän yleensä sävyisä, hyväntahtoinen mies, joka ei häirinnyt meidän elämäämme.

Ahvenanmaan kansaan me tietysti myöskin tutustuimme. Jomalassa olimme talonpoikaisissa häissäkin, ja useasti me mieluummin asuimme taloissa lähellä kirkkoa kuin pappiloissa — olimme siten vapaammat. Mieltäkiinnittävä oli ahvenanmaalaisissa yleinen tapa käsittää "maatansa" erityiseksi, sanoisinko, valtakunnaksi, joka on erillään sekä Ruotsista että Suomesta. Siellä puhutaan Suomeen matkustamisesta samoin kuin Ruotsiin lähdöstä j.n.e. luonnollista on muutoin, että tapasimme paljon kelpo ihmisiä — varsinkin naisväkeä, sillä miehet ovat enimmältään merellä kesäaikana — mutta toiselta puolen me huomasimme monesti, että kansan luonteeseen on sangen epäedullisesti vaikuttanut se tosiasia, että Ahvenanmaa vuosisatojen halki on ollut kaikellaisten matkustajain kulkutienä. Kitsaus, oman voiton pyynti ja halu pettääkin vieraita on kovin yleinen. Eikö sitä todista esim. että Sundissa muuan pieni poika ensi päivänä tuli luoksemme ruusuja kädessä ja tarjosi niitä kaupaksi; kun ei niitä ostettu, tarjosi hän seuraavana päivänä samoin kaupaksi kuvallisen aapisensa (!), ja vihdoin kolmantena päivänä tarjosi vanha akka sadun vaatien yhden pennin joka sanasta. Oikein pahan kepposen tekivät meille muutamat Kumlingeläiset, joiden piti soutaa meidät määrättyyn kylään Turun saaristossa, mutta sen sijaan veivät meidät toiseen saareen, josta vielä oli usean tunnin matka määräpaikkaamme, ja ottaen täyden sovituksen maksun lähtivät paluumatkalle niin nopeasti, että he olivat jo kaukana, kun huomasimme miten meitä oli petkutettu.

Edelfeltin merkillisin seikkailu Ahvenanmaanmatkalla oli se, että hän sekä Fabritius ja Collander Ekkerööstä lähtien tekivät muutaman päivän Tukholmanmatkan. Kun ei heillä ollut ulkomaanpassia eikä viranomainen uskaltanut sitä ylioppilaille antaakaan, kävi asia niin päinsä, että ahvenanmaalainen laivuri otti heidät palvelukseensa ja hankki laivaväelleen passin ilmottamalla nuoret merimiehensä mainiten heidät: Albert Albertsson, Reinhold Wilhelmsson ja Jonathan Paulson. Matka kävi onnellisesti, ja niin Edelfelt muiden muassa näki ensi kerran Ruotsin pääkaupungin.[39]

Turun saaristossa ja mannermaalla jatkettiin tutkimustyötä; mutta koska minulla ei ole enää mitään erikoista Edelfeltistä mainittavaa, niin päätän tähän. — Lopuksi asetan vain kysymyksen, oliko tällä retkellä mitään merkitystä Edelfeltin kehitykselle? Luullakseni se ei ollut aivan merkityksetön. Saattaa näet olettaa, että miltei kokonaisen kesäkauden oleminen tekemisissä taidemuistojen kanssa ei ollut kypsyttämättä hänen taiteilijataipumuksiaan. Sen ohella on varmaa, että hän matkallaan paljon oppi, sillä sitä ennen hän ei ollut juuri mitään keskiaikaista taidetta nähnyt. Vihdoin se avasi hänen silmänsä, niinkuin meidän muittenkin, näkemään kuinka paljon meillä sentään on kulttuurimuistoja, ja semmoinen näkeminen samoin kuin tutustuminen ennen tuntemattomiin maan osiin on omansa tekemään isänmaanrakkautemme itsetietoisemmaksi.

III.

Luonnollista on etten koskaan enään joutunut senlaatuiseen, verraten pitkään yhdessäoloon Edelfeltin kanssa kuin kesällä 1871 — siksi kävivät uramme liian kauas toisistaan. Kumminkin kului harvoin kokonaisia vuosia ilman että kohtasimme toisemme, milloin kotimaassa, milloin ulkomailla, milloin

seurassa, milloin kahdenkesken, milloin sattumalta, milloin toisesta tai toisesta syystä käyden toistemme luona. Sellaisista kohtauksista taikka pitemmistäkin, niin esim. kun kerran yhdessä matkustimme Berlinistä Pariisiin tai kerran yhdessä vietimme kesäisen päivän Vaasassa (1892), on kuitenkin vaikeampi tehdä selkoa kuin tuosta yhteisestä kesäkaudesta. Ei senvuoksi ettei Edelfeltin kanssa puhellessa aina olisi kuullut mieltäkiinnittävää ja muistettavaa, vaan sentähden että muistiinpanojen puutteessa vaikutelmat sulavat yhteen, niin että on vähän erikoispiirteitä esitettävänä.

Jos otan sanoiksi luodakseni mitä noissa yhteensulaneissa vaikutelmissa on oleellisinta, niin en voi olla ensiksi huomauttamatta, että Edelfeltin persoonallisuus näennäisesti perin vähän muuttui niistä ulkomaalaisista ja "suuren maailman" vaikutuksista, joita hän niin tavattomassa määrässä vastaanotti. Huolimatta jo 1870-luvun lopulla alkaneesta maailmanmaineestaan taiteilijana (v. 1878 hän ensi kerran möi taulun ulkomaalaiselle ostajalle ja siitä lähtien niitä meni tavantakaa Amerikkaan, Venäjälle, Ranskaan, Skandinaaviaan y.m.), huolimatta siitä, että häntä samasta ajasta alkaen Parisin taiteilija- ja kirjailijapiireissä kohdeltiin omana miehenä, huolimatta siitä, että hän muotokuvaajana tottui liikkumaan eri maiden ylhäisten linnoissa ja ruhtinastenkin hoveissa, huolimatta siitä kaikesta hän aina näyttäytyi olevan sama kuin ennen. Hän puhui ja käyttäytyi luonnollisesti, teeskentelemättä, vaatimattomasti, sanalla sanoen oli edelleen meikäläinen ja rakastettava niinkuin nuoruudessaan, niin että vasta jälestäpäin, hänestä erottuaan, tuli ihmetelleeksi kuinka hän yhä oli semmoinen kuin oli. Tämän saman vaikutelman on Kaarlo Bergbom (joka kuitenkin ei kuulunut Edelfeltin lähempiin tuttaviiin) julkilausunut varsin sattuvin sanoin (kun hän 1884 Parisissa taiteilijan ystävällistä kutsua noudattaen pari kertaa oli käynyt tämän atelieerissa): "Hänellä on kuitenkin ihmeellinen viehättämiskyky olematta mielitelevä. — — — Haakonluonnollaan hän on rientänyt voitosta voittoon olemassaolon taistelussa — kenties hän on menettänyt jotakin itsestään, mutta kokonaan kadottanut itseänsä hän ei ole."

Edelleen on minulla se käsitys, että Edelfelt yleensä pysyttäytyi sisällisesti hyvin vapaana kotimaisesta puolue-elämästä. Tietenkin hän lukeutui ruotsinmielisiin, johon hänellä Ruotsista muuttaneen isän poikana oli pätevämpi syy kuin useimmilla muilla, oli pääasiallisesti yhtä mieltä heidän kanssaan ja otti ehkä myöskin tilaisuuden sattuessa osaa heidän rientoihinsa, kun hän näet oli kotona ja hänen myötävaikutustaan pyydettiin, mutta silti luulen hänen jotenkin vähän välittäneen kiihkoisesta puoluetistelusta. En koskaan kuullut hänen suustaan noita jokapäiväisiä, kuluneita, väärinkäsityksestä ja ilkeydestä syntyneitä syytöksiä suomenmielisiä vastaan; päinvastoin hän näytti täydellisesti ymmärtävän näiden harrastuksia ja monesti hän avonaisesti tunnusti ja kiitti sitä kulttuurityötä, jota suomalaisella puolella tehtiin. Kerrankin hän — se oli mainittuna päivänä Vaasassa — minun mielestäni melkein liiaksi ylistelevin sanoin kiitti Helsingin suomenmielisten naisten osottamaa tarmoa ja intoa yleisiin harrastuksiin, asettaen heidät paljon yläpuolelle ruotsalaisen hienoston naisia, joiden turhamielisyyden hän sanoi täysin tuntevansa nuoruudestaan asti. Myönnän että tällaista kuullessani en voinut kokonaan tukehduuttaa ajatusta, että maailmanmiehen kohteliaisuus sai hänen näin puhumaan minulle mieliksi (enkä ollenkaan epäile, että juuri se johti hänet esim. kerran vastaamaan erään unkarilaisen kirjeeseen semmoisina sanoin, kuin olisi hänessä ollut erikoinen heimolaisiinne magyareja kohtaan), mutta kun toiselta puolen muistan, että hän neljäntäkymmentä vuotta aina käyttäytyi samoin minua kohtaan, on minun mahdoton epäillä hänen suoruttaan. Eikö ole psykologisesti perustetumpaa käsittää asia niin, että hän minulle, vanhalle ystävälle, jonka suomalaisuuden hän tunsu jo v:lta 1871 ilman että se häntä minusta vieroitti,[40] halusi purkaa ajatuksia, jotka eivät sopineet julkilausuttaviksi hänen tavallisessa ympäristössään. — Jollen erehdy, johtui Edelfeltin vapaampi ajatustapa ja ymmärtämys kansallisissa riitakysymyksissämme ei ainoastaan hänen avaramielisestä sivistyksestään, vaan myöskin siitä, että hän, niinkuin ennen olen sanonut, oli Runebergin ajan lapsi. Sen ajan mukaisesti hän käsitti ruotsin- ja suomenkieliset maassamme yhdeksi kansaksi, eikä hän, antautuneena taiteeseen ja säännöllisesti oleskellen melkoisen osan vuotta ulkomailla, vaihtanut tätä alkuperäistä kantaansa ruotsinmielistemme myöhempään 1880-luvun lopulla voimaan päässeeseen katsantotapaan, joka pyytää toisistaan erilleen repiä mainitut kansamme ainekset. Luullakseni tässä kohden oli myöskin aateyhteyttä Edelfeltin ja hänen äitinsä välillä. Ainakin muistelen hänen 1878 Parisissa lukeneen muutaman kohdan yhdestä äitinsä kirjeestä, jossa tämä kertoi kuinka Helsingissä Maamme-laulu oli laulettu suomeksi. En enää voi selostaa sanoja, mutta olen varma siitä, että Edelfelt ei olisi minulle lukenut kirjettä, jos arvostelu olisi ollut suomalaisuutta tuomitseva eikä ilmaissut ymmärtämystä tuota ajan merkkiä kohtaan.

Edellisen yhteydessä saattaa ymmärtää Edelfeltin muuttumattoman halun valita ja käsitellä kotimaisia aiheita. Hänen johdonmukaisuutensa siinä kohden perustui tietenkin suuressa määrässä siihen, että hän tiesi vieraitten aiheitten olevan omansa herättämään ulkomaalaisten mielenkiintoa ja että hänellä siis, samalla kuin hän taiteellisessa mestaruudessa kilpaili parhaimpien ranskalaisten kanssa, kotoisessa, heille oudossa aiheessa oli jotakin, joka semmoisenaankin oli huomiota herättävä. Mutta sitä enemmän lienee isänmaallinen mieli johtanut häntä ottamaan aiheensa täältä kotoa. Täckäläiset aiheet olivat hänelle vanhastaan tuttuja ja rakkaita, ja kun hänen käsittelemiään aiheita lähemmin tarkastaa, huomaa että ruotsalaisilta rannikkoseuduilta valittuihin liittyy puhtaasti

suomalaisiakin. Siitä ilmenee, että ennenmainitut sisämaalaiset vaikutelmat lapsuudenajoilta eivät sentään olleet hukkaan menneet. Samaa todistaa vielä pätevämmiin se hartaus, millä taiteilija kuvittaessaan Vänrikki Stoolin tarinoita etsimällä etsi, ei mahdollisimman rumia, niinkuin Malmström, vaan samalla kertaa henkisesti niinkuin ruumiillisestikin tosi tyypillisiä suomalaisia malleja. Kuinka huolellinen hän siinä oli ja kuinka runebergiläisesti kunnioittaen hän työssään arvosteli ja kohteli suomalaista kansaa, sen muistan usein kuulleen ja huomanneeni, kun hän innostuksella puhui vaativasta, mutta myöskin hänen sydäntään hehkuttavasta tehtävästään.

Vihdoin tahdon mainita, että keskustellessani Edelfeltin kanssa monesti tulin oudoksuneeksi, että niin loistava taiteilijakyky kuin hän yleensä näyttäytyi epävarmaksi työnsä arvosta ja merkityksestä. Hän oli kärkeä kuulemaan huomautuksia ja muistutuksia teoksistaan, vaikka niiden esittäjä ei ollutkaan taiteilija, hän oli kiitollinen tunnustavasta arvostelusta ja iloinen, kun hänen luomansa ilahdutti katsojaa. Hän ei siis ollut itserakas, eikä hänen suuri menestyksensä ollut häntä ylpeäksi tehnyt. Ymmärrettävästi häneltä ei puuttunut itsetuntoa, mutta se ei vähentänyt hänen luonnollista herkkätuntoisuuttaan arvosteluun nähden. Muuten lienee mainitsemani epävarmuus ollut jotakin hänen luonnolleen alkuperäistä. Edelfelt näet ei ollut noita rohkeita taiteilijaluonteita, jotka sisällisen vaistonsa johtamina ajavat takaa jotain uutta, ennen tuntematonta, jonka tahtovat asettaa vanhemman sijaan. Hän harrasti aina *kaunista*, ja kun hänen kehityskautensa sattui yhteen naturalismin kanssa, hän oppi sen lisäksi myöskin panemaan arvoa luonteenomaiseen, karakteristiseen, mutta hän karttoi rumaa, jossa tavalliset kiihkoiset naturalistit arvelivat karakteristisen parhaiten ilmenevän. Tuskin voi ajatella Edelfeltille suurempaa vastakohtaa kuin Gallén-Kallelaa, joka aikoinaan melkein suuttui, kun kuuli puhuttavan "kauniista". Luullakseni Edelfelt, samalla kuin hän avonaisesti tunnusti Gallén-Kallelan harvinaisen suuret taiteilijalahjat, joissakin määrin, niin sanoakseni, kammoksui tätä nuorempaa toveria — sentähden että hänellä oli niin erilainen luonne.

Ei minulla ole syytä olettaa muuta kuin että Edelfelt oli tyytyväinen siihen tapaan, jolla minä monesti kirjoitin hänen taiteestaan suomenkieliselle yleisölle (U. S:ssa ja Valvojassa). Ainoastaan yhden kerran oli arvosteluni hänelle kenties epämieluisen. Tarkotan muutamaa kirjoitusta Valvojassa 1898 v:n taide-elämästä, jossa otin määrittäkseni Edelfeltin, Gallén-Kallelan ja E. Järnefeltin taitelijaluonteita, osottaen miten ja missä he toisistaan erosivat. Edelfeltistä kirjoitin seuraavan tapaan, jota vieläkin pidän pääasiassa oikeana:

"Edelfeltin taide ei ole laadultaan syvää, mutta kirkasta, ei myöskään erittäin alkuperäistä, mutta kumminkin aina hänen persoonallisuutensa leimaamaa, hän ei pane ehdotonta painoa luonteenkuvaukseen, niin että hän sentähden uhraisi mitään siitä, joka tyydyttää hänen kauneudenaistiaan, mutta sensijaan on hänellä erinomainen kyky oivaltamaan myötätuntoisuutta herättävimmän puolen kuvattavassaan, ja sen hän meille esittää hienotunteisesti, usein runollisestikin ja taiteen kannalta mestarillisesti. Jos tämän lisäksi huomaamme, miten hänen käsitystapansa on maailmanmiehen monipuolisen sivistyksen tahkooma niin käy hänen taiteilijaluonteensa meille ymmärrettäväksi. Hän ei ole kertaakaan kuvannut saaristolaisia kalassa, jolloin heillä on repaleiset vaatteet yllä ja kädet haisevat kalalle, vaan joko jumalanpalvelukseen kokoontuneina taikka saattamassa lapsen ruumista kirkolle tai purjehdusmatkalle tai merelle lähtiessä, eikä hän myöskään ole maalannut Ruokolahden akkoja kotipuuhiissa, vaan kirkkomäellä. Ainoastaan kerran hän on muistaakseni maalannut sentapaista kuin pesutuvan pesijättäriineen, mutta silloinkin oli kaikki vastenmielinen peitossa; pesijät olivat enimmältään punaposkisia nuorikkoja, ja pääsävelenä värien soinnussa lumivalkeat liinavaatteet häikäisevässä päivänvalossa. Milloin taiteilija, täysin kehittyneenä nimittäin, on ottanut aiheensa nykyajan takaa, näemme samoin, että joku esteettinen puoli siinä on viehättänyt häntä ainakin yhtä paljon, jollei enemmän kuin ajatus. Niin esim. sommitelmassa 'Neitsyt Maria ruusutarhassa' ei Marian sielunkuvaus näy hänestä olleen niin tärkeä kuin mietiskelevän naisen asettaminen avonaiseen loggiaan, taustana päivän valaisema maisema, jossa itämainen kaupunki loistaa ruusutarhan takaa. Teoksen ensimmäisessä luonnoksessa [lahja minulle kun täytin 50 vuotta], jota yleisö ei ole nähnyt, on kyllä Vapahtajan äidin kuvaaminen pääasiana; mutta valmiissa kuvassa se on jäänyt syrjemmälle."

Sitte puhuin Gallén-Kallelan taiteen suuremmasta alkuperäisyydestä ja voimasta; Järnefeltin asetin jotenkin kahden edellisen välimaille. — Kun ensikerran tapasin Edelfeltin sen jälkeen kuin arvosteluni oli julkaistu, oli hän seurassani tavallista totisempi. Kenties erehdyin, mutta luulin siinä näkeväni kirjoitukseni vaikutusta. Kuitenkin se oli ohimenevää. Hän tiesi että tapani oli lausua mitä totena pidin ja että olin vapaa puolueellisuudesta puhuessani taiteesta. — Ohimennen sanoen olin aina ja luullakseni menestyksellä harrastanut puolueettomuutta käsitellessäni taide- ja kirjallisuuskysymyksiä, jopa olin elänyt siinä harhaluulossa, että muutkin pitäisivät kulttuurikehityksemme elämänehtona, että semmoiset henkiset alat pysytettäisiin yläpuolella kansallisten ja valtiollisten kiistojemme sekasortoa. Viime vuosikymmenen tuottama kokemus on kuitenkin hävittänyt harhaluuloni, ja olen sentähden

huomannut parhaaksi mahdollisimman vähän taikka ei ollenkaan kirjoittaa nykyajan taiteellisista ja kirjallisista ilmiöistä, sillä eihän nyt enää niinkään kysytä *mitä* kirjoitetaan kuin *kuka* kirjoittaa!

IV.

En epäile että taidetta on kiittäminen siitä että Edelfeltin ja minun välini pysyi niin muuttumattomana — taide oli hänen elämänsä sisällys, ja hän tiesi myöskin miten minä sitä rakastin. Että minä erittäin pidin hänen taidettaan suuressa arvossa, huomasi hän siitä, että niin halusta koetin kotiini saada hänen teoksiaan. Juuri tämä seikka aiheutti monta yhtymistämme.

Kun 1875 olin mennyt kihloihin ja tahdoin antaa kauniin joululahjan morsiamelleni, ostin Edelfeltiltä ensimmäisen taulun. Pyynnöstäni hän silloin maalasi minulle kapteenin kotiintulokohtauksen Runebergin Jouluilusta. Sommittelultaan on kuva samallinen kuin taiteilijan julkaisemassa, kuvitetussa saman runoelman painoksessa, mutta kooltaan on se isompi ja tietenkin somat värit enentävät sen eloisuutta ja vaikutusta. Se on nuoruudenteos, mutta juuri sentähden on siinä joku aito-edelfelttiläinen, runollinen sävy (jotenkin samanlaatuinen kuin "Kuningatar Blankassa"), jommoista ei yhtä naiivina nähdä hänen myöhemmissä tauluissaan. Hinta oli 200 markkaa, jonka mainitsen lisätäkseeni että taiteilija, mikäli minä sain kokea, oli hintojensa puolesta paljon vaatimattomampi kuin nykyään ollaan.

Niinkuin tunnettu on, oli Edelfelt ensimmäisellä kehityskaudellaan, 1870-luvulla, "historiamaalaja", ja semmoisena hän maineensa perustikin ylempänä mainitulla taululla sekä toisella, "Kaarle herttua herjaa Klaus Flemingin ruumista", joka oli näytteillä salongissa 1878. Olin Parisissa talvikauden 1877—78 ja sentähden tiedän hyvin, ettei hän silloin vielä ajatellut mitään suunnan muuttamista, vaan mietti "Kohtausta Nuijasodasta", joka valmistuikin 1879 v:n salonkiin. Maailmannäyttelyssä 1878 opin tuntemaan J. P. Laurensin historialliset maalaukset, ja minusta on epäilemätöntä, että juuri tämän taiteilijan omituinen aiheenvalinta oli saanut Edelfeltin käsittelemään semmoista aihetta kuin Kaarle herttua Flemingin ruumiin edessä. Lähinnä näyttää taiteilijamme esikuvana olleen se Laurensin maalaus, jossa nähdään paavi Formosan haudasta otettu ruumis istuvassa asennossa nojatuolissa, vieressä mustapukuinen asianajaja, joka on vastaava vainajan puolesta, sekä taustalla kardinaaliensa kanssa Tapani II, joka käsi ojennettuna uhkaavasti syyttää kuollutta. Itse asiassa oli aiheen kaameus jotakin Edelfeltin luonnolle perin vierasta; mitä hän teoksessaan on mieluimmin maalannut on kai Ebba Stenbock nuoren seuranaisen kera ja muut sivuhenkilöt (esim. nuorukainen, joka pitelee arkun kantta — nuoren maalaajan Aukusti Uotilan muotokuva). Kevättalvella taiteilija maalasi vaimoni muotokuvan atelierissaan lähellä Montparnassen asemaa, ja hauskat ja vilkkaat olivat istunnot, joihin seurasin vaimoani ja joissa keskusteltiin parisilaisista taideoloista y.m.

V. 1880 tapahtui käänne, ja Edelfelt sai taulustaan "Ruumissaatto saaristossa" 3:nnen luokan kultamitalin, ensimmäinen Parisin salongissa suomalaiselle taiteilijalle annettu kunniamerkki. Suomessa Edelfeltin vanhemmat ystävät ja suosijat eivät pitäneet siitä, että hän luopui historiamaalauksesta ja noudattaen uutta naturalistista suuntaa alkoi käsitellä nykyaikaisia aiheita. Se oli muun muassa syynä siihen, että taideyhdistys antoi niin monen etevän maalauksen mennä ulkomaille, joka olisi voitu saada sangen huokeasta hinnasta. Jos luetaan pois Ruokolahden taulu (valtion tilaama), niin saattaa sanoa että vasta 90-luvulla alettiin ymmärtää, kuinka tärkeitä oli kotimaalle pelastaa suuren taiteilijan teoksia. — Seuraavan vuoden (1881) alkupuolella Edelfelt oleskeli pari kuukautta Espanjassa. Sieltä tuotujen luonnosten joukossa oli huomattavimpia tanssiva mustalaistyttö, jonka ostin sitten kun taiteilija oli täydentänyt kätet. Varsinkin tytön pää on viehättävä etelämäisen tummassa verevydessään.

V. 1886 pyysin Edelfeltiä piirustamaan minulle muutamia kuvia Takasen elämäkertaa varten. Hän piirustikin yhden varsin kauniisti, mutta oli estetty enemmästä, niinkuin näkyy seuraavista kirjeistä, jotka koskevat sitä asiaa.

"Helsingissä 18 p. marrask. (1886).

H. V.

Tämän ohella lähetän ääripiirustuksen Takasen Wäinämöisestä. En ole ennättänyt piirustaa Venusta. Matkustan nimittäin huomenna, ja minulla on nyt monta rautaa tulella. Onhan Gallén tottunut piirustamaan kynällä, ja voi hän sentähden hyvin piirustaa Venuksen ja muutakin. Pääasia on että tekotapa on mahdollisimman yksinkertaista, jäljentämisen tähden. Jollemme enää tapaa toisiamme ennen lähtöäni, sanon sinulle nyt jää hyvästi.

Onko Sinulla Snoilskyn osoite Dresdenissä?

Harras
Albert Edelfeltisi."

Mikään korvaus ei tule kysymykseen tästä vähäpätöisestä työstä. Olen päinvastoin tyytyväinen että voin olla Sinulle avuksi. — Kiitos kirjasta! Matkani on myöhästynyt muutamia päiviä. Tervehdi vaimoasi ja au revoir.

Helsingissä lauantaina 20 p. marrask. 1886.

Harras
Albert Edelfeltisi.

V:n 1890 vaiheilla Edelfelt palaa historiallisiin aiheisiin ja ensin uskonnollisiin. Tämän uuden kehitysjakson alulta on minulla pari erittäin arvokasta taiteilijan teosta: harjotelma Matalleenan kuvaa varten suuressa taulussa "Jesus ja Matalleena" sekä "Porilaisten marssi".

Edellisen ostin suorastaan Edelfeltin atelierista täällä Helsingissä, ja kertoi hän siitä seuraavaa. Viettäessään kesäänsä huvilassaan Porvoon tienoilla hän oli malliksi saanut merimiehen morsiamen, jonka sulhanen vähän ennen oli hukkunut. Joka kerta kun puheeksi tuli tämä onnettomuus, tyttöparan silmät täyttyivät kyynelillä, ja Edelfelt saattoi siten aivan luonnon mukaan maalata naisen, jonka sydän on surusta pakahtua. Todellisuudessa onkin harjotelma välittömämmin suoritettu ja vaikuttavampi kuin valmis Matalleenan kuva.

"Porilaisten marssin" synnystä taasen taiteilija jutteli, että hän johtui siihen yhdessä niistä jättiläiskonserteista, joita Suomen asevelvollisten pataljoonain yhdistetyt soittokunnat talvella 1892 toimeenpanivat. Kun eräässä konsertissa Palokunnan talolla soitettiin Porilaisten marssia, voimalla joka ehdottomasti tulistutti kuulijoita, taiteilija yht'äkkiä sisässään näki sen kuvan, jonka hän sitte kohta jällestäpäin maalasi. Sommitelma on maalattu paperille, ja nähtävästi oli Edelfeltin aikomus ensin tehdä vain harjotelma, jonka hän sitten suorittaisi kankaalle; mutta teos näyttäytyikin niin hyväksi, että olisi ollut ilmeinen vahinko ruveta sitä uudestaan maalaamaan. Tosiaan maalaus onkin mestarin kaikkein etevimpiä, enkä tiedä onko yksikään muu hänen suurempia teoksiaan niin välittömän innostuksen leimaama.

Vielä on minulla tältä samalta ajalta eräs akvarelliharjotelma, joka esittää nuoren tytön pään ja on tehty Vaasan kirkon alttaritaulun neitsyt Marian kuvaa varten. Sen taiteilija minulle lahjoitti "vanhan ystävyuden" osotteeksi jouluna 1896, ja kertoi hän maalanneensa sen erään 15-, 16-vuotiaan tytön mukaan, joka kävi suomalaista tyttökoulua ja jonka hienot, henkevät kasvopiirteet näyttivät hänestä sopivan Marialle. Että Edelfelt valitsi mallinsa suomalaisesta koulusta, johtui siitä että hän tahtoi maalauksessaan noudattaa moderneja perusohjeita eikä tavoittaa mitään alkuperäisen historiallista, joka tietenkin olisi vaatinut juutalaisia malleja. Mutta tämä alttaritaulu vaatii näissä muistelmissa oman lukunsa, sillä sen johdosta jouduin pitkälliseen kirjeenvaihtoon taiteilijan kanssa.

V.

Appivanhempani, Gabriel ja Amanda Revell, halusivat Vaasan kaupungin kirkkoon lahjottaa alttaritaulun, ja heidän puolestaan ryhdyin minä 1890—91 keskusteluihin Edelfeltin kanssa. Hän oli kyllä viehätynyt semmoisesta tehtävästä, mutta ennenkuin ratkaiseva päätös syntyi, meni kuitenkin aikaa. Helsingissä tuumattiin alttaritaulun tilaamista uuteen kirkkoon, ja toimeenpantiin sitä varten kilpailukin. Jos taulu olisi tilattu Edelfeltiltä, niinkuin yhteen aikaan luultavalla näytti, niin hänen olisi täytyntä lykätä Vaasan taulu tuonnemmaksi; vasta kun selvisi, että aie Helsingissä oli raukeava tyhjiin, taiteilija tarjosi Vaasan kirkkoa varten useita eriaiheisiä luonnoksia. Jouluaamu eli paimenten kumarrus, Jesus Getsemaneessa, Jesus kantaa ristiänsä ja Ylösnousemus, joista ensinmainittu katsottiin muita otollisemmaksi.[41] Ennenkuin Edelfelt oli työhön käsiksi käynyt, kuoli kuitenkin appi-isäni. — Kuinka asia sitten kehittyi, näkyy seuraavista taiteilijan kirjeistä minulle. Otan ne tähän, koska ne sisältävät kaikenlaista mieltäkiinnittävää ja erittäinkin näyttävät, kuinka erinomaisen tunnollinen Edelfelt työssään oli.

Hanko 27 p. heinäk. 92.

Veli Eliel Aspelin.

Kiitos ystävällisestä kirjeestäsi ja tarkotuksesta toteuttaa suunnitelma alttaritauluun nähden, vaikka appi-isäsi on kuollut. En ollut lukenut kuolemantapauksesta, sillä olen vain poikkeukselta nähnyt suomalaisia sanomalehtiä kolmikuukautisen ulkomaallaoloni aikana.

Palasin kotimaahan viime sunnuntaina, ja minun täytyy viipyä täällä Hangossa muutamia päiviä, osaksi nähdäkseni vaimoani ja lastani (vaimoni tulee luultavasti oleskelemaan täällä

koko kesän parannuksilla), osaksi lepuuttaakseni aivan liiksi kiihtyneitä hermojani. Rydbergin muotokuva oli nimittäin väsyttävempiä mitä olen yrittänyt, osaksi sentähden että malli on ylen vaikea esittää semmoisena kuin hänet kuvittelee hänen teostensa mukaan, osaksi senvuoksi että ilma oli niin kauhean synkkää ja olin valinnut auringontehon à la Rembrandtin Faust. Sitäpaitsi olin läpi vilustunut noina 14 päivänä Djurholmilla. Kumminkin matkustan perjantaina Porvooseen tervehtiäkseni äitiäni, ja sen jälkeen tulen Vaasaan muutamaksi päiväksi. En pyydä parempaa kuin alottaa taulun, minkä aiheen valitsenkaan. Porvoosta kirjoitan tai sähkötän Sinulle joku päivä ennen lähtöäni.

Rydberg kirjoittaa Kristuksesta ja Magdaleenasta ensi vuoden Sveaan [kalenteriin]. Hän tahtoo sentähden kerätä kaikki ainekset mitä saa, sekä [legendaa esittävän] runon että muita keskiaikaisia runoja esim. Klaus Kurjesta [s.o. Elinan surma]. Hän lupasi sen ohella nyt taas alkaa tutkia Kalevalaa, jonka hän muutoin tuntee aika hyvin Zach. Cajanderin ja Julius Krohnin kautta, jonka jälkimäisen kanssa hän on ollut kirjeenvaihdossa. Pyydän Sinua auttamaan minua lähettämässä V[iktor] R[ydbergille] kirjoja ja aikakauskirjallisia kirjoituksia, jotka voivat olla hänelle hyödyksi. Me tapaamme siis toisemme pian, toivon minä. Tällä hetkellä olen aivan mahdoton, niin väsynyt kuin en pitkiin aikoihin ole ollut ja kykenemätön perusteellisesti asettumaan mihinkään uuteen aatesuuntaan. Olen tekevä uuden Getsemaneen, niin myöskin ristiänsä kantavan Kristuksen. V[iktor] R[ydberg] keskusteli melkein joka päivä minun kanssani näistä tulevista tauluista. Hänestä oli ei ainoastaan hyvin mielenkiintoista, vaan myöskin esimerkiksi soveltuvaa, että yksityiset henkilöt meidän aikaan ajattelevat kirkkojen kaunistamista. Uhden uusi suunta oli erityisesti hänen ajatuksissaan ja tämä uskonnollisen maalauksen uudestasynntyminen näyttäytyi hänelle yhdeksi merkellisimmistä ilmiöistä viimeisellä vuosikymmenellä, joka oli niin täynnä elämää ja aatteita.

Hyvästi kunnes tavataan ja kiitos! Terveisiä vaimollesi hartaalta

Albert Edelfeltiltäsi.

Lupauksensa mukaan Edelfelt sitte kävikin Vaasassa. Hän tahtoi näet nähdä kirkon ja minkälaiseen valoon alttaritaulu oli asetettava, ja teki väriluonnoksen itse paikalla, jotta hän osaisi oikein virittää maalauksen väriasteikon. Samalla sovittiin myöskin lopullisesti aiheesta. Niinikään otti Edelfelt itse toimittakseen taululle kehyksen, joka mainittakoon sentähden että siitä paljon puhutaan kirjeissä.

Parisi 5 p. kesäk. 1893.

Torstaina toukokuun 25 p. lähetettiin Bon Marché'sta kankaat, jotka olin ottanut valitakseni sinulle.[42] Koko siitä suuresta paljoudesta kuoseja, jotka näin, olivat nämä kauneimmat ja tyylikkäämmät. Tosin oli huokeampiakin kretonneja, mutta värit ja kuosit olivat paljon huonompia. Kaikki yhteensä maksaa 118 fr. 25 cent. niinkuin myötäseuraava lasku osottaa. Omin luvin panin kääryyn myöskin pienen harmaan puvun pojalleni, ja pyydän sinua hyväntahtoisesti maksamaan etukäteen tullin, joka ei voi olla erittäin korkea. Kirjeesi mukaan 30 p:ltä maalisk. olen ottanut 20 metriä raitaista, viheriään vivahtavaa kangasta, 25 samankuosisista, mutta punertavaa, uutimiksi, sekä 20 varalle. Olen harvoin nähnyt kauniimpia ja tyylikkäämpiä kretonneja kuin nämät, ja toivon että olet niihin tyytyväinen.

Tahdon lyhyin piirtein kuvata omituisen Parisissaoloni tällä kertaa. Saavuttuani 15 p. maalisk. alan kohta tehdä harjotelmia alttaritauluun, malli joka päivä — teen 2 suurta harjotelmia madonnaa varten — 25 p. valittu jurymieheksi Marskentän [näyttelyä varten] — menetän sen johdosta aikaa ja saan ikävyyksiä — häiriinnyn työssäni. Piirustan alttaritaulun äärettömän suurelle kartongille — sairastun influenssaan 10 p. huhtik. — sairas ja mahdoton työhön koko huhtikuun — ryhdyn jälleen työhön toukokuun alussa, sitte kun lääkäri oli tuominut minut täydelliseen toimeentuloon ja vegeeteeraavaan elämään maalle 5:ksi päiväksi. Vernissagepäivä 9 p. toukok. Sparre tulee 13 p. Münchenistä, asettuu asumaan atelieriini. Sairastuu kovasti keuhkokuumeeseen (lungkongestion) 14 p. Hoidan häntä viikon päivät täällä kotona, vien hänet sitte, lääkärin neuvosta, sairaalaan, jossa hän oleskelee 10 päivää — kuljetan hänet 1 p. kesäk. maalle, erään ystäväni luokse — ja toivon, että hän nyt toipuu lopullisesti.

Sinä näet etten ole *voanut* maalata alttaritaulua, niinkuin olisin tahtonut. Olen kuitenkin tehnyt huolellisia harjotelmia kaikkiin kuviin ja toivon, että itse maalaaminen sen kautta on tuleva helpoksi. Kehys on tuottanut minulle paljo huolta. Olen kääntynyt 2 arkkitehdin puoleen, mutta *en* ole tyytyväinen heidän työhönsä. Asia on niin, että 5,5 metrin korkuinen goottilainen kehys on jotain mieletöntä, samoin kuin *iso* taulu goottilaisessa kirkossa on jotain mieletöntä — sillä suurin, puhtaasti goottilainen maalaus, jonka olen nähnyt, on "das Dombild" Kölnissä, jossa henkilöt eivät ole luonnollista kokoa. Ajattele Van Eyckiä, aina

pieniä tauluja! ajattele Memlingiä! Olen sentähden miettinyt, että *en* teetä kehystä, joka on varustettu huipuilla ja kukkakoristeilla (sitä vähemmän kuin työn täytyy olla *erinomaista*, ettei se olisi kömpelöä), juuri sentähden että tämä muoto tavataan [ainoastaan] vähemmässä mitassa taikka kivessä. Sitä vastoin olen jäljentänyt useita *pyörö*-kaarisia, mutta kuitenkin goottilaisia kehyksiä Cluny'stä [museosta], ja mietin antaa piirustaa nämä suureen kokoon.

Memlingin pyhainjäännöslippaassa Brüggessä nähdään sivuseinissä puhtaita puolipyöröjä ja olen hämmästyksellä huomannut senaikaisissa italialaisissa ja flamilaisissa kehyksissä runsaasti *puhtaita puolipyörökaaria*, joita solakat goottilaiset pylväät kannattavat. Suippokaarta on näet mahdoton päättää ylhäälläpäin ilman kukkakoristeita ja niitä on hirmuisen vaikea saada *hyvin* tehdyiksi suuressa mitassa. Tiedät paremmin kuin minä, että kaikki taikka miltei kaikki goottilaiset taulut olivat kolmijakoisia [tritykoita] ja alttarikaapintapaisia. Ei Louvressa eikä Clunyssä eikä tšekäläisissä vanhoissa goottilaisissa kirkoissa ole ainoatakaan *isoa* goottilaista kehystä. Champs Elysées salongissa on Roybet'lla äärettömän iso taulu: Kaarle rohkea toimeenpanemassa verilöylyä eräässä kirkossa. Kehys on goottilainen fiäleilla [koruhuipulla] varustettu, ja juuri se, miten kallis ja hyvätekoinen se liekään, on paremmin kuin mikään muu osottanut minulle, että koko tämä koristus terävine kulmineen, kukka- ja kiekurakoristeineen suuressa määrässä häiritsee maalausta.

Eräs arkkitehti, Bastien Lepage, maalaajan veli, oli myöskin sitä mieltä, että kaksi suippokaarta (akkunan ja taulun sen alla) ei tekisi hyvää vaikutusta. Olen itse tehnyt ehdotuksen, jossa on suippokaari sisällä, mutta suorakulmainen kehys yläpuolella. Tukholmassa ja Kööpenhaminassa aion edelleen pyytää neuvoa arkkitehteiltä. *Kaikki* yhdestä suusta sanovat, että akkuna takana on *peitettävä*. Useimmat ystäväni pitävät luonnoksista ja harjotelmista. — Kumminkin huomaan nyt, kuinka vaikea on tehdä jotain niin suurta. Itse aineellinen työ vie paljon enemmän aikaa kuin olen arvioinut. Kun kerran on kysymys semmoisista suhteista, tulee kaikki suunnattomaksi — värin paljous — jopa kangas maksaa jo 200 frcs. Lähtien määrätystä leveydestä 2,27 on korkeus laskettava vähintään 5 metriksi.

Olen tekevä kaikki niin hyvin kuin voin ja suoritan taulun kotona Suomessa, jonne matkustan Kööpenhaminan ja Tukholman kautta. Viimemainitussa kaupungissa on minulla onneton Rydbergin muotokuva viimeisteltävänä. Minua värisyttää kun sitä ajattelen. Pää, joka ei herätä mielenkiintoa, maalattu ilman innostusta, ja tämä surkeus on ikuisina aikoina riippuva museon seinällä kertomassa ihmisille, kuinka kehno minä *saatoin* maalaajana olla. Porilaisilla on niinkuin näet ollut suuri menestys Ruotsissa. Olen siellä pyytänyt taulusta 2,500 kruunua. Jollen saa sitä hintaa, on maalaus sinun omasi, sopimuksen mukaan, ja kaupanpäälliseksi saat vielä Blanchin teettämän kauniin kehyksen. Jonkun päivän päästä matkustan Berliniin (yhdeksi päiväksi nähdäkseni näyttelyn) ja sitte Kööpenhaminaan. En voi vielä sanoa milloin tulen kotia.

Toivotan sinulle iloista ja kaunista kesää uudessa Tusculumissasi ja esitä kunnioittavat tervehdykseni vaimollesi ja anopillesi. Hyvästi ja voi hyvin. Jos tahdot kirjoittaa sanan, niin on osotteeni *Pietro Krohn*, Marstrandsvej 4, Rosenvaenget, Kjöbenhavn.

Vanha ystäväsi
Albert Edelfelt.

Porvoo, Haikko 24 p. elok. 93.

Veli Aspelin.

On hauskaa kuulla, että "Porilaisten marssi" vahingoittumatta on saapunut sinulle. Rahaasialla ei ole kiirettä. Tee niinkuin sinulle on paras ja mukavin. Olen iloinen että taulu jää sinun luoksesi ja Suomeen.

Norjassa en ole tehnyt erittäin paljon. Muutamia tunturiakvarelleja ja yhden nuoren, vaaleaverisen Gudbrandinlaakson tytön (Harald Kaunotukan jälkeläinen, selitti hän itse) — taulu, jonka luullakseni nimitän Solvejgiksi. Siinä kaikki. Menee aina aikaa, ennenkuin oikein perehtyy kokonaan vieraisiin oloihin.

Täällä on minulla tekeillä kartongi alttaritaulua varten. Saat nähdä sen Helsingissä. — Minä käännyin arkkitehti A. Lindegrenin puoleen Tukholmassa — (saman, joka on niin oivallisesti uudistanut Upsalan tuomiokirkon sisäpuolelta) — kehysasiassa. Hän otti piirustuksen ja valokuvan, teki joitakuuta kyhäelmiä — mutta kun hän oli matkoilla nyt toisen kerran käydessäni Tukholmassa, niin en saanut tietää, kuinka kauas työ oli edistynyt. — Hänen mielestään oli koko akkuna *peitettävä*, ei kankaalla vaan lautaseinällä, joka muodostaisi jonkunlaisen alustan taululle. Hän sanoi, että semmoinen lautaseinä oli aivan

välttämätön yksistään käytännöllisistä syistä, sillä muuten aurinko 10 vuoden kuluessa polttaisi yläpuolen kangasta hajalle. Hän ajatteli, että kehys voisi osaksi olla maalattu, niin että taulun yläpuoli, enkelit, voitaisiin maalata tyyliä yläpuolelle hienoa goottilaista holvia. — Niin, se oli vain yksi aate niistä monista, jotka hänellä oli. Mutta akkuna on peitettävä, se oli hänen a ja o:nsa. Toivon pian saavani hänen piirustuksensa.

Pietro Krohnille osottamasi kirjeen olen aivan oikein saanut — kiitos siitä. Hän kirjoitti minulle nykyisin Münchenistä, että hän sattumalta oli Saksassa tavannut tanskalaisen meriupseerin, joka sanoi olevansa malli erääseen Takasen tekemään lapsen rintakuvaan — tiedätkö mitään siitä?[43]

Vaikka viivyn täällä maalla niin kauan kuin suinkin voin, käyn luultavasti Helsingissä jonakin päivänä syyskuulla ja toivon silloin tapaavani sinut. Minä asun yhä huvilassa 12 B, Kaivopuistossa, ja olemme siis yhä edelleen naapureja.

Paljon terveisiä rouvallesi vanhalta ystävältäsi

Albert Edelfeltiltä.

Helsingissä 15 p. tammik. 94.

Hyvä veli!

Vihdoinkin toivotan sinulle ja vaimollesi onnellista uutta vuotta. Olen jättänyt kirjoittamisen niin myöhäseen, koska tahdoin voida ilmoittaa sinulle, että taulu on 3/4:ksi valmis. Sen minä nyt voinkin. Ainoastaan enkelit ovat jäljellä, ja ne olen maalannut eri kartongille, niin että ne ovat vain jäljennettävät kankaalle. Vaikka minua on paljon häirinnyt appi-isäni kuolema, vaimoni sairaus sekä viimeksi influenssanpuuska, josta en vielä ole päässyt, on työ edistynyt reippaasti. Joulukuun 1 p. aloin maalata suurelle kankaalle: 5 metriä korkea, 2,20 leveä, luultavasti suurin taulu, mikä Suomessa on maalattu. Sommittelu on osaksi parantunut, niin esim. on se paimen, joka nähdään selänpuolelta, muutettu enemmän keskelle. Olen saanut hyviä malleja. Tosin ne ovat puhtaasti suomalaisia, mutta ne viehättävät sentään muutenkin kuin etnografisina tyyppinä. Puvut ovat ylen yksinkertaisia. Stigell, joka joku päivä sitten oli luonani, sanoi: "Olet saanut siihen jotain hienoa firenzelaista" — ja se ilahdutti minua paljon. Väri on freskontapainen ja vaalea. Vuorion kanssa, joka on luvannut suorittaa vernissauksen, olen sopinut, että hän käyttää himmeää ja samalla kestäväää vahavernissaa. Madonnan tyyppi on jotenkin sama kuin pienessä, Parisissa tekemässäni luonnoksessa. — Kolme enkeliä tulee pitämään lausenauhaa, jossa luetaan:

Gloria in altissimis Deo, pax in terra hominibus, bona voluntatis.

Tischendorfin painoksen mukaan Hieronymuksen käännöstä.

Kreikkalaisessa tekstissä kuuluu lause:

Doxa en ufisiois Theo, kai epi gaes eirinae en anthropois eudoxia. —

niinkuin näet ovat nämä tekstit vähän erilaisia, mutta olen huomannut eroavaisuuksia kaikissa painoksissa. Ruotsalaiset eroavat paljon toisistaan. Vanhoissa on "en god vilje", toisissa "Guds välbehag", viimeisissä "åt människorna välbehag". — Välimerkintä alkutekstissä on niinkuin ylempänä, s.o. ainoastaan yksi pilkku lauseenosan jälkeen: kunnia olkoon Jumalalle korkeudessa. — No, tämä on vähäpätöistä ja voidaan vielä viime minuutissa kirjoittaa niinkuin parhaana pidät — pääasia on että nuottikäärön sijaan on pantu tämä lausenauha raamatunsanoineen. Enkelitkin saavat valonsa Kristuslapsesta. Itse tauluun olen onnistunut saamaan enemmän yliuonnollista valoa kuin yhteenkään luonnokseen.

Huolimatta rukoilevista kirjeistäni en ole arkkitehti Lindegreniltä onnistunut saamaan uutta ehdotusta kehykseksi enkä myöskään vanhoja piirustuksia. — Sentähden teen minä itse piirustuksen kehystä varten, käyttäen esikuvana firenzelaisiä valokuvia. Tikkanen on ollut ystävällinen ja etsinyt minulle sopivia aineksia, ja Gripenberg on luvannut oikaista mahdollisia rakenne-virheitä. Nikkari Galetzki on luvannut tehdä kehyksen tammesta, pannen kultausta sisimmälle. Olisiko Sinusta täyskultaus parempi? Kun kehys tulee tämännäköiseksi, ovat kulmat A. B. maalattavat. En ole vielä selvillä siitä mitä sinne on maalattava. Tikkanen väitti olevan tyylinmukaisinta tehdä 2 profeetta lausenauhoineen, Esaias ja Hesekiel, ne lauseet nauhoissa, jotka ennustavat taulun ainetta. Taulu on valmis 3 viikon päästä, Jumalan avulla. Olen saanut maalata sen yliopiston piirustussalin *uudessa* huoneistossa, Elisabetinkatu 27, suurin atelieri kaupungissa — juuri niin korkea, että taulu mahtuu sinne. Sekä Estlander että Ahlstedt ovat olleet hyvin avuliaita. Ei kukaan muu

maalaja kuin Ahlstedt ole nähnyt taulua, Järnefelt on kyllä pyytännyt saada tulla katsomaan sitä, mutta en tahdo näyttää teostani hänelle ennenkuin enkelit, jotka muodostavat niin tärkeän osan sommitelmaa, ovat maalatut. — Tämä suuri taulu on paljon viehättänyt minua, ja minä olen varma, että olen siitä paljon oppinut. Se on ollut minulle suureksi hyödyksi tuleviin yliopistomaalauksiini nähden ja on herättänyt minussa suurta mielenkiintoa uskonnolliseen maalaukseen.

Ulkonaisesta maailmasta en tiedä kertoa mitään — en näe ketään paitsi Söderhjelmiä (hän oli täällä eilen) ja Otto Schaumania, ukko parkaa, jonka luona käyn silloin tällöin.

Gallén, jota en ole nähnyt moneen aikaan, maalaa hyvin kummallista taulua, symbolistista, luonnollisesti. Kajanus — saarnaa Merikannolle, Sibeliukselle ja Gallénille. — — — Hän on näyttänyt minulle taulun, ja minä neuvoin häntä maalaamaan sen uudestaan. — — — En minä täysin ymmärrä tätä symbolismia, mutta vika on kai *minussa*. Eivät Botticelli, Fr[ancesco] Francia eikä Mantegna tarvinneet semmoisia keinoja saadakseen esiin mystillisen ja runollisen tunnelman. Omituisinta on että kaikki kuvatut ovat ihastuneita aatteeseen, joka heistä on käänteentekevä. Järnefelt pysyttäytyy jotenkin skeptillisenä, mutta maalaa siitä huolimatta itsekin symbolistista taulua. Arvid J[ärnefeltin] tapaan silloin tällöin täällä Kaivopuistossa. Hän tulee yhä enemmän tolstoilaiseksi, ja meidän kesken on ollut pitkiä keskusteluja hänen mielipiteittensä toimeenpanemisen mahdollisuudesta. Vastaiseksi hän tekee työtä erään sepän luona.

Juhani Ahon Papin rouvalla on ollut suuri menestys kaikkien luona, jotka todella välittävät kirjallisuuden taiteellisesta puolesta. Minä olen aivan ihastunut siihen.

Minulle on hyvin hauskaa, että tauluillani on ollut menestys Berlinissä ja että pesijättäreni on siellä myyty. Kriitikit, jotka lähetit B. O. S[chaumanille], ja kaikki ne leikkelyt sanomista, jotka Schulte on minulle lähettänyt, ovat niin kiittäviä, että todella uskallan luottaa yleiseen tunnustukseen. Hyvästi ja enemmän vastedes. Toivon että olet tyytyväinen työhösi ja ettette ole kärsineet liiaksi pakkasesta, joka, Parisissa ainakin, näyttää olleen siperialainen. Täällä on suvi-ilma, kosteaa, sumuista ja pimeää. Esitä kunnioitukseni rouvallesi ja kirjoita pari sanaa vanhalle ystävällesi

Albert Edelfeltille.

Parisissa 5 p. kesäk. 1894.

Vanha ystävä,

Kun saat tämän, on alttaritaulu, niinkuin toivon, jo asetettu paikalleen Vaasan kirkossa. Vuorio on sanonut äidilleni, että hän tämän kuun 2 p. aikoi matkustaa sinne taulun ja kehysten kanssa. — Tämä kehys on tehty minun luonnokseni mukaan, jonka arkkitehti Lindegren Tukholmassa on täydentänyt ja jota varten Ahrenberg on tehnyt detaljipiirustuksia.

Olen varma siitä, että taulu on tekevä paremman vaikutuksen kirkossa, oikeassa paikassaan, kuin missään muualla. Värit ja sommitelma ovat kokonaan lasketut paikkaa varten.

Jos tapaat Vuorion, niin puhu hänen kanssaan vahavernissauksesta. Jos hän luulee, että *toinen* voi suorittaa sen, niin olisi ehkä syytä lykätä se siksi kun itse olen nähnyt taulun ja tehnyt (jota kuitenkin oletan tarpeettomaksi) jonkun korjauksen. Jos sitävastoin hän yksin voi suorittaa vernissauksen, niin kysy häneltä, enkö minä voisi sekoittaen *vahaa* väriin jälestäpäin tehdä mahdolliset, kevyet korjaukset.

Helsingissä taulu herätti mieltymystä. Tukholmassa teki Kansallismuseo ja Taideakatemian praeses, parooni Nordenfalk, monta yritystä saadaksensa minua panemaan taulun näytteille siellä. Minä kielsin kuitenkin — osaksi senvuoksi etten voinut itse olla saapuvilla ylösasettamisessa, osaksi sentähden että mielelläni samaan aikaan olisin tahtonut näytellä sitä Kööpenhaminassa, eikä siellä ollut tällä hetkellä sopivaa huoneistoa.

Kehys, tehty tammesta ja varustettu goottilaistyyllisillä kultauksilla, niin yksinkertainen kuin mahdollista, on maksanut yli 1000 markkaa. — Nähtyäni näyttelyt täällä ja mahdollisesti Antwerpenissä, palaan Lyybekistä taikka Kööpenhaminasta suoraan Suomeen, jossa lienen noin 15—20 p. Jos mahdollista on, tulen Vaasaan laulujuhlaan 18 p. — — — On minulle ollut suuri suru, etten ole saanut näytellä taulua täällä Champ de Mars [salongissa] — mutta onhan se mahdotonta, kun näyttely täällä kestää aina 30 p:ään kesäk.

Koko kevään (huhti- ja toukokuun) olen tehnyt työtä maalaten kreivitär Moltken onnetonta muotokuvaa. Kaikki ovat siihen tyytyväisiä paitsi hänen miehensä, joka vielä kaipaa siinä jotakin sielullista ("af det sjaelelige"). Hän ei vielä pidä sitä valmiina ja minun täytyy matkustaa sinne *jos* kerta syksyllä. Muotokuvaajan (varsinkin ympäri matkustavan) leipä on kovaa leipää, usko pois vaan.

Sitä vastoin olen iloisin mielin ja menestyksellisesti kymmenessä päivässä toukokuulla tehnyt pastellimuotokuvan Tanskan prinsessasta Mariesta, syntyään Orleansin prinsessa. Hän on henkevä, taiteilija joka säikeessä, hyvä ja kiltti, ja olematta kaunis on hänellä ihmeellinen, ylhäinen sulous. Aion panna tämän muotokuvan ensi vuoden salonkiin. Toivoakseni tapaamme toisemme pian. Jos sinä nyt jo olet Vaasassa, pyydän että hyväntahtoisesti puhut taideyhdistyksen asiamiehen kanssa, että hän ottaa tullista ja asettaa seinälle Parasken ja 2 akvarellia, jotka Schulte pyynnöstäni on lähettänyt suoraan Vaasaan. Hyvä olisi, jos voisit näille tauluille hankkia hyviä paikkoja näyttelyssä. Jos akvarelleille valkoiset kehykset ovat kovin pahoin pidellyt, voitaisiin ne maalata himmeällä valkoisella värillä. En tiedä kuka asiamies on, muuten kirjoittaisin hänelle. Pyydän Sinua esittämään kunnioittavat tervehdykseni vaimollesi ja anopillesi ja olen edelleen vanha, harras

Albert Edelfeltisi.

Täydentääkseni sen alttaritaulun syntyhistorian, jonka nämä taiteilijan kirjeet sisältävät, tahdon siihen liittää otteen eräästä omasta kirjeestäni B. O. Schaumanille, jossa aikoinaan kerroin taulun vaikutuksesta, kun se oli paikalleen asetettu Vaasan kirkkoon.

"Taulu asetettiin paikalleen laulujuhlan lähinnä edellisinä päivinä, ja oli se ensi kerran seurakunnan nähtävänä lauantaina 16 p. kesäk., kun rippikoulunuoriso meni Herran ehtoolliselle, ja 17 p., kun oli tavallinen Jumalanpalvelus ja rippi. Itse juhlapäivinä — maanantaista torstaihin — oli oratoriokonserttien tähden kuoriin rakennettu lava, ja se esti yleisön näkemästä taulun alemmaa osaa. Kun laulajat seisovivat lavalla, näkyi heidän päitensä yltä tuskin muuta kuin enkelikuoro. Tämä ikävä seikka aiheutti, että vieraitten suuri joukko ei saanut mitään tyydyttävää käsitystä maalauksesta. Siitä huolimatta on merkillisenä tapauksena mainittava, että etevin alttaritaulu, minkä suomalainen taiteilija on maalannut, vihittiin sarjalla kirkkokonsertteja, jotka kokonaisuudessaan myöskin voittavat kaikki mitä ennen on meillä siihen suuntaan aikaansaatu.

Näin taulun sekä sunnuntaina että perjantaina aamupäivällä, semmoisena kuin se nykyään aina näyttäytyy vaasalaisille. Ensimmäinen seikka, jonka huomasin, oli oivallinen sopusointu maalauksen värityksen, yksinkertaisen mutta tyylikkään goottilaisen tammisen kehyksen sekä kirkonseiniä värien, keltaisenruskean ja sinisen, välillä. Taiteilijan aikaisempi käynti Vaasassa selittää, kuinka hän on osannut niin hyvin laskea taulun värivaikutuksen paikan mukaan. Huolimatta epäedullisesta molemminpuolisesta sivuvaikutuksesta on siis taulun vaikutus hyvä, ja sen näkee selvästi kirkon etäisimmistä osista. Tähän nähden on sekin eduksi, että tammisen kehyksen luonnonväri on himmennetty tummemmalla vernissalla.

Mitä muuten maalaukseen tulee, en voi muuta kuin asettaa sen hyvin korkealle taideteoksena. Herkkä aisti ja kunnioittava hienotunteisuus, jolla taiteilija on osannut uudenaikaisesti käsitellä muistoperäistä ainetta, on erittäin suuri. Siihen nähden huomattakoon hengellistetty 'realismi' sekä madonnan että paimenten hahmoissa. Ne ovat pohjoismaisia, jopa suomalaisia tyyppejä, mutta ilman mitään uhmaavaa. Marian hiljainen sulous ja paimenten innostunut hartaus on todellista laatua ja kohottaa tyyppillisen jokapäiväistä ja etnografista siksi korkeammalle, että ainoastaan kriittinen tarkastus huomaa alkuperän. Härkä ja aasi tallissa ovat poistettut, sillä tuo ikivanha, naiivi sommitelman piirre olisi häirinnyt hengellistetympää käsitystapaa. Sitä vastoin taiteilija on säilyttänyt ylikuonnolliset piirteet, lapsesta lähtevän valaistuksen ja enkelikuoron. Edellinen on hyvin onnistunut, lempeä valo kun leviää etualan hahmojen yli, ilman että siinä enemmän kuin muussakaan huomattaisiin tahallista tehovaikutusta. Enkeleistä on muistutettu, että ne ovat liian suuria verrattuina muihin henkilökuviin. Minua se ei ole häirinnyt. Päinvastoin tuntuu minusta keskiaikainen motiivi — laulavat enkelit lausenauhoineen — oleellisesti enentävän kohtauksen naiivia, raamatullista tunnelmaa. Oikein arvostellakseen miten hieno ja hengellistetty Edelfeltin käsitys tässäkin kohden on, verrattakoon hänen tauluansa Correggion maailmankuuluun 'Pyhään yöhön'. Jälkimäisessä tulvii aistillinen kauneus. Katso esim. enkeliä, joka kääntää katsojaan päin pyöreät reitensä ja vielä muutakin ja vertaa häntä kalpeihin, hurskaksiin, melkein askeettisiin enkeleihin Vaasan alttaritaulussa. Ei tarvitse lisäksi tarkastaa tunnetyhjää, jättiläismäistä paimenhahmoa taikka Marian upeaa kauneutta Correggion taulussa, tunnustaakseen, että Edelfeltin maalaus on edellistä melkoisesti korkeammalla ainakin *hartauskuvana*. Ja sen luen taiteilijallemme ansioksi, sillä hän on,

sentähden loukkaamatta taiteellista omaatuntoaan, tahtonut maalata ja todella maalannut taulunsa kirkkoa ja uskovaista seurakuntaa eikä näyttely-yleisöä varten."

Edelfelt itse ei tullut laulujuhlaan, eikä hän tietääkseni koskaan nähnyt tätä merkkiteostaan sen oikeassa ympäristössä. —

Päätän tähän kirjoitukseni taiteilijavainajasta ja ystävistä. Aikani ei tällä kertaa myönnä jatkamista, ja tärkeimmät muistelmani olen kumminkin esittänyt. — Jonakin hyvästijättönä lisään vain seuraavan piirteen. Eräänä iltana 1900 tai 1901 istui pieni taiteilijaseura ja minä, ainoa ei-taiteilija, "Pirtissä" Vaasanpankin talossa. Keskusteltiin tuosta silloin julkisestikin käsitellystä kysymyksestä Suomen kansan muuttamisesta pois onnellisempaan maahan, missä se saisi vapaasti elää ja kehittyä. Minusta oli ajatus kerrassaan mahdoton toteuttaa enkä sentähden monellakaan sanalla ottanut osaa väittelyyn. Kumminkin minä, muistellen Edelfeltin läheistä suhdetta Ranskaan ja Ruotsiin, kysyin häneltä: "Jos olot todella muodostuisivat semmoisiksi, että lähteminen kävisi välttämättömäksi, mihin maahan sinä silloin mieluummin asettaisit?" — "Mihinkä minä muuttaisin? en mihinkään, en koskaan, tänne minä kuulun ja tänne minä jään!" Näin vastatessaan hänen silmissään välähti kirkas tuli, ja koko turhanpäiväinen keskustelu päättyi siihen.

AUGUST HAGMAN

August Hagman.

Ikivanha on kokemus, että nuoruuden muistot vanhoilla päivillä virkoavat. Mitä minuun tulee, ei kuitenkaan ikäni ole ainoa syy, joka on mieleeni palauttanut sen entisyyden, josta "muoto- ja muistikuviani" ammennan. Toinen aivan erikoinen syy on "Suomalaisen teatterin historian" kirjoittaminen. Se näet sai minut tutkijanakin syventymään siihen isänmaallisen innostuksen kuohuttamaan aikakauteen, jonka telineessä minäkin nuorena koko sydämelläni olin mukana. Teatterin historiaan minä milloin avonaisemmin, milloin kätkeytymin jo sovitin melkoisen varaston noita kuvia, ja jällestäpäin on toinen ystävän hahmo toisensa perästä astunut eteeni vaatien, etten häntäkään unohtaisi. Ja koska joukossa on semmoisia, jotka kenties ikipäiviksi jäisivät unhon verhoon, jollen heidän hiljaista vaatimustaan noudattaisi, teen mitä voin ja ennätän, ennenkuin vuoroni tulee hämäärään hävitä. Yksi niitä on August Hagman. Hänen uhrautuva työnsä oli kyllä niin suuriarvoinen, että hän enemmän kuin moni muu ansaitsee muistossa pysyä, mutta hänen toimensa oli senlaatuinen, että sen harjottaja on melkein kuin unohtumaan tuomittu. Vai eikö sanomalehtimiehessä ole jotain päiväperhosen tapaista? Hänen hehkuvimmatkin, syvimmästäkin vakaumuksesta lähteneet kirjoituksensa ovat ainoastaan yhden päivän uusia, seuraava päivä heittää jo peitteen niiden yli ja jonkun ajan päästä ne ovat kokonaan kätöksissä. Kun sanomalehtimies itse katoaa, on hänen vaikutuksensakin lopussa samoin kuin näyttämöltä poistuneen näyttelijän — ainoastaan niissä aikalaisissa, jotka joko olivat heidän työtoverejaan taikka päivä päivältä vastaanottivat vaikutelmia heidän lehdestään, heidän persoonallisuutensa muisto vielä hetken piilee.

Syntyperä ja koulu aika.

Satuseppä Tyko Hagman julkaisi viime vuonna pienokaisyleisöänsä varten sommittelemansa kirjasen, [44] jossa hän hupaisesti kertoo lapsuudenmuistelmiaan. Pikku tapahtumien ja persoonallisten kokemustensa ohella hän siinä kodistaan ja ympäristöstään antaa tietoja, jotka pitävät paikkansa perheen muihinkin jäseniin ja siis myöskin hänen kahdeksan vuotta vanhempaan veljeensä, Augustiin, nähden. Näin ollen voin aluksi — jollen yksinomaankaan, niin kumminkin pääasiassa — nojata tähän kirjalliseen lähteeseen.

Mainitussa kirjassa samoin kuin Nimikirjassa, jonka tiedot arvattavasti ovat August Hagmanin itsensä antamat, sanotaan Hagman-suvun olevan ruotsalaista alkuperää. Kantaisä, teurastaja ammatillaan, muutti muka 1700-luvulla Ruotsista Vaasaan, missä hän nai neuvosmies Nagelin tyttären. Hän taikka hänen isänsä, kerrotaan edelleen, oli ottanut nimen Hagman muistoksi siitä että hän kuningas Kustaa

III:lle oli myynyt sen maan, jolle 1786 Hagan huvilinna perustettiin. Myyjä oli maan luovuttamisen ehdoksi muun muassa pannut senkin, että kuningas rupeisi hänen lapsensa kummiksi. Siihen oli Kustaa III suostunut, ja oli hän kummilahjaksi antanut suuren hopeamaljan, jonka piti mennä perintönä vanhimmalle pojalle polvesta polveen.

Valitettavasti tämä perintätieto on ilmeisessä ristiriidassa niiden tietojen kanssa, jotka olen saanut Vaasan kirkonkirjoista.[45] Näissä näet mainitaan suvun edustajia v:sta 1723 asti. Ensimmäinen ja vanhin oli ruokakauppias (hökare) Eerikki Hagman, kuollut 52-vuotiaana 1753. Nähtävästi hän oli muualla syntynyt ja kaupunkiin muuttanut kohta Ison vihan jälkeen. Oliko hän Ruotsista kotoisin? Perhetraditionin pohjalla pidän sen luultavana, vaikkei nimi sitä todista, sillä Hagmanneja on Suomessa ollut vanhempinakin aikoina; sitä vastoin viitannee Eerikki Hagmanin ensimmäisen vaimon nimi, Katarina Rockstadius, ulkomaalaiseen syntyperään. Ilman tätä meillä ehdottomasti outoa nimeä olisi yksinkertaisinta olettaa pariskunnan tulleen jostakin Pohjanmaan ruotsalaisesta rannikkopitäjästä. Muuten mainittakoon, että tämä ensimmäinen vaimo, joka kuoli 1731, oli miestänsä 29 vuotta vanhempi. Eerikki Hagmanin toinen vaimo oli Katarina Waselius, jonka nimi tietääkseni on vanhaa pohjalaista alkuperää, ja tästä aviosta syntyi 1735 poika Juhana. Tämä Juhana Hagman antautui teurastajan ammattiin ja nai 1756 neuvosmies Niilo Isakinpoika Nagelin tyttären Anna Margaretan. Heille syntyi 1770 poika Niilo, joka kävi Vaasan triviaalikoulun, tuli ylioppilaaksi 1793, toimi v:sta 1799 koulunopettajana Vaasassa ja sittemmin, vihittynä papiksi 1807, kappalaisena Koivulahdella v:sta 1810 kuolemaansa saakka, 1837. Hänkin oli samoin kuin isoisänsä kaksi kertaa nainut, ensiksi Katarina Elisabet Elfgrenin ja sitte talollisen tyttären, Anna Knip'in, kanssa Koivulahdelta. Edellisestä aviosta syntyi 1811 poika Niilo Juhana Eerikki, joka oli August Hagmanin isä.

Tämä ehkä muutamista lukijoista liian seikkaperäinen suvunselvitys osottaa, että suvun nimi ei mitenkään voi olla muisto Hagan huvilinnan perustamisesta, eikä myöskään näytä uskottavalta, että Kustaa III on tälle Hagman-suvulle, jos kellekään, kummilahjana antanut hopeamaljan. Todellisuudessa ei tätä jutelman todistuskappaletta olekaan olemassa. Mutta näin ollen, kuinka on ymmärrettävissä, että semmoinen tarina on voinut syntyä? Olisikohan teurastaja Hagmanissa jo asunut se vilkas mielikuvitus, joka myöhemmin on ilmennyt hänen pojanpojanpojassaan, satusepässä!

* * * * *

August Hagman oli syntynyt Vaasassa 26 p. huhtik. 1841, mutta hänen lapsuus- ja poikaikänsä kului enimmäkseen Kälviällä. Saadaksemme käsitystä kodista on ensin tutustuttava isään ja äitiin. — Isä, Janne Hagman, oli nimismies, mutta ei aivan tavallisia, eikä hän alkuaan ollut siksi aikonutkaan. Papin poika kun oli, hän kävi vaan triviaalikoulun, tuli ylioppilaaksi 1829 ja alkoi lukea lakitiedettä. Jos hän olisi suorittanut tutkinnon, olisi hänestä kai tullut joko kihlakunnantuomari tai hovioikeuden jäsen ja siis arvon ja toimeentulon puolesta edullisemmassa asemassa oleva virkamies kuin se, miksi hän joutui, mutta hän jätti lukunsa kesken. Tykö arvelee, "useista viittauksista päättäen", niin tapahtuneen "valtiollisista syistä". Turhaan olen kuitenkin ylipiston kirjoista hakenut vahvistusta tälle arvelulle. Noin kuuden vuoden aikana Hagman oli Helsingissä ainoastaan kaksi syyslukukautta (1829 ja 1832), eikä hän siis ollut osallinen ylioppilasrettelöissä Puolan kapinan aikana 1830 ja 1831 eikä tietävästi muulloinkaan. Muuten on merkitty, että hän ensin oli kotiopettajana Vaasan tienoilla ja sitte seurasi tuomaria käräjillä; viimeksi hänelle myönnettiin lupa olla poissa syyslukukauteen 1835, mutta silloinkin hän jäi tulematta. Luultavinta on, että varattomuus, ellei haluttomuus lukemiseen, sai Hagmanin luopumaan yliopisto-opinnoista ja että hän edelleen toimi kärjäkirjurina ja asianajajana, siksi kunnes 1841 tuli v.t. ja 1843 vakinaiseksi lääninkanslistiksi Vaasaan. Seuraavana vuonna 1844 hänet nimitettiin nimismieheksi Pietarsaaren pitäjään, josta hänet 1846 määrättiin Kälviälle. Täällä hän toimi 19 vuotta. Sen jälkeen hän 1865 tuli Raippaluodon nimismieheksi, jona hän kuoli 1868. Opinkäyntinsä mukaan Hagman oli enemmän huvitettu piiriläistensä avustamisesta lakiasioissa kuin virkansa varsinaisista tehtävistä, poliisi- ja ulosottotoimista. Muuten hän virkamiehenä oli aikansa tasolla siinä, ettei hän osannut suomea, jopa kuuluu hän, joka kouluajoiltaan osasi latinaa ja kreikkaakin ja sen lisäksi, ties missä, oli oppinut ranskaakin, väittäneen mahdolltomaksi perehtyä suomenkieleen, jollei sitä ollut, lapsena omakseen saanut. Tämä väite, jolla kieliriitojemme kuumimpina aikoina niin moni kielemme vastustaja puolusti velttouttaan, on siis kielikiistaa vanhempi, joskin se Hagmanilla ja hänen aikuisillaan tuskin vielä johtui itsetietoisesta vastahakoisuudesta kansankieltä kohtaan, vaan yksinkertaisesti haluttomuudesta nähdä vaivaa kielestä, jota ilman oli totuttu tulemaan toimeen. Käytännöllisesti nimismies suoriutui pulasta kutsumalla vaimonsa tulkiksi, milloin talonpojat eivät osanneet solkata ruotsia. — Ulkonäöltään Hagman samoin kuin hänen poikansa August oli keskikokoinen ja tanakka sekä ruumiinvoimiltaan tavattoman väkevä. Kuvaa ei ole säilynyt, mutta hänen sanotaan olleen niin Napoleonin näköinen, että toverit keskenään nimittivät häntä suuren keisarin nimellä. Jotain napoleonimaista oli hänen luonteessaankin. Hän oli näet äkkipikainen ja tulinen, mutta onneksi myöskin pian lauhtuva ja, hyvällä tuulella, leikkisä. Tämänlainen luonne ja kaunis lauluääni tekivät hänestä hupaisen seuramiehen, jonka yhteydessä on mainittava, että hyvä nimismies ajan tapojen mukaan mielellään, jopa liiankin mielellään virkisti elinvoimiaan ryypyillä. Niin

tapahtui myöskin metsästysretkillä, jotka olivat hänen mielihuvituksiaan. Metsästäjänä ja pyssymiehenä hän oli taitava, kokenut ja kuulu koko keski- ja etelä-Pohjanmaalla.

Naimisiin Janne Hagman oli mennyt jo Vaasassa ollessaan. Rouva — tyttönimeltään Sofia Margareta Nordman — oli syntynyt Torniossa; hänen isänsä oli vaskiseppä, joka puolestaan oli ruotsalaisen aliupseerin poika. Että Sofia Nordman huolimatta ruotsalaisesta syntyperästään oppi suomea, sen selittää suomalainen kotiseutu; mutta arvotuksellisemmalta näyttää ensi hetkessä, miten hän joutui vaasalaisen lääninkanslistin vaimoksi. Pulma selviää sentään kun saadaan tietää, että Tornion kihlakuntaan 1823 tuli Vaasan hovioikeudesta lähtenyt uusi tuomari, Johan Gustav von Knorring, että vaskiseppän tytär aivan nuorena otettiin hänen perheeseensä ja siinä pääsi semmoiseen suosioon, että hänet vietiin mukana, kun tuomari 1834 muutti takaisin Vaasaan. Näin Sofia Nordman tottui hienompiin tapoihin kuin ehkä isän kodissa olisi ollut mahdollista ja näin hän joutui Hagmanin havaintopiirin sisälle. Nuorempana rouva Hagmanin oli luonnostaan vilkas ja tulinen, joskin lievemässä muodossa kuin hänen miehensä. Toisin oli tietenkin laita, kun minä, hänen käydessään seitsemättä kymmentä, tutustuin häneen täällä Helsingissä Augustin luona. Silloin hän oli hiljainen, elämänkokenut vanha rouva, sydän täynnä palavaa rakkautta lapsiansa kohtaan, ja ystävällinen heidän tuttavilleenkin tarjoillessaan aamupäiväkahvia pienessä kamarissaan Morgonbladetin toimitussalin sisäpuolella. Ei ole epäiltävissä, että ennen kaikkea tämän äidin on kiitos siitä että lapset kehittyivät kelpo ihmisiksi.

* * * * *

Niitä oli kaikkiaan viisi. Kun perhe muutti Kälviälle, oli August jo saanut ensimmäisen sisarensa, Sofian, Vaasassa 1842 ja toisen, Augustan, Pietarsaareissa 1844; Kälviällä syntyivät Tyko 1849 ja Lucina 1853. Koti oli sangen vähävarainen, johon syynä oli ei ainoastaan palkan pienuus — se näet ei ollut 1000 markkaa suurempi — vaan arvattavasti toimeliaisuudenkin puute, mikä osottautuu siinä, ettei nimismies hankkinut itselleen omaa taloa, vaan asui vuokralaisena ensin Hyypän, sitte Pernun ja jälleen Hyypän talossa. Mutta tämäkin koti todisti vanhan totuuden, ettei perheen onni niinkään ole varallisuudessa kuin rakkaudessa, joka jäsenet toisiinsa sitoo; ja onhan nuorille monesti pelkäksi eduksi, etteivät he totu elämältä vaatimaan enemmän kuin se tavan mukaan antaa. Molemmat mainitut talot olivat joen rannalla, noin kilometri toisistaan, ja kuuluivat kirkonkylään. Tästä johtui ettei naapureita eikä seuraa puuttunut. Perhe taikka ainakin lapset elivät ja kasvoivat keskellä kansaa, he kun saivat leikkitoiverinsa ja tuttavansa naapuritaloista ja -mökeistä. Niin he oppivat ei ainoastaan kansankieltä puhumaan, vaan myöskin tuntemaan itsensä kansaan kuuluviksi. Mutta oli toisiakin naapureita, nimittäin ennen kaikkea kappalaistalo, Simokkala, jossa samoin kuin nimismiehenä oli sekä vanhempaa että nuorempaa väkeä. Simokkala sijaitsi joen rannalla, Hyypän ja Pernun keskivälillä, joten mainittu Hagmanien asunnon muutto ei mitenkään häirinnyt seurustelua nimismiehen ja kappalaisen perheen kesken. Pappilan hallitsija oli tähän aikaan Berndt Gustav Hällsten, jonka vaimo tyttönimeltään oli Susanna Sofia Stenbäck ja jonka lapsista tässä mainitsen August Hagmanin viisi vuotta vanhemman toverin Konradin. Konrad Hällsten, joka vielä elää täysinpalvelleena professorina ja valtioneuvoksena, on puolestaan todistanut, mikä läheinen suhde perheiden välillä vallitsi kertomalla Augustin aikoja myöhemmin hänelle kirjoittaneen muistelewansa Simokkalaa toisena kotinansa.

Poikien päähuvituksia olivat metsästys- ja kalaretket. Jo ennenkuin saivat haulikkoja käyttää, he käsin ja kepein ajoivat takaa sorsanpoikia ja saattoivat joskus palata kotiin tusina semmoisia saaliinaan. Myöhemmin he säännöllisesti seurasivat nimismiestä hänen metsästäessään. Ja toisin kuin nykyään metsästettiin silloin minä vuodenaikana tahansa. Riistan rauhoitus oli tuntematon asia, ja jäniksiä oli vaikka kuinka paljon. Kalaretkiä tehtiin milloin metsäjärville, milloin merenrannalle ja -saarille. Mitään yhteyttä luvuissa ei ollut Konrad Hällstenin ja August Hagmanin välillä, sillä ikäero oli siksi liian suuri. Kumminkin saattaa olettaa, että Hällstenin taipumus luonnontutkimukseen sai Hagmanin yliopistossa ensin menemään matemaattiseen osastoon, josta hän kuitenkin aikaa voittaen luopui.

August Hagman oli jo täyttänyt 10 vuotta, kun hänet syksyllä 1851 pantiin Vaasan kouluun ja kirjoitettiin ensimmäiselle luokalle. Syy siihen, että hän niin myöhään alotti koulunkäyntinsä, kuuluu olleen isässä, joka itsepäisesti oli vastustanut pojan lähettämistä lukutielle. Sitävastoin äiti oli toista mieltä, ja hänen lujaa tahtoaan ja tarmoaan oli Augustin kiittäminen siitä, että pääsi kouluun. Kun ei isä mitenkään ottanut, niinkuin tapa oli, viedäkseen poikaa kouluun, istui äiti itse esikoisensa kanssa kärryille ja niin sitä ajettiin viisitoista peninkuormaa vanhaan Vaasaan. Mutta ei ainoastaan siihen päättäväisyyttä tarvittu; monta vertaa vaikeampi oli pojan ylläpitäminen, asunnon ja elannon maksaminen koulukaupungissa. Senkin äiti sai aikaan, vaikka viisainta on olla yrittämättäkään kuvata mitä toimeliaisuutta, mitä järkevyyttä ja kestävyttä se vaati, kun ymmärrettävästi mies ja nuoremmat lapset kodissa eivät sentähden kaivanneet vähempää huolenpitoa. — Kun seuraavana vuonna elokuun 3 p:nä Vaasan kaupunki oli palanut, muutettiin koulu Uuteenkaarlepyyhyn, kymmenkunta peninkuormaa lähemmäs Kälviää. Siitä oli tietysti rva Hagmanille vähän helpotusta, oli näet mukavampi lukukaudenkin aikana tyydyttää pojan tarpeita. Koulun rehtorina oli siihen aikaan (kevääseen 1855 saakka) Lauri Stenbäck, ja on siis Hagman koulunkäyntinsä ensi vuosina vastaanottanut vaikutelmia

tämän etevän johtajan ja opettajan sanoista ja esiintymisestä. V. 1856 muutettiin koulu takaisin Vaasaan, ja tuli Hagman siten jälleen siellä viettäneeksi viimeisen vuotensa tässä oppilaitoksessa. Silloin olin minä koulun ensimmäisellä luokalla ja opin tuntemaan Hagmanin ulkonäöltä; lähempää tuttavuutta meidän kesken ei sentään syntynyt. Lukio, joka kaupungin palon jälkeen oli muutettu Pietarsaareen, oli yhä edelleen siellä, ja tässä kaupungissa Hagman suoritti koulunkäyntinsä loppuvuodet. Hän tuli ylioppilaaksi syksyllä 1860.

Ylioppilasvuodet.

Ei koulusta enemmän kuin yliopistostakaan ole siihen suuntaan käyviä tietoja, että Hagman olisi ollut ahkera lukumies. Hän sai kyllä korkeimman arvolauseen ylioppilastutkinnossa ja tuli myöskin keväällä 1867 filosofian kandidaatiksi, mutta miten hyväpäinen hän olikaan ei hänessä ilmaantunut mitään tieteellisiä harrastuksia. Toiselta puolen varattomuus toiselta puolen kansallinen innostus saivat hänet varhain ryhtymään muihin toimiin, joiden rinnalla luvut jäivät enemmän tai vähemmän syrjään. Sentähden ei näistä jälkimäisistä ole juuri muuta mainittavaa kuin että hän, niinkuin jo on ylempänä sanottu, ensin ilmoittauduttuaan matemaattiseen osastoon syksyllä 1866 muutti historiallis-kielitieteelliseen osastoon ja seuraavana vuonna suoritti kandidaattitutkinnon, saaden korkeimman arvolauseen suomenkielessä.

Ymmärtääksemme Hagmanin muun toiminnan ylioppilasvuosina on huomioonotettava erinäisiä asianhaaroja. Mitä ensiksi hänen luonteenlaatuunsa tulee, oli hän nuorena erittäin iloinen ja leikkisä, mutta samalla myöskin yritteliäs. Hagman viihtyi hyvin toverien seurassa ja milloin hän oli mukana, oli hänen kanssaan aina leikinlasku käymässä. Kuitenkaan ei seurustelu hänelle koskaan muodostunut pääasiaksi, niinkuin niin monelle iloiselle ylioppilaalle, vaan pelasti hänet siitä vaarasta luontainen toimeliaisuus, jolla hän ensi kädessä ja yleensä hyvällä menestyksellä koetti ansaita mitä toimeentuloonsa tarvitsi. Toiseksi on merkille pantava aika, milloin hän ylioppilaaksi tuli, ja toveripiiri, johon hän Helsingissä liittyi, sillä niiden vaikutus antoi Hagmanin elämäntyölle suunnan, josta hän ei koskaan luopunut.

* * * * *

Mitä 1860-luku merkitsee kansallisen elämämme kehityksessä on siksi tunnettua, ettei se kaipaa pitempiä selityksiä. Silloinhan meillä valtiollinen elämä ja yhteiskunnalliset harrastukset oikeastaan alkoivat, ja mitä erittäin kansallisuusaatteeseen tulee, niin saattaa sanoa, että se sitä ennen oli ollut olemassa ainoastaan kirjallisessa muodossa ja että sitä vasta silloin ruvettiin elämässä toteuttamaan. Se takatalvi, joka oli seurannut 1840-luvun näennäisesti pettävää kevättä, oli vihdoinkin voitettu, ja se osa nuorta polvea, jonka sydämessä J. V. Snellmanin kylvö oli itänyt, tunsu sisässään mitä voimakkaimman pakotuksen isänmaalliseen työhön ja toimeen, ja moni kävi siihen käsiksi jo ennenkuin oli säännöllisen oppiaikansaakaan päättänyt. Vastustajat, jotka samalla aikaa järjestivät taajat rivinsä joko kokonaan tukehduuttaakseen taikka ainakin sulkeakseen suomalaisuuden sen entisiin rajoihin, sanoivat näitä nuoria "jungfennomaaneiksi",[46] nuorsuomenmielisiksi, tahtoen siten erottaa heidät heidän edelläkävijöistään ja opettajistaan ja soimaten heitä siitä, että he muka vain pitivät suurta ääntä mitään tekemättä. Mutta syytös oli väärä. Soimaajat kuuluivat vain ne kehotushuudot ja ne vastustajiin kohdistetut vaatimushuudot, jotka ovat kansan nousun tunnusmerkkejä, mutta eivät nähneet taikka eivät tahtoneet nähdä mitä tosityötä tehtiin. Vasta vuosikymmeniä myöhemmin on tällöin alotettu työ huomattu ja tunnustettu verrattomaksi kansalliseksi suurtyöksi.

Hagman liittyi kohta nuoriin kansallismielisiin — sitä luonnollisemmin kuin ne enimmäkseen olivat pohjalaisia — ja ennen pitkää hän oli heidän piirissään tunnettu ei ainoastaan kelpo toverina, vaan myöskin lupaavana sanomalehtimieskylynä, sillä, niinkuin alempana on kerrottava, hänen taipumuksensa sanomalehtityöhön esiintyi varhain. Jo kouluajalla oli K. J. Gummerus hänen lähimpiä ystäviään, mikä on mainittava sen yhteistyön vuoksi, josta pian tulen puhumaan. Tykonkin kirjassa on kohta, joka viittaa Hagmanin ja Gummeruksen toveruuteen. Siinä näet tekijä muistelee kävelyretkeä, jonka hän [nähtävästi kesällä 1862] teki Ylikannukseen, joka silloin oli johtajan kappelina, noin kolme peninkulmaa Kälviältä. "Sen tein", hän kertoo, "yhdessä veljeni Augustin kanssa, joka nuorena ylioppilaana ollen lähti tervehtimään Kaarle Jakob Gummerusta, entistä luokkatoveriaan, sittemmin yleisesti tunnettua suomalaisen kirjallisuuden virittäjää ja viljelijää, romaaninkirjoittajaa, supisuoraa suomalaista ja erittäinkin pohjalaista. Tältä retkeltä on minulla monta muistoa, kuten esim. ettemme saaneet mäikätkä emmekä pitää elämää Ylikannuksen rauhallisessa pappilassa niinkuin tahdoimme, sillä pappi-isäntä eli K. J. Gummeruksen isä oli hirveän täsmällinen herra, joka melkein aina tahtoi nukkua keskellä päivääkin. Mutta muuten oli meillä nuorilla pojilla, s.o. K. J. Gummeruksen veljillä ja minulla hauskaa ja jännittävää. Kuuntelimme sen ohessa vanhempain veljemme innokkaita, lentäviä toiveita ja tuulentupia suomalaisuuden kohottamisesta, sen nousemisesta maailmanvallaksi ja niin edespäin, — ja jäipä tuosta heidän keskustelustaan sielun pohjalle yhtä ja toista. He olivat innokkaita, tulisia pohjalaisia." —

Muuten ei Hagmanin ystävien ja toverien luetteleminen voi tulla kysymykseen. Panen tähän vain erään ryhmäkuvan, jossa nähdään Hagman itse kahdeksan ystävän kanssa, joista useimmat ovat nimeltään niin yleisesti tunnettuja, ettei mieskohtainen esittely ole tarpeen. Valokuvassa ei ole vuosilukua, mutta en suuresti erehtyne, jos oletan sen olevan v:lta 1865. Miksi nämä yhdeksän ovat antaneet näin yhdessä valokuvata itsensä, on tietymätöntä. Ainoastaan sen voi sanoa, että jollei siihen muuta aihetta olisi ollut kuin keskinäinen ystävyys taikka suomenmielisyys, olisi ryhmä saattanut olla melkoista suurempi. Kaikessa tapauksessa on enemmän kuin puoli ryhmää "junkien" huomatuimpia miehiä.

Vielä olkoon mainittuna, että jungfennomaanien kansallinen innostus ei estänyt heitä yksityisessä elämässä olemasta iloista väkeä. Päinvastoin olivat useat heistä liiankin kärkkäitä ottamaan osansa elämän nautinnoista. Varsinkin he juomisessa noudattivat aikansa tapoja ja pitivät puoliaan kenen rinnalla tahansa. Sentähden joukossa olikin semmoisia, jotka aikaa voittaen pettivät toveriensa toiveet, mutta tuskin niiden luku sentään oli suurempi kuin samanlaisten muissa nuorten miesten piireissä siihen aikaan. Luonnollisesti oli toiselta puolen niitäkin, jotka mitä iloisimmassakin seurassa olivat maltillisia, jollei ehdottomasti raittiitakaan. Sitä laatua oli muiden muassa August Hagman.

* * * * *

Silmällä pitäen Hagmanin ylioppilasvuosia ja tapaa, millä hän aikaansa käytti, sopii ensin huomata, että hän koko vuoden 1861 oli poissa Helsingistä toimien kotiopettajana Kokkolassa ruunuvouti J. Holmin perheessä. Hänellä oli, kertoo hän kirjeessä (20/1 1861) Gummerukselle, joka silloin oli lukion ylimmällä luokalla Pietarsaareissa, viisi oppilasta, vanhin kymmenennellä ja nuorin kahdeksannella. "Etkös usko että siinäkin on työtä? Ei ole niinkään helppoa istuttaa ymmärrystä ja käsitystä pieniin lapsiin".[47] Ruunuvouti kuuluu olleen juonikas mies, ja siitä johtui etteivät hän ja Hagman hyvällä sopineet palkkiosta; riita jätettiin sovintolautakunnan tutkittavaksi ja ratkaistiin se Hagmanin eduksi. Muuten mainitsen tältä ajalta, että nuori iloinen ylioppilas oli ensi luokan kavaljeereja ei ainoastaan Kälviällä vaan Kokkolassakin. — Edelleen Hagman raha-ansion vuoksi kesällä 1863 oli v.t. kielenkääntäjänä senaatissa ja vuosina 1863—67 apuopettajana Helsingin ruotsalaisessa tyttökoulussa. Mutta sen ohella hän, niinkuin jo on sanottu, varhain esiintyi sanomalehtimiehenäkin, osaksi kai sitenkin jotain ansaitakseen, osaksi ja tuskin vähemmäksi tyydyttääkseen haluansa olla mukana kansallisessa edistystyössä.

* * * * *

Hagmanin ensimmäinen sanomalehtiyrittys oli "'*Luonnotar*", kuukauslehti kansan hyödyksi ja huviksi", jonka hän syksyllä 1862 yhdessä K. J. Gummeruksen kanssa päätti perustaa. Näytenumero levitettiin joulukuulla, ja uuden vuoden alusta lehti alkoi säännöllisesti ilmestyä, arkinkokoisena, 4-taitteisena, maksaen Helsingissä 60, maaseuduilla 75 kop. Nykyajankin kannalta yritys on merkilliseksi tunnustettava, kun ottaa huomioon että Hagman oli kahden ja Gummerus vain yhden vuoden ylioppilas. Sen ohella on huomattavaa, että lehti ensi sanoista alkaen näyttäytyy syntyneeksi J. V. Snellmanin kylvöstä. Kun näet toimitus ryhtyessään selittämään tarkotustaan alkaa näin: "Mikäs on se, joka korottaa kansaa, joka antaa kansalle kansallisia oikeuksia? mikäs muu on se kuin sivistys? Sivistys on valtakuntain perustus; ilman sivistystä ei valtakunta voi valtakuntana pysyä. Sivistys antaa kansalle luottamusta itseensä. Sivistys suojelee muitten kansain valloituksia vastaan, sivistyksestä on siis kansan hakeminen voimiaan" — eikö tämä ole selvää kaikua siitä opista, jota Snellman oli julistanut Saimassa ja Litteraturbladissa?

Erästä Hagmanin kirjeestä (11/1 1863) Gummerukselle nähdään, että kirjoittaja vietti joululomansa Janakkalassa. Käydessään kaupungissa hän oli saanut tietää, että käsikirjoitusten piti olla valmiina 20 p:ksi, jotta numero voisi ilmestyä kuukauden viimeisenä päivänä. Postikonttorista hän oli nostonut 180 ruplaa tilausrahoja, "jotka olen niin hyvin käyttänyt, että tuskin on kopeekkaakaan jällellä!! Elä kumminkaan pelästy tai pahastu. Kyllä niitä vielä tulee ainakin sama verta lisää, jos tietäjäin ennustuksiin voi luottaa. Näinä aikoina on, niiden mukaan, vasta kolmas tai viides osa karttuvista tilaajista tavallisesti ilmestynyt. — Hyvin on meille onnistunut. Kaikki sanomalehdet ovat Luonnottaren näyttönumeroa kehuneet; jopa sitä Tapiossa sanotaan teräväksi ja sivistyneeksi!" —

Yleensä oli *Luonnotar*, jonka "koto oli työmiehen kädessä", hyvin toimitettu. Ikävä on vain ettei muuta kuin arvaamalla voi sanoa mitä toinen tai toinen on kirjoittanut. Tietenkin ovat "uutelot", Merimiehen morsian ja Noituri, kertomus Pohjanmaalta, jotka jatkuivat vuosikerran läpi, Gummeruksen käsialaa, jonka ohella J. V. C(alamnius) on merkinnyt pitkän sarjan Kuvaelmia Suomen-suvun muinaisuudesta; mutta onko kaikki muu Hagmanin kirjoittamaa? Koska hän kuului matemaattiseen osastoon, on syytä olettaa hänen laatineen luonnontieteelliset kirjoitukset (Lämpö ja sen vaikutukset, Vesi luonnon hallinnossa, Jäämerestä, Maanpallo mailmanrakennuksessa y.m.), mutta sangen luultavaa on minusta, että nuoret toimittajat kokeneimmilta tovereiltaan saivat semmoisia kirjoituksia kuin Hallitusmuodosta ja valtiopäivistä, Valtiopäiväjärjestyksestä, Viinanpoltto-asiasta j.n.e. Jos tämä viimeinen arvelu onkin

oikea, saattaa taas katsoa jotenkin varmaksi, että Hagman on sepittänyt kuukausikirjeet, jotka säännöllisesti sisälsivät sekä kotimaan että ulkomaan valtiollisia uutisia. Nykyaikaiselle lukijalle ovat nämä kirjeet hupaisinta koko lehdessä, sillä niistä huomaa mitä ihmeellistä aikaa elettiin. Näytteeksi poimin tähän kimpun aiheita, joista kirjeissä puhutaan: Näytenuumerossa: ilosanomasta Valtiopäivät tulossa! tammikuulla: heinäkuun 1:sestä päivästä tulee Suomen oma raha, markka ja penni, käytäntöön; helmikuulla: edellisen vuoden kielikomitea petti kansan toiveet, mutta kansan tahto on toteutuva, sillä suomenkielen oikeuksien voimaan saattaminen on ensimmäinen yhteiskunnallisten ja valtiollisten olojemme edistyksen ehto; huhtikuulla: J. V. Snellmanin astumisesta senaattiin, Jyväskylän seminaarin avauksesta elokuun 1 p.; heinäkuulla: Aleksanteri II:n käynnistä Suomessa, jolloin hän muun muassa Hämeenlinnassa allekirjoitti käskykirjeen suomenkielen oikeuksista; elokuulla: valtiopäivävaalien tuloksista; syyskuulla: keisarin toisesta käynnistä Suomessa, valtiopäivien avauksesta; lokakuulla: Yrjö Koskinen on alkanut luennoida suomenkielellä.

Olivat ne onnenpoikia, jotka saivat alottaa kirjailijatoimensa semmoisena vuonna. Jos kukkien puhkeaminen on kevään tunnusmerkki, niin oli koko se vuosi pelkkää kevättä, ja avosydämiisiin nuoriin se jätti häviämättömiä vaikutelmia.

Joulukuun numerossa luvattiin Luonnotarta jatkaa, mutta kuitenkin se lakkasi ilmestymästä. Sanottiin että toimittajilla ei ollut aikaa, mutta luultavampaa on että yritystä oli taloudellisesti vaikea ylläpitää. Suomalainen, sanomia tilaava yleisö oli vielä pieni eikä kahdella köyhällä ylioppilaalla ollut mitään vararahastontapaista mihin nojata. — Hagmanille oli kuitenkin sanomalehtityö niin luonnonmukaista, että hän oman pikkulehtensä kuoltua pian hankki itselleen uutta samanlaista tehtävää. Hän liittyi näet Helsingfors Tidningarin toimitukseen.

* * * * *

Helsingfors Tidningaria, jolle Z. Topelius, hoitaen sitä 19 vuotta, oli hankkinut laajemman lukijakunnan kuin yhdelläkään sanomalehdellä sitä ennen Suomessa oli ollut, oli Aug. Schauman toimittanut v:sta 1861, mutta loppupuolella vuotta 1863 saatiin tietää, että lehden omistaja, kirjakauppias ja -kustantaja B. A. Thunberg, ei halunnut uudistaa kolmeksi vuodeksi tehtyä sopimusta Schaumanin kanssa. Silloin Yrjö Koskisessa heräsi ajatus, että lehti oli saatava suomenmielisten käsiin, jotta heilläkin olisi ruotsinkielinen äänenkannattaja, mikä oli sitä tärkeämpi, kun vastapuolue edellisenä vuonna oli perustanut suuren päivälehdet, Helsingfors Dagbladin. Tämä tuuma toteutuikin niin, että O. Donner, Th. Rein ja E. Böök uudesta vuodesta 1864 ottivat vastatakseen toimituksesta. Kumminkaan ei yksikään näistä kykenevistä miehistä ollut siinä asemassa, että hän olisi voinut taikka tahtonut panna koko voimansa ja aikansa tehtävään; päinvastoin toimitus ennen pitkää hajaantui. Donner lähti syksyllä Berliiniin tutkimaan sanskriittia, Rein oli edellisenä vuonna tullut dosentiksi ja määrätty hoitamaan filosofian professorin virkaa (jonka Snellman muuttaessaan senaattiin oli jättänyt avonaiseksi) ja oli sentähden estetty uhraamasta aikaa lehdelle, ja Böök vihdoin matkusti myöskin syksyllä pois Helsingistä. Kesällä oli pääjohto ollut viimemainitun käsissä, ja hänellä oli silloin avustajina E. A. Forssell (ulkomaanosasto) ja August Hagman. Syksyllä taasen joutui pääjohto Hagmanille. Kumminkin oli työ ylivoimainen niin nuorelle miehelle, ja 1865 v:n alusta astui W. Eneberg toimituksen päähän, jonka ohella apumiehinä toimivat K. Bergbom, E. Böök, Hagman y.m. Mainittavaa merkitystä Hagmanin työllä Helsingfors Tidningarissa tuskin oli. Arvatenkin hänen kirjoituksensa olivat kokonaan tilapäistä laatua, niinkuin tavallisesti toimituksen nuorimpien jäsenten. Pääasiaksi lienee sentään katsottava se, että hänen kokemuksensa näinä vuosina kasvamistaan kasvoi alalla, jolle hän oli kokonaan antautuva. Helsingfors Tidningar lakkautettiin marraskuulla 1866. Tänä viimeisenä vuonna olivat Eneberg ja Donner toimituksen päämiehinä, mutta epä tietoista on, oliko Hagman enää mukana. — Lopuksi on merkittävä, että Hagman näinä samoina vuosina myöskin silloin tällöin kirjoitti Suomettareen ja 1866 alkuunpantuun Kirjalliseen Kuukauslehteen (viimemainittuun ainakin pari kirja-arvostelua). Näiltä varhaisilta ajoilta eräs silloin mukana ollut kirjailija muistaa Ahlqvistin kiittäneen muutamaa Hagmanin kirjoittamaa W. Flomanin Ranskan kielipin arvostelua.

* * * * *

Niinkuin edellä kerrotusta näkyy, oli Hagman ylioppilasvuosinaan monessa toimessa mukana, mutta silti hän ei laiminlyönyt seurusteluakaan — tarkotan seurustelua toveripiirin ulkopuolella. Useimmat nuoret pohjalaiset elivät täällä Helsingissä erillään kaikesta perhe- ja naisseurustelusta eivätkä liene sitä paljon kaivanneetkaan. Hagmanilla sitä vastoin oli sekä taipumusta että halua siihen, ja vuosien varrella hän sai useita naistuttavuuksia pääkaupungin seurapiireissä. Myöskin tiedetään hänen tälläkin alalla hyvin menestyneen. Yleismaailmallisessa merkityksessä hän kyllä ei ollut mikään lumoava kavaljeerityyppi, mutta silti hänellä oli mitä ruotsalaiset tarkottavat sanalla "fruntimmerstycke", toisin sanoen hänen olennossaan oli jotakin naisväelle erittäin mieleistä. Usein on tämä "jokin" sanoin selittämätöntä, mutta mitä Hagmaniin tulee se voidaan arvata piilleen hänen esiintymisensä teeskentelemättömyydessä, tunteenilmaisunsa välittömyydessä ja luonteensa vilpittömyydessä sekä siinä, "ettei hän naistenkaan seurassa lörpötellyt tyhjiä". Muun muassa hän oli tullut tutuksi

kenraalikuvernöörin, vapaaherra Platon Rokassowskijn perheessä, mikä tosiasia ei kuitenkaan ole arvosteltava nykyisten olojen mukaan. Tämä, vuoden lopulla 1861 Helsinkiin tullut kenraalikuvernööri erosi ei ainoastaan edelläkävijästään, kreivi Bergistä, vaan muistakin sekä vanhemmista että myöhemmistä Venäjän vallan korkeimmista edustajista maassamme. Hän itse samoin kuin hänen lukuisan perheensäkin jäsenet olivat näet erittäin suosiollisia ja ystävällisiä suomalaisia kohtaan sekä elämältään porvarillisen yksinkertaisia. Sentähden Helsingin ylempi seurapiiri aivan luonnollisesti avautui perheelle, jossa myös osattiin ruotsia, ja tiistaisin, jolloin Rokassowskijlla oli vastaanotto, oli jokainen tervetullut, joka tavalla tai toisella oli tutustunut johonkin perheen jäseneen. Varsinkin kävi siellä silloin pääkaupungin hienoston nuoriso, sillä samalla kun ruuat ja juomat olivat hyvin yksinkertaista, vaatimatonta laatua, oli seurustelu aina vapaata ja hupaista, ja illan ohjelma päättyi säännöllisesti iloiseen karkeloon. Hagmanin tuttavallinen suhde perheeseen kuuluu saaneen alkunsa siten, että häntä pyydettiin opettamaan suomenkieltä eräälle nuorista paroooneista. Tyttäristä oli toinen järjestyksessä, neiti Olga, samanikäinen kuin Hagman, ja hänellä toverit aina härnäilivät "Krassea" eli "Hackea" — "Krasse" ja "Hacke" olivat Hagmanin toverinimiä kouluajalta koko hänen elämänsä ajan. Neiti "Olja" ei ollut enemmän ensi luokan kaunotar kuin hienotarkaan, mutta — huolimatta siitä, että hänellä samoin kuin vanhemmalla Elisabet sisarella oli "hovineiden" arvo — hän oli vaatimaton, kiltti, iloinen ja hyvä tyttö, ja sangen luultavaa on, että Hagmanin sydän ei ollut välinpitämätön häntä kohtaan. Toiselta puolen on yhtä luultavaa, jopa varmaakin että perheessä pidettiin suomalaisesta ylioppilaasta, jonka luonteenominaisuudet voitiin merkitä aivan samoin sanoin kuin ne, joita juuri olen käyttänyt Olga neidestä. Etteivät nämä arvelut ole tyhjiä, todistane se, että Hagman kesäaikoina, jolloin kenraalikuvernööri asui Degeröellä, toisinaan kutsuttiin sinne. Tämmöiset kutsut, joiden kautta Hagman pääsi osalliseksi perheen yksinkertaiseen maalaiselämään, sai yhdessä neitien kanssa kävellä ja laskea leikkiä ja etsiä nelilehtisiä apilaita Degeröön vihantain puitten siimeksessä, tuottivat hänelle niin otollista vaihtelua kaupungin kuivaan kesäelämään, niin suurta hupia ja tyydytystä, että hän mitä hilpeimmin mielin kesti ja luotaan torjui toverien yritykset saattaa hänet hämille viittauksillaan ja vitseillään — semminkin kun niiden takana ei mitään pahansuopaa piillyt. Arvatenkin oli köyhä nimismiehenpoika pahemmissa pinteissä talvisaikana, kun hänet oli kutsuttu kenraalikuvernöörin talossa toimeenpantaviin suurempiin juhlatanssiaisiiin. Jutellaan hänen semmoisina päivinä olleen syömättä päivällistä säästääkseen ne markat, joilla hänen oli ostettava valkoiset hansikkaat esiintyäkseen kaikin puolin comme il faut!

Viipurissa Ilmarisen toimittajana.

Syksyllä 1866 Hagman alkoi suorittaa tenttejä filosofian kandidaatti-tutkintoa varten. Samaan aikaan hän sai Viipurista tarjouksen, joka moneksi vuodeksi vei hänet pois Helsingistä. Se näkyy erästä kirjakauppias N. A. Zilliacuksen 10/11 päiväämstä kirjeestä. Ziliacus oli päättänyt perustaa uuden suomenkielisen "kansanlehden", jonka tarkoitus olisi Itä-Suomen kansassa herättää mielenkiintoa yleisiin ja paikallisiin asioihin, ja Hagman oli hänen pyynnöstään luvannut ruveta lehden toimittajaksi, niin pian kuin oli kandidaattitutkintonsa suorittanut. Siihen ehtoon Ziliacus ilmottaa suostuvansa, sitte kun kauppaconttoristi R. Mallenius oli sitoutunut vastaamaan toimituksesta siksi kuin Hagman saapuisi Viipuriin. Nyt hän lähettää painoylihallitukselle osottamansa anomuksen saada luvan julkaista lehteä ja antaa Hagmanille vallan lopullisesti määrätä uuden lehden nimen, kumminkin sillä ehdolla, että se tulee "lyhyeksi ja sointuvaksi" (kort och klingande). Itse hän oli ajatellut sentapaisia nimiä kuin Ilmari, Vellamo, Kalervo, mutta niistä ei tarvinnut välittää. Kumminkin Hagman piti ensinmainittua soveliaana, ja muodossa *Ilmarinen* hän sen lehdellensä antoi.

Koska Hagmanin julkinen tutkinto oli vasta 18/5 1867, oletan hänen toukokuun lopulla matkustaneen Viipuriin. Kuinka hänen kävi vieraalla paikkakunnalla, siitä tapaamme muutamia tietoja eräässä kirjeessä, jonka hän syyskuun alkupuolella on Jaakko Forsmanille lähettänyt. Hagman sanoo jotakuinkin menestyvänsä. Viipurissa "pelätään julkisuutta kuin pahaa henkeä", ja sentähden lehden toimittajaa kumarretaan, mutta myöskin katsellaan karsain silmin, kun hän, muukalaisena, koskettelee arkoihin kohtiin. Aihetta siihen ei puuttunut. Muun muassa poliisit, viskaalit y.m. venäläiseen tapaan ottavat lahjoja siitä, että ummistavat silmänsä kaikenlaiselle laittomuudelle. Toiselta puolen hänellä on legioona takanaan, ja hän tuntee jo miltei kaikki, virkapohatoista käsityöläisiin saakka. Varsinkin hänellä oli tuttavuuksia liikemiesten joukossa, ja Lydeckenin (toiminimi Lydecken & Harling) kanssa hän tuumiskeli lentokirjasta, jonka hän kirjoittaisi Lydeckenin antamien aineiden nojassa ja jossa kehoitettaisiin ja neuvottaisiin kauppiaita edistämään ja välittämään maalaisteollisuustuotteiden menekkiä. — Elokuun viime päivinä oli piispa (F. E. Schauman), rovasti A. E. Borenus ja notaari filosofianliseniaatti J. V. Calamnius hänen seurassaan, käynyt Viipurissa tarkastusmatkalla. Calamnius oli asunut Hagmanilla, ja silloin oli ollut hupaisia jutteluhetkiä. Niinikään oli Hagmanin luona asunut tanskalainen kielentutkija Vilhelm Thomsen ne pari päivää, jotka hän kiertomatallaan Suomessa vietti Viipurissa. — Piispan käynti oli ollut erittäin tärkeä sentähden, että hän yhdessä koulun inspektorin kanssa oli määrännyt Hagmanin v.t. ylimääräiseksi lehtoriksi, jonka tuli opettaa suomenkieltä koko lyseessä, s.o. seitsemällä luokalla. Hänen tulonsa lisääntyivät siten 2400 markalla. "Olen siis

kokonainen lehtori!!" Mutta työtä on, että oikein pelkään — 24 tuntia viikossa, kirjoitusten korjausta y.m.

Vaikka Ilmarinen ilmestyi ainoastaan arkinkokoisena ja kerran viikossa, oli sen merkitys verrattomasti suurempi kuin minkään nykyisen maaseutulehden. On näet huomioon otettava, että Suometar — joka oli perustettu 1847 ja jolla 1856 oli ollut 4700 tilaajaa, sitä ennen kuulumaton luku — oli v:n 1866 päättyessä tilaajain puutteesta lakkautettu. Synnä siihen, että ennen niin kunnianarvoisa lehti sai niin kurjan lopun, ei ollut ainoastaan kova aika, vaan, niinkuin Ilmarisen helsinkiläinen kirjeenvaihtaja kertoo, se "kummallinen keikkaus", että lehti lopulta oli joutunut ruotsikiihkoisten johtomiesten haltuun ja tullut "vieraaksi suomalaiselle kansalle". Niin sattui että kovimpina nälkävuosina 1867 ja 1868 oli henkinenkin kato semmoinen, että Helsingissä ei ilmestynyt muuta suomenkielistä sanomalehteä kuin Suomen Virallinen lehti; kansallismielisten ainoa äänenkannattaja pääkaupungissa oli siis aikakauskirja Kirjallinen Kuukauslehti, joka, niinkuin nimi sanoo, esiintyi vain 12 kertaa vuodessa. Näissä oloissa ja koska muut suomenkieliset maaseutulehdet olivat kovin vähäpätöisiä, Ilmarinen ilmoitti koettavansa "järjestää sisältönsä koko maan yhteiselle sanomalle pantavain vaatimusten mukaan", s.o. kertoa kuulumisia laajemmaltakin kuin omalta paikkakunnalta ja ottaa "koko maan yhteiset asiat" puheeksi. Eikä tämä ollut tyhjää prameilua. Jos ottaa lukuun lehden ahtaan tilan, on tunnustettava että Ilmarinen ansiokkaasti suoritti tehtävänsä. Että lehti aikalaisissa herätti huomiota, sen voi päättää silloin tällöin muissa lehdissä tavattavista tunnustavista lauseista tai mainesanoista, jotka merkitsevät sitä enemmän, kun sanomalehdet yleensä ovat vastahakoisia sanomaan hyvää toisistaan. Itä-Suomen tietoja lehdessä annettiin ajan tavan mukaan lukijakunnan puolelta lähetettyjen kirjeiden muodossa.

Vuoden alkupuolella, jolloin Hagman vielä oli Helsingissä, tapaamme lehdessä säännöllisesti kirjeitä pääkaupungista; mutta suurin tila on annettu tiedoille valtiopäivien toiminnasta. Varsinaisen virkeytensä Ilmarinen kuitenkin sai vasta sitte kun Hagman oli tullut Viipuriin. Silloin näet uutisten monipuolisuudessa samoin kuin artikkeliosastossa ilmestyi ylempänä mainitun päämäärän harrastaminen. Eikä suinkaan puuttunut ainetta pääkirjoituksiin, kun pian selväksi kävi, että kesä oli pettava kaikki hyvän vuodentulon toiveet. Kysymys miten yleinen uhkaava hätä oli torjuttava, miten kansa oli pelastettava nälkäkuolemasta, se oli tänä kaameana vuotena kysymyksistä tärkein, ja sitä Hagman yhä uudestaan käsitteli koko sillä hartaudella, jota asia vaati ja joka oli luonnollinen hehkuvalle isänmaan ja yhteisen kansan ystävälle. Ilmarisessa siis keskenään vaihtelivat kehotukset avunkeräyksiin pienemmissä ja laajemmissa piireissä, osotukset työansioon, kaikenlaisten pienten tavarain kokoilemiseen ja kaupaksi toimittamiseen,[48] neuvot hätäleivän valmistamiseen y.m. semmoiset esitykset. "On kunniallisempaa koettaa jotakin ansaita kuin suorastansa kerjätä ja viimein kuolla onnettomuuteen! — Meidän pitää pelastua nälkäkuolemasta!" Niin Ilmarinen huudahtaa pakahtuvasta sydämestä. Mutta koska ihminen ei elä ainoastaan leivästä, Hagman marraskuulla julkaisee kaksijaksoisen kirjoituksen: "Opetuslaitosten muutos suomalaisiksi", jossa hän innokkaasti taistelee niitä verukkeita vastaan, joilla siihen aikaan niin sitkeästi vastustettiin suomenkielisiä kouluja.

Ilmarisen toinen vuosikerta (1868) alkaa pitkällä kirjoituksella "Maan varallisuus ja virkaloitus", jonka tekstinä on erään kummassakin virallisessa lehdessä julkaistun "lähetetyn" kyhäelmän alkusanat: "Vähänpä hyötyä siitä on, että menneissä ajoissa, lainsäädännössä ja tavoissa haetaan syytä työttömyyteen" [s.o. köyhyyteen]. Hagmanista nuo virallisen tekijän sanat ovat mielettömiä. Hän väittää päinvastoin että ylellisissä tavoissa sekä asetuksissa, joita säätäessä ei ole silmällä pidetty kansamme elinehtoja, on yksi pääsyy kurjuuteen, ja erittäin hän ankarasti arvostelee virkamiesten palkkoja, jotka meillä ovat korkeampia kuin suurissa kulttuurimaissa, niinkuin seikkaperäisillä tiedoilla eri maista todistetaan. — Muita painavampi ja ehkä merkillisin nuoren sanomalehtimiehen kirjoituksista oli toukokuun 15 p. esiintynyt nimeltä "Mitä vaatii nykyinen hätä maassa?" lyhyesti kuvattuaan mihin oli tultu, siihen nimittäin että ihmisiä todella oli kuollut ja joka päivä kuoli nälkään, että monessa kohden maata tavallinen kylvä oli jäänyt tekemättä ja että siis pellot, parhaimmassakaan tapauksessa, eivät voineet antaa riittävästi leipää, kirjoittaja ehdottaa, "että maan säädyt kutsutaan kokoon valtiopäiville neuvottelemaan mitä on tehtävä, mitä varustettava kovaa hätää vastaan". — "Ennenkuin säädyt ovat olleet koossa, ei ole tehty mitä olisi voitu hädän vastustamiseksi. — Jos kysytään: mitä voivat säädyt? niin vastaamme: ne voivat pelastaa maan perikadosta. Millä lailla? Ne voivat esim. suostua varallisuuden mukaan maksettavaan suureen, 10- tai 20-prosentiseen, veroon, jolla hätää lievennettäisiin esim. siten, että maanviljelijöille annetaan vuodessa maksettavia, joko korollisia tai korottomia lainoja, taikkapa lahjojakin, ja nämä maanviljelijät voivat antaa työtä maattomalle kansalle. Voidaan sanoa, että tämmöistä suurta veroitusta ei ole kuultu. Olkoonpa niin. Me sanomme: mutta tämmöistä hätääpä ei ole kuultu järjestetyssä valtiossa. Se on myös kyllä tosi, että suurimman osan tätä veroa tulisivat palkansaajat, s.o. virkamiehet maksamaan, joskin muutamilta rahamiehiltäkin vähän karttuisi. Vaan onpa se parempi ja oikeampi, että virkamiehet näin, säätyjen päätöksestä ja suostumuksesta, antavat uhriksi maan hädälle osan palkoistansa, kuin että kuitenkin pakosta ja ilman suostumuksetta heidän palkkansa jäävät maksamatta, mikä kyllä tapahtuu, jos eivät tavalliset verot, niinkuin näyttää, tule maksetuiksi." — —

Olihan se rohkea ehdotus pienen maaseutulehden puolelta, mutta sitä merkellisempi on että muu sanomalehdistö siihen yhtyi, ei ainoastaan Oulun Viikko Sanomat ja Åbo Underrättelser, vaan myöskin Helsingfors Dagblad ja Kirjallinen Kuukauslehti. Niin Ilmarinen itse huomauttaa 3 p. heinäk., jolloin se jälleen ottaa asian puheeksi. Kuitenkaan ei siitä sen enempää tullut, joko senvuoksi ettei hallitus katsonut ehdotuksen toteuttamista mahdolliseksi taikka että suotuisat kesäilmat tekivät toimenpiteen tarpeettomaksi. Hagmanille itselle asiasta koitui se ikävyys, että hän joutui kiistaan Kirjallisen Kuukauslehden kanssa. Ilmarisessa tavataan nimittäin 16 p. lokak. ankaranlainen kirjoitus, "Puolustusta", jossa Hagman puolustautuu muutamaa loukkaavaa lauselmaa vastaan, jolla aikakauskirjan (syyskuun) "kuukauskirjeessä" oli viitattu hänen ehdotukseensa. Kun näet siinä oikeutetulla kansallisella itsetunnolla moititaan "kerjäämiseen tottumusta", joka kirjoittajan (Yrjö Koskisen?) mielestä meillä on sekä yksityisissä että yleisemminkin kansassa ilmaantunut, pistetään väliin seuraava lause: "Mihin kurjuuteen ja kehnouteen onkaan jouduttu, kun eräs sanomalehti, joka tähän asti ei ole näyttänyt olevan kaikkea ajatusta vailla, luulee voitavansa puolustaa valtiopäiväin tarpeellisuutta sillä mietteellä, että kansan edusmiesten olisi asia säännöllisesti jakaa nuo ulkomailta ja omasta maasta kerjättävät armolahjat! Kenties heidän pitäisi sitä varten vielä lähettämän ulos julkinen kerjuuproklamationi kaikkiin maailman ääriin, jotta ylevä valtiollinen kantamme tulisi joka paikassa tiettäväksi!" Tätä hyökkäystä — siltä se näet ehdottomasti tuntuu — ei voine muuten selittää kuin että kirjoittaja, erikoista ainettaan ajatellessaan, vain hämärästi muisti mitä Ilmarisessa oli lukenut eikä kenties ollut ollenkaan huomannut, että lehdessä nimenomaan oli puhuttu ulkomaan armolahjoja vastaan.[49] Että Hagmanin oli mahdotonta hyvänään pitää noita sanoja, jotka loivat aivan väärän valon hänen tarkotuksiinsa semmoisessa sydämenasiassa kuin kansan hätä hänelle oli, on ymmärrettävää, ja sentähden on hänen kirjoituksensa ankaruuskin käsitettävissä. — Yksityisistä kirjeistä näkee, että tämä kiista herätti melkoista huomiota jungfennomaanien piirissä, mutta niinkään, että loukkaavien sanojen takana tuskin oli minkäänlainen mietitty isku Hagmania vastaan. Calamnius, joka oli Kuukauslehden lähimpiä miehiä, kirjoittaa esim. E. A. Forssellille, joka tänä syksynä samoin kuin Hagman oli Pietarissa, että Hagmanin ei olisi pitänyt välittää asiasta, ja jatkaa: "Terveisiä hänelle, sano, että ei kukaan häntä vihaa, me pidämme Krassesta paljon."

Vielä mainitsen yhden Hagmanin kirjoituksen Ilmarisessa, nimittäin syyskuun 4 p. ilmestyneen, jonka on aiheuttanut J. V. Snellmanin eroaminen hallituksesta. Luotuaan katsauksen Snellmanin edelliseen elämäntyöhön kirjoittaja puhuu hänen toiminnastaan hallituksen jäsenenä. Kaunis ja lämmin kirjoitus päättyy: "Niin kauan kuin Snellman oli hallituksessa, oli tällä hallituksella kansan luottamus. Kansan silmät olivat käännettyt häneen ja jokaisen huulilla oli aina: mitä Snellman asiassa sanoo? Mitä hän tekee? Hänessä oli kansan turva. Kun hän taas on hallituksesta poissa, niin on ikäänkuin se väkevin pylvä, joka kannatti olojamme, olisi kadonnut."

Pietarissa.

Kun Hagman julkaisi viimeainitut kirjoitukset, oli hän jo muuttanut pois Viipurista. Hänen sielläolonsa tuli näet todellisuudessa paljon lyhemmäksi kuin hän oli ajatellut, sillä ennenmainitusta kirjeestä Jaakko Forsmanille näkyy, että hän syksyllä 1867 oli miettinyt mahdollisuutta päästä vakinaiseksi opettajaksi lyseehen. Itse asiassa kävi niin että hän jo tammikuulla 1868 sai virallisen kutsumuksen Pietarin P. Marian suomalaisen seurakunnan kirkkokoulujen tarkastajaksi. Kenen toimesta tai välityksestä se tapahtui, on tietymätöntä, mutta arvatenkin Hagman jo oli suostunut, ennenkuin mainittujen oppilaitosten kouluneuvosto virallisesti päätti kutsua hänet virkaan. Kutsumuskirjeessä, jonka varaesimies, kenraalimajuri O. Furuhjelm on allekirjoittanut, pyydetään, että Hagman mahdollisimman pian ryhtyisi toimeensa. Luonnollisesti hän ei kuitenkaan keskellä lukuvuotta voinut erota opettajavirastaan ja toiseksi hänellä kesäaikana ei ollut mitään tehtävää Pietarissa, sentähden hän luultavasti vasta elokuulla lähti sinne, jättäen Ilmarisen nytkin Malleniuksen hoidettavaksi. Pietarissa hän siis oli kirjoittanut viimeiset artikkelinsa Ilmarista varten.

Hagmanin Pietarissa-olo, joka kesti neljä vuotta, muodostaa hyvin tärkeän jakson hänen elämässään; paha vain että lähteeni ja tietoni siitä eivät ole niin täydelliset kuin suotavaa olisi. Sen verran on minulla kumminkin siitä kerrottavana, että selvästi tulee näkyviin, miten hän sielläkin pysyi uskollisena kansallisille harrastuksilleen, miten hän sielläkin osotti tarmokasta toimeliaisuutta sekä siten vaikutti herättävästi, jopa tavallaan aikaansai käänteen suomalaisten elämässä Venäjän pääkaupungissa.

P. Marian seurakunnalla oli silloin vain kaksi varsinaista koulua, nimittäin toinen poikia ja toinen tyttöjä varten, kumpikin 3-luokkainen. Näihin laitoksiin liittyi yksi valmistava luokka, joka oli yhteinen pojille ja tytöille. "Viikkokoulun" ohella oli vielä olemassa sunnuntai koulu, useampiin osastoihin jaettu, mutta suoritettavan kurssin puolesta aivan vaatimaton.[50] Liian lyhyeksi oli viikkokoulunkin kurssi huomattu. Keväällä 1867 eräs kirjeenvaihtaja kertoo Ilmarisessa, että oli päätetty toimeenpanna neljäs luokka poikakoulun jatkoksi sekä kolme valmistavan luokan apuosastoa eri kaupunginosissa. Seurakunta oli ehdottanut erityisen verotuksen tapahtuvaksi, jotta saataisiin tarpeelliset varat näitä uudistuksia varten. Nähtävästi tämä kiitettävä puuha kuitenkin ei saanut viranomaista vahvistusta,

sillä kun Hagman tultuansa Pietariin todella perusti toivotun jatkuoluokan, tapahtui se siten, että koulujen inspehtori itse, koulun kolme entistä opettajaa — pastori Piispanen, hrat Friman ja Glantz — sekä lakitieteen kandidaatti E. A. Forssell ja maisteri vapaaherra Johannes Gripenberg vapaaehtoisesti suostuivat *palkatta* antamaan opetusta. Näin syntynyt neljäs luokka oli voimassa kaksi vuotta (1868—70), mutta lakkautettiin sitten arvatenkin niiden rettelöiden johdosta, joista alempana kerrotaan.

Epäilemättä Hagmanin toimeliaisuus jatkuoluokan aikaansaamisessa tuotti hänelle monta ystävää seurakunnassa. Luokan hyöty oli näet silmiinpistävä: ennen oppilaat, 12—13-vuotiaina suoritettuaan kurssin, eivät välittömästi päässeet mihinkään muuhun kouluun opinkäyntiään jatkamaan; nyt he sitä vastoin jatkuoluokasta voivat muuttaa Jyväskylän alkeiskouluun, niinkuin moni tekikin. Sitäpaitsi inspehtorin epäitsekäs menettely osotti, että seurakuntaan oli tullut mies, joka todella harrasti yleishyvää ja asetti aatteelliset päämäärät aineellisten edelle, sanalla sanoen semmoinen mies, jonka tapaisia ylempänä mainittu Ilmarisen kirjeenvaihtaja valittaa sieltä kokonaan puuttuneen. Luonnollista muuten on että yrityksen mahdollisuus oli ei ainoastaan koulun entisten opettajien auliudessa, vaan myöskin siinä onnellisessa sattumassa, että kaksi niin etevää ja innostunutta kotimaista avustajaa kuin Forssell ja vapaaherra Gripenberg oli tarjona. Forssell oli suoritettuaan lakitieteen kandidaattitutkinnon (18/5 1868) tullut Pietariin oppiakseen venäjänkieltä sekä, mikäli tiedän, aikeissa koettaa päästä palvelemaan ministerivaltiosihteerin virastoon. Kumminkin nousi hänelle tie pystyyn, ja muistan sangen hyvin, miten hänen ystävänsä Helsingissä sen johdosta ivallisesti selittivät, että siinä virastossa ei tarvittu niin tietorikkaita, niin teräväjärkisiä ja kyvykkäitä miehiä kuin Forssell kieltämättä oli. Todellisuudessa lienee sentään hänen suomenmielisyytensä ollut se ominaisuus, jota katsottiin vähimmin soveliaaksi. Kesällä 1869 tiedän Forssellin matkustaneen Moskovaan, jossa hän muun muassa Yrjö Koskisen pyynnöstä arkistosta etsi tekeillä olevaa Suomen kansan historiaa varten tietoja "pikku vihasta". Vuoden lopulla tai seuraavan alussa Forssell asettui Viipuriin ruvetakseen hovioikeuden auskultantiksi (11/3 1870). Vuodeksi 1871 hän otti hoitaakseen Ilmarista, silti luopumatta lakimiesuraltaan. — Kaiken tämän olen maininnut syystä että seuraavassa Forssellin nimi usein on esiintyvä.

Vapaaherra Johannes Gripenbergistä tahdon antaa vieläkin seikkaperäisempiä tietoja, sillä hän oli Hagmanin paras ystävä Pietarissa ja on nykyiselle polvelle jotenkin tuntematon. Gripenberg, myöhemmin senaattori vapaaherra Joh. Ulrik Sebastian Gripenbergin poika, oli syntynyt Sääksmäen Voipalassa 17/2 1842. Käytyään ensin Haminan kadettikoulua hän sieltä muutti Kuopion lukioon, josta 1861 tuli ylioppilaaksi. Suunnitellen lukunsa filosofian kandidaatti-tutkintoa kohti hän valitsi yleisen historian pääaineekseen ja tuli siten olemaan Yrjö Koskisen ensimmäisiä oppilaita, kun tämä 1863 oli nimitetty professoriksi. Gripenberg oli erittäin lahjakas — muun muassa runollisestikin, vaikkei hän tiettävästi ole mitään julkaissut[51] — ja lisäksi ahkera töissään, ja hän edistyi samankaltaisesti. Jopa olen kuullut sanottavan, että Yrjö Koskinen oli niin tyytyväinen hänen tietoihinsa ja historiallisen arvostelukykyensä kypsytyteen, että hänestä Gripenberg olisi ollut mies paikallaan hänen seuraajakseen, jos näet hän itse olisi poistunut ja oppilas antautunut tiedemieheksi. Sitä tämä ei kuitenkaan liene ajatellutkaan. Tutkintonsa hän sentään oli suorittava, mutta ennenkuin hän sen teki sattui eräs seikka, joka asiaa myöhästytti. Nuorelle paroonille tapahtui se onnettomuus, että hänen toiveensa muutamassa sydämenasiassa pettyivät, ja se koski häneen niin syvästi, että hän lähti vuodeksi ulkomaille suruansa haihduttaakseen ja terveyttään vahvistaakseen, mutta myöskin jatkaakseen lukujaan Montpellierissä Etelä-Ranskassa. Palattuaan kotimaahan hän suoritti kandidaattitutkintonsa 21/1 1867, ja siihen hänen varsinainen yliopistoaikansa päättyi. Sen jälkeen hänen ensi tehtävänsä oli oppia venäjänkieltä, ja siihen hän täydellisesti perehtyikin muun muassa ollessaan vuoden ajan 1867—68 kirjoitettuna Kasanin yliopistoon. Vähän ennen häntä oli Kasaniin asettunut eräs hänen tovereitaan Kuopion lukiosta, tarkoitan maisteri Emil Hårdhia, joka sitä ennen Pietarissa tutkittuaan arapiaa nyt tahtoi oppia tatarinkieltä. Koko vuoden Kasanissa he asuivat yhdessä, ja ymmärtäähän sen että kummallekin olo kaukana kotimaasta siten kävi hupaisemmaksi. Vuoden loppupuolella 1868 tapaamme Gripenbergin jälleen Pietarissa, missä hän, niinkuin jo tiedämme, otti auttaakseen Hagmania suomalaisen seurakunnan koulun jatkuoluokalla ja jouluaattona nimitettiin ylimääräiseksi virkamieheksi keisarin kansliassa Suomea varten. Tästä virastosta hän kuitenkin pian muutti samaan asemaan Venäjän ulkoasiainministeriöön ja vähän enemmän kuin vuoden päästä hänet (13/3 1870) nimitettiin Venäjän konsuliksi Norjan Hammerfestiin. Tuolla kaukana, jäämeren rannikolla, Gripenberg oleskeli yhden vuoden, kunnes hän, 28/3 1871 nimitettynä toimitussihteerin apulaiseksi ministerivaltiosihteerin virastoon, palasi Pietariin. — Edemmäksi minulla ei ole aihetta tässä seurata Gripenbergin elämän vaihteita.

Johannes Gripenbergistä on sanottu, että hän, jos ken meillä, oli luotu valtiomieheksi. Jo siinä nuorena iässä, jota tässä etupäässä tarkoitan, hänellä oli kaikki tarpeelliset ominaisuudet menestyäkseen hienoissa salongeissa ja ylhäisissä piireissä. Hänen esiintymisensä näet ei ollut vain ulkonaisesti täydellisen gentlemannin ja ylimyksen vaan herätti hän missä tahansa huomiota sujuvapuheisuudellaan, älykkäisyydellään ja tietojensa runsaudella. Erittäin hän oli mainio kertoja, jonka lahjan hän sanoi isältään perineen samalla kuin huomautti, että kertomuksen vaikutus oli

täsmällisissä tiedoissa. Ruumiiltaan Gripenberg oli pitkäkoko ja solakkavartaloinen ja käytökseltään, ryhdiltään tavallisuudesta niin eroava, että Aleksanteri II kreivi Armfeltin hautajaisissa oli huomannut hänet muitten joukosta ja sanonut, ettei hän siviilivirkamieheensä ohut semmoista ryhtiä nähnyt. Kuultuaan tämän Gripenberg oli nauraen virkannut: "Enhän minä toki suotta ole kadettikoulussa ollut!" — Ystävien ja toverien seurassa oli kuin Gripenberg olisi kokonaan unohtanut ylimyksellisyytensä; hän oli suorapuheinen, avomielen, iloinen, yksinkertaisesti inhimillinen, käsitystavaltaan — huolimatta jo mainituista runollisista taipumuksistaan — realistinen, mielipiteiltään oikeutta rakastava ja kaiken päätteeksi vilpitön ja lämmin isänmaanystävä ja suomenmielinen. Olen vartavasten koettanut päästä selville siitä, mitkä vaikutukset olivat hänen suomenmieliseksi tehneet. Ei ole oletettavissa että hän kodissaan olisi saanut johdatusta kansallisen asian ymmärtämiseen, joskin siellä isänmaallinen henki yleisemmässä merkityksessä vallitsi. Yhtä vähän hän on voinut kadettikoulussa tulla suomenmieliseksi, mutta sitä vastoin ei ole mahdotonta, että kuopiolainen ympäristö sekä semmoiset opettajat kuin apulaislehtori Eero Salmelainen (Rudbäck) ja rehtori Z. J. Cleve ovat siihen suuntaan vaikuttaneet. Luultavinta lienee sentään, että vasta yliopistoaikana asia hänelle selvisi ja että hänen tutustumisensa Yrjö Koskiseen oli merkitykseltään ratkaiseva. Näin voisi käsittää, että hän myöskin tuli tutuksi nuorempien suomenmielisten kanssa, joiden varsinaiseen seurapiiriin Helsingissä hän kyllä ei kuullut, mutta jotka — sen muistan itse — puhuivat hänestä tunnettuna, omana miehenä. Ainoastaan siten on sekin ymmärrettävissä, että hän Pietarissa näyttää ensi hetkestä olleen mitä ystävällisimmässä väleissä August Hagmanin ja Forssellin kanssa, puhumatta muista suomenmielisistä (K. F. Eneberg, J. R. Aspelin j.n.e.), jotka eri aikoina oleskelivat siellä tutkimuksia varten. Erinäisiä tuttavuuksia suomenmielisten piirissä hän kuitenkin lienee myöhemminkin tehnyt, nimittäin kun hän Hagmanin kanssa tuli Helsinkiin ottaakseen osaa 1869 vuoden maisterivihkiäisiin. Miten läheinen Gripenbergin ja Hagmanin ystävyys oli, todistaneekin paraiten se, että he asuivat yhdessä sekä ennen että jälkeen edellisen Hammerfestissä-oloa sekä että he näyttävät aina olleen kirjeenvaihdossa, milloin asuivat eri paikkakunnilla. — Valitettavasti ei Johannes Gripenberg valitsemallaan uralla noussut niin vaikuttavaan asemaan kuin toivottavaa oli, 1:senä toimitussihteerinä, jona hän kauan oli, hän olisi voinut huomattavampaa aikaansaada ainoastaan siinä tapauksessa, että hänen päällikkönsä olisivat kaivannut tietoja Suomen laeista ja oloista ja aina tahtoneet maamme parasta edistää. Että hänen siitä huolimatta joskus, jopa mitä tärkeimmillä hetkillä, onnistui valppaudellaan välillisesti vaikuttaa isänmaansa hyväksi, on kyllä tiettyä. Niin esim. tulee hänelle ansio siitä, että vapaaherra Stjernvall-Walleen Aleksanteri II:n kuoleman jälkeen viipymättä hankki Aleksanteri III:n vahvistuksen Suomen valtiosäännölle. Sitä paitsi Gripenbergin alkuaankin heikonlainen terveys huonontumistaan huonontui Pietarin vaarallisessa ilmastossa. Mutta silti hän olisi sinne jäänyt, jollei 1880-luvun lopulla Venäjällä nouseva vihamielisyys Suomea kohtaan olisi vienyt häneltä viimeisetkin toiveet voida siellä mainittavasti isänmaataan hyödyttää. Sentähden hän palasi kotimaahan, missä ensin toimi Mikkelin läänin kuvernörinä ja sitte senaattorina, kunnes kuolema hänet saavutti 52-vuotiaana (20/5 1893). Että hän aina pysyi uskollisena ja hartaana nuoruutensa ihanteille, todistaa hänen kirjeenvaihtonsa August Hagmanin ja Yrjö Koskisen kanssa.

Käänteentekeväksi Venäjällä asuvien suomalaisten elämässä on toinen Hagmanin yritys arvosteltava. Tarkotan sitä, että hän v:n 1870 alusta alkoi julkaista suomenkielistä sanomalehteä, ensimmäistä Suomen rajojen ulkopuolella, nimeltä *Pietarin Sanomat*. Asiaa oli kyllä ajateltu ennen Hagmanin tuloa, mutta hänen tarmonsensa sen toteutti. Eikä kumma että lehteä oli ajateltu ja kaivattu. Yksistään käytännöllisistä syistä, tavaranhintojen ja muitten, liikemiehille välttämättömien tietojen välittäjänä oli suomenkielinen lehti Venäjällä tuhansille tarpeen, puhumatta omakielisen äänenkannattajan merkityksestä henkisenä yhdyssiteenä, etten sanoisi pelastusköytenä, rannattomaan venäläiseen mereen uppoavien suomalaisten kesken sekä näiden ja entisen kotimaan välillä. Ettei yleisöä puuttunut, huomaa siitä, että Pietarissa jo 1870:n vaiheilla oli 20,000 suomalaista, joten se, niinkuin Kaarlo Bergbom sanoi, oli suurin *suomalainen* kaupunki, että Inkerissä asui 90,000 suomalaista sekä että lukijoita oli odotettavissa myöskin Itä-Suomesta, Karjalasta ja Savosta. Kuinka paljon tilaajia Pietarin sanomille todellisuudessa karttui, sitä en tiedä, mutta jos se ensi vuonna olikin verraten runsas, niin ilmestyi jo toisena vuonna kilpailija hajottamaan lukijakuntaa.

Alkulauseessaan, "Lukialle", Hagman sanoo ajavansa "kansallisen sivistyksen" asiaa, ja samoin kuin ennen Luonnottaressa nytkin hänen sanoistaan tuntee J. V. Snellmanin oppilaan. Oppi-isän tapaan hän näet muun muassa lausuu: "Yhteisten asiain harrastaminen, niin että työllä ja teolla niihin ottaa osaa ja niiden hyväksi antaa oman itsensä, omat yksityiset etunsa alttiiksi — kas siinä sivistyksen korkein kukkula." Huolimatta siitä ei Pietarin sanomat suurestikaan muistuta kotimaisia sanomalehtiä — selvästi näkyy, että se ilmestyi vieraassa ympäristössä, jossa varovaisuus oli pakollinen. Kansallisuusaatetta taikka valtiollisia kysymyksiä kävi tuskin kosketteleminen. Mutta yksistään se, että lehdessä puhuttiin suomalaisten oloista, tavoista ja elinehdoista Pietarissa ja Inkerissä, että siihen painettiin kirjeitä ja tiedonantoja, jotka valaisivat heidän elämäänsä, ja että sen ohella ainakin pääkohtia myöten seurattiin Suomen ja ulkomaitten valtiollista elämää, vaikutti herättävästi, yhdistävästi lukijoihin, joilla ennestään oli tuiki vähäsen, jos ollenkaan, tietoa toisistaan ja jotka eivät koskaan olleet säännöllisesti saaneet edes vihiä aikansa yleisistä riennoista. Jopa saattoi herättävä

opetus kätkeytyä "följetongiinkin", niinkuin ensimmäiseen kertomukseen, *Tyhmenit*, jossa kuvataan alkuperästään vieraantunutta käsi työläisperhettä. Siinä tapaa m.m. seuraavan, kuvaavan lauseen: "Te, herra Sorveliin, aina suomen kielestänne puhutte; mutta missä sivistyneessä talossa sitä puhutaan? Valtioneuvos Ahrenbergin perhe puhuu saksaa, översti Degenfeldtin talossa puhutaan ruotsia, hovineuvos Hedströmin joukko puhuu franskaa. Kaikissa näissä perhekunnissa lapset tuskin sanaakaan osaavat suomea, ja hyvin kyllä ovat oikeassa, sillä suomen kieli pilaa kaikkienensa lapsien 'ulospuheen'." Taloon tuli sattumalta kansallismielinen suomalainen ylioppilas ja hän palautti perheen oikealle tielle, saaden samalla mestariväen ihmisellisesti kohtelevaan työväkeään. — Tarkotusperäinen novelli on nähtävästi erään Pietarissa syntyneen suomalaisen ylioppilaan tekemä. Toisen kertomuksen, "Otteita ihmisydänten salaisuuksista", on K. J. Gummerus lähettänyt vanhalle toverilleen. Sen tarkotusperä on yleissiveellinen. Siinä näytetään miten hovineuvos ja luutnantti, setä ja veljenpoika, saavat rangaistuksensa samanlaisesta rikoksesta — kumpikin oli vietelty ja pettänyt köyhän tytön.

Tietenkin Pietarin sanomista huokuva kansallinen mieli ja uudistuksen henki herättivät iloa ja innostusta lukuisissa lukijoissa, mutta käsitettävissä on toiselta puolen että ne myöskin saivat vastavoimia liikkeelle. Hagman ei ollut ainoastaan tunnettu "fennomaani" tavallisessa merkityksessä, vaan hän oli luonteeltaan ja vakaumukseltaan demokraatti, kansan mies. Sentähden hän asetuttuaan Pietariin ja tultuaan sikäläisen seurakunnan jäseneksi oli katsonut velvollisuudekseen ottaa osaa sen asioiden käsittelyyn ja erittäinkin taistella sitä mielivaltaisuutta vastaan, joka näyttää liaksikin päässeen tavaksi niiden hoidossa. Jos hän jo sen kautta ennenkin oli saanut vastustajia, niin nämä, sen jälkeen kuin hän lehdessään oli uskaltanut arvostella taikka oikeammin vain valaisevalla tavalla kertoa erinäisiä tapahtumia seurakunnan kokouksissa, entistä enemmän kiihtyivät, ja niin syntyi loppumaton sarja rettelöitä, joiden keskustana hän oli. Kun kysymys Hagmanin vastustajien puolelta kohdistui hänen olemiseensa taikka ei-olemiseensa tai toisin sanoin kun he panivat kaikki voimat liikkeelle saadakseen hänet pois tieltä, on luonnollista että hänen, vähäpätöisen suomalaisen maisterin, jolla ei ollut mahtavia suhteita taikka tuttavuuksia saatikka tukevaa aineellista pohjaa, lopulta oli pakko väistyä ylivallan edestä; mutta silti hänen toimintansa ei voinut olla jälkiä jättämättä, herättämättä itsetietoisuutta, arvostelukykyä ja halua yleisiin harrastuksiin siinä osassa seurakuntalaisia, jotka muutamina vuosina näkivät Hagmanissa oikeuksiensa hartaan edustajan. Näin ollen tahdon koettaa luoda ainakin yleiskatsauksen sekaviin juttuihin. Lähteenäni ovat erinäiset yksityiset kirjeet sekä Hagmanin jälkeenjääneiden paperien joukosta löytämäni asiakirjat ja alustelmat.

Kirjeistä valaisevin on eräs Gripenbergin juuri ennen Hammerfestiin lähtöänsä (10/4 1870) E. A. Forssellille kirjoittama, mutta hänen sanansa ovat osalta niin suoria ja repäiseviä, etten voi sitä käyttäen muuten kuin selostamalla ja — lieventämällä. Sen mukaan, samoin kuin kaikesta muusta päättäen, oli P. Marian seurakunnan silloinen pääpappi, rovasti J. Öhqvist, Hagmanin varsinainen vastustaja. Koulu- ja kirkkoneuvostojen kokouksissa oli 1868 ja 1869 säännöllisesti käynyt niin, että Hagmanin ehdotukset ja mielipiteet olivat päässeet voitolle ja Öhqvistin joutuneet vähemmistöön. Kirkkoneuvoston esimies, kenraalimajuri O. Furuholm, oli Hagmanin kanssa ystävällisissä väleissä, ja he olivat yksimielisiä siitä, miten seurakunnan asioita oli ajettava, ja tämä tietysti ensi Öhqvistin katkeruutta kärsimiensä tappioiden johdosta. Kun sitte vielä tuli tunnetuksi, että Hagman aikoi perustaa sanomalehden, jommoista Öhqvist ennen oli puuhannut kykenemättä viemään tuumaansa perille, näyttää hän päättäneen millä keinoin tahansa syöstä tieltään henkilöt, jotka eivät ainoastaan olleet vähentäneet hänen vaikutusvaltaansa, vaan uhkasivat tehdä sen kerrassaan mitättömäksi. Saavuttaakseen päämääränsä Öhqvist etsi tukea saksalaisesta kenraali-konsistorista syyttäen ensiksi Furuholmia mieskohtaisesta solvauksesta. Aikaisin käsillä olevista asiakirjoista onkin eräs Evankelisluterilaisen kenraalikonsistorin kirjelmä 5 p:ltä jouluk. 1869 kenraalimajuri Furuholmille. Siinä mainitaan pastori Öhqvistin esittäneen konsistorille, että muudan neuvoston jäsen esimiehen loukkaamana oli eronnut ja että esimies — sitte kun pastorin oli onnistunut estää häntä käyttämästä poliisin apua erään toisen jäsenen ulosajamiseen, joka ei mitenkään ollut järjestystä häirinnyt — oli kohdistanut vastenmielisyytensä pastoriin ja kokouksessa 6 p. lokak., lyöden nyrkkinsä pöytään, käskenyt hänen pitää suunsa kiinni sekä kokouksessa 3 p. marrask. kieltänyt häntä puhumasta neuvostossa ja sekaantumasta seurakunnan talouteen ja kouluasioihin. Näistä syytöksistä tuli kenraalimajurin viipymättä antaa selityksensä ja vastaiseksi pysyä erillään esimiehyden toimista, sillä juttu oli rikosasia jätettävä oikeuden käsiteltäväksi. — Mitä Furuholmilla oli syytteiden johdosta sanottavaa, ei papereista näy, mutta epäilemättä hänellä oli ollut syytä suuttumukseensa, vaikka Öhqvist esittää asiat niinkuin olisi kenraalimajuri raivonnut vallan viattomia vastaan. Hagman puolestaan arvostelee julkisesti Furuholmia kirkkoneuvoston esimiehenä seuraavin sanoin: "Tunnettu on millä jalolla hartaudella ja uhraavaisuudella nykyinen esimies on kokenut edistää kaikkea hyvää, josta hänelle olisi suotava parempi palkinto kuin riita" — ja totta puhuen kuuluu tämä aivan uskottavalta lausuttuna hienosti sivistyneestä miehestä, joka Suomea koskevien historiallisten asiakirjojen kokoilijana ja ylevämielisenä lahjoittajana on saavuttanut pysyvän suomalaisen isänmaanystävän maineen.

Kun Furuholm tällä tavoin oli estetty olemasta kirkkoneuvoston esimiehenä, olisi asetusten mukaan seurakunnan pitänyt valita joku toinen hänen sijaansa, mutta siitä välittämättä Öhqvist tahtoi

omavaltaisesti anastaa puheenjohtajatoimen. Niin tapahtui ensi kerran seurakunnan kokouksessa 1 p. helmik. 1870. Silloin Hagman osotti kokouksen olevan laittoman, kun ei sillä ollut laillisesti valittua esimiestä, ja kokouksen täytyi hajaantua. Mutta ei sekään johtanut lailliseen menettelyyn. Päinvastoin hankki Öhqvist kenraalikonistorilta jonkinlaisen (ei suinkaan mihinkään lakiin perustuvan) määräyksen itse kirkonpatruunalle, h. ylh. kreivi Armfeltille, olla puheenjohtajana uudessa 12 p:nä maalisk. pidettävässä kokouksessa. Nytkin Hagman aikoi esittää vastalauseen kokouksen laittomuuden johdosta eikä häntä olisi sekään estänyt, että hän ei ollut tavannut kreiviä kotona, kun hän ennen kokousta tahtoi hänelle ilmoittaa aikeensa, mutta jäi se tekemättä syystä että Armfelt kohta, ilman mitään selitystä, käski sihteerin lukea vuosikertomuksen, ja Hagman huomasi puoluelaitensa olevan poissa. Vastustajat iloitsivat, mutta hämmästyivät joltisestikin, kun Armfelt kokouksen loputtua lähestyi Hagmania ja alkoi häntä hiljaa puhutella — älykäs diplomaatti, joka arvasi mitä Hagmanin mielessä liikkui, tahtoi julkisella läheisen tuttavuuden ilmaisulla lepyttää häntä. Komedialkohtaus!

Pian sai Hagman mieskohtaisesti kokea kuinka vaarallista oli sekaantua vallanpitäjien totuntatapoihin järjestää asiat mielensä mukaan. — Saman kuun 23 p. Hagman sai Öhqvistiltä kutsumuksen tulla kouluneuvoston kokoukseen samana iltana. Sen johdosta Hagman menee Armfeltilta kysymään, tuleeko hän johtamaan puhetta kokouksessa. Vastaus on kieltävä. Silloin Hagman sanoo, ettei hänkään sinne mene, ja lähettää Öhqvistille vastauksen, jossa hän esittää vastalauseen kokouksen laittomuutta vastaan. Pari päivää myöhemmin Hagman sai kouluneuvostolta (24/3) päivätyn kirjeen, jossa sanotaan rovasti Öhqvistin ilmoittaneen, että vaikka hänen, koulujen johtajana (Direktor), lähinnä tuli pitää niitä silmällä, oli Hagman kaikin tavoin koettanut estää häntä siitä, ottanut uusia opettajia antamatta hänelle siitä tietoa, eikä kokonaiseen vuoteen tehnyt esitystä kouluneuvoston kokoonkutsumisesta, jonka johdosta pyydetään selitystä. Omituisinta tässä oli, että kirjelmän olivat allekirjoittaneet Ch. Em. Frosterus ja V. Grönqvist, joista ei kumpikaan ollut neuvoston puheenjohtaja taikka sihteerin. — Hagman ei voinut muuta tehdä kuin kirjoittaa näille herroille yksityisinä henkilöinä, että heillä ei ollut oikeutta puhua kouluneuvoston nimessä, sekä osotti samalla Öhqvistin syytökset perusteettomiksi. Mitään kirjelmää kouluneuvostolta Hagman ei sen koommin saanutkaan, mutta tiistaina ennen pääsiäistä (12/4) Armfelt ilmoitti hänelle, että kirkkoneuvosto edellisenä iltana oli päättänyt sanoa hänet irti virasta. Se oli siis tapahtunut ilman että Hagman oli saanut antaa mitään selitystä häntä vastaan tehtyihin syytöksiin, ja sentähden ymmärtää, että asianomaiset vähän epäilivät antaa hänelle virallista tietoa päätöksestään. Vasta toista kuukautta myöhemmin hän sai kirkkoneuvostolta J. Öhqvistin ja A. Stråhlmanin 15/5 allekirjoittaman kirjeen, joka sisälsi ilmoituksen, että "esiintulleesta syystä" oli päätetty sanoa hänet irti koulujen inspektorinvirasta.

Yksityisistä kirjeistä saadaan tietää, että "esiintullut syy" oli se, että Hagman oli kirjoittanut lehteensä seurakunnan asioista! Sen ohella sanotaan Öhqvistin edeltäkäsinsopineen kirkkoneuvoston jäsenten kanssa, että Hagman oli saatava pois ja sijaan otettava eräs titulus Wahlström, joka jo ennen oli ollut koulujen inspektorina, mutta juopottelun tähden oli virasta erotettu. — Tietysti syyttömästi tuomittu ei ilman muuta tyytynyt kohtaloonsa. Hagman kääntyi kahdella eri kirjoituksella kenraalikonistorin puoleen selittääkseen, miten häntä oli mielivaltaisesti kohdeltu ja miten yksinkertaisimpiakin laillisia muotoja oli laiminlyöty, mutta sieltäpäin hän ei näy saaneen mitään vastausta, ja Armfeltin käytös oli kaksimielinen. "Kun sanoin, että Armfelt on esiintynyt kaksimielisesti" (tvetydigt), Gripenberg kirjoittaa, "tarkotan minä, että hän on näyttänyt puolustavan Hagmania, joka useita kertoja sekä kutsuttuna että kutsumatta on ollut hänen luonaan. Kirkkoneuvostossa hän sitä paitsi on vastustanut Hagmanin irtisanomista, mutta, niinkuin tietty on, voimakkaat toimenpiteet eivät ole hänen mieleensä — on sentähden luultavaa, että hän myöntyy." Tämä Gripenbergin arvelu oli aivan oikea, sillä 8-9 viikkoa myöhemmin sai Hagman kirkkoneuvostolta uuden, Armfeltin ja Stråhlmanin (9/6) allekirjoittaman kirjeen, jossa "täydennyksenä kouluneuvoston (sic! pitää olla: kirkkoneuvoston) kirjelmään 15 p:ltä toukok." ilmoitetaan, että inspektorin virka lukukauden loputtua lakkautetaan ("kommer att indragas")! — Tämä kirje "täydentäville" ilmoituksineen on minusta kaikista kuvaavin. Tosin se näyttää, että Armfelt ei ollut suostunut Wahlströmin kutsumiseen inspektoriksi, mutta mitä itse ilmoitukseen tulee, niin se luonnollisesti merkitsi, että viranomaiset olivat päättäneet kerrassaan lakkauttaa viran, jotta Hagman ei edes siinä tapauksessa että hänen erottamisensa huomattaisiin laittomaksi voisi siihen takaisin päästä! On vieläkin alustelmia, joista huomaa Hagmanin yhä yrittäneen saada oikeutta, mutta tietävästi oli kaikki turhaa vaivaa.

Mutta rettelöt eivät siihenkään loppuneet. Syksyllä Öhqvist kirkossa luki ääneen erään kuulutuksen, jossa ilmoitettiin että koulujen menosäännössä oli tehty muutoksia, jotka tuottivat 500 ruplan "hyödyn", tehdessään Hagman osotti tämän vääräksi, mainiten että muutoksiin oli myös luettu neljännen luokan lakkautus, vaikka opettajat olivat palkatta opetusta antaneet. Seuraavana sunnuntaina apulaispappi Tornell kirkossa puolusti edellistä kuulutusta ja varotti seurakuntalaisia kuulemasta niitä, jotka yrittävät selittämään asioita toisin. En tiedä miten tämäkin juttu tuli kenraalikonistorin eteen, mutta Hagmanin paperien joukossa on alustelma, jossa hän konsistorille selittää Öhqvistin esityksen muutoksista kouluissa olevan harhaanvievän. — Että melkoinen osa seurakuntalaisia oli Hagmanin takana, on itsestään selvää, ja tuli se usein näkyviin. Niin esim. kun lokakuun lopulla kirkkoneuvoston

jäsenten ja esimiehen vaali toimitettiin, oli Hagman asetettu ehdokkaaksi kreivi Armfeltia vastaan. Kumminkin jälkimäinen tuli valituksi, niinkuin Hagman itse, ehdokkuudestaan eräässä kirjeessä mainitessaan, edeltäkäsini oli olettanut. Muuten oli vaalitoimitus ollut niin mielivaltainen ja valvontaa vailla, että senkin johdosta valitus tehtiin kenraalikonistorille. Vielä merkitsevämpää oli että Hagman maaliskuulla 1871 valittiin toiseksi tilintarkastajaksi, jopa niin yksimielisesti että ainoastaan seitsemän oli äänestänyt vastaan. Kirkkoneuvosto oli turhaan ilmoittanut mitä ankarimman vastalauseen vaalia vastaan. Kun sitte tarkastus oli tapahtuva, sama neuvosto kieltäytyi antamasta pöytäkirjojaan tarkastajien nähtäväksi. Näin estettyinä tehtävänsä suorittamasta ei tilintarkastajilla ollut muuta neuvoa kuin siitäkkin asiasta valittaa kenraalikonistorille! — Lopuksi mainittakoon vielä, että Hagman 1871 parissa kirjoituksessa yhtä asiallisesti kuin ankarasti arvosteli seurakunnan kirkossa toimeenpantuja muutos- ja korjaustöitä. Ne olivat maksaneet paljon, tuottamatta toivottua hyötyä, siitä puhumatta että ne taiteelliselta kannalta arvostellen olivat enemmän rumentaneet kuin kaunistaneet kirkkoa.

Saatuaan Hagmanin pois inspektorinvirasta näyttää Öhqvist aikoneen tehdä hänelle sanomalehtitoimenkin Pietarissa mahdolliseksi. Hän perusti näet uuden suomenkielisen lehden nimeltä "Pietarin sunnuntailehti", jonka näytenumero, "hyvin kurjana sisältä ja ulkoa", ilmestyi joulun edellä ja joka oli alkava säännöllisesti ilmestyä 1871 v:n alusta. Lehden toimittajaksi ilmoittautui Thomas Friman, eräs koulun opettajista, joka näin luopui Hagmanista — tämä nimittää häntä eräässä kirjeessä "kavaltajaksi". Pietarin Sanomat tervehti tulokasta vähän myrkyllisesti: "Lehden kustantaja kuuluu olevan yksi kirkkoherroista P:n Marian seurakunnassa, pastori Öhqvist, joka on lehteä varten palkannut muutamia kirjoitusmiehiä. — Hengellinen sanomalehti", lisätään sitte, "on itsessään ilahuttava ilmiö, ja semmoinen lehti voi olla suureksi hyödyksi ja paljon vaikuttaa kansaan, jos, näet, kristillinen ja uskonnollinen henki todella elähyttää ja täyttää itse toimittajia." Tervehdys päättyy väitteeseen, että lehti on alkanut vaikutuksensa "pienillä valheilla", nimittäin antamalla vääriä tietoja koulujen oppilaiden luvusta seurakunnan kouluissa. Valittuna tilintarkastajaksi saattoi Hagman, joku kuukausi myöhemmin, koulujen kirjoista todeta, että hänen tekemänsä huomautus oli ollut oikea.[52] Maaliskuulla Hagman mainitsee Pietarin Sanomilla olevan 700 tilaajaa, jonka lisäksi noin 300 irtonaiskappaletta säännöllisesti myytiin. Pietarin sunnuntailehdellä oli, mikäli hän tiesi, samalla aikaa vaille 300 tilaajaa. Kovin suurta hallaa kilpailija siis ei tehnyt, mutta tietysti se sittenkin vaikeutti Hagmanin toimeentuloa. Sentähden ei ole ihme, että hän 9/3 kirjoittaa ystävälleen K. F. Enebergille Leipzigiin: "Kuinka tulen toimeen vuoden loppuun, sitä minä en todellakaan tiedä, jollei mitään olosuhteiden muutosta tapahdu. Kolme kuukautta eteenpäin elän kai vielä, mutta sitten — — —."

Samoilta ajoilta asti, jolloin Hagmanin toimeentulo Pietarissa, viran menettämisen takia, alkoi muuttua arveluttavaksi, näyttää hänen elämänsä muutenkin käyneen raskaaksi. Noin puoleentoista vuoteen hän ei ollenkaan kirjoita kotiinsa, arvatenkin siitä syystä, että hänellä ei ollut mitään kerrottavana, joka olisi tuottanut iloa vanhalle äidille, ja kirjeissä ystäville, joita on useita säilynyt talvikaudelta 1870—71, hän valittaa ikävää. Hänellä oli kyllä hyviä pietarilaisia tuttavuuksia, esim. pastori A. J. Piispanen, joiden kanssa hän paljon seurusteli, mutta hän kaipasi niitä läheisiä, uskotuita ystäviä, jotka varhemmin olivat tehneet Venäjällä-olon hupaiseksi, nimittäin Forssellia, Gripenbergiä ja K. F. Enebergiä, joka edellisen lähdettyä Hammerfestiin oli asunut yhdessä Hagmanin kanssa, kunnes syksyllä 1870 muutti Leipzigiin jatkaakseen itämaalaisten kielten tutkimuksia, joita Pietarissakin oli harjoittanut. Lähinnä näistä ystävästä oli Forssell Viipurissa, ja hänen luonaan Hagman tavantakaa pistäytyi. Erittäin mainittakoon, että hän oli Viipurissa myöskin niinä "iloisina päivinä" joulukuun keskivaiheilla, jolloin Kaarlo Bergbom siellä esitti ensimmäistä oopperaa suomenkielellä, Trubaduuria, Ida Basilier Leonorana. Toisen kerran Bergbom tuotti virkestystä ja iloa Hagmanille, kun hän ensimmäiselle suurelle ulkomaanmatkalleen lähteneenä tuli Pietariin tammikuun lopulla 1871 ja asui kaksi viikkoa ystävän luona. Tietenkin Bergbom nyt sai tyystin perehtyä Hagmanin oloihin, ja sen johdosta hän kirjeissään kotia surkuttelee sitä mahdollisuutta, että Hagmanin täytyisi jättää toimialansa Pietarissa.[53] —

Vaikei tiettävästi mitään huomattavaa "olosuhteiden muutosta" tapahtunut, jäi Hagman edelleen Pietariin, ja näyttää hän yhä ajatelleen mahdolliseksi siellä toimeenkin tulla. Suuren helpotuksen ikävyydessä tuotti hänelle Gripenberg-ystävän palaaminen Pietariin keväällä 1871. Nyt Hagmanilla jälleen oli kenen kanssa iloista pakinaa pitää ja vakaastikin neuvotella milloin mistäkin. Toimeentuloon nähden pysyivät kai asiat jotenkin ennallaan. Hagmanin yrityksistä niitä parantaa on tässä ainoastaan pari seikkaa mainittavana. Vuoden lopulla hän ensiksikin julkaisi "*Pietarin Suomalaisen kalenterin karkausvuodelle 1872*", jommoista ennen ei oltu nähty. Kalenteri, 120 sivua kooltaan, oli tarkotukseltaan yksistään käytännöllinen, se kun sisälsi Pietarin kaupungista ja Inkerinmaan seurakunnista semmoisia tietoja, osotteita y.m., jotka olivat välttämättömiä kaikille suomalaisille, jotka siellä asuivat ja joilla siellä oli asioita ajettavana. Näennäisesti oli tämä julkaisu hyvinkin mitätön, mutta Venäjällä asuville suomalaisille se epäilemättä oli erinomaisen tervetullut ja ansaitsee sentähden tulla huomioon otetuksi, kun muistellaan, mitä Hagman on vaikuttanut suomenkielisten pietarilaisten ja inkeriläisten hyväksi. Toinen merkille pantava seikka on se, että Hagman ei suinkaan ajatellut lehtensä

lakkauttamista, vaan päinvastoin laajentamista. Sitäpaitsi hän lupasi, ilman lisämaksua, joka toinen kuukausi liittää Pietarin Sanomiin lisälehdten, joka sisältäisi uskonnollisia kirjoituksia, tietoja kirkollisista oloista y.m.s., ja oli pastori A. J. Piispanen sitoutunut tätä lisälehteä toimittamaan.

Näin näyttää siis Hagman jollakin luottamuksella vastaanottaneen uuden vuoden (1872); mutta että hän sittenkin oli saanut kyllänsä Pietarista eikä enää suuria odottanut tulevaisuudestaan siellä, sen huomaa siitä, että hän, niinkuin pian on kerrottava, kohta oli valmis myöntymään, kun häntä kehoitettiin tulemaan Helsinkiin ruvetakseen suomenmielisten vastikään perustaman ruotsinkielisen lehden toimittajaksi.

Helsingissä Morgonbladetin toimittajana.

Ennenkuin jatkan kertomustani on tarpeen tutustua siihen lehteen ja tehtävään, jota varten Hagman Pietarista palasi, se on puhua *Morgonbladetin* synnystä ja tarkoituksesta. Tosin olen jo ennenkin siitä jutellut, nimittäin Suomalaisen teatterin historiassa kuvatessani sitä valtiollista taustaa, jota vasten nähtynä kansallisen näyttämön synty esiintyy oikeassa merkityksessään; mutta en voi sitä tässäkään syrjäyttää. Onhan *Morgonbladet* nyt melkein varsinaisena pääaineenani, koska näet lehden ja Hagmanin olemassaolo pian sulivat yhteen.

Siitä saakka kuin Helsingfors Tidningar lakkautettiin, olivat suomenmieliset kipeästi kaivanneet ruotsinkielistä lehteä, joka edustaisi heidän asiaansa. Nälkävuosina 1867 ja 68 ei semmoisen perustamista kuitenkaan voitu ajatella, sillä eihän puolueella silloin ollut edes suomenkielistä äänenkannattajaa Helsingissä. Kovan ajan ohimentyä olikin ensi tehtävä uudestaan henkiin herättää Suometar, ja "Uusi Suometar" alkoi toimintansa 1869. Mutta jos joku oli, jonka mielestä sen enempää ei tarvittukaan, niin kyllä aika pian toista opetti. Vuosi vuodelta kävi kansallisuustaistelu kiihkeämmäksi, ja siinä oli U. S. ensi aikoinaan ja kauan eteenpäinkin sangen tehoton ase, vaikka sitä, sensuurin tuimuudesta päättäen, kylläkin vaarallisena pidettiin. Todellisuudessa olot vielä olivat sellaiset, että hyvänkään suomenkielisen lehden merkitys ei voinut olla suuri, ei ainakaan välittömään vaikutukseen nähden. Näin oli ei ainoastaan sentähden että U. S:lla, joka ensin ilmestyi vain kaksi ja v:sta 1871 kolme kertaa viikossa, oli vain noin 6-800 tilaajaa, vaan paljon enemmän senvuoksi että virkamiehet ja sivistyneet yleensä joko eivät ollenkaan osanneet taikka olivat aivan tottumattomia suomea lukemaan. Sanalla sanoen suomenkielinen äänenkannattaja oli niin sanoakseni olematon suurimmalle osalle niitä kansalaisia, joilla vastaiseksi oli enimmänsä sanottavaa maan valtiollisessa ja sivistyselämässä. Jos sentään senaikuiset ruotsinkieliset olisivat olleet samanhenkisiä kuin nykyaikaiset, nimittäin etteivät olisi juuri tahtoneetkaan mitään suomenmielisten puolelta kuulla, niin olisi kai ollut siihenkin tyydyttävä, mutta itse asiassa kuului heidän joukkoonsa runsas määrä todellisia suomalaisuuden ystäviä ja harrastajia, vaikka he kasvatuksensa takia puutteellisesti osasivat suomenkieltä. Kysymys ruotsinkielisestä kansallismielisestä lehdestä oli siis kysymys: eikö ole suomea osaamattomille puoluelaisille tehtävä mahdolliseksi olla mukana ja ottaa osaa julkiseen taisteluun suomalaisuuden hyväksi; edelleen, eikö ole saatava kansallispuolueen vaatimukset ja mielipiteet kaikkien ruotsinkielisten kuuluville, ja vihdoin, eikö ole pyrittävä voittamaan uusia puoluelaisia niistä piireistä, joille isänmaan tulevaisuus on kallis, vaikka he nurjien olojen vuoksi ovat vieraantuneet kansamme pääosasta? Tämä saa ymmärtämään, että sellaisen lehden aikaansaantia jo pohdittiin syksyllä 1869, vaikka silloin vielä arveltiin voitavan tyydyttää tarvetta julkaisemalla sarja lentokirjasia: Ettan, Tvåan j.n.e. Todellisuudessa ilmestyi vain yksi semmoinen kirjanen ("Ettan"), ja seuraavana vuonna otettiin lehden perustamiskysymys uudestaan puheeksi ja katsottiin sen toimeensaaminen aivan välttämättömäksi. Siihen päätökseen tultiin näet 17 p. syysk. 1870 B. F. Godenhjelmin luona pidetyssä kokouksessa, jossa saapuvilla olivat Yrjö Koskinen, Th. Rein, Oskar Blomstedt, K. F. Ignatius, Jaakko Forsman, J. V. Calamnius, C. G. Svan, F. W. Rothsten, Fritiof Perander y.m. Toimittajaksi ajateltiin joko W. Enebergiä taikka E. A. Forssellia, mutta koska edellinen juuri oli tullut nimitetyksi Porvoon tuomiokapitulun sihteeriksi, päätettiin kirjoittaa jälkimäiselle. Sen tekikin Jaakko Forsman. Kuitenkin Forssell kieltäytyi, ja asia jäi sentähden vieläkin sikseen. Syksyllä 1871 kysymys herätettiin kolmannen kerran, Forsman kirjoitti taas Forssellille, ja nyt tämä antoi myöntävän vastauksen — ja *Morgonbladet* syntyi.

Totta puhuen ei syntyminen sentään ollut niin tuskaton kuin tästä luulisi. Monta kokousta pidettiin, monta askelta astuttiin ja monta kirjettä kirjoitettiin, ennenkuin siihen päästiin. Vaikeinta oli tietysti saada kokoon tarpeellinen kannatus- eli takuumäärä, joka ensin ajateltiin 20,000, mutta lopulta nousi 30,000 markaksi, ja jonka arvioitiin riittävän kahdeksi vuodeksi. Läheltä ja kaukaa lisiä tuli, mutta useimmat 500 markan "osakkeet" merkittiin tietenkin Helsingissä, ja Bergbomin perhe hankki suurimman osan. Oli niitä epätoivoisiakin kokouksia, joissa viisaimmat arvelivat parhaaksi luopua koko puuhasta, mutta aina olivat innostuksesta uskaliaat enemmistönä. Todistuksena ettei lopullinen menestys ollut vastapuoluetta hermostuttamatta kerrottiin, että *Dagbladin* päätoimittaja, R. Lagerborg, oli eräälle lainanpyytäjälle vastannut: "Kääntykää *Morgonbladetin* toimituksen puoleen, sillä näyttää olevan rahoja(!)." Aputoimittajain ja avustajain hankinta vaati sekkin aikaa. Z. Topelius epäili kauan

antaisiko nimensä mainita, ja J. V. Snellman suorastaan kieltäytyi siitä. Edellinen pelkäsi joutua liian räikeään fennomaaniseen seuraan, ja jälkimäinen taasen oli sillä kannalla, ettei hän tahtonut enään ollenkaan kirjoittaa julkiseen sanomalehteen. Kumminkin Snellman lopulta lupasi antaa apua, jos huomaisi lehden esiintymisen tyydyttäväksi. Itse asiassa hän ensi vuosina pysyi Morgonbladetista jotenkin erillään, ja kun häneltä kysyttiin mitä hän siitä piti, oli hän kärkeä tapaansa ivallisesti lausunut: "Inte tycks di just vara synnerligen snillrika" (eipä ne juuri näytä erittäin nerokkaita olevan), tarkoittaen toimittajia; miten sen liekään, tuli hänestä myöhemmin kaikista ahkerin avustaja. Toimittajina mainittiin ilmoituksessa: E. A. Forssell, K. Bergbom (ulkomaanosasto) ja O. Donner sekä avustajina Z. Topelius, A. F. Granfelt, C. G. Ehrström, Th. Rein ja (yliopettaja) H. E. Melander. Minäkin tulin vakinaiseksi toimituksen jäseneksi (teatteria, kirjallisuutta y.m. varten), mutta olin liian nuori ja tuntematon nimeltä mainittavaksi. Olin sentään ollut alusta aikain mukana neuvotteluissa ja ehdotin myöskin nimen, joka lehdelle annettiin. Minusta nimessä, joka muistutti Runebergin lehteä 1830-luvulta, oli jotain nuorekkaan tunnelmallista ja menestystä lupaavaa. Näyttenumero ilmestyi 5 p. jouluk., ja oli onnistunut ohjelmakirjoitus Th. Reinin tekemä.

Ja niin sitä alettiin. Ei ollut kirjoitusten puutetta. Rein kirjoitti uskonnonvapaudesta polemisoiden Dagbladia vastaan, joka turhanpäiten oli alkanut repiä erästä sangen viatonta ohjelmakirjoituksen lausetta, Donner kaupunkien kunnallishallinnosta eri maissa, Melander kasvatustieteellisistä seikoista (Pedagogiska strökorn), Bergbom katsauksia menneen vuoden valtiollisiin päätapahtumiin, Hagman Pietarin kirjeitä venäläisestä politiikasta, Rein ja Fredrik Cygnaeus tekivät alotteen F. M. Franzénin syntymän 100-vuotismuiston juhlalliseen viettämiseen, Topelius ivaili H. D:n ajattelematonta ehdotusta pystyttää Eläintarhan mäntymäelle muistopatsas Runebergille (hänen eläessään! — ehdotus keksittiin vastapainoksi Franzénin muiston elvyttämiselle Morgonbladetissa). Helmikuusta alkaen valtiopäivät tuottivat yltäkyllin palstantäytettä, niin että muita kirjoituksia tuskin tarvittiin; kuitenkin Rein sepitti "Valtiopäiväkirjeitä", Topelius "kirjekortteja" taikka "kalleudesta Helsingissä", josta on ääntä pidetty niin kauan kuin minä muistan; följetongina annettiin m.m. A—i—a'n tendenssikertomus: "Monta tytärtä! (Många döttrar), kuvia todellisuudesta".

Kumminkaan eivät asiat olleet hyvällä kannalla. Forssell oli myöntynyt ystävien vaatimukseen, vaikka häntä oli epäilyttänyt ei ainoastaan poikkeaminen rauhallista toimintaa ja varmoja tuloja lupaavalta lakimiehen uralta, vaan myöskin heikonlainen terveys. Tämä jälkimäinen epäilyksen aihe osottautui pian liiankin perustetuksi. Itse asiassa Forssell ei ollut luotu siihen sisyfustyöhön, jota jokapäiväisen lehden toimitus laatuansa on. Kun hän sai rauhassa tehdä työtä, niin hän sepitti mitä etevimpiä kirjoituksia, ajatukseltaan teräviä, esitykseltään sitovan loogillisia, tyyniä, mutta tarpeeksi ivan suolalla maustettuja, sanalla sanoen kirjoituksia, joita nautinnolla luettiin. Mutta toimitustyö, tehden jokapäiväisen täyttämisen levoton valvonta ja tietojen hankinta hermostutti ja väsytti häntä niin, että hän jo maaliskuulla itse huomasi ja muutkin näkivät, että hän ei jaksaisi pysyä aisoissa. Silloin (13/3) päätettiin kääntyä Hagmanin puoleen ja pyytää, että hän tulisi Forssellia vapauttamaan. Kumminkin katsottiin tarpeelliseksi sitä ennen tiedustella Z. Topeliuksen mieltä, sillä vanhastaan tettiin runoilijan pitävän Hagmania liian kiivaana. En muista mitä Topelius vastasi, mutta arvatenkin hän suostui, sillä kirje meni Pietariin, ja Hagman ilmoitti tulevansa, niin pian kuin vain pääsisi irti. — Niin hän kirjoitti Forssellille, mutta vähän myöhemmin hän tarkemmin selitti asiansa Bergbomille: Mielellään hän lähtisi Pietarista, mutta hän ei voinut jättää Pietarin Sanomia tuuliajolle; "1:ksikin olisi tilaajain ryöstämistä, jos viivyttelämättä ilmoittaisin lehden lakkaavan, 2:ksi on minulla ja tšekäläisellä yleisöllä luja vakaumus lehden tarpeellisuudesta, vaikk'ette te siellä käsittä sen merkitystä. Olisi anteeksiantamatonta jättää ilman hoitoa ne herätysseimenet, jotka lehti — niin väitän ehdottomasti — menestyksellisesti on kylvänyt, sekä luovuttaa hyvä saalis vastustajien ja obskurananttien käsiin." Hagman pyytää neuvoo miten suoritua pulmasta. "Eikö Kaarlo (Alfred) Castrén, niinkuin hän itse on halunnut ja O. Furuholm toivoo, voisi tulla Pietariin historiallisia tutkimuksia varten — ainakin siksi kuin K. Suomalainen valmistuu? Niinkuin sanottu, en voi mitenkään nyt tulla; se on aivan mahdotonta, vaikka kuinka tahtoisin. Muuten minä paraikaa erään toisen kanssa puuhaan suomalais-venäläisen asiatoimiston perustamista täällä (mitä siitä arvellet?)." — Vihdoin kysymys ratkaistiin niin, että Tyko Hagman lähti Pietariin hoitamaan veljensä lehteä vuoden loppuun, ja August tuli Helsinkiin kesäkuun alkupuolella.

Kevätkauden loppuun oli siis Morgonbladetin tultava toimeen entisine voimineen, ja menihän se. Pääsiäisviikkona Forssell kokonaan vetäytyi lepoon, ja lehti jäi Bergbomin ja minun niskoilleni, toisin sanoen minä hoidin parhaimman mukaan päätoimittajan tehtäviä, tarpeen tullen neuvotellen Bergbomin kanssa, jolle ulkomaanosasto antoi riittävästi työtä, varsinkin kun paraikaa valmistettiin viimeisiä seuranäytäntöjä ennen Suomalaisen teatterin perustamista. Parin viikon päästä Forssell palasi virkistyneenä ja kirjoitti muun muassa hyvän (Dagbladille osotetun) artikkelin "julkisten henkilöiden arvostelemisesta". Muuten oli K. Bergbomin kirjoitussarja Helsingin teatterioiloista merkillisintä, huomattavinta, mitä lehtemme tänä keväänä yleisölleen tarjosi. Ilman omaa äänenkannattajaa Bergbom tietysti ei mitenkään olisi saanut näitä kirjoituksia ruotsinkielisten luettavaksi.

Oltuani alkupuolen kesää Pohjanmaalla lähdin sen loppupuolella ensimmäiselle pienelle

ulkomaanmatkalleni, kulkien Tukholman kautta kanavatietä Göteborgiin ja sieltä Kööpenhaminaan, jossa sinä kesänä oli skandinaavilainen taide- ja teollisuusnäyttely. Kirjoitettuani kolme "matkakirjettä", ensimmäiset eläissäni, palasin Helsinkiin elokuun lopulla. Silloin Hagman oli lähtenyt asioilleen Pietariin, josta hän tuli takaisin vasta 15 p. syysk. Näin ollen en voi mitään kertoa hänen ensi ajastaan Morgonbladetin palveluksessa, enkä sentähden kesäkuukausilta muuta mainitse kuin että silloin lehdessä m.m. luettiin S. A. Hedlundin mieltäkiinnittävät kirjeet hänen Suomen-matkastaan, E. A. Forssellin arvokas kirjoitussarja "1872 års ständer" ja Axel Boreniuksen (Lähteenkorva) sisältörikkaat kirjeet "Runonkeräysretkeltä", jotka aineeltaan muistuttivat E. Lönnrotin kirjeistä Runebergin Morgonbladissa.

Hagman oli innokas työssään — vaikka Forssell vuoden loppuun ja vielä seuraavankin vuoden, enimmäkseen nimellisesti, pysyi "vastaavana toimittajana" — ja ajan tapaukset olivat jos milloinkaan omansa kannustamaan toimintakykyisiä. Kesällä oli Kothenin koululaki vahvistettu, ja syyskuun 10 p:nä annettu julistus, joka vastoin säätyjen yksimielistä anomusta määräsi suomalaisen normaalikoulun sijoitettavaksi Hämeenlinnaan. Noin kolme viikkoa myöhemmin A. Meurman lähetti Morgonbladetin toimitukselle 1,000 markkaa suomalaista koulun varten Helsingissä, ja siitä se kiihkoisa puuha alkoi, joka ei ainoastaan johtanut alkeisopiston perustamiseen pääkaupunkiin, vaan moneen muuhunkin paikkakuntaan. Koska kumminkin Lounasmaa muistelmissaan (Elämäni taipaleelta) on näistä asioista kertonut, tahdon tässä vain mainita, että Morgonbladet turhaan koetti julkisuuteen saattaa Meurmanin, lahjan mukana lähetettyä kirjoitusta. Miten sitä lievennettiin, ei sensuuri hellittänyt; vasta *neljäs* painos numeroa hyväksyttiin, ja siinä ei ollut enää sanaakaan jällellä! Meurmanin yksityinen kirje alkaa: "Pitkät puheet ja päivittelemiset eivät nyt ole paikallaan. Joka mies vallille! Normaalikoulu on ylläpidettävä ensi valtiopäiviin saakka — — —." Lähettämästään kirjoituksesta hän itse lausuu: "Se on jotensakin laimea, mutta minä olen lopen laimistunut, jos tahdot, saat sitä parantaa." Sensuuri arvosteli sitä toisin.[54] — W. Churberg oli ensimmäinen, joka noudatti Meurmanin esimerkkiä; hänkin lähetti Morgonbladetin toimitukselle 1,000 markkaa, ja kun yhä uusia lahjoja lähetettiin samalla osotteella, tuli lehti tavallaan suuren kansallisen yrityksen alkuunpanijaksi.

Tästä huomaa, miten ahtaalla julkista sanaa pidettiin, ja miten tärkeätä oli että ruotsinkielellä suomalaisuuden asiaa edustettiin. Vaikka oli mahdotonta saada lausutuksi mitä tahtoi, voitiin sentään tavalla tai toisella, vaikkapa vain lahjojen ilmoittamisella näkyvimmillä paikalla ja korpus-kirjaimilla, pitää mielet vireillä, ja toimittaja tiesi olevansa asetettuna merkitsevälle vartiopaikalle. Senlaatuiset seikat kuin tämä kertomani ovat muistettavat, kun ihmetellään kuinka Hagman niin kauan pysyi asemassa, joka oli verraton voimien kuluttaja mutta keho vaivojen palkitsija.

Selailtuani vuosikerran loppuun asti huomautan, että toimitus mielellään tarjosi yleisölleen semmoista lukemista, joka valaisi suomenmielisten harrastuksia ja suomalaiskansallista sivistyselämää ja johon nähden muut ruotsinkieliset lehdet jo silloin mielellään noudattivat "sekretessin" perusjohdetta — tietysti tarkottaen lukijoissaan ylläpitää sitä käsitystä, että ainoastaan ruotsinmielisellä taholla tässä maassa kulttuurityötä tehdään. Esimerkkinä tältä ajalta mainitsen O. Donnerin matkakirjeet Unkarista, J. R. Aspelinin kirjeet muinaistieteellisiltä tutkimusmatkoiltaan Venäjällä ja minun kirjoittamani esitelmä Aleksis Kiven elämästä ja teoksista — ainoa myötätuntoinen kuvaus runoilijasta, mikä ruotsinkielellä on painettu, ennenkuin A. Mörnen tutkimus Kivestä ja hänen suuresta romaanistaan ilmestyi 1911. — Aivan vuoden viimeisinä päivinä luettiin lehdessä J. V. Snellmanin kirjoitus "Totuutta painolakisäättämisestämme, arvatenkin epämieluisista" — mikäli tiedän, ensimmäinen, jonka Snellman oli kirjoittanut vartavasten Morgonbladetissa julkaistavaksi. — Kiistoja H. D:n kanssa sattui tavantakaa, vaikka aiheet usein olivat jotenkin mitättömiä. Esimerkkinä semmoisista olkoon mainittuna eräs, joka syntyi Dagbladin häväisevästä syytöksestä, että E. O. Stenberg muka Morgonbladetin aputoimittajana oli ylistänyt lehteä Porin sanomissa. Tosiasia on, että Stenberg ei ollut toimituksen jäsen, vaan käytti Bergbom häntä kääntäjänä maksaen erikseen joka työstä. Kerron tästä senvuoksi, etten voi myötätunnotta muistella aikoinaan kuuluisaa ylioppilasta, joka parin vuoden aikana usein nähtiin lehden toimituspaikassa humoristisilla, sukkelilla jutuillaan tuottaen meille monta hupaista hetkeä. Harvinaisen lahjakas ja tietorikaskin mies olisi vaikka mihin pystynyt, jos hän olisi osannut tavoissaan ja elämässään pitää vakavaa suuntaa. Kun hän pitkät ajat ennen kuolemaansa virui sairaalassa, Bergbom, hyväsydäminen kun oli, silloin tällöin kävi hänen luonaan, samalla kun tietääkseni Stenbergin varsinaiset toverit tuskin häntä muistivat. Hänen kuoltuansa kirjoitin minä muutamia muistosanoja hänestä Morgonbladetiin.

* * * * *

Olen luonut pikakuvan Morgonbladetin ensi vuodesta, mutta vielä se on täydennettävä mainitsemalla, että alkuaan tehty tulo- ja menoarvio vuoden loppupuolella huomattiin olevan päin männikköön. Tämä kaipa tietysti selitystä, ja samalla kun sen annan, tahdon lyhyesti esittää lehden talouden laadun koko sen olemassaolon aikana. Aluksi hankittu kannatus oli ajateltu takaavan lehden toimeentulon kahdeksi vuodeksi; todellisuudessa alettiin jo ensi vuoden lopulla epäillä jatkamisen mahdollisuutta. Tilaaajia oli tosin karttunut noin 1,100, joka määrä sitte pysyi jotenkin muuttumattomana ja yleensä oli toiveiden

mukainen. Sitä vastoin ilmoituksista lähtevät tulot huonosti vastasivat odotuksia; pääkaupungin ruotsalaiset liikemiehet (suomalaisia oli tuskin nimeksikään) joko eivät tahtoneet taikka eivät oikein uskaltaneetkaan ilmoittaa fennomaanisessa lehdessä. Kun nyt menot nousivat vähintään noin 50,000 markkaan ja tilauksista saatiin 20 à 22,000 (lehden tilaushinta oli 20 mk) sekä ilmoituksista, kun hyvin kävi, 10,000 ja vähän päälle, niin huomaa, että kannattajain täytettävä vajuus saattoi vaihdella 15-30,000 markan välillä. Ainoastaan viimeisinä vuosina päästiin joskus vähemmällä, syystä että silloin Hagman melkein yksinään hoiti koko lehden. En kumminkaan luule suuresti erehtyvänä, jos lasken lehden kannattamiseen uhrattujen varain 13 vuoden kuluessa nousseen ainakin 300,000 markkaan — jollei summa pidä paikkaansa, niin se on mieluummin liian alhainen kuin päinvastoin. Jos kysytään kuka tai ketkä nämä sadattuhannet suorittivat, niin kuuluu vastaus, että Morgonbladetin kannattajajoukko oli sama piskuinen suomenmielisten ryhmä, joka — niinkuin Suomalaisen teatterin historiassa olen kertonut — samalla aikaa ylläpiti nuorta kansallista näyttämöä ja oopperaa. Totta kyllä oli esim. pappeja ja muitakin, jotka avustivat lehteä, mutta kieltäytyivät tukemasta teatteria, samoin kuin toiselta puolen oli varsinkin oopperan suosijoita, jotka eivät liittyneet lehden kannattajiin; mutta suurin osa kummankin yrityksen budjetin vajuudesta oli helsinkiläisten fennomaanien täytettävänä. Että tehtävä oli raskas, sen tiesivät rahojen kerääjät yhtä hyvin kuin maksajat; mutta miten olikaan, rahat saatiin kokoon. Erittäin ansaitsee W. Churbergin innokas toimi mainitsemista. Jo alussa hän puuhasi rahojen hankkimista; mutta myöhemmin — en voi tarkoin sanoa minä vuosina — hän otti Morgonbladetin kannatuksen niin sanoakseni urakalle. Säästämättä omaakaan kukkaroaan hän tuttaviansa ja muittenkin suomenmielisten tulojen mukaan arvioi, millä määrällä kunkin tuli ottaa osaa lehden ylläpitämiseen, ja toimeenpani sitte suoranaisen verotuksen. Hän kävi näet niitten luona, jotka hän oli luettelonsa merkinnyt, ja mieskohtaisesta jokaista puhutellen hänen palava innostuksensa voitti arvelut ja estelyt — ja olihan se totta, että raskaskin kuorma tuntui helpommalta, kun tiesi kaikkien hengenheimolaisten olevan mukana sitä kantamassa.[55]

Näyttää siltä, että Morgonbladetin tilikirjat ovat hävinneet, joten minä en voi edellistä todistaa esittämällä numeroja eri vuosilta. Kumminkin on minulla käytettävänä eräs valaiseva, A. Meurmanin Jaakko Forsmanille lähettämä kirje 10 p:ltä marrask. 1874. — Siinä sanotaan muun muassa: "Tuli kuin tulikin 1,000 markkaa kirjeestäsi. Totta Morgonbladet mahtaa olla ajan tärkeimpiä tarpeita, kun siihen on uhrattu ja uhrattavaksi kirjoitettu 120,000 markkaa. Ja totta fennomania jo on mahti, kun se polkee maasta satojatuhansia, milloin vain tarvitaan. Hyvä! Minä yhdessä rovasti Grönbergin kanssa otamme yhden osakkeen [maksaa kumpikin 500]." Samasta kirjeestä näkyy, että merkityt 120,000 oli ajateltu riittävän 4:ksi vuodeksi. — Muuten siteeraan: "Onneksi siis, Morgonbladet eläköön! — Sano veljellisiä terveisiä Yrjö ystävälle. Arvattavasti hän elää, koska ei muuta ole näkynyt. Ja tervehdi muitakin hulluja fennomaneja, se on kaikkia, sinun ja heidän ystävältään A. Meurman." "Hulluiksi" toisin ajattelevat ja välinpitämättömät sanoivat suomenmielisiä, kun kuulivat puhuttavan, miten he uhrasivat varoja tarpeettomiin, jopa vahingollisiin kansallisiin yrityksiinsä!

Pitäen silmällä kirjoitukseni pääainetta — Hagmania — on ennensanottuun lisättävä, että lehden riippuvaisuus kansalaisten avustuksesta tuntuvasti koski päätoimittajaakin. Ensiksikin hänen oli tyytyminen sangen vaatimattomaan palkkaan — muistaakseni se ei ollut -6,000 markkaa suurempi — ja toiseksi yrityksen taloudellinen puoli ei lainkaan ollut niin hyvin järjestetty, että hänkään olisi ollut vapautettu siitä huolehtimasta. Päinvastoin täytyi Hagmanin itsekin olla osallinen rahojen hankinnassa. Todistukseksi otan eräästä päiväämättömästä kirjeestä K. J. Gummerukselle Jyväskylässä (luultavasti 1870-luvun lopulta) seuraavat rivit: "Asia on, näet, että Morgonbladet häviää, jollei pikaista apua saada joka haaralta; 800 osaketta à 20 mk [eri aikoina käytettiin erisuuruisia osakkeita] tarvitaan — 350 on jo täällä saatu. Loput odotetaan maaseuduilta, joiden ei sovi viskata kaikkia huolia ja maksuja (joita täällä on kaikenlaisia) pääkaupungin kansalaisten niskoille. — — Olen kirjoittanut niin lyhyesti, sillä ei *Sinulle* tarvitse enempiä selityksiä antaa."

* * * * *

Kun ylempänä jotenkin seikkaperäisesti kerroin Morgonbladetin ensi vuoden vaiheista, ajattelin ainakin pääkohdittain samaan tapaan puhua seuraavistakin vuosista. Pahemmin tehtävää tarkastettuani huomaa sen kuitenkin mahdottomaksi. Pikainenkin katsaus lehden sisällykseen olisi sama kuin yhteenveto enemmän kuin kymmenvuotisesta jaksosta maamme valtiollista, kulttuuri- ja varsinkin suomalaisuuden historiaa aikana, jolloin puoluetistelut oli kuumimmillaan. Kaikista kysymyksistä Morgonbladet näet lausui sanansa, milloin ei siinä aivan uusia asetettu keskustelun alaiseksi, ja aina sen kanta oli vakavammin ja välittömämmin isänmaallinen kuin H. D:n, jonka kanssa miltei lakkaamatta oltiin taistelukannalla. Ymmärrän kyllä että tämä arvosteluni mahtaa kuulua puolueelliselta, mutta kun kaukaakin katselen noita seikkoja, en voi luopua siitä vakaumuksesta, että Dagbladin miehet pysyessään kansallisuusliikkeen vastustajina ja vihamiehinä sekä pyytäessään mitenkuten oloihimme sovelluttaa ja uudistuspyrinnöissämme väkisin noudattaa "liberaalisia" perusjohteitaan olivat merkillisesti vieraantuneet kansakunnan luonnon- ja todellisuuspohjasta. Jollei niin olisi ollut laita, on vaikea käsittää, kuinka puheena olevat lehdet olivat niin erimielisiä ei ainoastaan suomalaisuuden, vaan

useimmissa muissakin asioissa. Tästä näkyy, että Morgonbladetin merkitys ei lainkaan rajoittunut siihen, että se ajoi kansallisen liikkeen asiaa, vaan edusti se muissakin tärkeissä kysymyksissä mielipiteitä, joiden olisi täytynyt jäädä äänettömiksi ilman Hagmanin lehteä. — Että vetäydyn seikkaperäisemmästä esityksestä, lienee anteeksiannettava senkin vuoksi, että minä jo Suomalaisen teatterin historiassa olen merkinnyt koko joukon piirteitä, jotka tässä olisivat uudestaan mainittavat, jos niin laajaperäisesti aineitani käsittelisin. Seuraavassa kohdistan siis kertomukseni kireämmin mieheen, jonka kuvan olen piirtääkseni ottanut.

Samana vuonna kun August Hagman muutti takaisin Helsinkiin, hajaantui lopullisesti hänen lapsuuden kotinsa Pohjanmaalla. Sofia sisar oli keväällä 1871 päässyt Jyväskylän seminaarista ja alkoi seuraavana vuonna toimia kansakoulunopettajana, Augusta meni 1872 naimisiin, ja kolmas sisar, Lucina, oli käytyään Vaasan tyttökoulun syksyllä 1871 alkanut opinkäyntinsä mainitussa seminaarissa. Näin ollen äiti joulun jälkeen 1872 lähti Helsinkiin asuakseen siellä yhdessä poikiensa kanssa. Puolikolmatta vuotta oli Morgonbladetin toimisto kolmessa tai oikeammin kahdessa huoneessa Catanin vanhan kahvilarakennuksen itäisessä päässä, Pohj. Esplanaadink. 39; mutta kesäkuun alussa 1874 se muutettiin P. Henrikinkadun varrelle 8, puurakennukseen vastapäätä uutta teatteria, tontilla, missä nyt on venäläisen kimnaasin talo. Paitsi varsinaista toimistohuonetta, s.o. tavallista salia, oli siinä vuokrattuna pienempiäkin huoneita, joissa Hagman asui äitinsä ja Tykon kanssa, mutta tilaa oli ainakin yhdelle sisarellekin, jos joku heistä kävi Helsingissä. Siellä minä, niinkuin ennen olen maininnut, tutustuin rva Hagmaniin ja muihinkin perheen, jäseniin, vaikka he pysyivät näkymättöminä tavallisille toimistossa kävijöille. Huolimatta siitä että Hagman niin kauan oli elänyt poikamiehen yksinäistä elämää, hän ei ollut menettänyt perhe- ja kotitunteitaan. Päinvastoin yhdessäolo äidin ja sisarusten kanssa tuotti hänelle sydämen lepoa ja tyydytystä, sitä todistaa muun muassa se, että hän aina kohteli omaisiaan mitä herttaisimmin, antamatta heidän kärsiä siitä hermojen kiihtymyksestä, joka oli luonnollinen seuraus hänen toiminnastaan. Niinkuin muinoin kotona äiti nytkin valmisti yksinkertaiset ruuat, ja niitä syödessä muisteltiin mielellään lapsuuden aikoja. Toiselta puolen sisarukset esim. 1874, jolloin Lucina vietti kesänsä Helsingissä, halusta auttoivat Augustia korjausvedoksia lukemalla ja muutenkin missä voivat. Niin esim. sepitti Tyko joulusatuja Morgonbladetiin, ja kun joskus sattui, että toimistoon ilmestyi joku suurisuinen rähisijä, joka Augustia väsytti, saattoi tämä tulla sisähuoneisiin pyytämään, että Tyko menisi "antamaan hänelle kyytiä". Mielihyvällä Tyko sen tekikin; August itse oli kyllä kiivassanainen polemiikissa, mutta ainoastaan kirjoittaen, suusanallisesti kiistelemään hänellä ei ollut luontoa. Kauan ei sentään idyllimäinen koti piillyt levottoman toimiston takana; v. 1875 Lucina tuli valmistavan koulun opettajaksi Hämeenlinnaan, ja silloin äiti muutti hänen luokseen. Sen jälkeen Hagman tapasi omaisiaan ainoastaan silloin tällöin, kun joku heistä pistäysi Helsingissä taikka hän itse pikimmältään kävi heidän luonaan.

Morgonbladetin toimisto oli aikanaan suosittu käyntipaikka, jonkunlainen fennomaanien keskus. "Tuttavasi (ja tietysti minunkin)", K. F. Eneberg lokakuulla 1872 kirjoittaa Waldemar veljelleen ulkomaalle, "oleskelevat enimmäkseen Morgonbladetin toimistossa". Ja todella harva se päivä, jolloin ei 2-3:n, ja harva se ilta, jolloin ei 8-9:n aikana siellä tavannut puoluelaisia, ja muulloinkin pitkin päivää sinne pistäydyttiin. Tämä oli lehdelle hyödyksi, sillä siten saatiin siihen moni uutinen, ja toimitus pysyi ajan tasalla; ansio siitä taasen oli Hagmanin, joka yleensä aina oli valmis pakinaan, jollemme mekään, Bergbom ja minä, ketään tylyydellä karkottaneet. U. S:n toimistossa vallitsi paljon vakavampi henki. Miten V. Löfgren (Lounasmaa) olikin luonteeltaan ystävällinen, niin hän ei työn aikana läheskään yhtä helposti antautunut puheeseen, ja apumiehensäkin hän piti ankarammassa komennossa. Sentähden kun sinne asialle meni, huomasi pian sen toimitettuansa, että oli paras jättää toimitus rauhaan. — Vanhemmista avustajista Z. Topelius tuskin näyttäytyi toimistossa, vaan lähetti hän kirjoituksensa suljetussa kuoressa; sitä vastoin muut (paitsi J. V. Snellman, josta enemmän alempana) tavan mukaan itse toivat mitä tarjosivat lehdelle. Niin hiljainen dogmatiikan professori A. F. Granfelt, jonka ajattelijaelämä kuvastui hänen hienopiirteisissä kasvoissaan ja joka säännöllisesti esitti valitsemansa aineen pitkässä artikkelisarjassa (esim. "Tankeutbyte af fredligt syfte i omtvistadt ämne", missä hän tunnusti järjen eikä sydämen saaneen hänen liittymään suomenmielisiin) sekä niin mieltä lehteen, että hän 1874 syksyllä siinä julkaisi koko sarjan nuoruutensa aikana, nähtävästi Runebergin vaikutuksesta, syntyneitä kuusimittaan seipitetyjä runollisia kertomuksia ("Nattliga berättelser" ja "Fosterländska sägner"), niin myös vilkas ja kyvykäs yliopettaja H. L. Melander, joka selvästi eikä aivan kuivasti, pitkän kokemuksen nojassa käsitteli mitä erilaisimpia kasvatusopillisia kysymyksiä; niin vihdoon Th. Rein ja O. Donner, jotka kuitenkin monesti tulivat ilman erityistä asiaa ja silloin asettuivat istumaan toimituksen pyöreän pöydän ääreen ottaakseen osaa jutteluun. Muuten kävijät luonnollisesti eri aikoina vaihtelivat, joten on vaikea kaikkia luetella, mutta silti mainitsen muutamia. Uskollisimpia ystäviä olivat Jaakko Forsman, Fritiof Perander, Wald. Eneberg, Antti Jalava, K. F. Wahlström, J. T. Snellman; hyvin säännöllisesti kävi toimistossa, milloin oli Helsingissä, kenraali A. Järnefelt; harvemmin siellä nähtiin Yrjö Koskinen, K. F. Ignatius, W. Lavonius, Axel Borenus, E. G. Palmen, K. W. Forsman, Julius Krohn, Wald. Jahnsson, A. V. Helander, H. Liikanen ja — kuka ne kaikki muistaakaan? Ensinmainituissa Hagmanilla oli lähimmät ystävänsä. Jaakon, Peranderin, Enebergin (milloin hän oli Helsingissä) kanssa hän mieluummin neuvotteli päivän valtiollisista kysymyksistä, ja lukemattomat olivat ne iltamyöhät,

jotka hän heidän seurassa vietti oopperakellarissa juoden jonkun lasin punssia ystävällisen juttelun hetkeksikään taukoamatta. Ehkä on tässä vielä mainittava, että Hagmanin ja Johannes Gripenbergin ystävyys ei kylmennyt, vaikka he eivät enään usein tavanneet toisiansa. He ylläpitivät kirjeenvaihtoa keskenään, ja sitä tietä Hagman sai luotettavia valtiollisia tietoja Pietarista; kun Gripenberg oli käynnillä Helsingissä, hänellä ei ollut tapana näyttäytyä toimistossa, vaan kävi Hagman hänen luonaan Seurahuoneella. Toinen ystävä, jonka kanssa Hagman ajoittain ahkerasti vaihtoi kirjeitä, oli E. Nervander hänen ollessaan Åbo Postenin toimittajana Turussa 1874—79. Kirjeet koskivat sentään vähemmän yleisiä asioita kuin yhteisiä tuttavien ja pikkutapahtumia heidän piirissään. Kun Nervander 1880 oli palannut Helsinkiin, hän nimettömästi usein kirjoitti Morgonbladetiin teatterista y.m.

Kuitenkaan Hagmanin seurustelu ei rajoittunut mainittuihin puoluelaisiin. Hänet nähtiin mielellään ja tietääkseni kävikin mielellään erinäisissä perheissä (mainitsen vain: Jalavalla ja J. R. Aspelinilla) ja ylläpiti sitä paitsi tuttavuuksia varsinaisen fennomaanisen piirin ulkopuolellakin. Arvatakseni olivat useat hänen naistuttavuuksistaan ylioppilas-, s.o. Rokassowskijn aikojen perintöä. Niiden joukossa oli muun muassa monta aatelisnimeäkin kantavaa neitiä, joista muutamat kaikessa salaisuudessa työskentelivät Morgonbladetin hyväksi, mitkä kääntäen romaaneja englannin ja ranskan kielestä följetongia varten, mitkä ruotsintaen valtiollisia kirjoituksia ulkomaan lehdistä. Muilta tuntemattomilta tuttaviltaan Hagman suomalaisen oopperan aikana silloin tällöin hankki arvosteluja, joiden nimimerkkien merkityksestä ei perille päästy. Hän oli näet hyvin hienotuntoinen tämmöisissä asioissa, emmekä mekään tahtoneet uteliaisuudellamme häntä vaivata. Avustajista, jotka tuttavuudesta Hagmaniin joskus kirjoittivat lehteen, voin sentään mainita seuraavat: nti Adelaide Ehrnrooth, Fredrik Ahlstedt ja Fanny Churberg — molemmat jälkimäiset kirjoittaen taidearvosteluja ja viimemainittu, joka lukeutui suomenmielisiin, myöskin suomalaisista kansankuoseista y.m. — Vihdoin olisi tässä yhteydessä ehkä puhuttava semmoisista naistuttavista, jotka eri aikoina sytyttivät sydämen liekkiin poikamiehessä, joka ei vielä ollut oikein selvillä siitä, että hän oli auttamattomasti tuomittu vanhaksipojaksi. Silloin olisi lukuun otettava sekä helsinkiläisiä että turkulaisia, kesäisillä Naantalinmatkoilla saatuja tuttavuuksia; mutta ajattelen oikeimmaksi jättää nämä muistikuvat verhon alle, vaikkei suinkaan sentähden, että niissä olisi mitään, joka päivän valoa arastelisi. Päinvastoin ne osottaisivat kuinka vähän Hagman huolimatta neljästä Pietarin-vuodestaan oli veltostunut; mutta sittenkään ei niillä ole tarpeeksi merkitystä saadakseen tässä sijaa. Sitä paitsi tulen alempana viittaamaan yhteen näistä sydämenasioista, joka syvimmin häneen vaikutti. Eräästä toisesta vähemmän tärkeästä mainitsen vain, että Hagman kerran kirjoitti pienen romaanin taikka novellin, jota hän Turussa painatti yhden ainoan kappaleen, ja lähetti sen eräälle nuorelle neidelle, jolle hän näin harvinaisella tavalla halusi antaa mielestään tarpeellisia elämänohjeita. Kertomus, jonka sain lukea korjausvedoksissa, oli siis tarkotusperäinen — "sedelärande" — ja luultavasti laadultaan ainoa yritys tekijältä. On sitä todellista romantiikkaa elämässä eikä vain fantasian luomaa!

Edellisestä voisi kenties luulla, ettei toimistossa paljon työtä tehtykään. Semmoinen oletamus olisi kuitenkin erehdys. Oli siellä hiljaisia työhеткиäkin, ja olihan Hagmanille koti ja toimisto sama asia. Pääkirjoituksia hän kyllä, varsinkin ajoittain, kirjoitti vähän, ne hän sai avustajilta joko tilaamalla tai tilaamatta. Mutta silti hänellä oli työtä postin lukemisessa, kirjoitusten tarkastamisessa, kiistakirjoitusten sepittämisessä (sillä enimmäiten oli hänen tehtävänään hoitaa polemiikit H. D:n y.m. kanssa) sekä tärkeämpien uutisten muodostamisessa, semmoisten näet, joiden esittämisessä lehden kanta oli tuleva ilmi. Sitä paitsi Hagman ei ollut pelkkä sanomalehtimies tavallisessa merkityksessä, vaan niin syvästi suomalaisuuden asiaan ja valtiolliseen elämään kiintynyt, että hän ehdottomasti tahtoi olla mukana vaikuttamassa siihen tapaan, millä asioita ajettiin. Sitä varten hän kävi puolueensa johtomiesten puheilla suullisesti esittämässä näkökohtiaan, ja niin tehden, samalla kuin hän suunnitteli lehtensä sisältöä, hän ei laiminlyönyt asemansa velvollisuuksia, vaikka hän niin sanoakseni yksityisinhimillisellekin puolelle olentoaan myönsi mitä sille tuleva oli.

* * * * *

J. V. Snellmanin varsinaisen toimiaika Morgonbladetissa on luettava vuodesta 1876. Niinkuin ennen Suomalaisen teatterin historiassa[56] olen kertonut, oli ansio siitä Emilie Bergbomin. Tälle uskolliselle ystävättärelleen Snellman kerran oli purkanut sydämensä kertoen katkerista kokemuksistaan sekä miten hän niiden vuoksi oli vetäytynyt pois julkisuudesta. Joku aika sen jälkeen — joulun edellä 1875 — hän oli kysynyt Emilie Bergbomilta mitä tämä mieluummin haluaisi joululahjaksi. Silloin oli neiti vastannut, ettei hän muuta toivo kuin että Snellman jälleen alkaisi kirjoittaa sanomalehtiin. Snellman ei ollut siihen mitään virkkanut, mutta uuden vuoden alusta hän jälleen tarttui kynäänsä, usein ja entisellä voimalla julkilausukseensa päivän kysymyksistä. Tietenkin oli tämä käänne suuri voitto Morgonbladetille, jonka merkitys sen kautta tuntuvasti kasvoi, ja luonnollisesti Hagman oli iloinen, milloin hän sai jonkun etevän kirjoituksen Snellmanilta, mutta toiselta puolen se ei suinkaan helpottanut hänen asemaansa. Kun Snellman kerran rupesi lehden avustajaksi, niin hän ei muitten tapaan tyytynyt lähettämään toimitukselle kirjoituksiaan, vaan hän tahtoi muutenkin määrätä lehden kannan ei ainoastaan niissä asioissa, joista itse kirjoitti, vaan muissakin, jopa semmoisissakin kuin

ulkomaan osaston hoitamisessa. Tavantakaa hän kutsui Hagmanin luokseen ilmoittaakseen hänelle ajatuksiaan siitä tai tästä taikka lähetti hän kirjapainopojan kanssa pikku kirjeitä tai lippupahasia, joissa hän jotenkin käskeväällä tavalla antoi neuvojansa ja määräyksiään.[57] Ymmärrettävästi Hagman koetti kaikella kunnioituksella huomioon ottaa Snellmanin ohjeet, mutta luonnostaan hän oli hyvin itsepäinen ja mitä varsinkin tuli sanomalehtityön teknilliseen puoleen, niin hän ei helposti siinä myöntänyt olevansa ketään kokemattomampi. Näin ollen hankauksia Hagmanin ja Snellmanin välillä välttämättömästi syntyi, ja kun edellinen ei hetkeäkään unohtanut velvollisuutta kohdella suurta vanhaa miestä hänen arvonsa mukaan, niin hänen toimensa monesti tuntui hänestä masentavan raskaalta. Että siihen sentään muutkin aivan erikoiset seikat myötävaikuttivat, saamme kohta nähdä.

* * * * *

Milloin Bergbom luopui toimituksesta en voi tarkoin sanoa, mutta luullakseni se oli 1874 vuoden lopussa, vaikka hän teatterin ja oopperan tähden jo ennenkin oli ollut estetty yhtämittaisesti tehtävänsä toimittamasta. Minä itse olin toimituksessa mukana 1875 vuoden loppuun, vaikka kyllä palkkani ja sen mukaan velvollisuuteni eri vuosina vaihteli. Paitsi "pikkukirjeitä" olin kirjoittanut kirja-arvosteluja (muun muassa 1874 pitkän kirjoituksen Ibsenin dramasta Keiser og Galilaer — varhaisimpia, jollei ensimmäinen yritys tehdä suuri runoilija tunnetuksi meillä), kirjeitä Muinaismuistoyhdistyksen toiselta taidehistorialliselta retkeltä y.m. Mutta vuoden 1876 alussa lähdin pitkälle ulkomaanmatkalle, josta seuraus oli, että minä vain matkakirjeillä saatoin lehteä avustaa ja kirjeenvaihdon kautta ystävien kanssa pysyä Morgonbladetin ja Hagmanin elämän tasolla.

Erästä Wahlströmin kirjeestä toukokuulta 1876 otan seuraavat tiedot: Kevätpuolella oli "valtiollinen maailma" ollut kovin kuohuksissa Yrjö Koskisen ja A. Ahlqvistin väittelyn johdosta Morgonbladetissa, joka oli aiheutunut jälkimäisen puheesta Olavinlinnan juhlassa edellisenä kesänä ja koski n.s. kiitollisuusvelkaa, joka muka Suomella oli Ruotsia kohtaan. Mielissä huomattiin raitista virkeyttä ja rohkeutta, jommoista suomenmielisissä kauan oli kaivattu. Ruotsinmieliset puolestaan olivat masentuneet, he kun eivät voineet puolustautua asiassa. Sentähden H. D:n ääni muka oli tavallista nöyrempi. Morgonbladetin omat lausunnot olivat Th. Reinin kirjoittamat; "Kiittämätön" oli K. W. Forsman. — Toinen taistelu oli koskenut Hangon radan obligatsioneja, erinomaisen tärkeä kysymys hallitukselle. Olivatko obligatsioonit velkakirjoja vai osakkeita, siitä kiista. Edellisessä tapauksessa ne olivat valtion lunastettavat, jälkimäisessä oli omistajilla ainoastaan osuus voitossa. Liberaalisen kantansa mukaan H. D. ehdottomasti vaati valtiolta, että se lunastaisi obligatsioonit. Morgonbladet esiintyi loistavalla J. V. S:n kirjoittamalla lausunnolla ja ratkaisi asian päinvastaiseen suuntaan, ja sen mukaan hallituskin toimi asiassa. — Paraikaa väitellään kultarahakannasta; kysymyksen oli J. V. S. herättänyt. Toivottiin, että lehti siinäkin pääsee voitolle. —

Näiden valtiollisten uutisten jälkeen tulee kirjeessä Hagmanin "tragedia", josta tässä vain mainitsen seuraavaa. Jo minun kotona ollessani Hagman oli joutunut rakkaussuhteeseen, joka kaikesta päättäen lähestymistään lähestyi onnellista ratkaisua — s.o. kosintaa, johon vastaus olisi myöntävä. Todellisuudessa oli niin käynyt, että hän erään sattuneen selkkauksen tähden, hienoimmissa ja puhtaimmissa tunteissaan loukattuna, oli katkaissut välinsä neiden kanssa. Se oli niin syvästi häneen koskenut, että lähimmät, uskotut ystävät olivat epäilleet jaksaisiko hän enää toipua. Päiväkaudet hän oli ollut kykenemätön työhön, jopa ajoittain ollut vuoteen omanakin. Sittemmin hän sentään oli alkanut tyyntyä; mutta — sen voin itse lisätä — pitkiä aikoja kului, ennenkuin haava arpeutui. — Kirjeen lopussa mainitaan päätettynä asiana, että Hagman toukokuun 25 p:nä oli lähtevä Pariisiin kuuden viikon lomalle, jolla aikaa J. L. Snellman hoitaisi lehteä. "Hän on niin väsynyt ja heikko, että valittavana on, joko kokonaan luopua tai lähteä pois Helsingistä. Hän valitsee matkan." Kuitenkaan ei Hagman voinut tuumaansa toteuttaa, sillä J. L. Snellmanin odottamattoman sairastumisen takia hänen täytyi pysyä paikallaan:

* * * * *

Syksyllä 1876 Morgonbladetin olemassaolo oli täpärämmällä kuin koskaan ennen. Ennen merkityt kannatusrahat olivat lopussa, ja Hagman oli päättänyt erota. "Jos lehteä jatketaan", kirjoitettiin minulle, "oli J. V. Snellman luvannut maksutta kirjoittaa kaikki pääkirjoitukset, mutta yksin hän ei voi mitään". Oli nimittäin vaikea saada ketään Hagmanin sijaan. Kumminkin tästäkin pulasta selviydyttiin. Suomalaisen alkeiskoulun rehtori, maisteri K. W. Forsman, rupesi näet päätoimittajaksi, ja kannatus hankittiin entiseen tapaan.

Kokonaan erillään lehdestä Hagman ei kuitenkaan ollut vuotena 1877:kään. Ensiksikin hän hoiti sitä vuoden alussa, kunnes Forsman oli palannut joululomaltaan Pohjanmaalta, toiseksi hän erinäisestä syystä syksypuolella uudestaan alkoi siinä työskennellä. J. V. Snellman oli vuoden alusta ottanut osalleen myöskin ulkomaanosaston. Hän hoitikin sitä, mutta yleisön mielestä kovin kuivasti. Lukijat olisivat varsinkin venäläis-turkkilaisesta sodasta toivoneet havainnollisia kuvauksia sotatantereelta, mutta ukko tarjosi ainoastaan ankaran asiallisia tietoja ja vaihteeksi vain omia strategisia arvelujaan.

Kun sen johdosta toimistossa pari kertaa uskallettiin, ukolta kysymättä, ruotsalaisista lehdistä ottaa mainitunlaisia kuvauksia ja muun muassa eräs Archibald Forbesin kirjoittama, josta Snellman sanoi, että siitä hyvin näkyi, että tekijä ei ollut koskaan ruutia haistanut(!) — ikäänkuin hän itse olisi sodassa ollut —, niin hän suuttui ja luopui koko tehtävästä. Silloin Hagman rupesi toimittamaan ulkomaanosastoa.

Muuten Hagman tämän vuoden valtiopäivillä toimi notaarina pappissäädyssä C. J. Lindeqvistin ollessa sihteerinä. En luule hänen olleen erittäin huvitettu varsinaisesta työstään, mutta tietenkin hän tarkasti ja innostuneesti seurasi säätyjen toimintaa, semminkin kun mitä mielenkiintoisimpia asioita — kysymys suomalaisista kouluista, asevelvollisuuslaki y.m. — oli käsiteltävänä. Näistä seikoista hän minulle juttelee laajassa kirjeessä kevätkauden lopulta (17/5), josta ennen olen pannut teatteria koskevan otteen Suomalaisen teatterin historiaan (II. s. 353 ss.). Hagmanin mielestä suomenmielisten asiat olivat joutuneet erittäin huonolle kannalle, muun muassa sentähden, että he olivat antautuneet ruotsinmielisten kanssa yksityisiin neuvotteluihin, joissa jälkimäiset viekkauksellaan olivat saaneet heidät alakynteen. Tämän mielipiteen hän suurin sanoin oli esittänyt eräänä iltana Jalavan luona, jolloin siellä oli valtiopäivämiehiä koolla, kerrassaan tuomiten kaikki yritykset koettaa yksityistä tietä valmistaa asioita ruotsinmielisten kanssa, ja silloin olikin päätetty, että ehdotus yhden miljoonan markan lahjoittamisesta punaiselle ristille sodan aikana oli esitettävä pappissäädyssä ilman edellä käyviä neuvotteluja. Niin oli sitte tapahtunutkin, mutta 11 oli äänestänyt vastaan, niiden joukossa suomenmielisiäkin, muka siitä syystä, ettei asiasta oltu heille edeltäkäsinkin ilmoitettu. Hagman epäili asian onnistumista — mutta, niinkuin tiedetään, se sittemmin sentään tuli hyväksytyksi. — Yhtä pessimistisesti Hagman puhuu kouluasiasta, jossa ruotsinmieliset teoreettisilla esityksillään olivat sekottaneet pääasian. — Asevelvollisuusasiasta, jonka ratkaisu oli tapahtuva syksyllä, hän kirjoittaa näin: "Valiokunta kuuluu perusjohteellisesti hyväksyneen asevelvollisuuden, mutta tehnyt paljon tärkeitä muutoksia lakiehdotukseen. Aivan varmaan on onnetonta, ettei esitystä hyväksytä muuttamatta. Minä olen syvästi vakuutettu siitä, ettemme voi saada asiaa paremmin järjestetyksi kuin mitä esitys sisältää. Tunnettu on, että senaatti on tehnyt kaiken mahdollisen puolustaakseen kantaansa venäläistä sotaministeriä vastaan, ja että hallitsija vihdoin on, sotaministerin mielipahaksi, yhtynyt senaattiin. Emme ole voineet saada lakia paremmaksi, se on varmaa. Jos nyt säädyt muuttelevat ehdotusta, niin ei sitä vahvisteta, ja sanotaan että olemme kieltäytyneet asevelvollisuudesta. On mitä epäviisain valtiollinen teko, jonka säädyt ovat suorittamaisillaan. Muistettakoon painolakiasiaa! Lakiehdotuksen hyväksyminen olisi tuottanut meille vankan aseman kaikkia mahdollisuuksia kohtaan ja lain kautta laskenut tulevaisuuden omiin käsiimme." — Kun nykyaikana tämän lukee, voiko olla ihmettelemättä, kuinka naiivisti meillä on luotettu lain voimaan ja pyhyyteen!

Lopuksi Hagman puhuu itsestäänkin. "Kyllästytneenä ja vaivattuna ei minulla oikein ole halua mihinkään. Tahdotko kuulla neuvon, niin se on tämä: pysyttäydy erilläsi päivän rähinästä ja valtiollisesta kiihottelusta; se väsyttää, hervaisee ja tylsyttää. Sinä olet sentään hyvin onnellinen, joka tyynenä ja rauhallisena pian asetut omaan kotiisi — — — ja sitten saat tehdä työtä levollisesti määrättyyn suuntaan. Antaisin monta vuotta kurjasta elämästäni semmoisesta onnesta kuin sinun omasi. Et voi uskoa — olkoon se kerran sinulle julkilausuttuna — kuinka eräs suhde on murtanut voimani. Olin hyvin kokematon. Se oli laatuaan ensimmäinen elämässäni ja lienee kai viimeinen. Tietää ettei koskaan voi unohtaa, on tuskallinen kohtalo. Kyllä minä koetan johtaa ajatukseni muuante, mutta siitä se vain pahenee." — —

Miten sydämen pohjasta Hagmanin viimeksi siteeraamani sanat olivatkaan lähteneet, ei hän kumminkaan vielä ollut "lopussa", niinkuin sanotaan. Ennenkuin vuosi umpeni, hän jälleen oli sitoutunut rupeamaan Morgonbladetin päätoimittajaksi, ja siinä toimessa hän vielä kesti koko kuusi vuotta — vasta niiden jälkeen hän oli voimansa loppuun kuluttanut. Että hän palasi rasittavaan työhön, johtui kyllä siitä, että hän katsoi lehden ylläpitämisen tärkeäksi — eikä siitä, ettei hän olisi kelvannut muuhunkin. Tiedän hänen joskus ajatelleen Pietariinkin palaamista, jossa hän varmaan olisi voinut hankkia itselleen rauhallisemman elämän ja toimeentulon. Mutta eihän hänelle taloudellinen menestys koskaan ollut mitään merkinnyt verrattuna työhön kansallisen asian palveluksessa, ja toiseksi oikea sanomalehtimies ei voi olla suoraan sanoen rakastumatta lehteensä. Luulen Hagmaninkin rakastaneen lehteänsä, niin ettei hän voinut nähdä sen häviävän, niin kauan kuin hän kynnelle kykeni.

* * * * *

Kuinka asiat muuten järjestettiin, sitä en tiedä, sillä talvikauden 1877—78 olin vielä ulkomailla. Helmikuun lopulla Wahlström minulle kirjoitti: "Morgis [lehden hyväilynimi toverien kesken] menestyy paremmin kuin voitiin toivoa. W. Churberg on ruvennut yhdeksi sen patruunaksi, ja vaikuttaa paljon hyvää talouteen nähden." — Kotia palattuani saatoin todeta, että niin oli laita, ja vaikken enää liittynyt toimitukseen, avustin sitä silloin tällöin kirjoituksilla ja Hagmanin kanssa seurustelin entiseen tapaan. Sentähden voin todistaa, että hänen asemansa Morgonbladetin toimittajana melkein vuosi vuodelta kävi raskaammaksi. Varojen puutteesta näet viime vuosina ei enää lehden toimitukseen sidottu kokeneempia kykyjä, joten Hagman sai tulla toimeen mahdollisimman vähillä apuvoimilla, jopa ajoittain

yksinkin! Eikä häntä silloinkaan enimmän vaivannut liiallinen työ. "Olen niin tuskastunut", hän minulle kirjoitti lokakuulla 1880 [jolloin olin Berlinissä], "että minun todellakin on vaikea pysyä aisoissa. Ei se ole työ, joka painaa, vaan vastuu ja levottomuus." Silloinkin hän erittäin mainitsi iltasin olevansa yhdessä "Peranderin ja Jaakon" kanssa — ja, voin siihen lisätä, kun hän aamupuolella yötä tuli kotiin, oli hänen luettava korjausvedoksia noin k:lo 3:een tai 4:äänkin saakka.

Mutta viimeksi mainitsemastani kirjeestä näkyy myös, että hän tällä aikaa kirjoitti pääkirjoituksia enemmän kuin monena aikana ennen. Ja ehkä sopii juuri tässä antaa näyte Hagmanin esitystavasta. — Syyskuun 12 p:nä 1880, jolloin 200 vuotta oli kulunut Pietari Brahen kuolemasta, vietettiin Suomessa muistojuhlia hänen kunniakseen. Sen johdosta ilmestyi ruotsalaisessa Aftonbladetissa kirjoitus, jossa maastamme puhuttiin yhtä ylimielisesti kuin loukkaavasti. Sen johdosta kirjoitti ensin Hagman (22/8) ja sitte J. V. Snellman (23/9), kumpikin yhden kirjoituksen. Jälkimäinen on miltei kokonaisuina painettu Snellmanin koottuihin teoksiin (VI, 687 ss.); edellisen otan tähän, jotta voidaan nähdä, että oppilaan ei tarvinnut hävetä mestarinsa rinnalla.

Eräs Tukholman lehti on jälleen huolehtinut siitä, että ne myötäiset tunteet, joita meillä on ollut ja on Ruotsia kohtaan, ovat jonkun asteen jäähtyneet. Aftonbladet sisälsi, niinkuin Morgonbladetin lukijat tietävät, päivänä ennen sitä, milloin meillä vietettiin Pietari Brahen muistoa, johtavan kirjoituksen, joka ei ole omansa vahvistamaan ystävyysidettä ruotsalaisen ja suomalaisen välillä. Oikeastaan kirjoitus tuskin ansaitsisi muuta huomiota kuin vaitiolon kaunopuheliasta; mutta kun useat lehdistämme ilman vastalauseita ovat sen hyvänänsä pitäneet, ei voi olla tarpeetonta, että sen soimaukset parilla sanalla työnnetään takaisin.

Kirjoituksen koko sävy oli tarkoituksellisesti loukkaava. Joka rivi antoi meidän tietää miten olemme halpoja Ruotsin rinnalla, ja meille sanottiin, että koko se suunta, johon kansallinen kulttuurityömme oli kulkenut, oli "lastentauti, joka vuosien kuluessa on täydelleen voitettava". Ylvästeltiin siitä, että Brahejuhla muka aiheutui "juurtuneesta kiitollisuudesta" tietenkkin koko Ruotsia kohtaan. Tylyin sanoin saatiin meidät tuntemaan paino siitä, että kuulumme "vähäosaisiin kansanheimoihin" (vanlottade folkstammar) ja että Pietari Brahen "inhimillinen osanotto" on meidät vetänyt ylös liejusta. Varmuuden vuoksi lisättiin, "että tshuudilaiset heimot, jolleivät asetu vanhemman ja kypsyneemmän kulttuurin johdettavaksi, helposti vaipuvat synkkään eristäytymiseen (*sic!*), joka hävittää kaikki korkeammat harrastukset ja on ensi askel täydellistä kuolemaa kohti kansakuntana." Oikein esittääkseen omaa ylemmyyttään viitattiin siihen, että "vähemmänkin rikaslahjainen luonto", semmoinen kuin Pietari Brahe, joka ei kuulunut Ruotsin "valtiomiesten ja sotapäällikköjen loistavaan piiriin", oli ollut aivan tarpeeksi meille. Hänet varustettiin vain "kohtuullisella kyvyllä kaukokatseisesti huomioon ottamaan vieraita omituisuuksia" — erittäin kaunis lause ja hämmästyttävän tosi, jos silmällä pitää meidän todellisesti kansallista kehitystä, verrattuna siihen kulttuuriin, jonka Pietari Brahe kuvitteli meidän ainoana autuaaksitekevänä, siihen, joka oli osaksemme tuleva ruotsinkielien ja ruotsalaisten oppilaitosten avulla. Vihdoin toivotetaan onnea siihen aikaan, jolloin Turun kaupungin erikoishistoria on murtanut sen katsantoperustuksen, jolle Yrjö Koskinen on rakentanut Suomen historiansa, haihduttanut ne harhaanvievät mielipiteet, jotka tämä "surullisen kuuluisa historia on levittänyt".

Eikö tämä kaikki ole ensi luokan kansainvälistä kohteliaisuutta — todistus siitä erinomaisesta sivistystasosta, johon ruotsalaiset ovat *omalla* kulttuurityöllään kohonneet? Tottahan on, ettei ruotsalaista Aftonbladetia sentään voi pitää aivan ehdottoman ruotsalaisen sivistyksen mittapuuna ylipäätään, mutta suurena pääkaupunginlehtenä lehti kuitenkin joissakin määrin ilmaisee maan sivistyskantaa ja käsitystapaa, vaikei se, niinkuin me maan itsensä tähden toivomme, edustakaan sivistyksen huippua ja koko maan ajatustapaa. Mutta miten sen liekään, varmaa on, ettemme me tässä maassa pidä itseämme luotuina kuulemaan ja halukkaasti ohjeeksemme ottamaan viittauksia ja osotuksia, joita kerskailevin sanoin ja kömpelöin elein toiselta puolen Pohjanlahtea meille annetaan.

Alituisesti meitä muistutetaan kiitollisuusvelastamme. *Me* olemme sitä mieltä, että se joka vaatimalla vaatii kiitollisuutta, ei ole sen arvoinen. Hienotunteinen ja se, joka todella kiitosta on ansainnut, tavan mukaan ei koskaan muistuta semmoisesta velasta. Kun joku itse julistaa ansionsa, saa se kohta epäilemään sen todenperäisyyttä. Jos me noudattaisimme ruotsalaisten veljiemme esimerkkiä, niin me sanoisimme, että meilläkin on osamme Ruotsin suurvallan ajassa, että toisellakin puolen lahtea olisi tunnettava oltavan kiitollisuudenvelassa. Emmekö me taistelleet ja vuodattaneet verta yhdessä Ruotsin kanssa, emmekö kantaneet kuormista osaamme? Miksi vain *me* olisimme tuomitut *ainoastaan* kiittämään — ja huokailemaan! Palveluksemme meiltä vaadittiin, — voitto pidetään omanaan. Ruotsi säilyttää linnoissaan ja museoissaan rikkaita muistomerkkejä loistoajaltaan ja muilta ajoilta. Me olemme olleet mukana niitä valloittamassa. Mikä on meidän osamme saaliista? Ei mitään. No niin, me voimme antaa niiden olla missä ovat. Me voimme myöskin olla puhumatta niistä

hävityksistä, jotka maamme on kärsinyt Ruotsin tähden, sen hyväksi ja vaurastukseksi, mutta emme me sentään voi suvaita törkeitä hyökkäyksiä meitä vastaan ja ennustuksia kansallisen elämämme turmiosta. Jos Ruotsissa tahdotaan, että myötätuntomme sitä kohtaan pysyy entisellään, niin jätettäköön solvaavat soimaukset. Senlaatuiset kirjoitukset kuin Aftonbladetin puheena oleva eivät aikaansaa muuta kuin että meidän ja entisen yhteisvaltion väli laajenee.

Jos kerskailu ja lavertelu siellä nousee liian suuriääniseksi, pakotetaan meidät muistuttamaan, *miten* Ruotsi on saanut kasteen ja kulttuurin, minkälainen tämä kulttuuri on muitten kansakuntien rinnalla, miten raakalaisuus, joka — puhuaksemme Tegnérin kanssa — yksistään on ollut alkuperäisesti isänmaallinen, Ruotsissa hävisi saksalaisen "kulttuurivaikutuksen" kautta, miten esim. maan nykyinen kirjallisuus pääasiassa on eklektisismien tulos, miten maa kuninkaisaan on tarvinnut "vanhempien ja kypsyneempien" kansakuntien miesten johtoa j.n.e. Mutta että semmoinen jatkettu kansainvälisten kohteliaisuuksien vaihto viimein veisi molemminpuoliseen mielenkatkeruuteen, josta seuraisi "ystävällisten suhteiden" täydellinen lakkauttaminen, ollaan — niin me toivomme — lopultakin riittävän ymmärtäväisiä älyämään, jotta ei tahallisesti tahdottaisi pysyä pöyhkeilevän kerskailun ja solvausten tiellä.

Me voimme ystävillemme ruotsalaisille vakuuttaa, että me peruuttamattomasti tulemme jatkamaan kansallista kulttuurityötämme siihen suuntaan, jonka "fennomaaninen" liike on sille antanut. Ei mikään ole meitä siitä saava. Ainoastaan se olisi "kuolemamme kansakuntana", ettemme onnistuisi. Ja Ruotsin suurin historiallinen kunnia, mitä tulee sen suhteeseen meihin, on epäilemättä se oleva, että me onnellisesti suoritamme kansallisen kehityksemme. Jos ruotsalainen historia tulevaisuudessa voi osottaa meihin eri, itsenäisen kulttuurin omistavana kansakuntana, joka seisottuaan Ruotsin rinnalla sittemmin on kyennyt käymään omia teitään, niin on se totta tosiaan kaunein, saavutettavissa ollut todistus siitä, että se todella on ansainnut kiitollisuutta.

Puhe toisen tai toisen rodun kulttuurihistoriallisesta mahdottomuudesta on, lyhyesti sanoen, hävytöntä puhetta, joka korkeintaan sopii tyhmien povariakkain suuhun, jotka eivät muuta tiedä, kuin mitä kunakin hetkenä heidän raukeissa silmissään kuvastuu taikka jotka, joltakin näyttääkseen yksinkertaisen yleisön silmissä, lörpöttelevät mitä itsekään eivät usko. Roomalaiset sanoivat kaikkia paitsi itseänsä ja mestarejansa, kreikkalaisia, barbaareiksi ja kielsivät heiltä historiallisen tulevaisuuden. Mutta historia opetti toista. Muuten todistaa se vain kansatieteellistä tietämättömyyttä, kun väitetään, ettei tshuudilaisilla kansanheimoilla ole ollut kulttuuria taikka etteivät ne ole kyenneet hallitsemaan itseänsä. Katso ja lue! Esihistoriallinen aika alkaa yhä enemmän valjeta sivistyneille. Aftonbladetin toimitus olkoon hyvä ja perehtyköön asiaan. Mitä se aika, jota sanomme historialliseksi, muun muassa todistaa, on se, että Ruotsi valtiollisessa merkityksessä on mennyt alaspäin. Valtiollinen suurvallanaika on ohi; maan kirjallisuudesta, verrattuna entisten päivien kirjallisiin ilmiöihin, voitaisiin paljon sanoa.

Mitä vielä tahtoisin saada Aftonbladetin toimituksen tietämään, on se, että se historiankirjoitus, jonka edustaja Yrjö Koskinen on, on se, joka on ja tulee olemaan meidän. Tämä historioitsijamme on osottanut, että ruotsalainen valta täällä *ei aina* ollut parasta laatua, että vääryyttä ja sortoa maassa oli olemassa, että kansa joskus liiaksikin tunsu niiden painon eikä aina ollut tyytyväistä, samalla kun hän, milloin totuus käskee, antaa täyden tunnustuksen ruotsalaiselle hallitukselle. Ja se, joka ei häntä usko, hän lukekoon mitä Ruotsin oma etevä historioitsija Fryxell kertoo. Hänkin todistaa, että tyytymättömyys ruotsalaiseen valtaan maassamme kahdeksannentoista vuosisadan keskivaiheilla oli noussut hyvin korkealle ja että jo silloin ero monelle kuvastui lupaavana tulevaisuuden näkynä.

Mutta emme tahdo jatkaa vastenmielisiä oikaisuja. Yleensä ei mitään hyvää lähde semmoisista väittelyistä kuin Aftonbladetin alkama. Meillä on ja on edelleenkin, kaikesta huolimatta, myötätuntoa Ruotsia kohtaan. Emme voi emmekä tahdo sitä kieltää. Toivottavaa on vain, ettei Ruotsin puolelta kaikkea tehdä niitten ystävyiden ja kunnioituksen tunteitten tukahduttamiseksi, jotka läntistä naapurimaatamme kohtaan yhä edelleen säilyvät varsinaisessa suomalaisessakin osassa kansakuntaa!

Tästä kirjoituksesta oppii jotakuinkin tuntemaan Hagmanin sanomalehtityylin. Hän ei rakastanut dedusoivaa esitystä, missä väitteet esiintyvät varovasti valmistettuina, riittävien todistusten tukemina, vaan oli hänen luontonsa mukaista niin sanoakseni paikalla ratkaista asiat, lausua niin ja niin se on. Näin tehden hän, käyttäen lyhyitä lauseita ja voimasanoja tavoitteli mahtipontisuutta ja täsmällisyyttä J. V. Snellmanin tyylin tapaan. Onhankin myönnettävä, että hän esim. tähän ottamassamme kirjoituksessa tarmokkaasti torjuu Aftonbladetin säädyttömyydet ja että hänen esiintuomiensa vastamuistutusten

sarja on niin täydellinen, että siihen on tuskin mitään lisättävää. Sitäkin huomattavampi on se varmuus, millä kaikki lausutaan. Saattaisi luulla kirjoituksen historioitsijan kädestä lähteneeksi. Historioitsija Hagman ei sentään ollut enemmän kuin hän yleensääkään oli paljon kirjoja lukenut mies. Mutta sittenkään hän ei ole erehtynyt. Mitä hän muun muassa sanoo ruotsalaisesta kirjallisuudesta, oli 1880 vaiheilla aivan oikein; silloin se todella oli eklektinen ja alhaalle aallonlaaksoon vajonnut. Oudommalta tuntuu se ylemmyys, millä hän neuvoo Aftonbladetin toimitusta tutkimaan esihistoriallisia aikoja, ennenkuin enemmän puhuu "tshuudeista". Mutta ei sekään ollut ilman perustusta. Juuri silloin oli skandinaavilainen muinaistiede kukoistukseen puhjennut, Suomessa olivat tutkijat kirjoittaneet bjarmien muinaisesta vallasta, ja Hagman oli Pietarissa monet illat kuullut innostuneen veljeni, J. R. Aspelinin, suunnittelevan suomalaisugrilaisen tutkimuksen tehtäviä ja kuvittelevan sen mahdollisia tuloksia. Mutta sittenkin, eikö ole mainio tuo huudahdus: "katso ja lue!" Edelleen Hagman syystä naurettavaksi tekee ylimielisen puheen "vähäosaisista kansanheimoista", jonka takana seisoo enemmän diletantteja kuin tiedemiehiä. Näillä huomautuksilla tarkoitan, että Hagman tässä, niinkuin yleensäkin sanomalehtikirjoituksissaan, olematta tiedemies liikkui varmasti ja harvoin erehtyen. Vaikka hän tietääkseni vain sanomalehdistä ja aikakauskirjoista oli tietonsa ammentanut, hän osasi jonkunlaisella intuitsionilla täydentää ja järjestää näkemyksensä asioista ja oloista ja pystyi niin, kunnioitusta vaativalla tavalla, käsittelemään mitä erilaisimpia aineita. Tyhjiä korulauseita hän halveksi; hän kirjoitti vakaumuksesta eikä hänen mahtipontisuutensa koskaan soinnut ontolta. Milloin joku kysymys oli hänelle vieras, hän ei tekeytynyt asiantuntijaksi, vaan tilasi kirjoituksen sopivalta lehden avustajalta.

Edellisen yhteydessä lausuttakoon joku sana hänen mielipiteistään eri kysymyksiin nähden. Mitä kansallisuusaatteeseen ja suomalaisuuteen tulee, on hänen kantansa jo ennestään selvillä. Semmoista doktrinäaristä, rikkiviisasta liberalismia kuin Dagbladin edustama suomenmielisten käsityksen mukaan oli, Hagman ylenkatsoi. Tulliasioissa esim. hän oli suojelustullien puolustaja, pitäen — kenties Viipurin ajoilta saakka — kotimaisen teollisuuden edistämisen silläkin tavoin hyvin tärkeänä. Edelleen hän perinnäiseen suomalaiseen tapaan antoi arvoa voimakkaalle hallitusvallalle sillä ehdolla, että se todella piti kansan hyvää päämääränään, enkä tiedä hänen tahtoneen vähentää kirkonkaan merkitystä maassamme — olematta sentään uskonnollinen. Kun vielä lisään, että hän koulun alalla vastusti klassillisten kielten syrjäyttämistä korkeammassa opetuksessa, niin arvaan, että moni lukija on valmis tuomitsemaan hänet kovin vanhoilliseksi. Kumminkin on toiselta puolen merkille pantava, että hän valtiollisissa ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä esiintyi innokkaana uudistuksen miehenä. Mitä suurimmalla mielenkiinnolla ja osanotolla hän seurasi ajan demokraattisia, kansanvaltaisia liikkeitä skandinaavilaisissa maissa, ja syynä siihen oli se, että meillä käytiin samaa taistelua, joskin toisissa muodoissa. Meilläkin oli yhteinen kansa nousemassa, ja sen puolella hän seisoi, sillä Suomen tulevaisuus oli hänestä kansan herättämisessä itsetietoisuuteen, tietojen levittämisessä ja yleisten asioiden harrastamisen juurruttamisessa kansaan ja siten perustetun kansanvaltaisuuden kohottamisessa vanhan virkavallan rinnalle ja ylitse. Ettei Hagman ollut taipuvainen hyväksymään uutta realistista suuntaa taiteessa, jonka 1880-luku meilläkin kotiudutti, näkee siitä kiivaudesta, millä hän, käyttäen salanimeä Ignotus, keväällä 1880, ahdisti V. Vaseniusta, joka esitelmissään oli ylistänyt Ibsenin Noraa. Tietenkään hän ei pahaksi pannut, että useat lukijat luulivat Ignotuksen olevan J.V.S.!

Vaikka Hagmanilla oli vakavat mielipiteet suurissa pääkysymyksissä ja vaikka hän tiesi miten lehtensä oli niissä esiinnyttävä, hänen (kun vähäpätöisemmistä asioista oli puhe) kuultiin humoristisesti väittävän, että sanomalehtimiehen tulee pystyä käsittelemään mitä ainetta tahansa. Todistuksena siitä oli silloin jonkun vanhemman toverin tapana, hänen naurusuin kuunnellessaan, hänestä itsestään kertoa seuraava kasku, jonka historiallinen perustus oli niiltä ajoilta, jolloin hän johti Helsingfors Tidningaria, siis 1860-luvun keskivaiheilta. Silloin oli kerran tapahtunut, että nuori ruotsalainen laulajatar, joka oli tullut Helsinkiin antamaan konserttia, tuli Hagmanin lehden toimistoon esittelemään itseään ja pyytämään suosiollista mainitsemista julkisessa äänenkannattajassa. Hagmanista laulajatar oli erittäin viehättävä olento ja vastaanottaen hänet mitä kohteliaimmin hän kaikin tavoin lupasi edistää hänen yritystään, jonka hän toivoi hyvin onnistuvan. Laulajatar oli mielissään, ja Hagman ei laiminlyönyt käydä häntä tervehtimässä konserttiosastojen välillä lausuen silloinkin monta kaunista sanaa. Mutta seuraavana päivänä oli arvostelu kirjoitettava, ja tavallinen musiikkiarvostelija oli pahaksi onneksi matkustanut maalle. Nyt oli Hagman helisemässä ja sitä enemmän hän kiihtyi, kun hän samassa sai kutsun tulla Rokassowskijlle Degerööhön. Mitä ajatteleekaan laulajatar, jollei lehdessä mitään konsertista sanota! Entä jos hän itse kirjoittaisi arvostelun? Niin, mutta onhan se hänelle kerrassaan vieras ala! Silloin sattui toimistoon tulemaan pari ystävää, jotka olivat tarpeeksi musiikintuntijoita, ja huudahtaen helpotuksesta Hagman pyysi heitä kirjoittamaan. Mutta vastaus oli kieltävä, sillä eiväthän he olleet laulajatarta kuulleet. Silloin Hagman päättäväisesti tarttuu kynään ja pyytää toisten mainitsemaan hänelle semmoisia musiikkitermejä, jotka voivat tulla kysymykseen, ja niin työ alkaa. Nauraen ystävät latelevat: cantabile, mezzo sfogato, korkea ciss j.n.e., ja Hagman kirjoittaa hiki otsassa, sovittaen toisen oppisanan toisensa perään arvosteluunsa. Ja arvostelu syntyi kuin syntyikin, lähetettiin suoraapäätä kirjapainoon, ja iloisena kuin lintu Hagman lähti Degeröölle. Seuraavana päivänä oli kummallinen "resensio" lehdessä. Mitä yleisö siitä sanoi, on unohdettu, mutta ruotsalainen laulajatar näyttäytyi vielä kerran toimistossa ja kiitti Hagmania erinomaisesta

arvostelusta!

* * * * *

Vuosi 1880 oli merkkivuosi Dagbladın puolueen historiassa. Silloin näet siinä selvästi esiintyivät ne hajaannuksen merkit, jotka johtivat viikinkipuolueen järjestäytymiseen ja Nya Pressenin syntyyn (1883). Syyskuun 29 p:nä Hagman eräässä kirjoituksessa totesi hajaannuksen ja antoi sille osalle puoluetta, joka yhä koetti pitää kiinni entisistä liberaalisista tunnussanoista, nimen "kansliapuolue", koska todellisuudessa sen henki oli lähinnä kotoisin virkavallan kanslioista. Myöhemmin samana syksynä sama osa puoluetta yritti täyttää vanhat astiat uudella tai uudistetulla viinillä ja julkaisi prameilevan "liberaalisen puolueen ohjelman". Silloin, joulukuun alkupuolella, Snellman julkaisi musertavan arvostelunsa tästä ohjelmasta, ja sen jälkeen puolue häviämistään hävisi, sen jäsenet kun toinen toisensa perästä ja lopulta joukottain liittyivät viikinkeihin.

Seuraavana vuonna 4 p:nä heinäkuuta Snellman kuoli, viimeiseen saakka avustettuaan Morgonbladetia. Tästä samasta vuodesta alkaen lehden olemassaolo oli enemmän kuin ennen Hagmanin käsissä. Hän oli näet ottanut yksin vastatakseen lehden hoidosta, sillä ehdolla että hänelle suoritettiin määrätty rahallinen avustus. Ilman muuta apulaista kuin yksi kertoilija kokouksia varten ja joskus ilman sitäkin hän piti lehden pystyssä. Pääkirjoituksiin nähden hänen paras turvansa oli vanha ystävä E. A. Forssell, joka silloin oli Porvoon tuomiokapitulın sihteerı ja näyttää olleen erittäin virkeissä voimissa. Hagmanin kirjeistä hänelle on melkoinen joukko säilynyt ja niistä näkyy, kuinka toimittajan työ oli vaivalloista, mutta myöskin kuinka Forssell oli altis häntä auttamaan. Parhaimmatkin kirjoituksensa hän nimettömänä lehteen lähetti, ja onneksi he useimmissa asioissa olivat niin yksimielisiä, että yhteistyö sujui ilman minkäänlaisia selkkauksia heidän välillään. Ohimennen mainitsen, että Forssell se laati nekin kirjoitukset aikoinaan niin kuuluisasta juutalaispojan Urenin jutusta, jotka loppupuolella vuotta 1881 saivat Turun kuvernöörin Creutzin nostamaan kanteen Morgonbladetin toimittajaa vastaan. Oikeudenkäynti päättyi niin, että Hagman tuomittiin, mikäli muistan, 800 markan sakkoihin. Tietenkin rahat kerättiin puoluelaiisten kesken. —

Kesäaikoina Hagman 1870-luvulla miltei säännöllisesti oleskeli jonkun ajan Naantalissa; 1877 oli Lucina-sisar siellä hänen kanssaan, ja oli veli silloin ollut iloinen ja täynnä toivoa. Enemmän hän oli näyttänyt levon tarpeessa olevan, kun hän kesällä 1881 omaistensa kanssa vietti muutamia viikkoja Hauhossa sekä 1882 Mikkelissä, jossa Sofia-sisar oli tyttökoulun johtajatar ja johon äiti ja sisarukset tulivat kesän suloa nauttimaan. Kummassakin paikassa August oli kalastaen ja metsästäen virkistänyt poikaikänsä muistoja Kälviältä. Valitettavasti lyhyet kesälomat eivät riittäneet muuta kuin näennäisesti ja ohimenevästi uudistamaan hänen voimiansa.

Hagmanin ystävät olivat jo kauan olleet sitä mieltä, että hänen taakkansa oli ylivoimainen, mutta ei ollut helppo sanoa, miten hänet oli siitä vapautettava. Tammikuulla 1884 heräsi kuitenkin, mikäli muistan, W. Enebergissä, joka silloin oli valtiokonttorin johtaja, ajatus, että Hagman voisi saada Suomen pankilta määräyksen valvoa pankin setelien painattamista Kööpenhaminassa. Paikka oli tuleva vapaaksi huhtikuulla, palkkio oli 6,000 markkaa ja tehtävä helppo. Tietysti Hagman ilolla vastaanotti tarjouksen. "Olen iloinen kuin leivonen", hän kirjoittaa Forssellille, "päästäkseni täältä, kaikesta touhusta ja melusta. Parempaa en ole voinut toivoa lennokkaimmissa unelmissani." Mutta vaikea oli hänen repiä itsensä irti. Lehteä oli näet jatkettava ainakin vuoden loppuun — ja mistä saada sijainen? No, saatiinhan semmoinen lopulta maisteri (senaattori) Kaarlo Castrénissa, mutta raskaita olivat Hagmanille sentään nämä viimeisetkin kuukaudet. Helmikuun 7 p:nä hän kirjoittaa: "Raskaita aikoja minulla on ollut uudesta vuodesta saakka. Kirjapaino-olot (Mbl. painettiin viime aikoina Weilin & Göösillä) ovat aivan nurinkurin, ja mahdotonta näyttää olevan parannusta aikaansaada. Useina öinä olen tuskin ollenkaan nukkunut, mutta mitä se olisi, jos pääsisi ruumiillisella unettomuudella — levottomuus ja kiusat merkitsevät enemmän. — Pimeältä näyttää täältä pääsö; täytyy kai luopua toivosta!" — Maaliskuun lopulla hän kertoo toipuneensa "toisten mukaan" vaarallisesta taudinkohtauksesta. Hänellä oli ollut reumaatillista päänsärkyä, jota paitsi sydämen toiminta oli häiriintynyt ("valtasuoni löi neljänä päivänä 160 kertaa minuutissa — tänään 80"). Vihdoin mainittakoon, että Hagmanin yksityiset raha-asiat eivät suinkaan olleet niin hyvässä järjestyksessä, etteivät nekin olisi huolia antaneet. Mutta ajatus "minun täytyy matkustaa" oli niin hänen syöpynyt, että kaikki esteet voitettiin. Oli kuin hän olisi tuntenut, että nyt on yritettävä, jos koskaan; matka voi kenties auttaa, täällä on loppu edessä. Torstaina huhtikuun 10 p:nä toimeenpantiin Hagmanille läksiäispäivälliset, joissa Antti Jalava piti jäähyväispuheen, joka ollen osaksi vakava, osaksi humoristinen sisällykseltään tyystin osotti, kuinka suuressa arvossa häntä kaikki pitivät ja kuinka rakas hän oli ystäville, joista hän nyt erosi. Seuraavana päivänä hän lähti omaistensa luokse Hämeenlinnaan, jossa viipyi neljä päivää. Palattuaan Helsinkiin hän 15 p:nä kirjoitti jäähyväiskirjeen Forssellille, josta otan nämä sydämelliset sanat:

"Veli Ernst Albert! — — Niin, rakas veli, lauaintaina lähden — jos mitenkään mahdollista on, sillä 21 p:nä alkaa virkatoimeni Kööpenhaminassa. Kiitos nyt minulle osottamastasi

ystävyydestä, kaikesta minulle tekemästäsä hyvästä. Mitä olet tehnyt Morgonbladetin hyväksi, siitä ei oikeastaan minun ole kiittäminen — sen tunnet itsessäsi ilman selityksittä — mutta koska sinun työsi ei ainoastaan ole tehnyt sen olemassaoloa mahdolliseksi, vaan myöskin mitä oleellisimmin helpottanut tehtävääni, niin olkoon siihen nähden minulle suotu omastakin puolestani saada kiittää Sinua. Niin, kiitos, kiitos!

Ihmeellinen on sattuma ollut, että me niin kaikessa olemme olleet yhtä mieltä ja ymmärtäneet toisiamme. Minulle on ollut enemmän kuin sanoa voin, että minä sentään maailmassa olen tavannut jonkun, joka on minua kohtaan ollut täysin suora ja rehellinen ystävä. Ethän pahaksi pane, että lausun sen julki. Vielä kerran: kiitos kaikesta, älä unohda, vaan sääli minua!

— Kolme viikkoa olen ollut jotenkin huono, ja olen edelleenkin. Nukkunut vain vähän, ja ainoastaan morfiinin avulla. Kenties sydämen vika. Noudattanut ankaraa dieettiä, lääkärin määräyksestä." —

Kööpenhaminassa; kotia kuolemaan.

Hagmanin Kööpenhaminan-ajalta on seikkaperäisempiä tietoja hänestä säilynyt kuin miltään muulta hänen elämänsä jaksolta. Hän kirjoitti näet miltei joka päivä omaisilleen ja ystävilleen, ja useimmat kirjeet ja kirjekortit näyttävät säilyneen. Kumminkaan en näe syytä olevan tehdä esitystäni niin laajaksi kuin mahdollista olisi. Asianlaita on nimittäin että tarkemmat tiedot ystävämmme huonontuvasta terveydestä tuskin kuuluvat laajemmalle yleisölle. Riittäneehän sanoa, että Hagmanin terveys hänen lähtiessään ulkomaille jo oli niin järkytetty, että hän huolimatta hiljaisista elämäntavoistaan ja lääkäreistä ainoastaan ajoittain näennäisesti parantui. Enimmäkseen hän oli niin heikko, että tavallisen kirjeenkin kirjoittaminen kävi hänelle rasittavaksi. Sen lisäksi hän esim. 22 p:nä kesäk. yöllä sai jonkunlaisen hermo- tai lievän halvauskohtauksen, jonka jälkeen hänen täytyi lähes pari viikkoa olla minkäänlaiseen työhön ryhtymättä. Samoin hän joskus muulloinkin oli tavallista huonompi, vaikka hän taas ajaksi toipui, siksi kuin vuoden alussa 1885 ratkaiseva isku sattui.

Kumminkin Hagman, mikäli huomattavissa on, yleensä säännöllisesti jaksoi suorittaa tehtävänsä, s.o., joka päivä käydä Thielen kirjapainossa laskemassa ja käytettäväksi antamassa paperiarkkeja, klisheitä y.m. sekä tarkastamassa valmiiksi painettuja setelejä ja kaappiin sulkemassa tavaraa, joka ei saanut olla esillä. Siihen meni häneltä noin 1 1/2 tuntia, jota vastoin hänen edelläkävijänsä, tri Grönvik, oli siitä tunnissa suoriutunut. Niinikään hän tarpeen mukaan edusti Suonien pankkia erään oikeusjutun sattuessa Malmössä, kun eräs sikäläisen pakkahuoneen kuuromykkä palvelija oli yhdestä Hagmanin, pankille lähettämästä laatikosta varastanut 100 kappaletta viidenmarkan seteleitä, joista kaikki paitsi viittä kappaletta saatiin takaisin. Luonnollisesti Hagman vähän saattoi nauttia niistä uusista oloista, joiden keskelle hän oli joutunut. Suurimman ilon hänelle tuottivat kotimaalaiset, jotka silloin tällöin kävivät hänen luonaan. Näistä on ensi sijassa mainittava hänen äitinsä ja Sofia-sisarensa, jotka vartavasten matkustivat hänen luokseen kesäkuulla ja viipyivät äiti noin kuukauden ajan ja sisar vähän kauemminkin. Tiedämmehän jo ennestään, että Hagman oli kiintynyt omaisiinsa, ja sen tähden on helppo ymmärtää, että tämä käynti tuotti hänelle suurta sydämentyydytystä. Nämä lähimmät omaiset olivat hänen luonaan silloin kun ensimmäinen ylempänä mainituista sairauskohtauksista sattui. Muista ystäväistä ja tuttavista, jotka tänä vuonna kävivät Kööpenhaminassa, mainittakoon hyvä toveri Pietarista, Bruno Niska, tri O. A. Forsström (Hainari) nuoren rouvansa kanssa Sortavalasta, Viktor Forselius Turusta, laulajatar nti Alma Fohström, August Hjelt y.m. — Että Hagman, innostunut kun oli valtiollisesta elämästä, ei voinut olla kauan Tanskassa koettamatta päästä tuttavuuteen johtavien miesten kanssa, on itsestään ymmärrettävää. Merkillisin mies, jonka hän oppi tuntemaan, oli etevä poliitikko Kristen Povlsen Berg, joka uudestaan tullessaan "yhdistetyn vasemmiston" johtajaksi paraikaa kävi kiihkeää taistelua Estrupin ministeriötä vastaan. Bergin välityksestä Hagman myöskin sai kutsun olla saapuvilla "yhdessä merkillisimpiä valtiollisia juhlia Pohjoismaissa", niinkuin Hagman kirjoittaa minulle (14/9), tarkottaen juhlaa Skodsborgissa (6/8), jonka tanskalainen vasemmisto oli toimeenpannut suuren norjalaisen valtiomiehen ja kansanpuolueen johtajan, vastikään konseljipresidentiksi kohonneen Johan Sverdrupin kunniaksi. Hagman oli ollut kahden vaiheilla, mennäkö juhlaan vai eikö, varsinkin kun Berg edeltäpäin oli lausunut, että olisi hyvin tervetullutta, jos hän esittäisi tervehdyksensä Suomesta — mihin Hagman kuitenkin oli vastannut ehdottomasti kieltäen. Itse juhlassa Berg ensin puhui Sverdrupille; sen jälkeen hän oli eri puheella osottava huomaavaisuutta muita kunniavieraita kohtaan. Sitä ennen hän kuiskasi Hagmanille, että hän "Venäjän tähden" ei tahtonut mainita häntä. Siitä tämä oli sanonut olevansa erityisesti kiitollinen, sillä "Jumala ties mitä juttuja siitä olisi syntynyt". Sverdrupin, ulkomaalaisen valtiomiehen, juhlimista katsottiin näet Tanskassakin arveluttavaksi rohkeudeksi, erittäin kun hän, niinkuin G. Brändes kertoo, Kööpenhaminassa ei ollut etsinyt muuta kuin vasemmiston miesten seuraa. "Miten lieneekään", Hagman kirjoittaa, "on juhla elämäni arvokkaimpia muistoja. Olen saanut pusertaa Sverdrupin kättä ja myöskin puhua hänen kanssaan muutamia sanoja Suomesta sekä tullut esitellyksi usealle tanskalaisen kansanpuolueen johtavalle miehelle!" — Eräässä seuraavana

päivänä lähettämässään lisäyksessä kirjeeseensä Hagman selittää, että Bergin kuiskaus hänelle tarkoitti muutakin kuin vain sitä, ettei hän halunnut herättää huomiota Venäjällä. Siihen sisältyi näet myös Hagmanin kannan hyväksyminen siinä kohden, että Suomi oli kansallisesti jotakin erikoista, skandinaavilaisista maista erillään olevaa, ja että sitä siis (huolimatta Venäjästä) sentähden ei voitu mainita. — "Semmoisia vahvoja valheita", hän kirjoittaa, "kuin että kansallisuuskysymys ei ole rotukysymys, on varovaisinta olla lausumatta. Luultavasti se oli Z. T., joka sai sen lauseen ohjelmaan. Vähän auttaa sanoa, ettei *tahdo* sitä *käsitellä* niin, kun se tosiasiaassa, maailmanhistoriallisesti, sitä on. Suomalaista kansakuntaahan *me* tahdomme ja tämän harrastuksen kautta me siirrymme loitommas skandinaavilaisista kansoista — se on selvää eikä siihen voi mitään. Minä olen myöskin monipuolisesti nähnyt ja kokenut, ettei meitä, Jumalan kiitos! enään oteta lukuun, kun on kysymys näiden kansojen tulevaisuudesta. Se ei laisinkaan käy päinsä." — Nämä sanat käsittänevät tuloksen ei ainoastaan Hagmanin omasta toiminnasta ja mietiskelystä, vaan myöskin hänen matkalla saavuttamastaan kokemuksesta. Ettei tämä käsitystapa johtunut mistään vastenmielisyydestä lähinnä Ruotsia kohtaan, niinkuin ehkä voitaisiin luulla, sen näkee siitä mielihyvästä, jonka hän eräässä kirjeessä lausuu julki, kun hän vuoden viime päivinä Suomen pankin paperiasioissa kävi Tukholmassa. Ruotsalaisessa ympäristössä hän erinomaisesti viihtyi.[58]

Hagmanin ollessa Kööpenhaminassa tapahtui onneton tulipalo, joka hävitti Kristiansborgin linnan keskellä kaupunkia. Omaisilleen hän siitä kirjoittaa seuraavana päivänä lokakuun 4:ntenä. — "Menin ulos noin vähää ennen klo 7, portissa oli tämän talon poika, joka sanoi: 'Kristiansborg palaa'. Enpä juuri uskonut, mutta menin Nytorville katsomaan. Tulin teatterin ohitse, ja näin nyt koko linnan tulen vallassa. Hirmuinen näky, julma ja pyörryttävä! Katselin ja ajattelin: mitähän kaikkea tuossa nyt menee? palaakohan vielä Thorvaldsenin museokin? Taulugalleria oli jo liekeissä, enkä tietänyt oliko mitään pelastettu. Koin tunkeutua väkijoukon läpi telegrafiin lähettääkseni sanoman Morgonbladetille. Menin syrjäkatuja, mutta Köbmagerkadulla oli väentungos semmoinen, etten tahtonut päästä eteenpäin. Pääsin kuitenkin, mutta levottomuuteni oli suuri, ja siitä päätäni rupesi pyörryttämään. Vihdoin sain sähkösanoman annetuksi. Menin sitte vielä tulipaloa katselemaan ja istuin vähän aikaa Kongen af Danmark nimisessä ravintolassa, lähellä palopaikkaa. Tultuani kotia kuului aika pamaus. Mikä se oli? Pitää vielä mennä katsomaan. Portailla tapasin naapurini ja sain heiltä kuulla, että insinöörit olivat dynamiitilla räjäyttäneet ilmaan erään rakennuksen, jotta linnankirkko ja Thorvaldsenin museo pelastettaisiin. — Mutta jo on pääni taas huono, niinkuin se oli eilen illallakin." — Muutamia päiviä myöhemmin Hagman vielä palaa tulipaloon, kertoen surkeista raunioista, joita oli läheltä katsellut. Sitte hän huudahtaa: "Voi näitä ministeriön lehtiä, miten Bergiä kohtaan menettelevät! Tulipalostakin on koetettu saada jotakin häntä vastaan; [kun näet hänen kansliahuoneensa oli pelastunut] sanottiin, että hän pelastustyössä oli koettanut vain pelastaa omaansa j.n.e. Noh, nyt ei hänellä linnassa ollutkaan mitään omaa, vaan ovat kaikki huonekalut valtion. Toisaalta kuuluu, että hän kuin mies johti pelastustyötä *koko* valtiopäivä-osastossa, ja onhan se selvää ja arvattavaa." Vielä Hagman kertoo kuinka eräs kuvalehti teki pilkkaa Bergin köyhyydestä, kuvaten hänet huonoissa vaatteissa ja paikatuiissa saappaissa. Hän olisi mielellään lähettänyt kuvan, mutta ei tahtonut "antaa hävyttömyydelle rahaa — enpä osta!" Semmoiset taistelutemput loukkasivat Hagmanin ritarillista mieltä. Tulipalon jälkeen hän kävi Bergin luona jättämässä nimikorttinsa.

* * * * *

Enemmän kuin mitään muuta Hagman Kööpenhaminassa ajatteli kotimaan oloja ja myöskin omaa lehteänsä. Kumminkaan hän ei, vaikka monesti lausuukin toivovansa vielä tulla aivan terveeksi, kertaakaan mainitse mitään palaamisesta entiseen toimeensa. Sitä hän vain useamminkin painostaa, että Suomessa yhä edelleen ruotsinkielinen fennomaaninen lehti on tarpeen. Kaukana oltiin näet lopullisesta voitosta, ja turmiollista oli hänestä sentähden luovuttamalla aseet ruveta kompromissaamaan tai rakentamaan sovintoa vastustajien kanssa. Siihen suuntaan käyvät tuumat, jotka, mikäli olivat julkisuuteenkin tulleet, lähinnä nojasivat olettamukseen, että suomenmieliset ja entinen Dagbladin puolue voisivat yhteen liittyä, ilmaisivat Hagmanista heikontumista ja veltostumista. Eikä hän myöskään onnelliseksi katsonut sitä kristillisten ja suomenmielisten liittoa, joka todella syntyi suureksi osaksi tri Bergenin esitelmän herättämän mielenkuohun tuloksena. Edellisten joukossa oli nimittäin monta puhtaasti ruotsinmielistä, ja sen vuoksi hänestä asia ei voinut olla kansalliselle puolueelle eduksi. Kun hän sitte sai tietää, että ainakin aluksi hänen ystävänsä E. A. Forssell rupeisi uuden lehden, Finlandin, toimittajaksi, hän katseli seikkaa tyynemmin mielin.

Kun päätetty oli, että Morgonbladetin sijaan oli astuva aivan uusi lehti, Hagman alkoi valmistaa jäähyväiskirjoitusta vuoden viimeistä numeroa varten, ja kun jo tavallisen kirjeen laatiminen häntä väsytti, on ymmärrettävää, että hän kirjoitukseen käytti paljon aikaa. Miten lieneekään, tuli siitä kaunis ja liikuttava jälkilause, jossa elämäntyönsä päättäneen sanomalehtimiehen harras isänmaanrakkaus ja harvinaisen vilpityn, miehuullinen luonne eheinä kuvastuvat. Tässä seuraa lyhyt selostus noin 4 palstan pituisesta kirjoituksesta: Ensin hän lausuu julki ilonsa siitä, että on saanut olla mukana tekemässä työtä Suomen kansallisen tulevaisuuden hyväksi ja kokemassa odottamattomia voittoja: lukuisat 1872 v:n

jälkeen syntyneet suomalaiset koulut, uusi v. 1883 esiintynyt asetus oikeuskielestä, yleisön mielipiteissä tapahtunut muutos — nimittäin että enää harvat julkisesti vastustivat suomalaisuuden tarkotusperiä, "asian sisällinen totuus oli pakottanut vastustajat ainakin ulkonaiseen myöntävyyteen" — sekä vihdoin että Yrjö Koskinen, suomenmielisten etevin mies, 1882 oli kutsuttu hallitsijan neuvoskuntaan; ainoastaan yhdessä kohden oli ratkaisu tapahtunut lehden mielipiteitä vastaan, siinä nimittäin, että eräistä oppikouluista ja samalla myöskin monesta yliopistotutkinnosta klassilliset kielet oli syrjäytetty. — Sen jälkeen, kääntäen katseensa valtiolliseen elämäämme yleensä, hän pitää onnena, että kansallinen kysymys on sen perustana ollut: "missä kansallinen tunkeutuu esiin, siinä voidaan odottaa tervettä, luonnonmukaista kehitystä; ainoastaan se, jolla on kansassa juurensa, voi siinä kasvaa ja menestyä". Kielikysymys on päivän elinkysymys ja niin kauan kuin se on ratkaisematta, on maan tulevaisuus huonosti turvattu. Ruotsalainen kansanaines on rauhassa elävä, Morgonbladetissa ei ole sanaakaan sanottu, joka sen turvallisuutta uhkaisi; vastustajat ovat ruotsalaisuuden miehet luonnottomine vallanpyyeteineen. Lujasti ja tarmokkaasti on edelleen työtä tehtävä suomalaisen kysymyksen ratkaisemiseksi, välittämättä vastustajain väitteistä, välittämättä niistä usein halpamielisistä keinoista, joilla he koettavat valta-asemaansa puolustaa. Mutta kaikista tärkeintä on, että suomalais-kansalliset pysyvät yksimielisinä. Yhtenä Morgonbladetin päätehtävänä onkin ollut ylläpitää sopua puoluelaiusten kesken, eritoten sillä tavoin, että se mahdollisimman mukaan on pidättäytynyt vastalauseista ja hyökkäyksistä pääasiassa samoin ajattelevia kohtaan, milloin joku huonosti valittu lause taikka vähemmän mietitty toimenpide olisi siihen aihetta antanut. — Vihdoin kirjoittaja pyytää vastustajiltaan anteeksi taistelun telmeessä lausutut katkerat sanat, tunnustaen samalla voimiensa vähyden. Toiselta puolen hän kiitollisuudella muistaa, että useita kansan etevimpiä miehiä, jopa sen suurin johtaja, tienraivaaja ja -viittaaja J. V. Snellman on lehteen kirjoittanut. Viimeinen kiitos on lehden talouden kannattajille ja nuoremmille avustajille, johon hän pitäen edellisiä silmällä lisää, että toimitukselta ei koskaan oltu vaadittu eikä se koskaan ollut antanut mitään lupauksia sisällykseen katsoen, vaan on kaikki, mitä siinä lausuttu on, vakaumuksesta lähtenyt. Eikä Morgonbladet koskaan ole ollutkaan sanomalehtiyritys tavallisessa merkityksessä. Sitä ei ole koskaan liikeyrityksenä hoidettu, vaan on se palvellut aatetta, jonka pikainen toteuttaminen on kansamme olemassaolon perustus.

Joulukuun 31 p:nä 1884 sai Hagman vastaanottaa seuraavan, häntä suuresti ilahduttavan sähkösanoman: "Morgonbladetin viimeisenä päivänä kiitämme täydestä sydäimestä Sinua, sen johtajaa, väsymättömästä, tarmokkaasta, hedelmällisestä työstä isänmaan palveluksessa. Göös, Meurman, Kihlman, Forssell, Jaakko Forsman, Eneberg, Löfgren, Almberg, Ignatius."

Lucina-sisarelle August kirjoitti 5 p:nä tammik.: "Vai että mamma oli suruissaan, kun Morgonbladetin viimeinen numero tuli. Itkinpä vähän itsekin, kun loppukirjoituksen kirjoitin. Mammalle lohdukseksi", seuraa sitten ylläoleva sähkösanoma.

Hagmanin rakkaus omaisiinsa ja etenkin äitiinsä oli saanut hänen melkein jok'ainoa päivä antamaan itsestään tietoja. Uutena vuonna 1885 oleskeli Lucina Helsingissä äidin ollessa yksin Hämeenlinnassa. August kirjoitti silloin tavallisesti sisarelleen, sillä 72-vuotiaan äidin silmät eivät vaivatta pystyneet saamaan selkoa hänen käsialastaan. Tammikuun 31 p:nä August kuitenkin, kuultuaan että Lucina 7 p:nä helmik. palaisi Hämeenlinnaan, kirjoitti kortin suoraan äidille — se oli nähtävästi viimeinen, mikä hänen käsistään lähti! Siinä hän enemmän huolehtii äidistään kuin itsestään. Hän pelkää äidin kärsivän ikävyvyydestä ja varottaa häntä toimimasta, niin että väsy. Itsestään hän sanoo, niinkuin melkein aina omaisilleen, että hän voi "jokseenkin hyvin", vaikka "hengenahdistus taas on ruvennut vähän vaivaamaan".

Luultavasti seuraavana yönä Hagmania kohtasi halvaus. Lähempiä tietoja siitä puuttuu, mutta 1 p:nä helmik. hän hotellista Kongen av Danmark, jossa oli asunut, muutettiin Kunink. Fredrik-Hospitaliin. Siellä häntä hoidettiin maaliskuun 6:een päivään, jolloin hän oli niin toipunut, että arveltiin hänen voivan matkustaa kotia yhdessä Tyko-veljen kanssa, joka oli tullut häntä noutamaan. Tyko, jolla oli koulunopettajan virka Viipurissa, vei veljensä Hämeenlinnaan äidin ja Lucinan luokse, ja katkeraa oli näiden vastaanottaa rakas vieras, sillä ensimmäinen silmäys oli ilmaissut, että August oli mennyt mies. Asunnon ahtauden tähden muutettiin sairas jonkun ajan päästä Helsinkiin, missä ystävä Forssell otti hänet luokseen (Mikonk. 27). Tietysti lääkärin apua kysyttiin, mutta turhaan, eikä hän itsekään enään elämää ajatellut. Kun muutamia päiviä ennen kuolemaa ystäväysten kesken oli puheeksi tullut Hagmanin kotiatulo Kööpenhaminasta ja tulevaisuus, oli hän tyynellä, puoleksi leikillisellä tavallaan lausunut: "Niin, en minä ole tullut kotia elääkseni, vaan kuollakseni täällä. Sehän se merkillinen oli, etten minä *voinut* kuolla Kööpenhaminassa. Minun *täytyi* päästä kotia saadakseni hautani Suomessa." Keuhkohaalaus kuuluu aiheuttaneen lopun, joka tuli klo 3 p:llä lauantaina 18 p:nä huhtikuuta 1885.

August Hagman haudattiin vanhalle luterilaiselle kirkkomaalle tiistaina 21 p:nä. Saattajain lukuisassa joukossa nähtiin, paitsi vanhaa äitiä ja sisaruksia, valtiopäivämiehiä ja Pohjalainen osakunta in corpore. — Forssell-ystävän jäähyväissanoista otan joitakuuta kuvaavimpia: Vainajan intohimoinen isänmaanrakkaus oli samalla hänen vaivansa ja virkistyksensä. Hänen elämänsä oli raskasta työtä, jopa

siihen määrään, että hänen voimansa murtuivat ennen aikaan; hänen elämänsä oli kovaa taistelua, niin ettei hän aina edes todellisten, rakkaitten ystäviensääkään kanssa saanut olla yksimielisessä yhteistyössä; hän sai kärsiä vastoinkäymisiä ja vääryyttä. Mutta hän teki työtä ja taisteli ja kärsi ilolla, sillä hän eli suuren asian hyväksi, johon koko hänen sielunsa oli kiintynyt. Hän oli järkähtämättömästi vakuutettu harrastuksensa oikeudesta ja ketään pelkäämättä, säilyttäen sydämensä katkeruudesta vapaana, hän lausui sen julki. Hän oli nöyrä, hän ajatteli korkeasti asiastaan, mutta ei itsestään. Hän oli itsenäinen luonne, jopa itsepäinenkin, mutta ei ahdasmielinen. Hänen kykynsä oikein arvostella ilmiöitä eri aloilla oli tavallista suurempi. Semmoinen hän oli julkisessa toiminnassaan, semmoinen yksityisessä elämässään, paitsi että jälkimäisessä taistelija mieli vetäytyi luonteen hienojen, vienojen piirteiden taakse. — Siihen tapaan karakterisoi Hagmania se työtoveri, joka varmaankin parhaiten hänet tunsi, ja hän päätti toivomalla, että vainajan kaunis muisto kauan eläisi.

Viiteselitykset:

[1] Esitelmä Pohjalaisten vuosijuhlassa 9 p. Marrask. 1872. Kirjallinen Kuukauslehti s.v.

[2] Liitto, 1904.

[3] Seikkaperäisempiä tietoja Alina Frasasta antaa Anders Ramsay vasta ilmestyneissä muistelmissaan Från barnår till silfverhår II, s. 103 ss.

[4] Kylä Kirkkonummella, missä Kivi oleskeli n.s. ylioppilaspakarissa ja valmistautui ylioppilastutkintoon, jonka hän syksyllä suorittikin.

[5] Kirje päättyy näin ilman allekirjoitusta.

[6] Kiven veli Juhani Stenvall oli 1857 (?) vuokrannut Purnuksen tilan Siuntiossa, ja Aleksis oleskeli usein hänen luonaan.

[7] Sittenkin kun Juhani Stenvall oli luopunut vuokratilastaan (1861) oleskeli Kivi yhä edelleen Siuntiossa; viimeiset 7 vuotta neiti Charlotte Lönnqvistin luona ja avustamana.

[8] Katajanokalla?

[9] Tämä viittaa n.s. "lippukysymykseen", jota keväällä 1863 oli käsitelty sanomalehdissä.

[10] Aika 1907.

[11] K. Bergbomin jälkeenjääneitten paperien joukosta olen löytänyt laskun, jonka mukaan "ylioppilas Alexis Stenvall" oli ollut Lapinlahden hoitolassa 214 päivää, eli 1 p:stä kesäk. 31 p:ään jouluk. 1871. Hoitokustannuksista, yhteensä 184 mk. 4 p., on Julius Krohn 23 p. tammik. 1872 suorittanut 120 mk.

[12] Vanhempi veljeni ja eräs samanniminen serkku olivat ennen minua ylioppilaaksi tulleet, ja mahdollista on että Kivi tunsi heidät ainakin nimeltä.

[13] Huomattava on, että me puhuttelimme häntä ruotsiksi, jota kieltä hän aina oli käyttänyt Nervanderin seurassa. Nervander näet ainoastaan puutteellisesti puhuu suomenkieltä.

[14] Katso tästä seikkaperäisempää kuvaelmaa runoilijan elämäkerran lopussa, joka on liitettyä runoilijan valittuihin teoksiin. Tässä pidän silmällä lisäpiirteiden antamista. — Vrt. myöskin Suomalaisen Teatterin historia II, ss. 29-36.

[15] Morgonbladetin alakerrassa painettu Lean ruotsinno ei mainittavasti vähentäne syytä huomautukseen.

[16] Aika 1911.

[17] Että Kivi kävi Cygnaeuksen luona muissakin asioissa kuin kirjallisissa, todistaa seuraava kirje, josta myöskin näkyy kuinka jälkimäinen kaikessa hyväsydämyksessään saattoi asettautua vieraalle kannalle runoilijaparkaan nähden. Kirje on osotettu Th. Reinille:

"Herra Professori!

Alkaa näyttää enemmän kuin luvalliselta ja anteeksiannettavalta hutiloimiselta, jollei Stenvall vielä ole päästänyt odotettua valtakirjaa samasta kädestä, joka aina on osottautunut niin valmiiksi kurottautumaan toisten apua kohti. Minulle itselleni olisi kovin tarpeen se raha, jonka jälleen tyhmyydessäni heitin hänen runolliseen seulaansa; ja on todellinen skandaali,

jollei hän riennä hyvittämään ainakin neiti B—mia, sitte kun minä vihdoin olen onnistunut harrastuksissani valmistaa hänelle keinoja siihen. Jollei mikään muu auta, pyydän H:ra Prof:ria olemaan niin hyvä ja antamaan T:ri B—mille tiedon asiasta; toivottavasti hän ei vetäydy vaivasta muistuttaa Aleksis-ystäväänsä inhimillisestä velvollisuudesta tietää huutia ainakin suhteessaan H:ra Professorin hartaaseen ystävään ja palvelijaan

Fredr. C:seen.

Helsingissä 12 p. jouluk. 1869."

Koska tek. Cygnaeuksen ja Kiven keskinäiseen väliin nähden muun muassa mainitsee runoilijan veljen tiedonantajana, tahdon edelliseen lisätä, että vakaumukseni mukaan runoilijan veljien luotettavuus tällöisissä asioissa on vähintään epäiltävä, ja että heidän antamansa tiedot siis ovat kaikella varovaisuudella vastaanotettavat. Vakaumukseni johtuu seuraavista tosiasioista. Heiltä puuttui ja puuttuu täydellisesti sitä kirjallista sivistystä, jota veljen runoilijatoimen ja hänen kehityksensä käsittäminen edellyttää. Edelleen ei Kiven eläessä mitään tiettyä siitä (jota he jälestäpäin ovat kertoneet), että he milloinkaan (jollei hänen varhaisena kouluaikana) olisivat tukeneet veljeänsä taikka edes olleet erittäin ystävällisissä väleissä hänen kanssaan, päinvastoin he jo silloin (niinkuin ennen muita K. Bergbom sai kokea) läheisen sukulaisuuden perustuksella tavantakaa kävivät Aleksin ystävien luona pyytämässä apua itselleen. Vihdoin on merkille pantava että he, kun minä 1872 keräsin aineksia runoilijan elämäkertaan, eivät tienneet kertoa minulle mitä he kymmeniä vuosia jälestäpäin ovat kertoneet nuoremmille tiedustelijoille. Tämä antaa aiheita olettaa, että heidän myöhemmät tietonsa osaksi johtuvat julkaisemastani Kiven elämäkerrasta ja kenties osaksi myöskin siitä että olivat huomanneet kuinka suurta arvoa pienimmällekkin lisäpiirteelle annettiin.

[18] Kirje kuuluu suomennettuna:

"Herra A. Kivi, Siuntio. Vastaukseksi arvoisaan kirjeeseen t. k:n 22 p:ltä on minulla kunnia ilmoittaa, että minä mielelläni syksyllä kustannan muutamia suomenkielisiä näytelmiä, etenkin semmoisia, jotka sopivat seuranäytelmiksi. Kumminkin painattaisin niitä mieluummin kappaleittaan, koska se edistää menekkiä. Ulkomuodon ja -näön näytteenä lähetän tämän ohella komedian, jonka nykyisin olen saanut valmiiksi.

Helsinki 24/4 67.

Kunnioittaen

P. Th. Stolpe."

[19] Kun Kivi antaa draamallisten vuoropuhelujen vaihdella eepillisen esityksen kanssa, hän epäilemättä noudattaa romanttisia esikuvia. Tiedämmehän että romantikot (Tieck y.m.) vartavasten tahtoivat yhdistää eri runouden lajit, ja esimerkkejä tästä on Kivi voinut nähdä m.m. Almqvistin teoksissa. Almqvist oli siksi tunnettu ja luettu meillä, että Kivikin varmaan oli lukenut "Drottningens juvelsmycke" tai jonkun muun kertomuksen, josta hän saattoi oppia tuon menettelytavan.

[20] Huomattava on, että kirjoittaja H. M:ssa ei tee erotusta suomalaisten ja ruotsalaisten välillä, ja 1800-luvun keskivaiheilta muistan minäkin, että esim. vöyriäiset olivat tappeluistaan yhtä kuuluisat kuin härmäläiset tai kauhavalaiset taikka muut.

[21] Tämän käsityksen Seitsemästä veljeksestä sekä vertailun Don Quijoteen esitin minä jo 1872 esitelmässäni Pohjalaisten Porthaninjuhlassa.

[22] Godenhjelmilla on myöskin pari Kiven hänelle kirjoittamaa kirjettä tallella. Muutoin minä jo 1872 keräsin useimmat silloin saatavissa olevat Kiven kirjeet (noin 50 kappaletta), ja olen minä, alkuperäisten omistajain suostumuksella, myöhemmin antanut ne Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon. Jos kellään on vielä joku Kiven laatima kirje, olisi suotavaa, että se luovutettaisiin Seuralle tulevia aikoja varten säilytettäväksi.

[23] Toisessa paikassa Hynninen vielä lausuu Ahlqvistista: "Hän oli mitä jyrkin aristokraatti, vaikka hänellä ei ollut kilpeä ritarihuoneessa".

[24] Aika 1909.

[25] Antti Jalava tuli yliopiston lehtoriksi 1881. Kuinka monelle hän on uncaria opettanut, en voi lähteitten puutteessa sanoa, mutta lukuvuodella 1907—08 oli oppilaitten luku syyslukukaudella 10, kevätlukukaudella 9.

[26] Esimerkiksi siitä kuinka Antti Jalava piti unkarilaisia esikuvallisina, mainitsen seuraavan piirteen. Kun Suomalainen tiedeakatemia viime talvikautena alkoi pitää julkisia kokouksiaan, nähtiin Jalava

niissä aina saapuvilla. Eräänä iltana tervehtiessäni häntä huomautin, että hän oli uskollinen kokouksissa kävijä. — "Niin", hän vastasi, "minä aion tulla joka kerta; Unkarissakin on aina huone täynnä yleisöä tiedeakatemian kokouksissa".

[27] Suomalainen I. 1910.

[28] Aika 1910.

[29] Jac. Ahrenberg on tosin kuvaussarjaansa "Tuntemiani ihmisiä" liittänyt Albert Edelfeltinkin, mutta hänen esityksensä ei tyydytä kohtuullisia vaatimuksia täydellisyyteen enemmän kuin luotettavaisuuteenkaan katsoen.

[30] *Jours Passés ... par Henri Amic et l'auteur d'Amitié amoureuse*. Paris. Librairie Ollendorf.

[31] Kreivi Louis Sparre (Suomessa toistakymmentä vuotta asunut ruotsalainen taiteilija) oli toukokuulla 1893 tullut (Münchenistä) Pariisiin, asettunut asumaan Edelfeltin atelieriin ja jo seuraavana päivänä sairastunut ankaraan keuhkokuumeeseen. Hoidettuaan häntä yhden viikon Edelfelt, lääkärin neuvosta, vei hänet sairaalaan ja sieltä sitten kesäkuun 1 p. maalle hra Amic'in luokse.

[32] Kyseessä on Vaasan kirkon alttaritaulu.

[33] Alkusanat "A-t-on réveillé" — tarkottavat oikeastaan sitä ylimääräistä ateriaa, jolla Ranskassa on tapana viettää jouluyötä.

[34] Ruotsalainen maalaaja, Glunttien luojan, Gunnar Vennerbergin, poika.

[35] Kirjeensaajan kirjottama Pasteurin elämäkerta.

[36] Tarkottaa Nobelin palkintoa.

[37] Näytetty Parisissa nimellä *La Retraite*.

[38] Aika 1910.

[39] Tästä Nervander on erityisesti kertonut julkaisussaan "Blad ur Finlands kulturhistoria".

[40] Helsingin ruotsalaisissa piireissä oli 1870-luvulla (ja tietysti myöhemminkin) tavaksi tullut kuvata fennomaaneja kauhean raakamaisiksi olenoltaan ja elämältään. Kun 1873 Gunnar Berndtsonia piirustajana kehoitettiin liittymään toiseen taidehistorialliseen retkikuntaan, jonka johto oli minulle uskottu, tiedustelivat hänen omaisensa vartavasten minkäläinen mies minä olin; oli nimittäin sanottu, että olin fennomaani, ja heitä arvelutti päästää nuorukaista niin vaaralliseen seuraan!

[41] Tämä luonnos oli kilpailussa Helsingissä saanut ensimmäisen palkinnon, ja olisi Vaasan kirkkoa varten valittu toinen, jos taulu olisi tilattu pääkaupungin uuteen eli Johanneksen-kirkkoon.

[42] Tarkotus oli saada Louis XVI-tyylistä päällysvaatetta samanaikaisesti huonekaluihin.

[43] Meriupseeri oli nimeltä Fredrik Cold, jonka kuvan Takanen muovaili opintovuosinaan. (Ks. J. Takasen elämäkerta s. 39.)

[44] *Elämäni lapsuus*. Muistelmia Kälviältä ja Kokkolan koulusta. Porvoossa 1911.

[45] Tiedot on minulle toimittanut harras tutkija, kansakoulunopettaja K. V. Åkerblom Koivulahdella.

[46] Tämä nimi tuli käytäntöön vuosina 1864—65, jolloin Helsingfors Dagblad sitä ensin käytti kiistellessään Helsingfors Tidningarin kanssa, jota se sanoi jungfennomaanien äänenkannattajaksi.

[47] Hagmanin kirje on suomenkielinen ja päättyy kehoitukseen: "Kirjoita pian minulle ja suomeksi". Tämän johdosta muistutan siitä, mitä ennen olen kertonut K. A. Castrénista, nimittäin että hän samana vuonna oli Kokkolan koulussa ja siellä kirjoitti aineensa suomeksi. Kälviäläisinä Hagman ja Castrén tunsivat toisensa ja arvattavasti myöskin virkistivät toistensa suomenmielisyyttä. — Samassa kirjeessä Hagman kehottaa Gummerusta tovereineen toteuttamaan edellisen lukukauden lopulla tehdyn ehdotuksen toimeenpanna "yhdistyminen tai likeyntyminen toisiin maamme lukioihin". Se todella tapahtuikin, niin että lukioiden (Vaasan, Kuopion, Hämeenlinnan y.m.) toverikunnat alkoivat vaihtaa kirjeitä keskenään. Muistan että kulloinkin joku parhaimpia kynäilijöitä sai tehtäväkseen laatia kirjeen kaikkien puolesta, ja ennenkuin se lähetettiin se luettiin julki konventissa. Niissä kerrottiin lukuvuoden merkitapaukset ja toverikunnan yhteiset puuhut. Esitykseltään ne olivat jotenkin pateettisia, mutta henki oli vilpittömästi suomalainen, isänmaallinen. En epäile pitää tässä omituisessa kirjeenvaihdossa ilmenevää yhteenliittymishaluakin toverikuntien kesken merkkinä kansallistunnon elpymisestä. Saattaahan katsoa ennen kuulumatonta ilmiötä myöhemmän nuorisoliikkeen enteeksi.

[48] Näissä osoituksissa näyttäytyy mistä Hagman ja Lydecken olivat, niinkuin ylempänä sanotaan, keskenään tuumailleet. Niinkuin tunnettu on, oli kotiteollisuuden elvyttäminen ja sen tuotteiden myynti liikemiesten välityksen avulla yksi niitä hätäapukeinoja, joihin J. V. Snellman hartaasti kansalaisia kehotti.

[49] Kun K. K:ssa vastataan Hagmanin poleemiseen kirjoitukseen, viitataan kyllä erääseen hänen lauseeseensa, joka saattoi aiheuttaa väärinkäsitystä; mutta tosiasia on että jokaiselle tarkkaavaiselle lukijalle olisi hänen kantansa pitänyt olla täysin selvä.

[50] Lukuvuonna 1869—70 oli poikakoulussa 152 ja tyttökoulussa 131 sekä sunnuntaikoulussa 505 oppilasta. Sinä vuonna oli lisäksi Pietarporin puolella "apuosasto", jossa opetusta annettiin 29 oppilaalle.

[51] Muutamista tilapäärunoelmista päättäen, jotka olen lukenut, oli hän erittäin näppärä pukemaan ajatuksensa sujuvaan runomuotoon. Sepitelmät muistuttavat lähinnä Z. Topeliusta; mitään itsenäistä, alkuperäistä sävyä niissä tuskin huomaa.

[52] Missä tarkoituksessa tiedot olivat väärennetyt (tahdottiinko kenties osottaa, että oppilasluku oli kasvanut Hagmanin poistuttua?), sitä en voi sanoa, sillä lehden näytenumeroa en ole käsiini saanut.

[53] Vrt. Suomalaisen teatterin historia I. s. 195.

[54] Koska olen Forssellin jälkeenjääneiden paperien joukosta löytänyt Meurmanin alkuperäisen kirjoituksen, johon Forssell on tehnyt ainoastaan muutamia harvoja tyylillisiä muutoksia, otan sen tähän kokonaisuunaan. Alkuperäisenä sitä näet ei ole koskaan painettu, mutta kyllä suomennettuna eräässä Oulun lehdessä.

Till Red. af Morgonbladet.

Af ordalagen i H. K. M:s Nådiga kungörelse af den 10 September, deri det heter, att H. K. M. låtit sig föredragas Finlands vid senaste landtdag församlade Ständers underdåniga petition om inrättning och vidmakthållande af en afdelning med finskan till undervisningspråk vid Normalskolan, framgår icke klart, i hvad mån för H. K. M. blifvit framställd själfva hufvudpunkten i petitionen, nämligen att Normalskolan, enligt Ständernas underdåniga önskan, borde bibehållas i Helsingfors och ej förflyttas till annan ort. Morgonbladet förutsätter som en möjlighet, att petitionen blifvit framställd såsom åsyftande endast ifrågavarande skolas inrättning och vidmakthållande. Verkliga förhållandet torde föga kunna utredas. Men om vårt konstitutionella statsskick skall hafva någon betydelse, är det af yttersta vikt att H. K. M. får inhemta Ständernas önskningsar, sådana de framställts. Ut i ifrågavarande fall finnes lyckligtvis en enkel utväg dertill, som icke alltid står till buds, och det är: att finska folket bringar sin åsigt till H. K. M:s kännedom genom att själfvt i Helsingfors underhålla ifrågavarande skola.

Äro vi verkligen ett enigt folk, eller har språk dualismen redan ohjälpligen söndrat oss i tvänne svaga hälfter, ett rof för hvem som helst? För min del finner jag för närvarande saken icke i första rummet gälla en finskhetsfråga, utan den, om det finska folket, utan afseende på den sak det gäller, anser nödigt att gifva dess representanters enhälligt uttalade önskan något stöd. Det är ur denna synpunkt jag anser, att folket icke bör finna någon uppoffring för stor. Ihågkommas bör dessutom af dem, som möjligen häri vilja se en finskhetens sak, att med våra nuvarande skolförhållanden den tid snart kan vara för handen, då föräldrarna se sig tvungna att enskildt bekosta läroverk för sina barn på båda våra modersmål, och jag tror fast, att ingen då för språkets skull skall undandraga sig.

Det är frågan: anse de personer, som vid 1872 års landtdag representerat finska folket, sig ega andra skyldigheter än att vistas 4 månader i Helsingfors och tala eller tiga efter råd och lägenhet? Anser finska folket sig ega någon skyldighet att stå för sina representanter? Frågan besvaras med ja genom att underhålla en finsk normal — eller hvad man vill kalla den — skola i Helsingfors till nästkommande ständermöte, då petitionen i underdånighet kan förnyas eller, om saken af då sammankommande representanter anses af samma vikt som hittills, skolan underhållas med bevillningsmedel, eller ock lemnas att ärligen förfalla.

Jag behöfver ej tillägga, att min åsigt är, att i första rummet de personer, som utgjort 1872 års ständer, och dernäst hvarje finsk man och qvinna här har sitt dyrbaraste intresse att bevaka. Normalskolans underhåll till nästa landtdag kräfver utan tvifvel summor, som i våra förhållanden äro högst betydliga, men summorna äro stora eller små allt efter de intressen enhvar tror stå på spel. För min del anser jag, att de *måste* sammanbringas, och tager mig derföre friheten att till Red. för Morgonbladet härhos insända tusen mark till en grundplåt.

Beklagligen är jag ej i tillfälle att göra mitt bidrag större och kan sanningsenligt ej påstå, att ju ej äfven denna summa i min ekonomiska ställning utgör en uppoffring, men för dem, som befinna sig i samma ställning som jag, ber jag att få framhålla den kalkyl jag gjort och som öfvertygat mig. Besagda summa kommer att öka vår årliga räntebetalning med 50 à 60 mark. Äfven i ett fattigt hem kan denna summa hushållas in genom några umbäranden af icke allt för väsentlig beskaffenhet. Jag tror, att de, som vilja sålunda beräkna storleken af sitt bidrag, skola finna sig ega mera resurser än de förmodat.

Liuksiala den 3 Oktober 1872.

A. Meurman.

[55] Vuodelta 1879 on tarkempia tietoja. Silloin laskettiin menot 51,740 markaksi. Kannatusta oli 16,400 mk, josta maaseuduilla oli merkitty 7,000 ja Helsingissä 5,000, jota paitsi kannattajat Helsingissä olivat sitoutuneet lisäksi suorittamaan 2 % tuloistaan, mikä verotus tuotti 4,400 mk.

[56] I. s. 58 ss.

[57] Luonnollista kyllä on tämä omituinen, vuosikautia kestänyt kirjeenvaihto hävinnyt. Kumminkin olen Hagmanin paperien joukosta tavannut siitä yhden näytteen, jäljennös nähdään oheen liitettynä. Käännän tähän sisällyksen: "Pyydän saada kysyä, kuinka paljon likimaille vielä tulee käsikirjoitusta [ennen lähettämääne] kirjoitelmaan. Saako se ehkä jäädä keskiviikon numeroon? Aug. Hagman.

"[J. V. Snellman:] Noin 1 1/2 arkkia käsikirjoitusta. [A. Hagman:] Ovatko ensimmäiset rivit reunassa (ettei ole kirjoitettu Dagbladia varten) tarkotetut *muistutukseksi* vai *tekstiin*? [J.V.S.:] Muistutukseksi.

"Cygnaeus taistelee viimeistä hetkeään. Kuolee varmaan parissa tunnissa. Pankaa tieto etumaiseksi tekstissä *mustan kehyksen sisään* (Huomaa, ainoastaan tiedon ympärille)." —

Fredr. Cygnaeus kuoli klo 4.45 i.p. 7 p:nä helmik. 1880, joten asiapaperin päivämäärä on sama.

[58] Hagman oli ennenkin, 1870-luvulla, käynyt Tukholmassa ja silloin tullut tuttavaksi m.m. Rudolf Wall'in kanssa, joka oli 1864 perustanut ja v:een 1889 johti vapaamielistä lehteä Dagens Nyheter.

End of Project Gutenberg's Muoto- ja muistikuvia II, by Eliel Aspelin-Haapkylä

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MUOTO- JA MUISTIKUVIA II ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the

user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or

unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we

do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.